

ԵՐԵՎԱՆ

ԱՊՐԻԼ - ՄԱՅԻՍ - ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻՒՆ 4 - 5 - 6

ՄԻՈՒՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱԱԽԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԿԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԿԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1992

Ապրիլ - Մայիս - Յունիս

Թիւ 4-5-6

1992

April - May - June

No. 4-5-6

SION

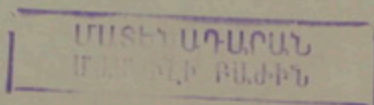
VOL. 66

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՈՐ ՄԷԿՆ ԵՍ ԴՈՒՆ

Դատատրագ Կիրակիի Աւետարանական ընթերցուածը, ըստ Հայաստանեայց Եկեղեցոյ Հայրերու ընտրութեան, երկու առակներով կը բացայայտէ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի մօտեցումը խորունկ բայց մարդկային զգացումներու, ընդվզեցուցիչ եւ յուսադրիչ հակադրութիւններու, որոնք մարդ արարածը պիտի տարութերեն բարիի եւ չարի, անցատրի եւ անանցանելիի ընտրութեանց տանջանքով: Այդ առակներէն մէկը՝ այրի կնոջ եւ անիրաւ դատատրին ընդդիմակցութիւնն է: Միւսը՝ փարիսեցիին եւ մաքսատրին աղօթակից այլամերժութիւնն է: Ամէն մէկ առակին մէջը երկու դէմքեր կան, երկու նկարագիրներ կ'ուրուագծուին:

Առաջինին մէջ՝ անիրաւ դատատրը՝ վաշխառու, դրամապաշտ, կաշառք ուտող, եւ խոժոռ, իսկ քովը կայ այդ պարզ այրի կինը, համեստ, որ իր դատը կը հետապնդէ: Այդ անիրաւ դատատրը մտիկ չունի, չուզեր մտիկ ընել, բայց այրի կինը՝ հաւատքով լեցուն, յոյսով աւելի զօրաւոր, չի յուսահատիր, եւ կը դիմէ անոր մինչեւ այն պահը ուր այս անպիտան կաշառակերը, որ այս այրի կնոջմէն չէր յուսար մեծ շահ մը ունենալ, հետեւաբար չէր ուզեր մտիկ ընել անոր խնդրանքին, ինքն իրեն ըսաւ. “այս կինը զիս կը յոգնեցնէ, կը զգուցնէ, դատը տեսնեմ եւ ազատիմ իրմէ:”

Երկրորդ առակը՝ տաճարին մէջ աղօթողներն են: Փարիսեցին՝ քահանայ, զարգացած, աստուածապաշտ, աղօթած ատենը կ'ըսէ. “Փառք քեզ Աստուած, որ ես ուրիշ մարդոց չեմ նմանիր, որոնք յափշտակողներ, անիրաւներ եւ շուներ են: Չեմ նմանիր մինչեւ անգամ այս մէկուն որ քովս կեցած կ'աղօթէ, որուն անունը մաքսատր է: Ասոր ալ չեմ նմանիր: Այլ ես ամէն շաբաթ պահքս կը պահեմ եւ տասանորդս կու տամ:”

Իսկ մաքսատրը, գլուխը խոնարհած, մէկ կողմ կանգնած, ոչ իսկ աչքերը կը համարձակէր վեր բարձրացնել, եւ ներքին, խորունկ հառաչանքով կը սրմնջէր. “Աստուած, ներէ մեղաւորիս:”

Եւ Յիսուս ըսաւ. “այս մէկը արդարացած իր տունը գնաց:”

Առաջին առակին մէջ մեր սորվելիքը այն է որ պէտք չէ ձանձրանալ աղօթելէ: Երկրորդ առակէն մեր առնելիք դատը սա է. “ով որ իր անձը միայն կը բարձրացնէ՝ պիտի խոնարհի, եւ ով որ իր անձը կը խոնարհեցնէ՝ ան պիտի բարձրանայ:” Աղօթքը կարեւոր է: Առանց յուսահատելու: Հարցը այն է որ դուն ինքդ այս երկու նկարագիրներէն ո՞ր մէկն ես: Փարիսեցի՞ն ես, թէ մաքսատրը: Այրի կի՞նն ես, թէ անիրաւ դատատրը: Ատիկա դուն պիտի որոշես:

Եթէ կարենաս որոշել, եւ ճիշտ կողմնորոշուիլ, եւ հաւատքիդ վրայ ամուր կենալ, այն ատեն միայն Աստուած քեզի հետ պիտի ըլլայ: Եւ Աստուած այդպիսիներուն աղօթքը կը լսէ: Չենք կրնար ըսել թէ Աստուած ինչո՞ւ չարերուն յաջողութիւն կու տայ: Ինչո՞ւ չարերը իրենց ուզածը կ'ընեն եւ կը վայելեն: Մինչ մենք որ բարի կ'ուզենք ըլլալ, մեզի միշտ նեղութեանց կը մատնեն: Ճիշտ չէ այսպէս

եզրակացնել: Ճիշտ չէ այսպես տրամաբանել: Մի՛ հաատար որ չարերը կը յաջողին: Ոչ մէկ չարիք մշտապէս կրնայ տեսնել: Ոչ մէկ բարիք կը մոռցուի: Ամէն բարիք՝ միշտ, տեսապէս կը յիշուի:

Եւ եթէ այս հաւատքը ունիս, այն ատեն այս երկու առակները իմաստ մը կ'առնեն: Այս երկու առակները, այսօր, Յիսուս մեզի համար պատմած կ'ըլլայ: Հետեալաբար դուն որոշէ որ քու պատկերդ կը տեսնես՝ս առաջին առակին մէջ: Ո՞ր մէկն ես: Կաշառակե՞րդ: Անիրա՞ւը: Վաշխառո՞ւն: Տկարները իր ոտքին տակ առնել ուզո՞ղը: Եթէ ոչ՝ այն այրի կինը, որ իր հաւատքին գորութեամբը, այդ գորատը կարծուած դատաւորին դիմաց կանգնած (անկէ աւելի գորատը մարդ չկար այդ խոնարի կնոջ համար այդ պահուն) խոնարհաբար կրկնեց՝ իր խնդրանքը: Եւ այդ խոժոռ ու խիստ դատաւորը «որ Աստուծոյ չէր վախնար, եւ մարդոցմէ չէր ամչնար», խոնարհեցաւ այրի կնոջ անտեղիտալի յոյսին, ինքնագիտակցութեան առջեւ:

Երկրորդ առակին օրինակովը, դուն ո՞ր տեսակ աղօթողն ես:

Փարիսեցի՞ն - անձնակեդրոն, Աստուծոյ հետ առեւտուրի նստող. եթէ ոչ՝ մաքսատըրը - գիտակից իր մեղաւորութեան, եւ սակայն Աստուծոյ ողորմութեան ապաւինող, հաւատացող:

Յիսուս չդատապարտեց Փարիսեցիին յիշատակած բարի գործերը: Ոչ ալ արդարացուց մաքսատրին զեղծումները: Այլ՝ իրաքանչիւրին դիտումը եւ շարժառիթները յայտնաբերեց:

Երկու տեսակ աղօթք կայ:

Այս պահուն միասին հաւաքուած ենք աղօթելու: Հաւաքական, համայնական աղօթքն է այս: Կայ առանձնական աղօթքը: Ամէն մարդ ինքն առանձին պէտք է կարենայ աղօթել:

Մտիկ ընող մանուկի մը հարցուցի. «Այս առտու աղօթեցի՞ր դուն: - Այո՛: - Այ՞ն: Չեմ հարցներ ի՞նչ աղօթեցիր: Բայց որո՞ւ աղօթեցիր . . . : - Աստուածին . . . : Աստուածին աղօթեր է: Եւ ճիշտը այդ է: Ով որ Աստուծոյ կ'աղօթէ՝ ճիշտ անձին դիմած կ'ըլլայ:

Իսկ եթէ ըսես՝ «Կ'աղօթեմ, կ'աղօթեմ, եւ ինծի մտիկ ընող չկայ,» պէտք է հարցնել թէ «որո՞ւ աղօթեցիր:» Անձի՞ մը, մարդո՞ւ մը, գորատը կարծուած մէկու մը աղաչեցիր որ քեզի գոհացում տայ: Բայց չկայ հզօր արարած մը որ իսկապէս կարենայ աղօթքներ լսել, խնդրանքներու պատասխանել:

Դո՞ւն միայն կրնաս քեզի օգնել, որովհետեւ ի վերջոյ Աստուած է որ քեզ պիտի օգնէ:

Չենք կրնար ըսել, ես բարի եմ, ինչո՞ւ Աստուած ինծի նեղութեանց մէջ կը դնէ: Աստուած չէ որ նեղութեանց մէջ կը դնէ: Չարերն են որ կ'ուզեն քեզ տագնապներու մէջ նետել, կեանքդ անտանելի դարձնել, որպէս զի ինչ որ դուն գիտես որ լաւ է, եւ դուն կ'ուզես ընել, չընես, հրաժարիս, եւ իյնաս իրենց լարած ծուլակին մէջ:

Հիմա քեզի կը մնայ որոշել թէ ո՞ր ճամբան պիտի ընտրես: Եւ աղօթքը այդ ուժն է: Ներսէս Շնորհալի հայրապետը իր մէկ խրատականին մէջ աղօթքին գորութեան ակնարկելով, կը զգուշացնէ տկարները, ըսելով. «Բայց ծանիցեն՝ այնպիսիքն, սատանայ ոչ այնչափ ջանայ զայլ բարեգործութիւնս մեր խափանել՝

որչափ զաղօթս, զի գիտե՛ որ յաղօթիցն միայն՝ ինքն հալածի ի մէնջ, եւ Աստուած բնակէ ի մեզ։”

Աղօթքը մէկու մը հետ խօսիլն է։ Բայց մանաւանդ Աստուծոյ հետ եթէ խօսիս, Ան միայն վստահելի է, Ան միայն ամենակարողն է։ Այլեւս այս ամենակարողին, ամենավստահելիին հետ խօսելէդ վերջը, ուրիշի մը օգնութեան պէտք չունիս։ Եթէ կը կարծես թէ ունիս ուրիշ անձ մը, գնա՛ անոր։ Բայց մինչեւ ո՞ր կրնաս անոր ապաւինիլ։ Աղօթքին ուժը՝ Աստուծոյ հետ, կը նշանակէ ինքզինքին գիտակցիլ, այսինքն իր սահմանատրութեան, իր մեղատրութեան, եւ յոյսով “զկուրծս կոծելով” ըսել՝ “Ես այդ մաքսատրն եմ. բայց հիմա որ եկած եմ եւ իմ առանձին աղօթքս կ’ընեմ, ես գիտեմ թէ ով եմ։”

Մեր եկեղեցոյ հայրերը զմեզ այսպիսի Զրիստոսապատում առականերով պատրաստութեան մէջ կը դնեն, որպէս զի յաջորդ կիրակիներուն՝ Գալստեան եւ Ծաղկազարդի եւ Յարութեան խորհուրդներուն եւ զագաթնակէտին կարենանք բարձրանալ։ Այս բարձրացումը հոգիի բարձրացում է, եւ մեզմէ ամէն մէկը կարող է իր ճամբան գտնել։ Միայն այն որ չի ուզեր, այն որ չի գիտեր ո՞ր կ’երթայ, որ չի լսեր այն ներքին ձայնին որ կը յուշէ, հարցնելով՝ “Գիտե՞ս ուր կը տանիմ քեզ”, այդպիսին կը շեղի իր ճամբայէն, եւ իր հոգիին ներքին ըղձանքը, տեսիլքը կորսնցնելով, կ’իյնայ անյոյս բափղներու մէջ։

Աստուած մեզի հետ ըլլայ, եւ մեզի սորվեցնէ այս երկու առականերէն այրի կնոջ պէս հաւատքով զօրատր, յոյսով հաստատուն մնալ, մաքսատրին պէս գիտակից ինքզինքին՝ իր մեղատրութեան, վստահելով Աստուծոյ ամենազօր ողորմութեան, որպէս զի միշտ եւ ամէն օր կարենանք ըսել՝ փառք քեզ Աստուած, շնորհընկալ հոգիով այսօր ալ ես ուրախ եմ իմ ունեցածին համար, կրկնելով Նարեկացիին հետ. “Ոչ թէ տրուածին, այլ տոտողին կարօտն ունիմ”։

Թ. Ա. Մ.

*Patriarch's Easter 1992 Message***REJUVENATION & ETERNAL JOY**

Once a year, on Easter Sunday, filled with new hopes and expectations, Christians all over the world set about celebrating the Resurrection of the Lord.

It is a great, festive occasion. The weather has turned reinvigoratingly warm, with perhaps a gentle breeze to tantalize us. Flowers are blooming in the fields, now carpeted with rows of multi-hued flowers peeping shyly out of their earthen bosom. The cold, stifling blanket of monotonous white snow has been packed away. Spring is in the air. Winter is over. The world is reborn. We are rejuvenated, and can look forward to another year of struggle and achievement, and perhaps turmoil, with cheer in our hearts.

In many local Christian dialects, Easter is called the "great feast." For it is indeed the greatest in the Christian calendar. Although the birth of Christ, which heralded the promise of salvation for mankind is equally great cause for celebration, it is the further reassurance of being reborn into the Kingdom of Heaven, implied in the Easter message, that gives meaning and added impetus to the quest for salvation.

But the message of Easter should not be confined to that particular occasion only. If we think of rejuvenation and resurrection only

in connection with Easter and spring, then we do not truly understand the full implications of this glorious feast. Christ's message of salvation and rebirth is for all time. Every single day of the year can be transformed into an Easter, bearing that message which can metamorphose our humdrum life from one of unending toil and drudgery, replete with fear and trepidation, to one of eternal sunshine and joy. It is not only on Easter Sunday that Christ is present among us. He is with us every single moment of our life, if we want Him.

If we confine prayer and jubilation to only one particular point in time, then we are depriving ourselves of a great boon, of a heavenly grace: perpetual joy. Christ is with us till the end of time. We can find Him and reach Him any time we want. He will never turn His face away from us. He will be our guide and point out the way for us, and it is up to us to walk in that way.

For though the Lord give us the bread of adversity and the water of affliction, yet shall not His face be turned away from us anymore, but our eyes shall see His glory and our ears shall hear a word behind us saying, "This is the way, walk ye in it."

To walk in the footsteps of the Lord, what greater ecstasy can there be? To make straight in the wilderness the path to the Lord, to know that we are walking along this

path, and to be aware that we are not alone, but that His spirit is hovering protectively over us to guide us, to prevent us from straying and sinning, yet at the same time fully confident that should we unwittingly stray, He will not only lead us back into righteousness, but teach us repentance and help us reverse our temporary lapses, and forgive us our trespasses - this is living the true Christian way, in the spirit of Easter.

Perhaps, the real import of Easter is best understood by the children who are so much wiser than us, in so many ways. Christ always loved little children, and never tired of reminding us that it is only he, whose heart is as pure and innocent as a child's, who will be worthy of entering the Kingdom of Heaven.

Look at them, dressed in their Sunday best, as they gambol around joyfully, cracking those colorful eggs and munching those sweet Easter pastries. There is something so contagious in their pure joy of living. But this joy is not confined to Easter - it is omnipresent. Of course, children have their own terrors and nightmares, too. But those are incidentals, quickly forgotten, never permanent: their life is suffused with the pure joy of being. Like the lilies of the field which delight in the mere act of blooming, or like the birds on the wing which delight in the mere act of flying, children find immense pleasure in just being alive.

This is exactly the way we

grownups, supposedly more sophisticated than children, should understand Easter. Pure unalloyed joy, which can change the base metal of our lives into priceless, shining gold.

Easter reminds us once more that Christ has risen from the dead that He has triumphed over destruction and evil.

May we all triumph over the little evils that plague our lives, and may we walk in the shadow of the glory and grace of God, now and forever.

AMEN.

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈԾ

N²

Ա. Էջմիածին

19

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈԾ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ Տ. Տ. ՎԱԶԳԷՆ Ա ՀԱԹՐԱՊԵՏԻ
ԶԱՏԿԱԿԱՆ ՔԱՐՈՋԸ ԱՐՏԱՍԱՆՈՒԱԾ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱԹՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ
19 ԱՊՐԻԼ 1992 Թ.

Յանուարի 1-ին Նոր և Որդույն և Հոգույն Սրբոյ. ամէն:

„ՔՐԻՍՏՈՍ ԵԱՐԵԱԿԻ Ի ՄԵՌԵԼՈՅ, մահուամբ զմահ կոխեաց և յարութեամբն իւրով մեզ զկեանս պարգևեաց“:

Սիրելի Հաւատացեալ ժողովուրդ Մեր,

Սուրբ Աւետարանի այս վկայութիւնը հանդիսանում է հիմքը մեր քրիստոնէական հաւատքի և իր մէջ խտացնում՝ մեր հոգեւոր կեանքի բոլոր ճշմարտութիւնները:

Այսպէս է, որ այն կոչւում է „մեծ և սքանչելի աւետիս“: Սուրբ Պօղոս առաքեալը իրաւացի է, երբ հաստատում է՝ „եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ, ընդունայն է քարոզութիւն՝ մեր, ընդունայն են և Հաւատք՝ ձեր“ (Ա.Կորնթ. ԺԵ.14):

Յիսուսի երկրային կեանքը, իր վերջին երեք տարիներին, զարգանում է կեանքի ու մահուան մեծ խորհրդի հորիզոնի վրայ, անցնելով բազում հրաշալի դէպքերի ճանապարհով, մինչև նրա չարչարանաց օրերը, մինչև նրա մահը խաչափայտի վրայ և թաղումը, հասնելու համար ապա անիմանալի խորհրդի լրման՝ նրա Յարութեան:

Մենք, քրիստոնեաներս, մանաւանդ Աւագ Շաբաթուայ ընթացքում, խոր յուզումով ենք ապրում Աստուածորդու տառապանքի պահերը, ապրում ենք Գողգոթայի ճանապարհը, ապրում ենք նրա տանջալի ժամերը խաչափայտի վրայ, նրա հոգեւարքն ու մահը, վշտահար սրտով ողբում նրա սուրբ մարմնի թաղումը գերեզմանի հողի մէջ և, ո՛վ հրաշք աշխարհաստան, իւղաբեր կանանց նման խուկն թերեւով նրա գերեզմանին, մեր հոգու աչքերով տեսնում ենք Յիսուսի

գերեզմանը՝ դատարկ:

Ահա երկու հազար տարիներ շարունակ, քրիստոնեայ մարդկութիւնը, կանգնած Յիսուսի դատարկ գերեզմանի առաջ, կեանքի ու մահուան սահմանների վրայ բարձրադաշակ վկայում է, թէ՛ «Յիսուս մահուամբ զմահ կոխեաց և յարութեամբ իւրով մեզ գկեանս պարգևեաց»:

Այսօր էլ մեզանից ամէն մէկը կանգնած նոյն «դատարկ գերեզմանի» առաջ խորհրդածում է մեր մարդկային ճակատագրի վրայ, որովհետև, ուշ թէ շուտ, նոյն ճանապարհով պիտի գնանք, ինչպէս Յիսուս, երբ Հնչի մեր ժամը, համաձայն բնութեան աստուածադէր օրէնքի: Ի՞նչ պիտի պատահի մեզ՝ գերեզմանից արդէն: Արդեօք Յիսուսով պիտի մեռնե՞նք միայն, թէ նաև Յիսուսով պիտի գնանք դէպի ամբողջ աշխարհի կեանքի:

Քրիստոնեայ լինել՝ նշանակում է ապրել ու գործել Յիսուսի կեանքի ճանապարհով, անցնել յաճախ տառապանքների ու չարչարանքների ուղիով բարձրանալ խաչափայտի վրայ ու մահանալ և գերեզման իջնել, անմար յոյսով, որ մահով մահուան ենք յաղթելու և անցնելու ենք սահմանը՝ կեանքից դէպի կեանք դէպի աշխարհը յաւերժական լոյսի ու խաղաղութեան:

Թէ՛ անհատապէս և թէ՛ ազգովին, մանաւանդ մեր տագնապալի այս օրերին մեր ժողովրդի կեանքը ի Հայաստան և յԱրցախ մի տեական հերոսական պայքար է ընդդէմ մահուան ու չարիքի: Համակուած Յիսուսի յարութեան խորհրդով մահուան յաղթելու յոյսը, մեր ողջ ժողովրդի համար դառնում է պայծառ ստուգութիւն և հզօրիչ անկոտորում ուժ:

Յիշենք մեծախորհուրդ բացայայտումը Սուրբ Յովհաննես աւետարանչի. «Եթէ ոչ հատն ցորենոյ անկեալ յերկիր մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա եթէ մեռանիցի, բազում արդիւնս առնէ» (Յովհ. ԺԲ. 24), որից ներշնչուած Պօղոս առաքեալը, իր խօսքն ուղղելով թերահաւատներին, ասում է. «Դու զոր սերմանես ո՛չ կենդանանայ եթէ ոչ մեռանիցի» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 37-38): Այսպէս է, որ «մահ կուլ է գնում յաղթութեան» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 55): Այս կերպ ըմբռնելով կեանքի ու մահուան խորհուրդը, քրիստոնեան իր հաւատքի զօրութեամբ դառնում է անձնուրաց պաշտպանը կեանքի յաղթանակի և անպարտելի մարտնչողը ամէն ինչի դէմ, որ տանում է դէպի մահ:

Յիսուսի յարութեան անիմանալի խորհուրդը, հանդիսանում է կեանքի մշտանորոգ ուժերի անսպառ աղբիւրը: Մահը ստանում է նոր իմաստ, մարդկային իմաստ, զի Յիսուս իր մահով է, որ յաղթեց մահուան ու աշխարհին:

«Մահ կամ ազատութիւն» մարտակոչով, անկախութեան եռագոյն դրօշը ի՞

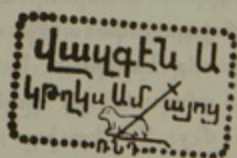
ձեռքին, Հայ ժողովուրդը այս օրերին աստեղային մի թռիչք է կատարում դէպի ազատութիւն, մի այլ աշխարհի տեսիլքով, մի աշխարհի, ուր մահը պարտում է ազատութեամբ:

Մեր ազգը թէ՛ Հայաստանում, թէ՛ Արցախում մարտնչում է, այո՛, յանուն կեանքի յաղթութեան: Այսպէս է, որ Հինաւուրց Հայ ազգը մի անգամ ևս պատմութեան բեմի վրայ Հանդէս է գալիս Հպարտ ճակատով, որպէս վաւերական քրիստոնեայ ժողովուրդ:

Բոլոր նրանք, ովքեր քրիստոնէութիւնը համարում են տկարների կրօն, պարզապէս չգիտեն, թէ ինչ է նշանակում քրիստոնեայ լինել: Ոչ մի այլ դաւանանք կամ գաղափարախօսութիւն, չունի տեսիլքը կեանքի բացարձակ յաղթութեան, ինչքան քրիստոնէութիւնը: Ոչ մի այլ դաւանանք կամ գաղափարախօսութիւն չի կարող հասնել Պօղոս առաքեալի հոգևոր գաղափարական բարձունքին՝ ասելու համար - „զի ինձ կեանք Քրիստոս է, և մեռանել շահ“ (Փիլիպ. Ա. 21):

Արդ, հաւատացեալ Հայեր, համախմբուած մեր ազգային եկեղեցու, Հայ Առաքելական եկեղեցու հովանու ներքոյ, իբրև հաւատարիմ զինուորները մեր անկախ ազգային պետութեան, մէկ սիրտ, մէկ հոգի, ժայռացած կամքով, այս զատկական օրհնեալ պահին, մեր Փրկչի՝ Քրիստոսի յարութեան մեծ աւետիսով ոգեշնչուած՝ „առէք զսպառազինութիւն Աստուծոյ զի կարող լինիցիք ի դիմի հարկանիլ չարին յաւուրն չարութեան: Եւ իբրև զամենայն ինչ կատարիցիք, հաստատուն կացէք, զտեղի կալլիք, պնդեալ զմէջս ձեր ճշմարտութեամբ և զգեցեալ զզրահս արդարութեան“ (Եփես. Զ. 13-14):

ՔՐԻՍՏՈՍ ԹԱՐԵԱԻ ՄԵՌԵԼՈՑ, ԶԵՋ ԵՒ ՄԵՋ ՄԵԾ ԱԻԵՏԻՍ: Ամէն:

(Handwritten signature)
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅԷ ՀԱՅՈՑ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԼԵԶՈՒԴ ԶՍՊԷ

Մեծ Պահի Բառասնորեայ շրջանին մէջ եմք մտեր:

Հայկական լաւ սովորութիւններ ունինք, Մեծ Պահոց շրջանին համար մասնաւոր որոշումներ առնելու, ինքնաքննութեամբ, առանց ուրիշ անձէ մը, կամ իշխանութենէ մը պարտադրուելու, բարի եւ օգտակար որոշումներ առնելու, Մեծ Պահոց ընթացքին գանձոյն գործադրելու, եւ մեր անձնական եւ ընկերային կեանքը բարելաւելու:

Լաւ այս սովորութեան մէջ, սակայն, սխալ մտածումը, սխալ մօտեցումը այն է որ կը կարծենք թէ, միայն Մեծ Պահոց ընթացքին համար այդ բարի որոշումը պէտք է գործադրենք:

Եւ յետոյ կայ՝ առնուած որոշումին տեսակը.

Մէկ տեսակն է՝ գէշ սովորութիւններ դադրեցնելու որոշումը: Օրինակի համար, Ծխախոտ - սիկարէթ - չծխելու որոշում: Զը գինովնալու որոշում: Ոմանց համար - Զօքլէթ չուտելու, շատակեր չըլլալու, կամ եկեղեցիին մէջ ձիթ չըծամելու (ինչպէս յայտնի եղաւ Բեքդեհեմի Ծննդեան քարայրէն արարողութեան պատկերասփիւռի - քիլովիժընի - յայտագրին մէջ: Որոնց կարգին կար նաեւ անշնորհք վարդապետ մը:) Ուրեմն կարելի է առնել այսպիսի ժխտողական որոշումներ:

Երկրորդ տեսակն է՝ լաւ եւ դրական որոշումներ առնելը: Լաւ սովորութիւններ զարգացնելու, սկսելու, չփոխելու որոշումներ առնելը:

- Ընթերցասէր ըլլալու: Սուրբ Գիրք կարդալու: Ամէն օր բարի գործ մը կատարելու: Ընտանիքիդ եւ ընկերութեան մէջ: Անհատապէս - կամ ընկերներով: Կարօտեալներուն օգնելու եւ կամ բարձր, ազնուական նպատակներու համար:

Ինչպէս ըսինք, այս բոլորին մէջ, սխալ մօտեցում մը, սակայն, սխալ մտածում մը կը սպրդի:

Ինչո՞ւ միայն Մեծ Պահոց շրջանին համար այս որոշումները պէտք է առնենք:

Զէ՞ որ Յիսուս ամէն օր կը ծնի, ամէն օր կը խաչուի եւ Յարութիւն կ'առնէ, մարդոց մտքին, սրտին, հոգիին եւ կեանքին մէջ:

Զէ՞ որ մեր հաւատքը մեզի տրուած է, որպէս զի ամէն օր առողջ ապրինք, ամէն օր չըլիքարիւնք եւ չը վախճանք չարէն: Ամէն օր սնունդ առնենք, ինչպէս մեր մարմինին առողջութեան, նոյնպէս մեր մտքին եւ հոգիին առողջութեան համար: Եւ ինքզինքնիս պաշտպանենք՝ ինչպէս մարմինի, նոյնպէս հոգիի եւ մտքի հիւանդութեանց դէմ:

Այս հիւանդութեանց մէկ ցանկը ունինք խոստովանաւքի «մեղայ»ին մէջ:

Առողջանալու դեղագիրը եւ դեղերն ալ՝ Սուրբ Գիրքին եւ Աւետարանին մէջն են:

Առնենք ասոնցմէ մէկը, այնպէս ինչպէս անոր մասին կը կարդանք Յակոբոս Առաքեալի անունով Ընդհանրական Թուղթին մէջ: Գ. Գլուխը ունի ակնարկութիւն լեզուն սանձելու մասին, կամ անսանձ (ապերասան) լեզու գործածողներուն դէմ: Եւ կ'ըսէ.

«Եղբայրներ, գիտցէ՛ որ մեծ դատաստան պիտի ընդունինք, քանի որ ամէնքս ալ շատ կը մեղանչենք:

«Եթէ մէկը խօսքով չի մեղանչեր՝ ան կատարեալ մարդ է, ընդունակ սանձահարելու իր ամբողջ մարմինը:

«Տես թէ ինչպէս սանձեր կը դնենք ձիերուն բերանը, որպէսզի անոնք հնազանդին մեզի. եւ անոնց ամբողջ մարմինը կը նուանենք:

«Ահաւասիկ նաեւ նաեւրը: Ինչպիսի՛ հսկայ բաներ են: Թե՛ սաստիկ հովերէն կը բշտին, եւ թէ փոքրիկ դեկով մը կ'ուղղուին, ո՛ր կողմը որ դեկը վարողին սիրտը կամենայ:

«Այդպէս ալ լեզուն: Պզտիկ բան մըն է, բայց մեծամեծ բաներ կը բարբառի:

«Ահա թէ պզտիկ կրակ մը ինչպիսի անտառներ կը հրդեհէ:

«Լեզուն ալ կրակ մըն է: Աշխարհ մը անիրաւութիւն: Մեր անդամներուն մէջ է հաստատուած լեզուն, որ կ'ապականէ ամբողջ մարմինը, կրակով կը վառէ գոյութեան անիւր, եւ բորբոքուած կը վառի գեհեմի մէջ:

«Գազաններու, թռչուններու, սողուններու ամէն տեսակ, եւ ինչ որ կայ ծովու մէջ՝ հնազանդած է եւ կը հնազանդի մարդկային բնութեան:

«Բայց մարդոց լեզուն, այդ չարը, անկարգը, եւ մահաբեր թոյնով լեցուածը, ոչ ոք կրնայ հնազանդեցնել: Անո՛վ կ'օրհնենք Տէրը եւ Հայրը: Անո՛վ կ'անիծենք մարդերը, որ ստեղծուեցան ըստ Աստուծոյ նմանութեան:

«Միեւնոյն քերէնէ կ'ելլեն օրհնութիւններ եւ անեծքներ: Եղբայրներ, պէտք է որ այդ այդպէս ըլլայ:

«Միթէ աղբիւր մը կրնա՞յ նոյն ակէն թէ՛ փաղցր եւ թէ դառն ջուր բխեցնել:

«Միթէ կարելի՞ է որ թգեմին ձիթապտուղ տայ, կամ որթատունկը՝ թուզ:

«Եւ ոչ ալ աղտաղտի (աղտ, լեղի տեղի մը), ջուրը՝ կարելի է փաղցր դարձնել:

«Ձեր մէջէն ո՞վ է իմաստուն եւ խելացի. թող ան իր բարի վարմունքով ցոյց տայ իմաստութեան հեզութեամբ ըրած իր գործերը: Իսկ եթէ ձեր սրտերուն մէջ ունիք նախանձ, դառնութիւն եւ հակառակութիւն, մի՛ պարծենաք որ սուտ կը հանէք ճշմարտութիւնը: Այս իմաստութիւնը ի վերուստ իջած է, այլ՝ երկրաւոր է, մարմնաւոր եւ դիւային: Որովհետեւ ուր որ կայ հակառակութիւն եւ նախանձ, այնտեղ կայ անկարգութիւն եւ ամէն չար բան:

«Իսկ վերին իմաստութիւնը նախ սուրբ է, եւ ապա՝ խաղաղարար, հեզ, դիւրաւ հաւանելի, լի ողորմութեամբ, եւ բարի պտուղներով, մաքուր խղճմտանքով, առանց կեղծաւորութեան:

«Արդարութեան պտուղը խաղաղութեամբ կը սերմանուի անոնց համար, որոնք խաղաղութիւն կ'ընեն:»

* * *

"Մեղայի" հիւանդութեանց ցանկին մէջ այս մասին կ'ըսէ. «Մեղայ չարաբանութեամբ լեզուիս. — ստախոսութեամբ, սուտ երդմամբ, երդմնազանցութեամբ, հակառակութեամբ, վիճաբանութեամբ, բանասրկութեամբ (=չարախոսութեամբ), շոգմոգութեամբ (=երկու երեսանց, լեզուն խարդախ), ֆուռ (=զրպարտելով, որոմ ցանկով), դատարկաբանութեամբ, եւ ծաղու (=ծաղրելով), զրախոսութեամբ, հերձախոսութեամբ եւ անիծաբանութեամբ, տրտնջելով, դժգոհելով, բամբասելով եւ հայհոյելով. մեղայ Աստուծոյ:»

* * *

Սաղմոսներուն գիրքին մէջ, Դաւիթ մարգարէն յստակ կը ներկայացնէ, թէ՛ հիւանդ հոգիները, եւ թէ կու տայ առողջ մնալու դեղերը:

Հիմեքորդ Սաղմոսին մէջ կ'ըսէ. "Որպէս գերեզման բաց են կոկորդ մոցա, լեզուօք իւրեանց ննգաւորք եղեն:" Հարիւրերեսունհինգերորդ Սաղմոսին մէջ կ'ըսէ. "Սրեցին զլեզուս իւրեանց որպէս զօճի, եւ թոյնք իժից ի ներքոյ շրթանց մոցա:"

* * *

իր տուած դեղերէն ոմանք կ'ըսեն.

"Ով մարդ, որ կամիս զկեանս, եւ ապրիլ ի բարութեան, լոցո զլեզու քո ի չարութենէ, շրթունք քո մի՛ խօսեցեն զնենգութիւն:" "Խոտորեա ի չարէ, եւ արա զբարի:"

***

"Լեզուք իմաստնոց՝ քոշկեն": (Առակաց ԺԲ 18) "Որ պահէ զքերան իւր եւ զլեզու, պահէ ի նեղութենէ զանձն:" (Առակաց ԻԱ 23)

***

Անգամ մը, բարեկամ մը, այսպիսի տագնապի մէջ էր, եւ կ'ուզէր վրէժ լուծել, նոյն բանը ընելով դիմացինին: Այդ բարեկամին ըսի, երկու տեսակ մարդեր կան: Անոնք ներկայացուած են Սուրբ Գիրքին մէջ: Կա՛մ վրէժդ կը լուծես, դիմացինիդ հետ նոյնանալով, նկարագիրդ փոխելով, չարին ձեռքը խաղալիք դառնալով: Կա՛մ կը պահես նկարագիրդ, հաւատքդ, վստահութիւնդ Աստուծոյ վրայ, եւ կ'ընես ինչ որ գիտես որ լաւն է: Որովհետեւ կը հաւատանք որ Աստուած իր կերպը ունի իր վրայ վստահութիւն ունեցողները վարձատրելու:

Հիմա ալ կ'ըսեմ բարեկամիս եւ մեզմէ մէկն մէկուն. կարդ'ա 108րդ Սաղմոսը: Եւ թող ասիկա՝ միայն Մեծ Պահիք որոշում չըլլայ:

Հաւատարիմ մնացողները միայն պիտի օրհնեն Տիրոջ անունը. յաւիտեանս յաւիտենից:

Թ. Ա. Մ.

ՄԵՌՆՈՂ ՅՈՐԵՆԱՀԱՏԸ

«Ամէն, ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ հատն ցորենոյ յերկիր անկեալ մեռանիցի, ինքն միայն կայ, ապա եթէ մեռանիցի, բազում արդիւնս առնէ».

Յովհաննու Աւետարան, Գլ. 12-24.

Մեր Տէրը Յովհաննու Աւետարանին մէջ մեզի կը յայտնէ թէ, մինչեւ որ ցորենահատը չմեռնի, չի կրնար արդիւնք տալ: Այս առակին մէջ, մեր Տէրը ցոյց կու տայ տառապանքի եւ զոհողութեան էական դերը քրիստոնեայի կեանք մը ապրելու համար: Ինքնուրացումը, տառապանքը, ինքնաբերականութիւնը եւ պայքարը մեր յոռի բնաւորութիւններուն դէմ, առաջնակարգ պարտաւորութիւնն է քրիստոնեային: Քրիստոս, իր քաղաքական սկզբնաւորութեան, կոչ կ'ընէ իր հետեւորդներուն, ապաշխարելու, փոխելու իրենց կեանքին ընդունուած ձեւերը եւ որդեգրելու նոր չափանիշներ, որոնք իրական քրիստոնեայի մը կեանքին պատկերացումն են: Քրիստոս մեզ կը հրաւիրէ ներքին փոփոխութեան, ներքին մաքրութեան, նոր ծնունդի եւ ասիկա դիւրին աշխատանք մը չէ: Ան կ'ենթադրէ յարատեւ ճիգ ջնջելու մեր հոգիներէն մեղքին

հետքերը: Առանց այդ ներքին բարեփոխման, մարդկային բոլոր յառաջդիմութիւնները կը մնան զուտ ջնարակ, առանց խորքի եւ իմաստի: Քրիստոնեան կրաւորական անճանաւորութիւն մը չէ, այլ նախնաճոռութիւն առնող, պայքարող մը բարիի, նշմարտութեան, իրաւունքի, արդարութեան եւ խաղաղութեան համար: Եթէ քրիստոնեան, որ տոգորուած է բարձրագոյն իտէալներով եւ գաղափարականով, չէզոք եւ կրաւորական դիրքի վրայ մնայ, չարերն են որ պիտի գրաւեն հրապարակը եւ մեր լաւագոյն քաղաքներն իսկ պիտի մնան անպտուղ: Քրիստոնէութիւնը հաւատամք ըլլալով հանդերձ, է նաեւ էապէս եղբայրասէր եւ արդարադատ կեանք, որուն գերագոյն օրինակը կը տեսնենք մեր աստուածային Տիրոջ կեանքին մէջ: Անոր խօսքը եւ գործը միաձուլուեցան, անոր տալով գերազանցապէս կերպարանափոխիչ նկարագիր: Հարկ է որ, քրիստոնեաները արթննան իրենց թմբիւրէն եւ ըլլան մանաւանդ խաղաղութեան առաքեալներ:

Մարդկային պատմութեան բեղմնաւոր միտքերը անցած են տառապանքի եւ ճիգի ճամբէն: Մեր Տիրոջ ալ փառաւոր յարութեան յաղթանակը պայմանաւոր էր խաչելութեամբ: Քրիստոնէական կեանքի իրագործումը՝ դիւրին ճամբէն ընթանալով ձեռք չի բերուիր, այլ պայքարով, օրէ օր լաւագոյնին ձգտելով, հանելով մեր սիրտերէն եւ հոգիներէն չարին ցանած որոմները: Մեր Տէրը, անպտուղ թգնիի առակով ցոյց տուաւ մեզի զոհաբերութեան եւ արդիւնաւորութեան կարեւորութիւնը:

Ներկայ դարուն, մարդկութիւնը հետամուտ է մակերեսային, անցաւոր հաճոյքներու, դարձած է նիւթի գերին: Եւ զոհաբերութիւն ու նուիրում կորսնցուցած են իրենց իրական իմաստը եւ եղած են արժէքագուրկ: Ներկայ մարդը կեանքը վերածած է զուտ նիւթապաշտական արշաւի մը, որ իր կարգին զայն կը վերածէ զուտ մարդամեքենայի մը, զուրկ՝ կեանքը իմաստաւորող հոգեւոր եւ բարոյական խորունկ ապրումներէ: Հարկ է որ մարդս հարստացնէ իր կեանքը հոգեւոր եւ բարոյական արժէքներով, որոնք զինքն հեռու կը պահեն ցնցիչ յուսախաբութիւններէ:

Երեւ օրէն, կը դիմաւորենք քառասնորդական շրջանի վերջին Կիրակին, զոր հայ եկեղեցին կը կոչէ Գալստեան Կիրակի որ մեր միտքը կը տանի Քրիստոսի երկրորդ գալուստին: Այդ օրը, բացառիկ է միւս բոլոր տօներէն, որովհետեւ մնացեալ տօները յիշատակութիւնն են անցեալի մէջ պատահած դէպքերու կամ այդ անցեալին մէջ ապրած ու յետ մահու սրբութեան արժանացած անձերու:

Միջոցառ, Գալստեան Կիրակիով, մենք կը փորձենք մեր միտքը կեդրոնացնել ապագայի մէջ կատարուելիք եղելութեան մը, որուն ստուգութիւնը մեզի կու գայ մեր Տիրոջ իսկ քառերէն:

Ըսուած է յաճախ, Մեծ Պահոց շրջանը, ուր կը գտնուինք, ժամանակն է ինքնասրբագրումի, մաքրելու մեր հոգին զայն արատաւորող մեղքի բիծերէն, որպէս զի մաքրագործուած, սրբագործուած, նորոգուած հոգիով դիմաւորենք Քրիստոսի հրաշափառ յարութիւնը:

ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ Ծ. ՎՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ

ՄԻ ՊԱՐԾԵՆԱՐ

«Լեր յուսացեալ ի Տէր յամենայն արտէ քումմէ, եւ յիմաստութիւն քո մի հպարտանար» (Առակք Սողոմոնի Գլ. Գ. համար 5): «Տիրոջմէն յուսայ բոլոր արտովդ եւ իմաստութեանդ համար մի հպարտանար»: Սողոմոն իմաստունի, Դաւիթ Մարգարէի տղուն ամենէն դաստիարակչական խօսքերէն մէկն է: Ամէն մարդու կ'ուզէ ըսել, թէ երբ անձ մը բարի գործեր կը կատարէ, ճիշդը կը դաստիարակէ եւ մոլորողին ճիշդ ֆանապարհը ցոյց կու տայ, յստակ է որ իր մէջ գոյութիւն ունեցող իմաստութեան շնորհիւ կը գործէ: Սակայն անձը այդ իմաստութիւնը իր միջոցներով չէ ստեղծած, այլ Աստուած տուած է այդ շնորհը որպէս զի բարեկամատակ ծառայութիւններու համար գործածէ: Ուստի սխալ է որ այդ անձը հպարտանայ իր ունեցած իմաստութեան համար: Եւ մանաւանդ կարծէ թէ իր միջոցներով ձեռք անցուցած է զայն եւ ինքն է լիակատար հեղինակը իր բոլոր վարած գործերուն:

Առաջին Թագաւորութեանց մէջ գրուած է. «մի պարծեացի իմաստունն յիմաստութիւն իւր, եւ մի պարծեացի հզօրն ի զօրութիւն իւր, եւ մի պարծեացի մեծատունն ի մեծութիւն իւր, այլ այնու պարծեացի որ պարծիցին, իմանալ եւ ֆանաչել զՏէր եւ առնել զիրաւունս եւ զարդարութիւն ի մէջ երկրի» (Առաջին Թագաւորութեանց Գլուխ Բ համար 10): Այսինքն, իմաստունը պիտի չպարծենայ իր իմաստութեան համար, հզօրը պիտի չպարծենայ իր զօրութեան համար եւ մեծատունը պիտի չպարծենայ իր մեծութեան համար. այլ անով թող պարծենայ որ կարող է ըմբռնել եւ ֆանչնալ Տէրը՝ իրաւունքներ պաշտպանելու եւ արդար գործեր կատարելու համար: Երբ մտամոլոր վիճակի մէջ գտնուինք, մանաւանդ կորսնցնելէ յետոյ այն զօրաւոր զգացումները որոնք կը կարծէինք թէ ունէինք, եւ կ'ազդուինք ստեղծուած հոգեկան, մտային եւ մարմնային տագնապներէ եւ խռովութիւններու պատճառով, մեր Տիրոջ տուած իմաստութեան արթնութիւնը կը խնդրենք իմաստուն գործեր կատարելու համար: Կարեւոր օրինակ մըն է Սողոմոն իմաստունը: Երբ ան, ըստ Աստուածաշունչի, թագաւոր եղաւ, Աստուծմէ միայն իմաստութիւն խնդրեց իր երկիրը յաջող կերպով կառավարելու համար: Զխնդրեց ճիշտական ոչ մէկ տեսակի հարստութիւն, երկարակեցութիւն եւ զեխ կեանք ապրելու կամք: Եւ Աստուած արթնցուց Սողոմոն թագաւորին մէջ գոյութիւն ունեցող բնածին իմաստութիւնը որպէս զի ան կարողանայ իր երկիրը եւ ժողովուրդը ղեկավարելու նպատակները իրագործել:

Սողոմոն իմաստունի ընթացքը ամէն անձ ճիշտ ֆանապարհին առաջնորդող կեցութեան է: Եւ եթէ մեր երկիրը եւ արտասահմանի ստացուածքները կառավարել կ'ուզենք, խոհեմութիւն է որ Սողոմոն իմաստունի նման իմաստութեան արթնութիւն խնդրենք Տիրոջմէն: Կրօնականը իր ֆամբուն մէջ, գիտնականը ու դաստիարակիչը իրենց ֆամբաներուն մէջ եւ շուկայի բոլոր տեսակի աշխատատեղերը, նոյնքան կարեւոր որքան առանձնաշնորհեալ անձեր, իրենց ֆամբաներուն մէջ, կը կարօտին Աստուծոյ տալիք արթնութեան եւ իմաստութեան:

Թող չանդրադարձողները անդրադառնան որ միայն Աստուած է իմաստութեան պարգեւիչը յաւիտեանս յաւիտեանից: Ամէն:

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԴԻ. ՇԵՐՊԷԹՃԵԱՆ

ԱԽԱԳ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, Խաւարման գիշեր

«Ժողովուրդ որ նստեր ի խաւարի ետես զլոյս մեծ:»

Մտք. Դ. 16

Յայտնի են խաւարումներ լուսնի կամ արեգակի՝ քնական երեւոյթներ, թէեւ ոչ յանախաղէպ, որոնք գիտնականներու կողմէ կրնան նախատեսուիլ եւ ծանուցուիլ: Այս գիշերուանը այդպիսի խաւարում չէ:

Խաւարում կրնայ պատահիլ եւս արկածի հետեւանքով, երբ զոր օրինակ կայծակ կամ փոթորիկ մը կը հարուածէ շէնք մը, խանգարելով շէնքին ելեկտրական ուժի հոսանքը, հետեւաբար մարելով շէնքին լամպարները: Այս գիշերուանը այդպիսի խաւարում չէ:

Տակաւին կայ խաւարում՝ որով շրջապատուած կ'անի սաղմը յդի մօր մը մարմինէն ներս որ սահմանեալ օրը իբր նորածին մանուկ ճիշդ արձակելով պիտի գայ դէպի լոյս աշխարհ:

Բարոյական խաւարումի մէջ կը զգայ ինքզինք խղճահար մարդը կամ կինը, երբ կ'անդրադառնայ թէ ինք մեղաւոր ընթացքի մէջ է:

Այս բոլորը սակայն ժամանակաւոր խաւարումներ են: Համբերութիւն, մասնագէտի միջամտութիւն, եւ ապաշխարութիւն պիտի կարենան մեզ այս կամ այն խաւարումի դժնդակ կացութենէն ազատել:

Սակայն այստեղ կայ՝ համաձայն Աւետարանի սրտառուչ պատմութեան որուն կը հետեւինք այս գիշեր, «Ժողովուրդ մը որ խաւարի մէջ նստած էր:» Այդ ժողովուրդը Քրիստոնէութեան անդրանիկ եկեղեցին ըլլալիք բազմութիւնն էր, եւ կը գտնուէր Երուսաղէմի մէջ կամ մօտակայքը: Անոնցմէ տասնմէկը Յիսուս Վարդապետին հետ տակաւին մի քանի ժամ առաջ ընթրիքի նստած էր Սիոնի վերնատան մէջ: Ընթրիքէն ետք Վարդապետը ծունկի գալով լուացած էր մի առ մի անոնց ոտքը, եւ ապա երկար խօսակցութիւն ունեցած էր անոնց հետ:

Ի՞նչ պատահած էր, որ այս փոքր ժողովուրդը Յիսուսի մտերիմներուն, տասնմէկին, եւ անոնց երթուտարձին հետեւող բարեպաշտ Մարիամներուն եւ Սաղոմէներուն, մխրճուած էր խաւարի մէջ:

Այդ խաւարը ոչ ֆիզիկական էր, ոչ ալ բարոյական: Յուգական հոգեվիճակ մըն էր սա, որուն մատնուած էր Յիսուս Քրիստոսի ցրուած հօտին իւրաքանչիւր անդամը, եղած ըլլալով ականատես մի քանի ժամուան կարճ միջոցին՝ սիրեցեալ Վարդապետի ձերբակալումին, հարցաքննութեան, անարգութեան եւ դատապարտութեան:

«Խաւարասէր իշխանը»՝ Սատանան գոհ էր իր պատճառած տագնապին՝ յուսահատութեան եւ մոռալ կացութեան համար:

Երբեմնի պոռոտախօս Սիմոն Պետրոսը՝ ձերբակալուելու վախէն այժմ կ'ուրանար իր տէրը Յիսուս, ոչ թէ մէկ՝ այլ երեք անգամ, եւ ահադադի կանչին՝ յիշելով Յիսուսի ազդարարութիւնը, քահանայապետին տան բակէն դուրս կ'ելլէր եւ կու լար դառնապէս: Վարդապետը լքած հեռացած էին կասկածոտ Թովմասը եւ Որոտման Որդի սիրեցեալ աշակերտ Յովհաննէսը: Ո՛ւր փախած էր Յովհաննէսին եղբայրը Յակոբոսը, որ հետագային, խաւարումի այդ ճգնաժամէն ետք, երբ գիտակցեցաւ «մեծ լոյսը» տեսնելուն, եղաւ Սուրբ Գլխադիրով այս փառաւոր Տաճարին իր անունը տուող երկու

Սուրբ Յակոբներեն մին:

Յիսուսի աշակերտներու այս շփոթութիւնը, խունապը եւ ցրուումը տեղի կ'ունենար, որովհետեւ 12-րդ աշակերտը «խաւարասէր Յուդան», ինքզինք գրկած «Ծայրագոյն լոյս»էն, իր մեծ վարդապետէն, դուրս ելած էր վերնատունէն վերջին ընթրիքէն ետք, եզրակացութեան հասցնելու համար իր մատնութեան նենգ գործը:

Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետը իր հեղինակած երգին մէջ կ'անդրադառնայ թէ «Բանն Աստուած կատարեալ կերպով առաւ մարդկային բնութիւնը:» Յիսուս Քրիստոս տագնապեցաւ այս գիշեր Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ աղօթած պահուն: Քրտինքը կը հոսէր անոր ճակատէն, ոլոռնի նման մէծ հատիկներով: Կը վրդովէր Յիսուսի հոգին, նախատեսելով մօտալուտ չարչարանքը խաչին, եւ մահը:

Ինչպէս այս գիշերուան հետեակ շարականը կը պատկերացնէ, Գեթսեմանիի պարտէզին մէջ Յիսուսը շրջապատեցին Պիղատոս կառավարիչին եւ Հերովդէս Զորորդապետին զինուորները, որպէս «քազում շունք»: Տեսէ մամնութիւնը Յիսուսի այս փորձառութեան եւ 1915ի եղեռնի անգէն մնացած հայ գոհերուն: Տակաւին, ինչպէս կ'երգէ Շնորհալին, Յիսուսի գլխուն եղեգով զարնել եւ երեսին թփնել ետք «փուշէ պսակ բոլորեցին անո՛ր համար որ մեղքերու փուշի վերցնողն է:» Զինուորները խաչափայտին գամեցին ձեռքերն անո՛ր որ իր մատներով գրած էր տախտակին վրայ, մեղաւոր կնոջ ներելու միջադէպին առիթով:

«Տեսալ գժէրն ի խաչին խաւարեցաւ արեգակն:» (Արեգակը տեսնելով Տէր Յիսուսը խաչին վրայ, խաւարեցաւ:) Արեգակի այս խաւարումը գիտնականներու նախատեսել կրցած խաւարումը չէ: Ասիկա արեգակին սուգ հագնիլն է, ի տես անարդարութեան մը, որուն կամաւոր գոհն է Յիսուս:

Ամէն անգամ որ անհատ մը կամ հաւաքականութիւն մը աչք կը գոցէ անարդարութեան մը, եւ իր բռնած կեցուածքով համամիտ կ'ըլլայ անարդարութեան, այնտեղ կը գտնենք փուլգում, չեացում, խաւարում: Այնտեղ ժողովուրդը կը դառնայ փուշի, չժողովուրդ:

Սակայն փառք Աստուծոյ, որ երեսն հաճած է հաւատարիմ Յովսէփ Արեմաթացիներ, Մարիամ Մագթաղեմացի եւ անոր նման բարեպաշտ իւղարքեր կիներ, որոնք իրենց հաւատով եւ ընթացքով կարելի դարձուցած են Յիսուս Քրիստոսի յաղթական եւ հրաշալի յարութեան դրուագին փոխանցումը իրենց ժամանակակիցներուն. եւ յաջորդ սերունդին: Անոնց շնորհիւ խաչեալ Քրիստոսի վիմափոր գերեզմանը դարձաւ լուսատու գերեզման: Ժողովուրդը որ այս գիշերէն սկսեալ խաւարի մէջ նստաւ մինչեւ արեւածագը գալիք շաբթուան առաջին օրուան, դարձեալ արժանացաւ տեսնելու «մեծ լոյս»ը:

Ուրեմն չսարսափինք խաւարումէն, երբ վստահ ենք թէ վարագոյրէն անդին, գերեզմանի ժամանակաւոր բացտարկութենէն ազատուած, աշխարհի լոյսը պիտի դիմաւորէ մեզ:

Փառք՝ աշխարհի Լոյսին՝ յաղթական Քրիստոսի:

Ապրիլ 23, 1992

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԷՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻԻ ԽՐԱՏԸ

Խրատական խօսք այն աղօթքներուն համար զորս գրած է Տէր Ներսէս Գրիգոր Հայոց Կաթողիկոսի եղբայրը:

Ընդհանուր Քրիստոնեաներուն, թէ՛ մեծերուն եւ թէ փոքրերուն համար աղօթք՝ զոր ամենքն ալ պարտաւոր են սորվիլ՝ եւ սորվեցնել իրարու. քահանաները՝ ժողովուրդին, հայրերը՝ որդիներուն, մայրերը՝ դստրերուն, եւ ընկերը իր ընկերոջ: Եւ պէտք է աղօթեն օրուայ ընթացքին հինգ անգամ՝ տասներկու անգամ ծննդադրելով ամէն մէկ աղօթքի ժամուն, այսինքն առաւօտեան ժամուն, ճաշու ժամուն, կէսօրուան ժամուն, երեկոյեան ժամուն եւ հանգստեան ժամուն:

Ապա եթէ մէկը անհոգ գտնուի եւ ծուլանայ հինգ անգամ աղօթելու, թող աղօթէ օրը չորս անգամ կամ երեք անգամ, կամ մէկ անգամ, որ միայն ճանչցուի թէ Քրիստոնեայ է, եւ ինկզհինքին ըսէ թէ «Աստուծոյ արարածն եմ, եւ անոր կ'երկրպագեմ:» Եւ թէ՛ «Աղօթքին ամէն խօսքերը ծուլացայ սորվիլ:»

Անոնք որոնք սատանային երգերը շատ արագ կը սորվին, թող սորվին ասոր կէտը, կամ աւելի նուազ: Որովհետեւ եթէ երեք տունքը ասկէ սորվին, եւ աղօթեն երեք անգամ ծննդադրելով ամէն ժամուն, ընդունելի է Աստուծոյ առջեւ: Ապա եթէ Քրիստոնեայ մը անփոյթ գտնուի ասիկա ուսանելու, եւ աղօթելու, պիտի յանդիմանուի մինչեւ իսկ այլազգներու կողմէ, որոնք այն աղօթքները որ իրենց սորվեցուցած են, ոչ թէ միայն խաղաղութեան ատեն այլ մինչեւ անգամ պատերազմի ժամանակ չեն դադրիր կատարել:

Իսկ մեր ժողովուրդը, աղօթքի տեղէն դուրս բնաւ չեն յիշեր Աստուծոյ անունը, որովհետեւ փոյթ չեն ընք աղօթքներուն հետեւելու ինչպէս որ Աստուածապաշտները կ'ընեն, այլ կը սիրեն դատարկարանութիւնը աւելի քան աղօթքը: Եւ եթէ երբեմն ոմանք կուգան աղօթելու քահանային հետ, կա՛մ փակ բերանով կը կենան, կա՛մ կը գրուցեն իրարու հետ, որովհետեւ ո՛չ իրենք աղօթքին խօսքերը գիտեն եւ ո՛չ ալ քահանային սաղմոսներուն եւ պաշտամունքներուն մտիկ կ'ընեն: Այս իսկ պատճառով մենք այս աղօթքները գրեցինք պարզ եւ յստակ բառերով որպէս զի տխմարներն անգամ հասկնան:

Ասոնք շատ երկար չեն, միայն քանգընորս տուն, ըստ ցերեկուայ եւ գիշերուայ ժամերուն, եւ ըստ սուրբ մարգարէներուն տառերուն: Եւ զօրաւոր, խոր գաղափարներ կը պարունակեն, որովհետեւ Աստուծմէ մեր խնդրածներուն շատը այնտեղ ինքնին յիշուած են: Ասոնք մենք տուինք մեր ժողովուրդին որպէս զի ամէն մէկ Քրիստոնեայ անձ սորվի, եւ ուր որ պատահաբար գտնուին աղօթքի ժամուն՝ ասոնցմով խօսին Աստուծոյ հետ, թէ՛ եկեղեցիին մէջ, թէ՛ տան մէջ, թէ՛ դաշտին մէջ, թէ՛ գործի մը եւ թէ՛ քամորդութեան ընթացքին: Եւ անոնք որոնք կը սորվին եւ կ'աղօթեն լարուած մտադրութեամբ, եռանդուն սրտով, եւ արտասուփով, ամէն խնդրանք որ գրուած է

ՄԱՏԵՆՍԴԱՐԱՆ
ՄԱՐԴԱՐԻ ԲԱՅԻՆ

այս աղօթքին մէջ պիտի կատարուի թէ՛ ողջ եղած ատեն եւ թէ մահէն ետք: Իսկ անոնք որոնք կ'արհամարհեն եւ չեն սորվիր եւ չեն աղօթեր, իրենք անձամբ պիտի տեսնեն իրենց անձերուն վնասը եւ իրենց պատիժը պիտի կրեն:

Պատճառանքները մեր մէջէն վերցնելու համար գրեցինք այս աղօթքները, որպէս զի այլեւս պատճառ չընենք թէ չենք հասկնար աղօթքին խօսքերը, այդ պատճառով չենք գար աղօթելու:

Բայց թող գիտնան այսպիսի մարդիկ, որ սատանան այնչափ չի ջանար մեր բարի գործերը խափանելու, որչափ մեր աղօթքները, որովհետեւ գիտէ որ միայն աղօթքով է որ ինք կը հալածուի մեր կողմէ, եւ Աստուած կը բնակի մեր մէջ: Ուրեմն՝ մենք կ'աղաչենք բարեբար Աստուծմէ որ քանայ ձեր մտքի աչքերը, յօժարութեամբ սորվելու այս աղօթքը, եւ աղօթելու, եւ Աստուծոյ սիրելի դառնալու:

Եւ աղօթելու ատեն յիշեցէ՛ք Քրիստոսի անունով Հայոց Գրիգորիս Կաթողիկոսը, եւ անոր եղբայրը՝ Ներսէսը, այս աղօթքները յօրինողը:

Եւ դուք որ կ'ընդօրինակէ՛ք աղօթքները գրեցէ՛ք խրատական այս խօսքերը եւս: Եւ անոնք որոնք կը գրեն ասիկա թող յիշուին յաւիտեանական կեանքի դպրութեան մէջ:

Եւ անոնք որոնք կը սորվին եւ կ'աղօթեն, Քրիստոսէ ողորմութիւն թող ընդունին: Եւ անոնք որոնք կը սորվեցնեն իրենց ընկերներուն թող վարձատրուին Աստուծմէ: Եւ անոնք որոնք կը գրեն, թող չի խառնեն խօսք կամ գիր այս օրինակէն աւելի, եւ ոչ ալ պակաս գրեն, որպէս զի խօսքերը իրարմէ տարբեր չըլլան, այլ որպէս զի ամենքն ալ նոյնը ըլլան ուր որ ալ գրուին:

Եւ գրելու մէջ տխմար եղողները նիշտ գրել գիտցողներուն թող գրել տան:

Եւ փառք ըլլայ Քրիստոսի յաւիտեանս: ամէն:

Թրգմն. Ն. Նազգաշեան

ԱՂՕԹՔ ԻԻՐԱՔԱՆՁԻԻՐ ԱՆՁԻՆ

Հաւատացելոյ Ի Քրիստոս

Զոր Արարեալ է Սրբոյ Տեառն Ներսիսի Հայոց Կաթողիկոսի

ՀԱՒԱՏՈՎ ԽՈՍՏՈՎԱՆԻՄ

1.- Հաւատով խոստովանիմ եւ երկիր պագանեմ քեզ, Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի, աննդ եւ անմահ բնութիւն, արարիչ հրեշտակաց եւ մարդկան եւ ամենայն եղելոց. ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ քաղմամբդ:

«Հաւատով խոստովանիմ» ու կ'երկրպագեմ քեզի, Հայր եւ Որդի եւ Սուրբ Հոգի, աննդ եւ անմահ բնութիւն. արարիչ հրեշտակներու եւ մարդոց եւ բոլոր ստեղծուածներուն. ողորմե՛ք քո արարածներուդ եւ ինձ՝ քաղմամբդ:

With faith I confess and worship Thee, Father, and Son, and Holy Spirit, uncreated and immortal nature, creator of angels and of Men, and of all beings; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

2 -

Հաւատով խոստովանիմ եւ երկիր պագանեմ քեզ, անբաժանելի լոյս, միասնական Սուրբ Երրորդութիւն եւ մի Աստուածութիւն, արարիչ ուսոյ եւ հալածիչ խաւարի. հալածեալ ի հոգւոյ մմէ զխաւար մեղաց եւ անգիտութեան, եւ ուսաւորեալ զմիտս իմ ի ժամուս յայսմիկ՝ սղօթել քեզ ի հաճոյս եւ ընդունիլ ի քէն լիւնդրուածս իմ. եւ ողորմեալ քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

«Հաւատով խոստովանիմ» ու կ'երկրպանեմ քեզի, անբաժանելի՝ լոյս, միասնական Սուրբ Երրորդութիւն եւ մի Աստուածութիւն, արարիչ լոյսի եւ հալածիչ խաւարի, հալածելով հոգիէս խաւարը մեղքերու եւ անգիտութեան, և լուսաւորել՝ իմ միտքս՝ որ այս ժամուս քեզի սղօթք մատուցանեմ հաճոյական, եւ խընդ-իւնքներս ընդունիմ քեզմէ. եւ ողորմել՝ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

With faith I confess and worship Thee, indivisible Light, the united holy Trinity and one Godhead, creator of light and dispeller of darkness, drive away from my soul the darkness of sin and ignorance, and enlighten my mind at this hour, that I may offer unto Thee acceptable prayers, and obtain of Thee the fulfilment of my desires; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

3 -

Հայր երկնաւոր, Աստուած ճշմարիտ, որ առաքեցեր զՈրդիդ քո սիրելի ի խնդիր մոլորեալ ոչխարին, մեղայ յերկինս եւ առաջի քո. ընկալ զիս որպէս զանառակ որդին, եւ զգեցո ինձ զպատմութեան զառաջին, զոր մերկացայ մեղօք. եւ ողորմեալ քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Հայր երկնաւոր, Աստուած ճշմարիտ, որ յրկեցիր քու սիրելի Որդիդ ի խնդիր մոլորած ոչխարին, մեղանշեցի՝ երկնքի դէմ եւ քո՛ւ առջեւ. ընդունէ՛ զիս՝ ինչպէս որդին անառակ, եւ հագունեցո՛ւր ինձ պատմութեան մախկին, որմէ մերկացայ մեղքերուս պատճառով. եւ ողորմել՝ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Heavenly Father, true God, who didst send Thy beloved Son to seek after the wandering sheep, I have sinned against heaven and Thy sight; receive me as the prodigal son, and clothe me again with the former garment which I have put off through sin; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

4 -

Որդի Աստուծոյ, Աստուած ճշմարիտ, որ
խոնարհեցար ի հայրական ծոցոյ եւ առեր
մարմին ի սրբոյ Կուսէն Մարիամայ՝ վասն
մերոյ փրկութեան. խաչեցար, թաղեցար եւ
յարեար ի մեռելոց, եւ համբարձար փառօք առ
Հայր. մեղայ յերկինս եւ առաջի քո, յիշեալ զիս
որպէս զաւագակն՝ յորժամ զաս արքայութեամբ
քով. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազ-
մամեղիս:

Որդի՝ Աստուծոյ, Աստուած ճշմարիտ, որ
խոնարհեցար հայրական ծոցէն ու մարմին
առիւր Սուրբ Կոյս Մարիամէն՝ մեր փրկութեան
համար, դուն խաչուեցար ու թաղուեցար եւ
մեռելներէն յարութիւն առիւր ու փառքով
համբարձար Հօրդ քով. մեղանչեցի՝ երկնքի
դէմ եւ քու առջեւ, յիշէ՛ զիս ալ, աւագակն
իմչպէս, երբ գալու ըլլաս քու արքայութեամբդ.
եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազ-
մամեղիս:

Son of God, true God, who descen
from the bosom of the Father and took
from the holy Virgin Mary for our sal
who wast crucified and buried, and did
from the dead and ascend with glory
Father; I have sinned against heaven
Thy sight, remember me as Thou didst the
factor, when Thou shalt come in Thy king
have mercy upon Thy creatures and upo
a great sinner.

5 -

Հոգի Աստուծոյ, Աստուած ճշմարիտ, որ իջեր ի Յորդանան եւ ի վերնատունն, եւ լուսաւորեցեր զիս մկրտութեամբ սուրբ աւագանին. մեղայ յերկինս եւ առաջի քո, մաքրեա զիս վերստին աստուածային հրով քո որպէս հրեղէն լեզուօք սուրբ զառաքեալսն. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Հոգի՛ Աստուծոյ, Աստուած ճշմարիտ, որ իջար Յորդանան եւ վերնատունը, եւ լուսաւորեցիր զիս մկրտութեամբ սուրբ Աւագանին. Տեղանչեցի՛ երկնքի դէմ եւ քու առջեւ, մաքրէ չիս, Տէ՛ր, վերստին՝ աստուածային քու լրակով, ինչպէս մաքրեցիր առաքեալները՝ լրակէ լեզուներով. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Spirit of God, true God, who descendedst in the river Jordan and in the Upper chamber, and didst illumine me by the baptism of the holy font; I have sinned against heaven and in Thy sight, cleanse me again with Thy divine fire, as Thou didst purify with fiery tongues the holy apostles; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

6 -

Անեղ բնութիւն, մեղայ քեզ մտօք իմովք, հոգւով եւ մարմնով իմով. մի՛ յիշեր զմեղս իմ զառաջինս՝ վասն անուանդ քում սրբոյ. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Անե՛ղ բնութիւն, մեղանչեցի քեզի դէմ՝ մտքովս, հոգիովս ու մարմնովս. մի՛ յիշեր մեղքերս իմ նախկին՝ ի սէր քու սուրբ անունիդ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Nature uncreated, I have sinned against Thee with my mind, with my soul and body; remember not my former transgressions for the sake of Thy holy name; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

7 -

Տեսնող ամենայնի, մեղայ քեզ խորհրդով,
բանի եւ գործով. ջնջեա՛ զձեռագիր յանցանաց
իմոց եւ գրեա զանուն իմ ի դպրութեան կենաց.
եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմա-
մեղիս:

Տեսնող ամէն բանի, մեղանշեցի՛ քեզի
դէմ՝ մտածութեամբ, խօսքով ու գործով. ջնջե՛
ձեռագիրն իմ յանցանքներուս, եւ անունս իմ
գրէ կենաց գիրքին մէջ. եւ ողորմէ՛ քու արա-
րածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Seer of all things, I have sinned against Thee
in thought, word and deed; wipe the record of
my misdeeds, and write my name in the book
of life; have mercy upon Thy creatures and upon
me a great sinner.

8 -

Քննող գաղտնեաց, մեղայ քեզ կա-
նկամայ, գիտութեամբ եւ անգիտութե-
թողութիւն շնորհեա մեղաւորիս՝ զի ի ծնե-
ստորբ աւագանին մինչեւ ցայսօր մեղոցեա
առաջի աստուածութեանդ քո զգայարս
իմովք, եւ ամենայն անդամօք մարմնոյ
ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմա-

Քննող գաղտնի իրերու, մեղայ
քեզի դէմ՝ կամելով եւ ականայ, գիտութե-
եւ անգիտակցօրէն. թողութիւն շնորհե՛
տրիս, որովհետեւ Աւագանի ծնունդէս
այսօր մեղանշած եմ Աստուածութեանդ
զգայարանքներովս ու մարմնիս բոլոր ան-
ցներով. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ
բազմամեղիս:

Searcher of secrets, I have sinned against
Thee wilfully and unintentionally, knowingly
and ignorantly. grant forgiveness to me a
sinner for, from my baptismal birth till this
day. I have continually sinned before Thy
divine majesty by my senses and by the
members of my body; have mercy upon Thy
creatures and upon me a great sinner.

9 -

Ամենախնամ՝մ Տէր, դի՛ր պահապան աչաց իմոց՝ զերկիւղ քո սուրբ՝ ո՛չ եւս հայիլ յայրատ. եւ ականջաց իմոց՝ ո՛չ ախորժել լսել զքանա չարութեան, եւ բերանոյ իմոյ՝ ո՛չ խօսել զստութիւն, եւ սրտի իմոյ՝ ո՛չ խորհել զչարութիւն, եւ ձեռաց իմոց՝ ո՛չ գործել զանիրաւութիւն, եւ ոտից իմոց՝ ո՛չ գնալ ի ճանապարհս անօրէնութեան, այլ ուղղեա զշարժումս սոցա լինել միշտ ըստ պատուիրանաց քոց յամենայնի. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Ամենախնամ՝մ Տէր, դի՛ր պահապան քու սուրբ երկիւղ աչքերուս՝ որ չնայիմ արատաւոր բաներու, ականջներուս՝ որ չախորժին լսել խօսքեր չարութեան, բերանիս՝ որ պէսզի սուտ չխօսի, ու սրտիս՝ որ չխորհի չարութիւն, եւ ձեռքերուս՝ որ չգործեն անիրաւութիւն, եւ ոտքերուս՝ որ չքալեն անօրէնութեան ճանապարհէն. այլ ուղղէ՛, Տէ՛ր, շարժումս ասոց, որ միշտ հետեւին քու պատուէրներուդ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

All-provident Lord, place Thy holy fear as a watch before mine eyes, so as not to cast an evil glance; and before mine ears, so as not to desire to hear evil words; and before my mouth, so as not to speak a lie; and before my heart, so as not to think evil; and before my hands, so as not to commit an unjust act; and before my feet, so as not to walk in the paths of lawlessness; but do Thou direct the movements of my body to be in every respect according to Thy commands; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

10 -

Հոյր կենդանի Քրիստոս, զհուր սիրոյ քո
զոր արկեր յերկիր՝ բորբոքեա յանձն իմ, զի
այրեսցէ զաղտ հոգւոյ իմոյ, եւ սրբեսցէ զխիղճ
մտաց իմոց, եւ մաքրեսցէ զմեղս մարմնոյ իմոյ,
եւ վառեսցէ զլոյս գիտութեան քո ի սրտի իմում.
եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմա-
մեղիս:

Հոյր կենդանի՝ Քրիստոս, բորբոքէ իմ
մէջ հուրը քու սիրոյդ՝ զոր դուն երկիր ձգեցիր,
որպէսզի այրէ աղտն հոգիիս, եւ մաքրագործէ
խղճմտանքս իմ, եւ ջնջէ մեղքերն իմ մարմնիս,
ու սրտիս մէջ՝ քու գիտութեանդ լոյսը վառէ. եւ
ողորմէ՝ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմա-
մեղիս:

O Christ, Thou living fire, stir up in my soul
the fire of Thy love which Thou didst shed upon
the earth, that it may burn the impurities of my
soul and cleanse my conscience and purge the
sins of my body, and kindle the light of Thy
knowledge in my heart; have mercy upon Thy
creatures and upon me a great sinner.

11 -

Իմաստութիւն Հօր՝ Յիսուս, տուր
իմաստութիւն զբարիս խորհել եւ խօսել
գործել առաջի քո յամենայն ժամ. ի
խորհրդոց, ի բանից եւ ի գործոց փրկեալ
եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմա-
մեղիս:

Իմաստութիւն Հօր՝ Յիսուս, իմաստ-
ութիւն տուր ինձի՝ որ քու դիմաց միշտ բարի
խորհիմ, խօսիմ ու գործեմ. եւ փրկէ զիս
խոհերէն, չար խօսքերէն ու գործերէն.
ողորմէ՝ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմա-
մեղիս:

Wisdom of the Father, O Jesus, give
wisdom always to think, speak and do
which is good in Thy sight; save me from
thoughts, words and deeds; have mercy upon
Thy creatures and upon me a great sinner.

12 -

Կամեցող բարեաց Տէր կամարար, մի՛ թողուր զիս ի կամս անձին իմոյ զնալ, այլ առաջնորդեա ինձ լինել միշտ ըստ կամաց քոց բարեսիրաց. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Բարի՜ն կամեցող, Տէ՛ր կամակատար, մի՛ թողուր որ սեփական կամքովս քալեմ, այլ առաջնորդ եղիր ինձի՝ որ միշտ բարեսէր կամքիդ ճետելիմ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Benevolent Lord, who fulfillest all desires, do not let me go astray after mine own longings, but guide me always to walk according to Thy holy will; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

13 -

Արքայ երկնաւոր, տուր ինձ զարքայութիւն քո՝ զոր խոստացար սիրելեաց քոց. եւ զօրացո զսիրտ իմ ատել զմեղս եւ սիրել զքեզ միայն եւ առնել զկամս քո. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Արքա՛յ երկնաւոր, տուր ինձի քու արքայութիւնդ՝ որ խոստացար սիրելիներուդ, եւ զօրացո՛ւր իմ սիրտս՝ որ մեղքը ատեմ, քեզ միայն սիրեմ եւ քու կամքդ կատարեմ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Heavenly King, grant me Thy kingdom which Thou didst promise to Thy beloved ones, and strengthen my heart to despise sin and to love Thee alone, and to do Thy will; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

14 -

Խնամող արարածոց՝ պահեա նշանաւ
խաչի քո զհոգի եւ զմարմին իմ ի պատրանաց
մեղաց, ի փորձութեանց դիւաց, եւ ի մարդոց
անիրաւաց, եւ յամենայն վտանգից՝ հոգւոյ եւ
մարմնոյ. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝
բազմամեղիս:

Խնամող արարածներու, խաչիդ նշանով
պահպանէ հոգիս ու մարմինս մեղքի պատ-
րանքներէն, դէներու փորձութիւններէն, անիրաւ
մարդերէն, եւ հոգիի ու մարմնի բոլոր վտանգ-
ներէն. եւ ողորմէ՝ քու արարածներուդ եւ ինձ՝
բազմամեղիս:

Protector of Thy creatures, protect with the
sign of Thy cross my soul and my body from
the wiles of sin, from the temptations of the devil
and from unjust men, and shield me from all
perils of the soul and body; have mercy upon
Thy creatures and upon me a great sinner.

15 -

Պահապան ամենայնի Քրիստոս, աշխարհի
հովանի լիցի ի վերայ իմ՝ ի տուէ եւ ի գիշեր
ի նստիլ ի տան, ի գնալ ի ճանապարհ, ի նկատ
եւ ի յառնել, զի մի՛ երբէք սասանեցայք
ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Պահապան ամէն բանի, Քրիստոս, աշխարհի
աշ ձեռքդ թող ըլլա՛յ ինձ հովանի, ամէն գիշեր
ու ցերեկ, երբ տունը կենամ կամ ճամբայ ելլեմ
երբ քուն ըլլամ կամ արթուն, որ ես երբեք
չսասանիմ. եւ ողորմէ՝ քու արարածներուդ
ինձ՝ բազմամեղիս:

Guardian of all mankind, O Christ, let
Thy right hand overshadow me by day and by
night, while sitting at home and while going
on my way, in sleep and in waking, that I
may never be dismayed; have mercy upon
Thy creatures and upon me a great sinner.

16 -

Աստուած իմ, որ բանաս զձեռն քո եւ լնուս զամենայն արարածս ողորմութեամբ քով, քեզ յանձն առնեմ զանձն իմ. դո՛ւ հոգա եւ պատրաստեա զպէտս հոգւոյ եւ մարմնոյ իմոյ յայսմհետէ մինչեւ յաւիտեան. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Աստուած իմ, դուն որ ձեռքդ կը բանաս եւ ողորմութեամբդ կը լիացնես արարածները բոլոր, քեզի կը յանձնեմ ինքզինքս. դո՛ւն հոգա եւ գոհացո՛ւր կարիքներն իմ հոգիիս ու մարմնիս, այսուհետեւ մինչեւ յաւիտեան. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

O my god, who openest Thy hand and fillest all Thy creatures with Thy mercy, I surrender myself unto Thee; do Thou care for me and provide the necessities of my body and soul henceforth and evermore; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

17 -

Դարձուցի՛չ մոլորելոց, դարձո զիս ի չար սովորութեանց իմոց ի բարի սովորութիւն, եւ բեւեռեա ի հոգի իմ զսոսկալի օր մահուն, եւ զերկիւղ գեհեհնոյն, եւ զսէր արքայութեանն զի զղջացայց ի մեղաց եւ գործեցից զարդարութիւն. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Դարձ պարզեւող մոլորեալներուն, դարձի քեր զիս ալ՝ իմ չար քարքերէն դէպի բարի սովորութիւն, ու բեւեռէ՛ հոգիիս մէջ սոսկալի օրը մահուան, եւ երկիւղը դժոխքին, եւ սէրը քու արքայութեանդ, որպէսզի զղջամ իմ մեղքերուս համար եւ արդարութիւն գործեմ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Guide of the wanderer, turn me from my evil habits unto good ways, and clench to my soul the recollection of the awful day of my death, the fear of hell, and the love of Thy kingdom, that I may repent of my sins and do that which is righteous; have mercy upon thy creatures and upon me a great sinner.

18 -

Աղբիւր անմահութեան, աղբերացոյ ի սրտէ իմմէ զարտասուս ապաշխարութեան որպէս պոռնկին, զի լուացից զմեղս անձին իմոյ՝ յառաջ քան զելանելն իմ յաշխարհէս. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Աղբիւր անմահութեան, աղբիւրի պէս իմ սրտէս ալ հոսեցոր արցունքն ապաշխարութեան, ինչպէս պոռնիկ կնոջ աչքերէն, որպէս զի լուամ մեղքերն հոգիիս այս աշխարհէն ելլելէս առաջ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Fountain of immortality, let my heart gush forth tears of repentance like those of the adulteress, that I may wash my sins before I depart from this world; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

19 -

Պարգեւիչ ողորմութեան, պարգեւեա ինձ ուղղափառ հաւատով եւ բարի գործով, եւ սուրբ մարմնոյ եւ արեան քո հաղորդութեամբ զաւառ քեզ. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Պարգեւիչ ողորմութեան, պարգեւէ ինձ որ ուղղափառ հաւատքով, բարի գործերով, եւ Սուրբ Մարմնիդ ու Արիւնիդ հաղորդուելով՝ եւ կարենամ քեզի գալ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Bestower of mercy, grant unto me with orthodox faith and good works, and by the communion of Thy holy Body and Blood to approach Thee; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

20 -

Բարերար Տէր, հրեշտակի բարոյ յանձն արասցես զիս՝ քաղցրութեամբ աւանդել զհոգի իմ եւ անխողով անցուցանել ընդ չարութիւն այսոցն, որք են ի ներքոյ երկնից. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Բարերար Տէր, բարի հրեշտակին յանձնէ զիս՝ որ քաղցրութեամբ աւանդեմ հոգիս եւ անխողով կարենամ անցնիլ չարութեան մէջէն սատանաներուն, որոնք կը շրջին երկնքի ներքեւ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Beneficent God, put me in the keeping of the good angel, so as cheerfully to commit my soul unto him, and pass without fear through the gloom of the evil ones that are under the heavens; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

21 -

Լոյս ճշմարիտ՝ Քրիստոս, արժանաւորեա զհոգի իմ ուրախութեամբ տեսանել զլոյս փառաց քոց ի կոչման աւուրն, եւ հանգչել յուսով բարեաց յօթեանս արդարոց, մինչեւ յօր մեծի գալստեան քո. եւ ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Լոյս ճշմարիտ՝ Քրիստոս, արժանացո՛ւր իմ հոգիս՝ կոչմանս օրը ուրախութեամբ տեսնելու լոյսը քու փառքիդ, եւ հանգչելու բարեյոյս՝ արդարներու օթեանին մէջ, մինչեւ օրը քու մեծ գալստեանդ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

True light, O Christ, do Thou make my soul worthy joyfully to see the light of Thy glory on the day of my calling, and to rest with the hope of good things in the abode of the righteous until the day of Thy glorious coming; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

22 -

Դատաւոր արդար, յորժամ գաս փառօր
 Հօր դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս, մի՛
 մտաներ ի դատաստան ընդ ծառայի քում, այլ
 փրկեա զիս ի յափտենական հրոյն, եւ լսելի
 արա ինձ զերանաւտ կոչումն արդարոց՝
 յերկնից արքայութիւնդ. եւ ողորմեա քո արա-
 րածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Դատաւոր արդար, երբ Հօր փառքով դուն
 գաս դատելու ողջերն ու մեռածները, դատի
 մի՛ մտներ քու ծառայիդ հետ, այլ փրկէ զիս
 յաւերժական կրակէն, եւ լսելի ըրէ ինձի երա-
 նաւտ կոչն արդարներուն՝ մտնելու երկնքի քու
 արքայութիւնդ. եւ ողորմէ՛ քու արարածներուդ
 եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Righteous Judge, when Thou comest in the
 glory of the Father to judge the living and the
 dead, enter not into judgement with Thy servant,
 but save me from the eternal fire, and make me
 worthy to hear the blessed call of the righteous
 to the kingdom of heaven; have mercy upon thy
 creatures and upon me a great sinner.

23 -

Ամենողորմ Տէր, ողորմեա ամենայն
 հաւատացելոց ի քեզ, իմոց եւ օտարաց, ծան-
 թից եւ անծանօթից, կենդանեաց եւ մեռելոց
 շնորհեա եւ թշնամեաց իմոց եւ ատելոց
 զթողութիւն՝ որ առ իս յանցանացն. եւ դարձ-
 զնոսա ի չարեացն զոր ունին վասն իմ, ող-
 ողորմութեան քում արժանի եղիցին. եւ
 ողորմեա քո արարածոց եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

Ամենողորմ Տէր, ողորմէ՛ քու բոլոր հաւ-
 տացեալներուդ՝ ինձ ազգական կամ օտա-
 ծանօթ եւ անծանօթ, ողջ կամ մեռեցեալ,
 թողութիւն շնորհէ՛ ինձի հանդէպ յանցապա-
 թշնամիներուս եւ ատելիներուս ալ, եւ դարձ-
 զիրենք՝ իմ դէմ միտած չարիքներէն, որ ա-
 ժանանան քու ողորմութեանդ. եւ ողորմէ՛
 արարածներուդ եւ ինձ՝ բազմամեղիս:

All-merciful Lord, have mercy upon all those that believe in Thee, my neighbours and strangers, my acquaintances and those unknown to me, the living and the dead; grant also to my enemies and to those that despise me, forgiveness of the wrongs they have committed against me, and turn them from the evil thoughts which they cherish against me, in order that they may become worthy of Thy compassion; have mercy upon Thy creatures and upon me a great sinner.

Glorified Lord, accept the supplications of Thy servant and fulfill for good my prayers through the intercession of the holy Mother of God, of St. John the Baptist, of St. Stephen the Protomartyr, of St. Gregory the Illuminator, and of the holy apostles, prophets, doctors of the Church, martyrs, patriarchs, hermits, virgins, anchorites, and of all Thy saints in heaven and on earth, and to Thee, the indivisible Holy Trinity, be ascribed glory and worship, for ever and ever. Amen.

24 -

Փառաւորեալ Տէր, ընկալ զաղաչանս ծառայիս քո, եւ կատարեալ ի բարի զխնդրումս իմ բարեխօսութեամբ սրբունոյ Աստուածածնին, եւ Յովհաննու Մկրտչին, եւ սրբոյն Ստեփանոսի Նախավկային, եւ սրբոյն Գրիգորի մերոյ Լուսաւորչին, եւ սրբոց առաքելոց, մարգարէից, վարդապետաց, մարտիրոսաց, հայրապետաց, ճգնաւորաց, կուսանաց, եւ ամենայն սրբոց քոց երկնաւորաց եւ երկրաւորաց: Եւ քեզ փառք եւ երկրպագութիւն անբաժանելի Սուրբ Երրորդութեանդ, յաիտեանս յաիտենից. ամէն:

Փառաւորեալ Տէր, ընդուն՛ք զու ծառայիդ աղօթքներն, եւ հաճոյքով կատարէ խնդրանքներս բարեխօսութեամբ Սուրբ Աստուածածնին, Յովհաննէս Մկրտիչին, Սուրբ Ստեփանոս Նախավկային, Սուրբ Գրիգոր մեր Լուսաւորչին, սուրբ առաքելներուն, մարգարէներուն, վարդապետներուն, մարտիրոսներուն, հայրապետներուն, ճգնաւորներուն, կուսաններուն եւ երկնային ու երկրաւոր քո բոլոր սուրբերոյ: Եւ քեզի փառք, երկրպագութիւն, անբաժանելի Սուրբ Երրորդութեանդ, յաիտեանս յաիտենից. ամէն:

ՄԵՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐԸ

Հայկական այրուքների յօրինումեն դար մը առաջ հայ ազգը ընդունած էր ֆրիստոնեութիւնը իբրեւ պետական կրօն: Եկեղեցական արարողութիւնները ըստ կարելոյն կը կատարուէին հայերէն լեզուով: Բայց Աստուածաշնչական եւ այլ ընթերցումները ստիպուած էին կատարել ասորերէն կամ յունարէն լեզուներով: Եւ որովհետեւ Հայ ժողովուրդին մեծամասնութիւնը չէր հասկնար այդ լեզուները, եկեղեցւոյ ֆահանգները եւ վարդապետները ստիպուած էին օրուան ընթերցումները բերանացի թարգմանելու ժողովուրդին հասկնալի հայերէն լեզուով: Այդ կերպով յառաջ կու գար խումբը Հայ եկեղեցականներու որոնք կը կոչուէին թարգմանիչներ:

Ասոնց պատրաստութեան համար Հայերը ստիպուած էին Հայ մանուկները դրկելու հեռաւոր օտար վարժարաններ, որպէս զի տիրանաւ ասորերէն եւ յունարէն լեզուներուն:

Ինչպէս Կորին կը պատմէ, Մաշտոց վարդապետ, Վռամշապուհ Թագաւորի եւ Սուրբ Սահակի համաձայնութեամբ, խումբ մը մանուկներ կը տանի դէպի Ասորիք, եւ երկու մասի բաժնելով «գոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր, գոմանս յունական դպրութիւնն» (Վարդ Մաշտոցի, Գառնիկ Ֆնտգեան, Երուսաղէմ. 1930, էջ 19):

Հայ եկեղեցւոյ բարձրագոյն դեկավարները, Սահակ Պարթեւ Կաթողիկոսը եւ Մաշտոց վարդապետը, ծանրօրէն կը զգային այդ դրութեան անբաւարարութիւնը:

Եւ ահա բարի ժամու մը մէջ Մաշտոց վարդապետը յղացաւ հայերէն գիրեր յօրինելու եւ Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանելու գաղափարը: Այդ ցանկալի գաղափարը շուտափոյթ ընդունելութիւն գտաւ թէ՛ Սահակ Պարթեւի եւ թէ՛ Հայոց Վռամշապուհ լուսամիտ թագաւորին կողմէ:

Երկար աշխատութիւններէ ետք Մաշտոց վարդապետ յաջողեցաւ կազմել Հայկական այրուքներ, 36 տառերով, որոնք լիովին կը գոհացնէին Հայերէն լեզուի հնչիւնական պահանջները:

Այժմ կարգը եկած էր եկեղեցիներու մէջ կարդացող ասորերէն կամ յունարէն գիրքերու հայերէն բերանացի թարգմանութիւնները վերածելու գրաւորի:

Հայ թարգմանիչները, որոնցմէ ոմանք տիրապէս հմուտ էին ասորերէնի եւ ոմանք յունարէնի, եւ ուրիշներ երկու լեզուներուն միանգամայն, գրաւոր դարձած հայերէն լեզուին ուղղագրութեան եւս հիմնովին հմտանալէ յետոյ, դրկուեցան այդ ժամանակի ուսումնական նշանաւոր կեդրոնները, որպէս զի Հայոց համար անհրաժեշտ գիրքերը թարգմանեն հայերէնի եւ բերեն Հայաստան:

Այդ հին դարերուն չկային ոչ տպարաններ եւ ոչ ալ գրավանդանքներ: Գիրքերը չէին որ պիտի երթային մարդոց մօտ, այլ մարդիկ պիտի երթային գիրքերուն մօտ, իրենց պէտք եղածը թարգմանելու եւ տուն տանելու:

Այսպէս մեր թարգմանիչներէն գոյգ մը - Յովսէփ Պաղնացի եւ Եզնիկ Կողբացի - ուղարկուեցան Եդեսիա,

«զի յասորական բարբառոյն զնոցին հարցն սրբոց զաւանդութիւնս հայերէն գրեալս դարձուցեն: Իսկ թարգմանչացն հասեալ ուր առաքեցանն եւ կատարեալ գիրամանսն եւ առ պատուական հարսն առաքեալ, անցեալ զնոցին ի կողմանս Յունաց ուր եւ ուսեալք եւ տեղեկացեալք թարգմանիչս կարգէին ըստ հեղինակական լեզուին» (Վարդ Մաշտոցի, էջ 47-48):

Ժամանակ մը յետոյ ուրիշ գոյգ մը կ'իջնէր Յունաց կողմերը, «Որ եւ Աեռնդէս առաջնոյն անուն էր եւ երկրորդին՝ Կորին(ս)?»: Եւ մատուցեալ յարէին յեզնիկն, իբրեւ առ ընտանեգոյն սննդակից, ի Կոստանդինական ֆաղափին, եւ անդ

միաբանութեամբ հոգեւոր պիտոյիցն զխնդիր վնարէին: Որոց յետ այնորիկ հաստատուն օրինակօք աստուածատուր գրոցն եւ բազում շնորհագիր հարց յետ այնր աւանդութեամբք եւ նիկիական եւ նիքսոսական կանոնօք գային երեւելով աշխարհին Հայոց, եւ առաջի դէին հարցն զքերեալ կտակարանսն Եկեղեցւոյ սրբոյ» (Վարք Մաշթոցի, էջ 48-49):

Աստուածաշունչի փութանակի թարգմանութիւն մը անմիջապէս կատարուած էր գոհացնելու համար եկեղեցիին պահանջէր:

Կորին խանդավառութեամբ կը գրէ. «Յայնմ ժամանակի երանելի, ցանկալի եւ անպայման սքանչելի լինէր աշխարհս Հայոց, յորում յանկարծ ուրեմն օրէնսուսոյց Մովսէս մարգարէական դասուն, եւ յառաջադէմն Պաւղոս բովանդակ առաքելական գնդովն, հանդերձ աշխարհակեցոյց Աւետարանաց Բրիտանի, միանգամայն եկեալ հասեալ ի ձեռն երկուց հաւասարացելոցն՝ հայաբարբառօք, հայերէնախաւօք գտան» (Վարք Մաշթոցի, էջ 24-25):

Գիրքերու յօրինումէն անմիջապէս յետոյ կազմուած էին գրիչներու խումբեր, որոնց պարտականութիւնը պիտի ըլլար կատարուած թարգմանութիւնները օրինակել, եւ բազմացնել հայերէն գիրքերու թիւը:

Այս փութաջան աշխատանքը շարունակուեցաւ մեծ վարիչներու՝ Սահակի եւ Մաշտոցի գլխաւորութեամբ մինչեւ անոնց մահը, եւ անկէ յետոյ ալ:

Բախտաւորութիւն մըն էր որ Կ. Պոլիս գացող թարգմանիչները իրենց թարգմանած բազմաթիւ երկերուն հետ Հայաստան բերին նաեւ Աստուածաշունչի ընտիր օրինակ մը, յունարէն լեզուով, նուիրուած յոյներուն կողմէ, որպէս զի ասորբերէնէ կատարուած փութանակի

թարգմանութեան տեղ գործածեն յունարէնէ թարգմանուած Աստուածաշունչ մը:

Սահակ Պարթեւ եւ Եզնիկ Կողբացի ստանձնեցին Աստուածաշունչի նախկին թարգմանութեան սրբագրութեան եւ կամ բոլորովին նոր թարգմանութեան գործը, եւ գլուխ հանեցին զայն հիւանալի յաջողութեամբ:

Մեր ներկայ Աստուածաշունչին մէջ այսօր ալ կը տեսնենք ասորբերէնի հետքերը:

Յունարէն լեզուն 2 հնչիւնը չունենալուն՝ 2-ի տեղ կը գրէ ս: Այսպէս մեր Աստուածաշունչին մէջ Սիմէոնին հետ կը հանդիպինք Շմաւոնի, Սամարացիի հետ՝ Շամրտացիի: Այս վերջինները իրենց 2-երով կը հաստատեն ասորբերէնէ կատարուած թարգմանութեան իրականութիւնը: Նոյն երեւոյթը կը տեսնենք նաեւ Ս. Հայրերու ասորբերէնէ հայերէնի թարգմանուած երկերուն մէջ: Օրինակի համար, Կիրեղ Երուսաղէմացիի «Կոչումն Ընծայութեան» գիրքը:

Այստեղ կ'արժէ կարդալ նաեւ այն տեղեկութիւնները զոր կը հաղորդէ ժամանակակից մեծ պատմիչը՝ Մովսէս Խորենացի, Կորինէն անկախաբար:

Ապա եկեալ եւ առեալ Մեսրոպայ - Խորենացի այս անունը կու տայ գիրքը յօրինող Վարդապետին - եւ Մեծին Սահակայ զնոյն աշակերտս գծովստի եւ մեծս ընկեր մին ի Կողբ գեղջէ, որում անուն Եզնիկ կոչէր, առաքեն ի Միջագետս, ի քաղաքն Եդեսիայ, զի որ միանգամ գտցի անդ գիրք ասացեալ նոցին սրբոց հարցն առ աջնոց, թարգմանեալ ի մեր լեզուս բերցեն փութով. զի յետ այնր ի Բիւզանդիոն առաքեսցեն ի նոյն գործ: Որոց ընկալեալ գիրապուրական թուղթս սուտակասպասաց ոմանց, իբր թէ պատրաստին Մեծն Սահակ եւ Մեսրոպ զայս առաքել ի Բիւզանդիոն, վասն որոյ առանց հրամանի

վարդապետացն իւրեանց՝ նոյն ընդ նոյն չուեալ գնացին ի Բիւզանդիոն, նախանձաւոր քարեաց եղեալ ուսմանց. եւ քաջ վարժեալ հելլեն դպրութեամբ, ձեռնարկեցին ի թարգմանել եւ ի գրել: Եւ ընդ նոսա նախանձալ ընկերաց իւրեանց աշակերտակցաց, որոց անուամբն Ղեւոնդ եւ Կորին կարդային, յիւրեանց կամաց ելին առ նոսա ի Բիւզանդիոն: Ապա ելանն անդր Յովհան եւ Արժան, զորս կանխագոյն առաքեալ էր Մեծին Սահակայ եւ Մեսրոպայ ի Կեսարիայ, որոց ընդունելութիւն ամենեցուն մեծապէս արար Մաքսիմիանոս Եպիսկոպոսն Բիւզանդացոց [431-434].- Մովսէս Խորենացւոյ Մատենագրութիւնք, Վննետիկ, 1865, էջ 258-259:

Ահա այսպէս մեր երանելի Թարգմանիչ Վարդապետները իրենց տփնաջան գործունէութեամբ օժտեցին Հայ ազգը գրական մեծ ժառանգութեամբ մը, արժանի հանդիսանալով հետագայ սերունդներու խորին երախտագիտութեան:

Ն. ԱՐՔ. ՇՈՎԱԿԱՆ

ԵԼՈՒՄԻ ԱՌՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հարկ է որ մախապէս յիշեցնենք ինչ որ ըսինք արդէն աստուածային առնչութեանց մասին: Առնչութիւնները հաստատուած են ոչ թէ էութեան, այլ հեթակայութեանց տարբերութեան մէջ. որովհետեւ էութեան տեսակետով չենք կրնար ըսել թէ առնչութիւններ կան առանց հեթակայութեան:

Նաեւ, յայտնեցինք թէ քոյր առնչութիւնները կը վերածուին դէպի մերձս յարաբերութեանց սկզբնաւորութեանց, որոնք կը կազմեն հեթակայական զանազանութիւններ՝ անզանազան էութեան մէջ:

Ուր որ չկայ ոչ մի առնչութիւն, եռն չկայ եւ ոչ մի զանազանութիւն, եւ հետեւաբար շփոթութիւն եւ խռնում անձերու: Հայրը զանազանեմք Որդիէն՝ Մննդեան առըն-

չութեամբ, ու ծնունդը՝ մերգործաբար եւ կրաւորաբար առնուած՝ կը կազմէ երկու անձերուն զանազանութիւնը: Նմանօրինակ կերպով է որ կը կազմենք Հօրը եւ Հօգիին զանազանութիւնը: առնչութեամբ քղիւման, ու քղիւման՝ մեր- գործաբար եւ կրաւորաբար առնուած՝ կը կազմէ Հօրը եւ Հօգիին զանազանութիւնը. այնպէս որ Հայրը ծնող կը լինի Որդիին, եւ քղիւմող՝ Հօգիին. Որդին՝ ծնեալ, Հօգիին՝ քղիւմալ:

Կը մնայ հաստատել Որդիին եւ Հօգիին միջեւ տարբերեալ զանազանութիւնը. որովհետեւ եթէ Որդիին եւ Հօգիին միջեւ տարբերութիւն չըլլար, այն ատեն Որդին եւ Հօգին հաւասարապէս եւ հեթակայաբար սկզբնաւորուելով Հօրմէ, եւ էակցութեամբ նոյն ըլլալով իրարու հետ, հեթակայապէս ալ մօյմը պիտի ըլլային՝ եթէ առնչութեամբ մը զանազանեալ չըլլային:

Ուստի, կ'ըսենք մախ թէ ոչ մօյմ եւ ոչ ալ մօյմ տեսակ կը դաւանիմք Որդիին՝ Հօրմէ սկզբնաւորութիւնը, վասն զի Որդին կը խոստովանիմք ծնած եւ Հօգին՝ քղիւմած, եւ չենք կրնար քղիւմած ըսել Որդիին, եւ ոչ ալ Հօգիին՝ ծնած, թէեւ երկուսէին համար ալ հաւասարապէս կրնանք ելած ըսել: Որդին եւ Հօգին զանազանելու այս տեսակը ոչ թերի բան մըն է եւ ոչ ալ մօր- սակայն անձերու զանազանութեանց ուրիշ բացատրութիւն մըն ալ ունինք, զոր կը կոչենք առում եւ զոր կը խոստովանիմք՝ Ներսէս Շնորհալիի շարականը երգելով. «Բղիւսմն Հօր անձնմաբար, առող յորդոյ անմառաբար» (Բ օր Հօգեգալստեան): Նոյնը կ'ըսէ եւս Գրիգոր Տաթեւացի. «Ջի այլ է քղիւմ, եւ այլ է առում. այնպէս զի քղիւմ է ի Հօրէ, որպէս Որդին ծնունդ է ի Հօրէ: Այլ զի ամենայն ինչ զոր ունի Հայր Որդոյ է . . . Հօգին առնու յիմաստութեմէ եւ գորութեմէ Որդոյ» (Հարցմանց, ԻԲ 65):

Այդ գրութիւնը բացատրելու համար հարկ է յիշեցնել թէ հեթակայութեանց զանազանութեան մէջ հաստատուն է էութեան միասնականութիւնը. ուստի եւ ինչ որ կը զանազանուի հակադրութեամբ առնչութեանց՝ կը մօյմանայ միութեամբ բնութեան: Արդ, ինչ որ էութեան մօյմութեամբ մէկէն միւսին կու գայ՝ այն առում է, իսկ ինչ որ հեթակայական սկզբնաւորութիւն է՝ այն ելում է: Որդին եւ Հօգին ունին ելում ի Հօրէ, իսկ Հօգին չունի ելում Որդիէն: Ուստի չի կրնար ըսուիլ քղիւմ Որդիէն, այլ միայն առնող՝ Որդիէն: Հետեւաբար ուղիղ չէ ըսել «քղիւմալ ի Հօրէ եւ յորդոյ», ինչպէս կը պնդէ Հռոմէական եկեղեցին:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

Ա Ղ Օ Թ Ք ՍՈՒՐԲ ԲԱՐՍԵՂ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

(Կը կարդացուի Աւագ Հինգշաբթի, Ս. Պատարագի
ընթացքին)

Ապա բացցեն զսեղանն. եւ ասացեն զՀաւատամբ. սրբասացութիւն՝ Որ վերանստիս. իսկ յորժամ պատարագիչն հասանիցի յայն տեղին յորում ասէ՝ Եւ տուր մեզ Համարձակածայն, Ելցէ աւագ երէցն ի բնմն ունելով ի ձեռին զՊաշն եւ զԱւետարանն. եւ կարկառեացէ, զեկուցանելով ժողովրդեան զբանն սրբոյ Բարսղի ի լուր ամենեցուն, Նախ՝ աշացուցիչ բանիւ եւ ապա յորդորական ճանապարհաւ ասելով:

Լուարուիք ինձ որդեակք իմ. եւ ես գերկիւղ Տեառն ուսուցանեմ ձեզ անմահացածաբար, իբրեւ սիրելի եւ հարազատ որդւոց. քանզի հարկ ի վերայ կայ, եւ վայ է ինձ, եթէ ոչ աւետարանեցից ձեզ հանապազօր. զի կարացից ծանուցանել ձեզ, եթէ զինչ են կամքն Աստուծոյ, բարին՝ եւ հաճոյն եւ կատարեալն:

Զի մարգարէն Եզեկիէլ հանապազօր զարհուրեցուցանէ զիս յասելն իւրում քանիւ Աստուծոյ ի վերայ քահանայից այսպէս. Որդի մարդոյ՝ դէտ կացուցի զքեզ ի վերայ ժողովրդեանդ այդորիկ, եթէ տեսանիցես գտուրն եկեալ, եւ ոչ ազդ առնիցես փողով, եւ նոքա ոչ զգուշանայցեն. եւ եկեալ սուրն եւ գտանիցէ զոք անպատրաստ. նա յանօրէնութեան իւրում մեռցի, եւ զարիւն նորա ի ձեռաց քոց խնդրեցից:

Արդ սուրն, գեհեմին սպառնալիքն են. եւ փողն, պատուիրանն Աստուծոյ, զոր զեկուցանեմ ձեզ ահաւասիկ, եղբարք իմ, ես մարդ եմ իբրեւ զձեզ, եւ առաւել եւս մեղօք գառածեալ. քայց զի կարգեցայ ձեզ տեսուչ եւ խրատող, արտաստօք եւ քաղում հառաչանօք սրտի իմոյ՝ սիրով առաջի առնեմ ձեզ գիտնոյսն Աստուծոյ:

Երբ Պատարագիչը հասնի այն տեղ ուր կ'ըսէ «Եւ տուր մեզ համարձակածայն», Աւագերէցը բնմ կը բարձրանայ ձեռքը ունենալով խաչ եւ Աւետարան. եւ ձեռքը բարձրացնելով ի լուր ժողովուրդին կը կարդայ Ս. Բարսեղին Յառք. նախ ահացուցիչ խօսքերով. եւ ապա յորդորական կամ եղանակով կ'ըսէ:

Մտիկ ըրէք ինձի, որդեակներս: Ես Տիրոջ հանդէպ երկիւղած զգացումը պիտի սորվեցնեմ ձեզի աննախանձաբար՝ իբրեւ սիրելի եւ հարազատ որդիներու: Վասնզի պարտք դրուած է վրաս ամէն օր քարոզելու ձեզ Աւետարանը՝ կարենալ ճանչնալու թէ ո՞րն է Աստուծոյ կամքը, ո՞րն է բարին, աստուածահաճուն եւ կատարեալը: Եւ վայ է ինձի՝ եթէ թերանամ այս պարտականութեանս մէջ:

Եզեկիէլ մարգարէն կը զարհուրեցնէ զիս միշտ, երբ կը յիշեցնէ Աստուծոյ խօսքը քահանաներու մասին, թէ՛

«Մարդու որդի, պահապան դրի զքեզ այդ ժողովուրդին վրայ: Երբ կը տեսնես սուրը որ կուգայ, եւ չես ազդարարեր փողով, եւ ան չի զգուշանար, եւ սուրը գալով կը գտնէ զայն անպատրաստ, անիկա իր անօրէնութեան մէջ պիտի մեռնի, քայց անոր արիւնը քու ձեռքէդ պիտի պահանջեմ»:

Արդ, սուրը՝ գեհեմին սպառնալիքն է, եւ փողը՝ Աստուծոյ պատուիրանն է՝ զոր ահա կը զեկուցանեմ ձեզ, եղբայրներ:

Ես ալ մարդ եմ ձեզի պէս, եւ շատ աւելի մեղքերու մէջ գլորած: Իայց որովհետեւ տեսուչ ու խրատող կարգուեցայ ձեր վրայ՝ արցունքով ու սրտաբուխ հառաչանքով ձեր առջեւ կը պարզեմ սիրով ամէն ինչ որ հաճելի է Աստուծոյ: Արտասովոր ու մտացածին խօսքերով պիտի չխաբեմ ձեզ. վասնզի ես ալ ստուգիւ հաշիւ պիտի տամ ձեզի համար Աստուծոյ առջեւ: Ուստի

Ոչ եթե նորածայն ինչ՝ մտացածին քանիւ՜ առնել զձեզ վտարանդիս, քանզի ստուգապէս՝ եւ ես համարս տալոց եմ վասն ձեր առաջի Աստուծոյ. վասն որոյ եւ զվաղնջուցն դրոշմեալ կանոնս 'ի սրբոց հարցն, դիրաւոր քանիւ՜ ձեզ զեկուցանեմ. քայց զայս նախ գիտաւքի՜, զի ոչ Հրեշտակաց հաւատացաւ քահանայութեան պատիւն, զի անմեղք եմ այլ մարդկանց. զի որպէս մեք մեղանչեմք, եւ յուսամք թողութեան 'ի Քրիստոսէ, նոյնպէս եւ ձեզ տացուի յոյս թողութեմ եւ ապաշխարութեան:

Եւ արդ աղաչեմ զձեզ զամենեւեմն երկայնամտութեամբ լսել ինձ:

Ահա քանին երկինք 'ի վերուստ՝ եւ Քրիստոս իջեալ քազմի 'ի վերայ սրբոյ սեղանոյս, եւ ամենայն զօրք երկնից, յերկիր ծաւալին անբեւութապէս 'ի սպաս Որդւոյն Աստուծոյ, եւ շուրջ զսեղանովն բոլորին, եւ Սուրբ Հոգին առատապէս քաշիւ զնորիս քարեաց, մերձեցելոցն. սրբութեամբ:

Եւ արդ դուք, եղբարք, քազու՜մ զգոյնութեամբ եւ երկիւղիւ՝ դիմ 'ի սիրտս ձեր, մի գտեսանելիդ եւ եք նկատել հաց եւ գինի, այլ զմեծ խորհուրդն որ ծածկեալ է 'ի մարմնաւոր աչաց տեսութենէ, որ միայն հոգւոյ աչօք տեսանի, որ սրբութեամբ խնդրեն զնա, որով կերակրի հոգին եւ ուրախանայ 'ի ցնծութիւնս աստուածայինս. քանզի կարող է Աստուած 'ի միս հու՜մ եւ յարիւն դարձուցանել. որպէս եղեւ միում 'ի սրբոցն:

Այլ վասնզի զգալիքս ոչ կարեն տանիլ զմիս հու՜մ եւ զարիւն. վասն այնորիկ հացիւ եւ գինեաւ տպաւորեաց Աստուած. այլ մի իբրեւ 'ի հաց հայիք, եւ մի իբրեւ զգինի նկատէք. քանզի սա է ճշմարիտ Մարմին եւ Արիւն Քրիստոսի մի սովորական ընդունելութեամբ ոք հարեալ՝ արհամարհանօք մերձեցի 'ի դոյզն ինչ. զի հուր կիզող է այրիչ եւ սպառիչ մեղաւորաց. ուստի պարտ է նախ սրբել 'ի մեղաց 'ի ձեռն ապաշխա-

սուրբ հայրերու կողմէ կանուխէն դրոշմուած կանոնները պիտի բացատրեմ ձեզի դիրաւասկնալի խօսքերով:

Իայց նախ սա գիտցէք որ քահանայութեան պատիւը չվստահուեցաւ հրեշտակներուն՝ որոնք անմեղ են, այլ մարդոց. որպէսզի ինչպէս որ մենք կը մեղանչենք եւ թողութիւն կ'ակնկալենք Քրիստոսէն, նոյնպէս մենք ալ տանք ձեզի թողութեան նոյն յոյսը՝ ապաշխարութեամբ:

Հիմակ կ'աղաչեմ որ բոլորդ ալ համբերութեամբ լսէք ինձի:

Ահա երկինքը կը բացուի վերէն, եւ Քրիստոս իջնելով անկից՝ կուգայ կը բազմի այս սուրբ սեղանին վրայ. Երկնքի բոլոր հրեշտակները երկրի վրայ կը ծաւալին անբեւութապէս, սուրբ սեղանին շուրջ բոլորուելով՝ սպասաւորելու Աստուծոյ Որդւոյն: Սուրբ Հոգին եւս առատապէս կը քաշի իր բարի շնորհներն ամէն անոնց՝ որոնք կը մօտենան այդ սեղանին սրբութեամբ:

Արդ, դուք ալ, եղբայրներ, մեծ զգուշութեամբ եւ խոր երկիւղածութեամբ խորհեցէք նկատի չունենալ լոկ հացն ու գինին, այլ ջանացէք ըմբռնել այն մեծ խորհուրդը՝ որ ծածկուած է մեր մարմնաւոր աչքերու տեսութենէն, որ միայն հոգեւոր աչքերով կը տեսնուի անոնց՝ որոնք կը փնտռեն զայն սրբութեամբ, որով կը կերակրուի հոգին եւ կ'ուրախանայ աստուածային ցնծութեամբ:

Մի նայիք, կ'ըսեմ, ասոնց իբրեւ սոսկ հացի եւ պարզ գինիի. վասնզի այս հացը խորհրդաբար ճշմարիտ մարմինն է Քրիստոսի, եւ այս գինին՝ խորհրդաբար ճշմարիտ արիւնն է Անոր: Զըլլայ որ մէկը սովորական ընտանութեամբ եւ արհամարհանքով մօտենայ այս խորհուրդին՝ իբրեւ չնչին բանի մը. զի կիզիչ կրակ է այն որ կ'այրէ ու կը սպառէ մեղաւորները: Ահա թէ ինչու նախ պէտք է մաքրուի մեղքերէ՝ ապաշխարութեամբ, որպէս զի մի գուցէ մեղքերու շատութենէն այրինք այդ կրակով. զի կը հալին կը հատնին հոգիներն անոնց՝ որոնք նախ

րութեան, զի մի յոյովութեամբ մեղացուն կիզիցիմք 'ի հուրն. զի սպառնն ոգիք այնոցիկ, որ ոչ նախ մեկնին 'ի մեղաց, այլ քեւեռեալ կան 'ի նոսա:

Եւ մի դարձեալ անյուսաբար ոք հեռանայցէ, եւ գերկիւղ սնոտի 'ի մէջ քերիցէ. զի ոչ է այն երկիւղ՝ այլ Աստուծոյ, արեամբահամք. զի սա է դուռն երկնից արքայութեան, եւ նոյն ինքն արքայութիւն, որ է Քրիստոս որդի Աստուծոյ եւ Աստուած մեր, եւ մերձեցելոցն սրբութեամբ՝ գորդեգրութիւն անցիմց գրէ երկնաւորի Հօրն:

Այլ 'ի միտ առնուլ արժանի է, զի ամենայն որդի հարազատ, զմամնութիւն կերպարանաց հօրն քերէ յիմքեան եւ դու յորժամ ասես, Հայր մեր որ յերկնս, եւ զխնդրուածսմատուցանես, արժան է զմամնութիւն նորին 'ի քեզ քերել, զի լսելի լինիցի. ապա եթէ զմամնութիւն ոչ ունիցիս երկ ւաւոր Հօրն կատարելոյ եւ բարեբարի, ոչ լսէ նա քեզ, եւ ոչ խոնարհի յաղաչանս քո այլ լսէ քեզ հայրն չարեաց, գորոյ կերպն գործոյն ունիս, որ 'ի սանդաքամեան է:

Արդ՝ լսելով գայս, 'ի բաց փարատեցէ՛ յանձանց ձերոց զչարութիւն եւ զամենայն խարդախութիւն. թողէ՛ 'ի սրտէ իւրաքանչիւր ոք զյանցանս եղբոր ձերոյ, եւ զամենայն խեղճ գոր ունիք առ միմեանս. զի եւ ձեզ գտեալ գողորմութիւն յերկնաւոր Հօրէն, արժանի լինիցիք զեմանս այսորիկ:

Ի բաց մերժեցէ՛ 'ի ձեմց ամենեքեան զանհաւատութիւն եւ զխիղճ քծաւորութեան եւ զքերահաւատութիւն իրիք 'ի սոյնպիսեացն:

Սրբեցէ՛ 'ի ձեմց գնախանձ, զեմեգութիւն, զչարութիւն, զկեղծաւորութիւն, զհպարտութիւն, զամբարտաւանութիւն, զամբարհաւանութիւն, զմարդահանութիւն, զհակառակութիւն, զոխս, զվաշխս, զտոկոսիս, եւ զամենայն չարեաց արմատ՝ զարծաթասիրութիւնն ու զագահութիւն եւ զկանացի փաթեթանս եւ զկախարդասարդեղատուութիւնս, եւ զամենայն քան չար, եւ զթշնամութիւն եւ զցաւս ցանկութեան, մանաւանդ՝ զտգեղն եւ

չեն հեռանար մեղքերէն, այլ զամուած կը մնան անոնց մէջ:

'Իարձեալ, ըլլայ թէ մէկը՝ սնոտի երկիւղը պատճառ բռնելով՝ հեռու մնայ այս խորհուրդէն. վասնզի ատիկա իսկապէս երկիւղ չէ, այլ արհամարհանք Աստուծոյ: Զէ՛ որ ասիկա է դուռն երկնքի թագաւորութեան, նոյն ինքն այդ թագաւորութիւնը, այսինքն՝ Քրիստոս, Աստուծոյ Որդին եւ մեր Աստուածը: Եւ այս է որ անջնջելի կերպով երկնաւոր Հօր որդեգիր կ'ընէ ամէն անոնք՝ որ սրբութեամբ կը մօտենան այդ խորհուրդին:

Հարկ է, սակայն, գիտնալ թէ ամէն հարազատ որդի իր հօր իսկական պատկերը կը կրէ իր մէջ: Եւ դուռն երբ կ'ըսես.՝ «Հայր մեր՝ որ յերկնս ես», եւ քու խնդրանքներդ կը ներկայացնես Անոր,՝ արժան է որ Անոր նմանու. թիւնն ունենաս քու մէջդ, որպէսզի աղօթքներդ ըլլան ընդունելի: Իսկ եթէ չունենաս նմանութիւնը կատարեալ ու բարեբար երկնաւոր Հօր՝ այն ատեն Նա չի լսեր քեզ, եւ չի զիջանիւր քու աղաչանքներուդ. այլ կը լսէ քեզի չարութեան հայրը՝ որուն գործերը կ'օրինակես դու:

Ուրեմն, լսելով այս խօսքերը՝ դուրս հանեցէ՛ք ու փարատեցէ՛ք ձեր հոգիներէն չարութիւնն ու ամէն խարդախութիւն: Սրտանց ներեցէ՛ք ձեր եղբոր յանցանքները, եւ մոռցէ՛ք ինչ հակառակութիւն որ ունեցած էք իրարու դէմ, որպէսզի դուք ալ ողորմութիւն գտնելով երկնաւոր Հօրմէն՝ արժանի ըլլաք այս սրբազան ու հոգեւոր զենուամին: Հեռացուցէ՛ք ամէնքդ ալ ձեր մէջէն անհաւատութիւնը, արատաւոր խիղճը, թերահաւատութիւնը, եւ ասոնց նման այլ թերութիւններ: Մաքրեցէ՛ք ձեր մէջէն նախանձը, նենգութիւնը, չարութիւնը, կեղծաւորութիւնը, հպարտութիւնը, ամբարտաւանութիւնը, գողոգութիւնը, մարդահաճութիւնը, հակառակութիւնը, ոխը, վաշխառու եւ կաշառակեր ոգին, բոլոր չարիքներու արմատ՝ դրամապաշտութիւնն ու ազահութիւնը, կանացի վհկութիւնները, կախարդական հրա-

գոխեղծ հայիոյիչ բանն 'ի բերանոյ ձերմէ, որով զմիմեանս նախատէք եւ զանօրէն կռապաշտութիւն, եւ զան կարգ եւ զանառակ մոլորութիւնն զորս 'ի յիշումն ածելն՝ ապականէ եւ գարշեցուցանէ զմիտս, նախ գիւրն, եւ ապա զսողացն:

Քանզի յաւուրն դատաստանի՝ որդնալոց լինին գարշելի բերանքն այնոցիկ որ ոչ մեկնին 'ի նոցանէ. զի ասաց Տէր. Որ ասէ ցեղրայրն իւր մորոս, պարտաւոր լիցի գեհեան հրոյն:

Արդ՝ պարտ է արմատախիլ առնել զնա 'ի մէնջ. մի ոք շուն, մի ոք պոռնիկ, մի արուագէտ, մի գող, մի յափշտակող, մի չարակամ, մի չարայոյզ, մի սպանող, մի խռովարար, մի անողորմ, մի բանասարկու, մի պիղծ, մի թշնամանող, մի երգմանահար, մի ուխտադրուծ, մի անօրէն, մի անիրաւ, մի բամբասող, եւ մի այլով մեղօք. զի եւ մեղք որ մահու չափ եմ, զորս ոչ իսկ արժանի համարիմ յիշել 'ի տեղութս:

Եւ 'ի վերայ այսր ամենայնի, մի ոք հերձուածող, զայս ասելով պատուիրեմ, ամենեւին զհին մարդն 'ի բաց ընկեցէք ամենայն չար գործովքն իւրով:

Այլ զգաստացեալք զգեցարուք ամենեւեան վարս պարկեշտս, սուրբս, բարեխոհս, հեզս, ողորմածս 'ի վերայ հիւանդաց եւ վշտացելոց, գթածս 'ի վերայ տնանկաց, աղատաց եւ կարօտելոց, զարդարեալ ամենայն առաքինութեամբ, սիրով, հաւատով, յուսով, ունել զսէր կատարեալ առ Աստուած եւ առ մարդիկ. քանզի լրումն ամենայն առաքինութեան սէր է 'ի սուրբ սրտէ եւ յանկեղծաւոր հաւատոց:

Պատուեցէք զհարս եւ զմարս ձեր, սիրեցէք զկանայս ձեր իբրեւ զանձինս ձեր, եւ դուք, կանայք, հնազանդ լերուք արանց ձերոց իբրեւ Տեառն. միաբան երկերուք յԱստուծոյ, պատուեցէք զօր միաշարքին:

Երիտասարդք եւ կուսանք, զսրբութիւն սիրեցէք, զի ընդունելով զսրբու-

պուրանքները, պնասիրութիւնը, չարախօսութիւններն ու բամբասանքները, ատելութիւններն ու թշնամանքները, մանաւանդ բերնէն ելած տգեղ տխմար հայհոյութիւնները որոնցմով զիրար կը նախատէք, անօրէն կռապաշտութիւնը, մարմնական ցանկութիւնները, եւ բոլոր այն անարգ ու անառակ մոլութիւնները՝ որոնց պարզ յիշատակութիւնն անգամ նախ յիշողին եւ ապա լսողին միտքը կ'ապականէ եւ կ'զգուեցնէ: 'Իստաստանի օրը որդնալոց կ'ըլլան գարշելի բերաններն անոնց որոնք չեն հրաժարիր այս ախտերէն: Տէրն ըսաւ.՝ «Ընդ որ իր եղբայրը կ'անուանէ «յիմար»՝ պարտաւոր պիտի ըլլայ գեհեանի կրակին»: Արդ պէտք է արմատախիլ ընել ամէն մոլութիւն մեր մէջէն. ոչ ոք թող ըլլայ շուն, ոչ ոք պոռնիկ, ոչ ոք սրիկայ, ոչ ոք գող, ոչ ոք յափշտակող, ոչ ոք որոտայնամոյ, ոչ ոք գինով, ոչ ոք չարասէր, ոչ ոք խռովարար, ոչ ոք մարդասպան, ոչ ոք անգութ, ոչ ոք բանասարկու, ոչ ոք պիղծ, ոչ ոք նախատող, ոչ ոք երգմանահար, ոչ ոք ուխտադրուծ, ոչ ոք անօրէն, ոչ ոք անիրաւ, ոչ ոք բամբասող. ոչ ոք վերջապէս թող գտնուի որ եւ է մեղքի մէջ: Կան մեղքեր ալ որ մահացու են, զորս յիշել անգամ չեն ուզեր հոս: Մէկ խօսքով՝ նետեցէք ձեր վրայէն հին մարդը իր բոլոր չար գործերով:

Ասոր հակառակը, բոլորդ ալ զգաստացած՝ հագէք պարկեշտ ու բարեկրօն վարք: Եղէք հեզ, խոնարհ, անոխակալ, խաղարար, հիւանդներու եւ վշտահարներու հանդէպ կարեկից, չբաւորներու, կարօտներու եւ աղքատներու վերաբերմամբ գթած, զարդարած ամէն առաքինութեամբ՝ սիրով, հաւատով եւ յոյսով. ունեցէք կատարեալ սէր Աստուծոյ եւ մարդոց նկատմամբ. զի բոլոր առաքինութեանց լրումը սէրն է, մաքուր սիրտէ եւ անկեղծ հաւատէ բխած սէրը:

Տղայք, պատուեցէք ձեր հայրերն ու մայրերը: Այրեր, սիրեցէք ձեր կիները՝ իբրեւ ձեր անձերը. եւ դուք, կիներ, հնազանդեցէք ձեր այրերուն:

թիւնս գալս, լուսաւորեսցի՛ք որպէս լուսափայլ հայելի, յորժամ նշոյլք արեգականն ճառագայթեն 'ի նա եւ անցեալք սովաւ յառաքինութիւնս, կեցցի՛ք եւ ոչ դատապարտեսցի՛ք ըստ Առաքելոյն քանի՛. զի արդարեւ եմ մահտարածամբ եւ յոյով աշխատութիւնք անըմբերելի ցաւոց, ուրկութիւնք եւ այլն ամենայն, յանարժան հաղորդութենէ լինի:

Մի կեղծաւորեալ ոք 'ի ներքս մտցէ, կարծելով յարտաքս կացելոցն՝ եթէ 'ի հաղորդելոցն իցէ. վասն զի երկմիտն, ոչ ինչ ունի յԱստուծոյ՝ վասն զի Աստուած ոչ փորձի:

Մի գմարդկային ամօթս պատկառի՛ք. զի ոչ ինչ է այս իսկ ամօթ, այլ այն է մեծ ամօթ՝ որ 'ի տիեզերական հրապարակին է. գոր այժմ՝ յինէն թափուցանես եւ ոչ խոստովանիս, եւ ոչ ապաշխարես. անդ՝ առաջի մեծի դատաւորին հրապարակեալ բացայայտի, որ ոչ եւս կարես թափուցանել զգործս քո, քանզի հոգիդ քո՝ ինքնին լինի քեզ դատախազ: Արդ՝ ահա ասացի ձեզ զամենայն աննախանգարար յայսմեմտել եւ անպարտ եմ, արիւն ձայն՝ 'ի գլուխ ձեր, քանզի եմ՝ եւս յարեմէ ձերմէ, զի յիմ վերայ՝ այս եւ եթէ կայր:

Բայց գիտեմ եւ՝ զի եմ ոմանք 'ի ձեցէ. որ արհամարհեմ զասացելովս, վասն որոյ վկայութիւն քնեմ ձեզ զքանս գալս՝ գոր խօսեցայ ընդ ձեզ այսօր 'ի վերայ քեմիս. յաւուրն դատաստանի առաջի քեմին Քրիստոսի՝ յանդիման կացուցանեմ ձեզ վկայութեամբ սուրբ Աւետարանիս. ապա՝ յայնժամ ոչ եւս կարէ արհամարհել արհամարհողն. այլ կշտամբեալ պատուհասակոծ լինի. եւ առաքի 'ի հուրն անշէջ:

Այժմ քանիս աւարտումն արարից, չի գամենայն ինչ որ վասն խորհրդոյս էր, ասացաք սակաւով ըստ պատշանի իրին: Արդ՝ որք արժանաւորապէս հաղորդին, զարդարեալք գործովք

Իողորդ միասին պատկառեցէք Աստուծոյ՝ սիրով: Մի մոռնաք սուրբ պահել կիրակին:

Երիտասարդներ եւ կոյսեր, սրբութիւնը սիրեցէք. զի անով կը լուսաւորւիք շողափայլ հայելիներու նման՝ որոնց մէջ արեգակին ճառագայթները կը ցոլանան: Սրբութեամբ անելով առաքինութեանց մէջ՝ պիտի ապրիք եւ պիտի չղաժապարտուիք, ինչպէս կ'ըսէ առաքեալը:

Արժանաւոր հանդիսացուցէք ձեր անձերը սուրբ հաղորդութեան: Անարժանաբար հաղորդուողները չեն մնար անպատիւ: Սրինակներ պակաս՝ չեն եղած

Հաղորդուելու համար մի ամէնար մարդոցմէ: Ասիկա իսկապէս անօթ է: Իրական եւ մեծ ամօթն այն է՝ որ տեղի պիտի ունենայ տիեզերական հրապարակին վրայ, ինչ որ հիմակ կը ծածկես ինձմէ, չես խոստովանիր ու չես ապաշխարեր, հոն՝ մեծ դատաստանին առջեւ՝ ամէն բան կը հրապարակուի եւ կ'ըլլայ յայտնի: Զես կրնար այլեւս քողարկել քու գործերդ, վասնզի քու հոգիդ ինքնին դատախազ կ'ըլլայ քեզի դէմ:

Ահա ձեզի ըսի ամէն բան առանց խնայելու: Ասկից վերջ ես արդարացած եմ: Զեր արիւնը ձեր գլխուն: Անպարտ եմ եւ ձեր արիւնէն, զի ես կատարեցի իմ պարտականութիւնս:

Կիտեմ, սակայն, թէ ձենէ ոմանք պիտի արհամարհեն իմ ըսածներս. ուստի վկայ կը դնեմ ձեզի այս խօսքերը՝ զորս ըրի այսօր ձեզի այս բեմէն: 'Իստաստանի օրը, Քրիստոսի բեմին առջեւ կը ներկայացնեմ զանոնք ձեզի՝ Աւետարանիս վկայութեամբ: Այն ատեն ալ արհամարհողը չի կրնար արհամարհել, այլ՝ յանդիմանուելով՝ կը պատժուի:

Եզրակացնեմ: Վասնզի հաղորդութեան մասին խօսեցայ փոքր ինչ ըստ պատշաճի: Անոնք որ արժանաւորապէս կը հաղորդուին, բարի գործերով զարդարուած, - Պետրոսի եւ բոլոր առաքեալներուն հետ պատուոյ պսակը կ'ընդունին Քրիստոսէն, մեր Աստուծ-

բարեաց՝ ընդ Պետրոսի եւ ընդ այլոց սրբոց Առաքելոցն պատուեալ պսակին 'ի Քրիստոսէ. Աստուծոյ մերմէ եւ որք ապստամբութեամբ հաղորդին, կրկին 'ի խաչ հանեն զՈրդին Աստուծոյ. եւ որք լրբենի երեսօք եւ անարժանութեամբ հաղորդին, մասն եւ բաժին գծուայի մատնչի եւ զխաչահանուացն ընկալնուն. զօգուտն ձեր՝ դուք գիտէք:

Այլ Հոգին Սուրբ՝ որ սրբոցն է բնակարան եւ աղբիւր է ամենայն բարեաց մաքրեցէ զհոգիս եւ զմարմինն ձեր, եւ զհաղորդութիւն փրկական խորհրդոյս 'ի թողութիւն մեղաց արասցէ ձեզ: Որում ընդ Հօր եւ ընդ Որդւոյ միածնի Յիսուսի Քրիստոսի տեառն մերոյ փառք յաւիտեանս ամէն:

Մէն: Անոնք որ ապստամբութեամբ կը հաղորդուին՝ կրկին խաչը կը հանեն Աստուծոյ Որդին: Իսկ անոնք որ անամօթութեամբ եւ անարժանութեամբ կը հաղորդուին՝ մատնիչ ցուղայի եւ խաչահաններու մասն բաժինը կ'ունենան: Ձեր օգուտը դուք գիտէք:

Սուրբ Հոգին, որ սուրբերուն է բնակարան, եւ աղբիւր ամէն բարութեանց, թող մաքրէ ձեր հոգիներն ու մարմինները. եւ այս փրկական խորհուրդին հաղորդութիւնը թող թողութիւն ըլլայ ձեր մեղքերուն:

Որում՝ ընդ Հօր եւ ընդ Որդւոյ Միածնի՝ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ՝ փառք յաւիտեանս. Ամէն:

Ա Ղ Օ Թ Ք ՈՏՆԼՈՒԱՅԻ

(Կը կարդացուի Ոսնյուայի արարողութեան ընթացքին)

Մ. Տէր ողորմեա, թիւ եւ 'ի վճարիլ՝
ընթերցցի եպիսկոպոսն կամ քահանայ՝
զաղօթն զայս:

Աւագ Հինգշաբթի երեկոյին, Ոսնյուայի կարգի կատարման սկիզբները «Այսօր կանգնեալ» շարականէն եւ Սարկաւագի «Եւ ես գոհութիւն» բարոզէն յետոյ կը կարդացուի:

Փառաւորեմք զեզ, Տէր մեր եւ փրկիչ Յիսուս քրիստոս, միածին Որդի եւ բան Հօր. Տէր եւ արարիչ Հրեշտակաց եւ մարդկան, Աստուած հուր կիզելոյ, որ եւ երեղէն զօրութիւնքն զարհուրեալ սարսափին նայիլ 'ի պատիւ փառաց աստուածութեանդ քոյ. ուստի եւ սերովքէքն թեւասօղեալ ծածկեն զդէմս իւրեանց. անդադար փառաբանութիւն մատուցանելով առաջի աթոռոյ տէրութեանդ քոյ:

Դու Տէր, եւ այժմ 'ի լրման ժամանակի փրկութեան մերոյ, հանեցար լինել մարդ 'ի սուրբ եւ յանարատ կուսէն Մարիամայ, եւ ընդ ամենայն կիրք մարդկութեան անցանելով բաց 'ի մեղաց, բարձր գալարտիսն Ադամայ

Կը փառաւորենք զՔեզ, ով մեր Տէրն ու Փրկիչը՝ Յիսուս Քրիստոս, Հօր Միածինն ու Բանը, որ՝ երբ լրացաւ մեր փրկութեան համար նախաստանաւոր ժամանակը՝ հաճեցար ըլլալ մարդ, եւ կատարել օրէնքի բոլոր տրամադրութիւնները՝ ազատելու համար զմեզ օրէնքին անէծքներէն: Եկալ նաեւ վերնատունը. եւ 'իուն՝ որ կը պաշտուիս աննիւթական հրեղէններէն՝ մարդասիրաբար խոնարհեցալ առաքեալներու ծունկերուն առջեւ, եւ անոնց հողեղէն ոտքերը լուացիր՝ բարձր ու գեղեցիկ օրինակ մը աւանդելով մեզի:

Արդ, ինչպէս որ այն ատեն դաստիարակ

յաստուածագործ մարմինդ քո, գոր 'ի մերմէ բնութեմէս ընկալար, եւ զամենայն կատարեցեր ըստ օրինացն՝ փրկելով զմեզ յանիծից օրինացն. եկիր 'ի վերնատունն կատարելով զայն եւս զՄովսիսադիր ստուեր օրենադրութիւնն եւ որ սպասաւորեալդ պաշտիս յաննիւթական հրեղինացն, ըստ որում եւ կրկնի քեզ ամենայն ծունր երկնաւորաց եւ երկրաւորաց եւ սանդարամ տականաց: Այսօր՝ տնօրինական մարդասիրութեամբ խոնարհեցար 'ի ծունկս քոց սրբոց Առաքելոցն, լուսցեր զոտս հողեղէնս՝ զբարութ և զգեղեցիկ կարգս աւանդելով մեզ:

Եւ արդ, Տէր քարերար եւ քաղում ողորմ, որպէս եւ յայնժամ ազդարարեալ դաստիարակեցեր մեզ կերպարանակից լինել փրկագործ խոնարհութեան քոյ, շնորհեա եւ այժմ մեղաւոր ծառայիցս քոց՝ որք յերեսս անկեալ աղաչեմք զգութ մարդասէր շնորհաց քոց, փոքր ջրովս զհաւութիւն մեղաց, որպէս զի օրինակաւ այսուիկ՝ յորս լուսնամբ զոտս միմեանց, եւ տկար անձամբք մերովք զկենարար աւանդութիւնս քո կատարեմք, հեղցես 'ի մեզ զամենառատ եւ զամենագոր շնորհս քո, եւ մաքրեցես զմեզ յամենայն աղտեղութեանց եւ 'ի շաղախմանց մեղաց մերոց:

Հեռացո 'ի մէնջ զամենայն հպարտութիւն եւ զամբարտաւանութիւն, զոր էած քանսարկուն 'ի վերայ տկար բնութեանս մերում՝ պատրանօքն իւրովք: Արժանաւորեա զմեզ՝ մտաց աջօք լուսաւոր ճառագայթիւք մայիլ 'ի կենսաբեր իջումն շնորհաց քոց:

Ձգեցո մեզ Տէր, զնշմարիտ խոնարհութիւն եւ զհեզութիւն եւ զհաղցրութիւն եւ զսէր քո՝ որ է լրումն օրինաց քոց զոր կատարեցեր եւ ուսուցեր մաքրափայլեալ աշակերտաց քոց, որպէսզի եւ մեք կատարելով զյիշատակ փրկաւէտ չարչարանաց քոց, ընդ դասս սրբոց Առաքելոցն՝ արժանի լիցուք տօնել զլուսափայլ յարութիւնդ քո. եւ ընդ նոսին խոստովանելով զքեզ՝ Քրիստոս Աստուած մեր, փառաւորել

րակեցիր զմեզ՝ հրահանգելով նմանիլ քու փրկագործ խոնարհութեանդ, հիմակ ալ քու այս մեղաւոր ծառաներուդ՝ որ կը կատարենք այդ կենարար աւանդութիւնդ եւ կը խնդրենք մարդասիրական գութդ, - քաւութիւն տուր մեղքերու՝ խորհրդական այս ջուրով, մեր վրայ թափելով քու ամենառատ շնորհներդ: Ընդ որ կարենանք հեռացնել հպարտութիւնն ու ամբաւարարութիւնը՝ որոնք բոյն են դրած մեր տկար բնութեան մէջ, արժանաւորելով զմեզ քու ճառագայթներովդ լուսաւորած մեր մտքի աչքերով նայիլ քու այդ շնորհներուդ կենսաբեր իջումին: Հազցուր մեզի, Տէր, Գու ճշմարիտ խոնարհութիւնդ, հեզութիւնդ, քաղցրութիւնդ ու սէրդ, այս վերջինը՝ օրէնքներուն լրումը, զոր դուն ցոյց տուիր կատարելապէս՝ գործով, եւ սորվեցուցիր՝ Գու մաքրակենցաղ աշակերտներուդ. որպէսզի մենք ալ կատարելով յիշատակը Գու փրկաւէտ չարչարանքներուդ՝ արժանի ըլլանք առաքելական դասուն հետ տօնելու Գու լուսափայլ յարութիւնդ, եւ անոնց հետ խոստովանելով փառաւորելու զԳեզ՝ Քրիստոս մեր Աստուածը, Հօր եւ Սուրբ Հոգւոյն հետ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս:

Ողաղութիւն ամենեցուն:

Աստուծոյ երկրպագեացուք:

'Իարձեալ կ'երկրպագենք Գեզ եւ կը փառաւորենք զԳեզ, Քրիստոս, որ էակից եւ Հօր եւ համագոյ՝ Սուրբ Հոգւոյն, եւ զոր հոգեղէն զուարթունները կ'օրհնեն անպատմելի գեղապարութեամբ եւ անդադար սրբասացութեամբ: 'Իուն հանճար նաեւ ընդունիլ օրհներգութիւնները մեր՝ հողեղէններուս, որ՝ առաքելաւանդ սովորութեան համաձայն, եւ որքան հնար է՝ վերնայիններուն նմանողութեամբ պարաձեւ կանգնած ենք քու առջեւդ, այս զգալի անուշահոտութիւններով մէկտեղ: Ընդունէ, Տէր, մեղաւորներուս այս խունկը՝ զոր այս պահուս կ'ընծայաբերենք Գեզ՝ իբրեւ յիշատակ խոնարհութեանդ՝ զոր ցոյց

ընդ Հօ՛ր եւ Սուրբ Հոգւոյն. այժմ եւ միշտ:

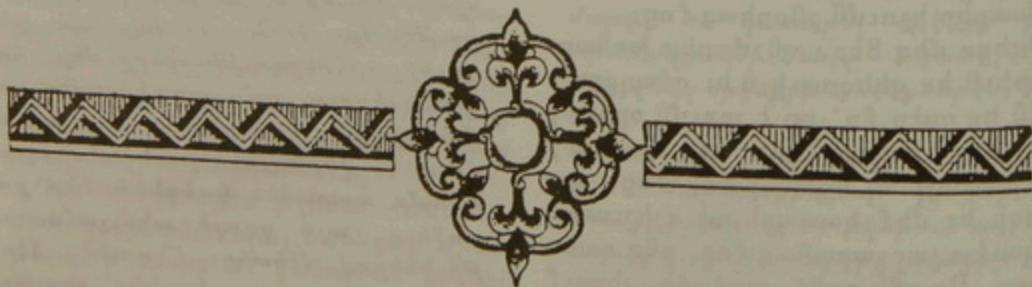
Ողորդուի՛ն ամենեցուն:

Դարձեալ երկիր պագանեմք եւ փառաւորեմք գեեզ, Քրիստոս Աստուած մեր, որ եսդ էակից Հօր եւ համագոյակից Սուրբ Հոգւոյն. որ միշտ փառաւորեալ օրհնիս անդադար սրբասաց ձայնիւ 'ի հոգեղէն եւ 'ի հրեղէն գուարթնոցն, անպատմելի եւ հրաշագարդ գեղապարութեամբ:

Հանեցար եւ 'ի հողեղիմացս ընդունիլ զօրհնաքանութիւն, որք 'ի քոյոց սրբոց Առաքելոցն ընկալեալք գաւանդութիւն, եւ ըստ կարի մերում՝ զվերնայնոցն բերելով զնմանութիւն, պար առեալ կամք առաջի տէրութեանդ քոյ, հանդերձ զգալի անուշահոտութեամբ:

Ընկալ, Տէր, եւ զխունկս գայս 'ի մէնջ մեղաւորացս՝ զոր մատուցանեմք քեզ 'ի ժամուս յայսմիկ, որ է յիշատակ խոնարհութեան քոյ՝ զոր վասն մեր կատարեցեր. եւ լցո զմեզ յանուշահոտութեանց մարմնատիպ աստուածութեան քոյ՝ զոր վասն մեր զգեցար. եւ 'ի ձեռն լուացմանս այսորիկ նիւթականի՝ լուա եւ մաքրեալ գաննիւք հոգիս մեր 'ի թունից մահաբեր վիշապին. եւ արժանաւորեալ զմեզ՝ մաքուր տաճար եւ օթեւան լինել սրբոյ Նրբորդութեանդ. այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

տուիր մեզի համար: Լեցուր զմեզ անուշահոտութեամբը Քու Աստուածութեանդ, այն մարմնին միջոցով՝ զոր առիր մեզի համար: Այս նիւթական լուացումով ալ լուա եւ մաքրէ՛ մեր աննիւթ հոգին մահաբեր վիշապին՝ Չարին՝ թոյներէն: Արժանաւորէ զմեզ ըլլալ մաքուր տաճար եւ օթեւան Սուրբ Նրբորդութեանդ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Տ. ՄԵՍՐՈՊ ՎՐԴ. ՆՇԱՆԵԱՆԻ

Յիշատակարան 1917 Յունուար 1-ին:

Դեկտ. 4 Բշ.- Գիշերը ամբողջ միթրայեօզի ձայներ լսուեցան Արեւելէն: Առտուան ժամը 5ին սկսան թնդանօթները գոռալ Ձիթենեաց լեռնէն ահաւոր որոտումներով շարունակաբար մինչեւ կէսօր, այնուհետեւ ընդհատ ընդհատ մինչեւ երեկոյ, վանելու համար թուրք բանակը, որ զօրացած է կ'ըստի հասնող նոր ուժերով: Կը կարծուիք թէ կոիւին ելքը աննպաստ եղած է թուրքերուն համար, որ նոր կորուստներ ունեցած ու գերիներ տուած են:

Դեկտ. 5 Գշ.- Թնդանօթի գործունէութիւն ամբողջ օրը, սակայն ձայները հեռացած էին եւ դունուրեք մօտէն կը լսուէին: Խմացանքի թէ թուրքերը Թուլէրիմ մեծ պարտութիւն կրեր եւ բազմաթիւ գեռի են տուեր: Պատերազմական գործողութեանց գլխաւոր մանրամասնութիւնները կը պակսին:

Այսօր Գիւտ Նպս., Դաւիթ Վրդ. եւ ու Երուանդ Վրդ. այցելեցին Պերութի Ֆրանսական ընդհ. հիւպատոս եւ գումիսէր Մ. Բիկօի: Սիրալիւր ընդունելութիւն ըրաւ եւ ուրախալի տեղեկութիւններ տուաւ մեր ազգային դատին վրայօք: Արեւելի մէջ, ըսաւ, հայերը միակ ազգն են, որ ազատութեան համար Համաձայնական տէրութեանց կողմէն արին թափեցին: Եգիպտոսի մէջ կամաւորներու հայ գունտեր կը կազմուին, որոնք կը մարզուին Ֆրանսացի սպաներու ձեռքէն տակ: Վերջիններս կը գնահատեն հայերու մարտական ընդունակութիւնները, չարհաշուքիւնը, արիութիւնը եւ կարգապահութիւնը ու ի մօտոյ պիտի տեսնուին անոնց արդիւնքները հիւսիսի ճակատներուն վրայ: Վստահացուցի թէ հակառակ որ վերջին տարիները հայերը ենթարկուեցան ահաւոր աղէտներու եւ զգալի կերպով նուազեցան, Համաձայնական Տէրութիւնք վճռապէս որոշած են ստեղծել անկախ ու մեծ Հայաստան մը, որուն ապագային համար լաւատես յոյսեր կը սնուցանէ: Յայտնեցի թէ այս մասին երկար տեսակցութիւններ ունեցեր է Պողոս Նուպար փաշայի հետ Լոնտոնի մէջ: Ի վերջոյ Երուսաղէմ ապաստանած հայ գաղթականներու թիւին ու կացութեան մասին նօթեր խնդրեց: Խոստացանք կատարել յանձնարարութիւնները:

Դեկտ. 6 Դշ.- Օրը անձրեւային անցաւ: Հազիւ քանի մը թնդանօթի ձայներ լսուեցան: Լուր առինք թէ Երիւթով ինկեր է ու այն կողմերէն բերուեր են բաւականաչափ գերիներ: Նոյնպէս Յորդանանի Արեւելակողման բնակիչներէն մաս մը ջարդուեր են թուրք զինուորներէ եւ մաս մը բշուեր են դէպի հիւսիս: Նապլուս 17-55 տարեկանները հանուեր են քաղաքէն եւ 17 հոգի կախուեր են ձեւալ փաշայի հրամանով:

Դեկտ. 7 Եշ.- Ջինուորական կառավարչի թարգմանը կը կոչէ Գիւտ Նպս., Դաւիթ եւ Ղեւոնդ Վարդապետները եւ յանուն կառավարչին կ'ազդարարէ, որ Միաբանութեան վարչութեան մասին կարողիկոսը մեկնել առաջ ինչ կարգադրութիւն որ ըրած է, ըստ այդմ պէտք է շարունակուի: Կը յորդորէ տեղի չտալ կարգապահութիւնը խանգարող ունէ ընթացքի, որպէս զի կա- ուղարարութիւնը չմիջամտէ եւ թէ վանքի առժամեայ վարիչները պէտք է համբարաշխ գործեն:

Դեկտ. 8 Ուր.- Ըստ հրաւերի երեկոյեան ժամը Յին ներկայացայ Երուսաղէմի զինուորական կառավարիչ ժեներալ Պորթոնի, որ հարցումներ ըրաւ Վանքի, գաղթականներու եւ տեղացի ժողովուրդի տնտեսական կացութեան, Վանուց մատակարարութեան, ներկայ պարէնի որբանութեան, կալուածներու վիճակին մասին
.....: Պատշաճ պատասխանները տուի:

Երէկ եւ այսօր Բնդանօթի որոտումներ լսուեցան հեռուէն ու Զիթենեաց լեռնէն: Պատերազմի վիճակի մասին ստոյգ տեղեկութիւն չունինք, բայց սա ճիշտ է՝ թէ Թուրքերը բնաւ չեն կրնար յաջողութիւն ձեռք բերել ու պատերազմի բախտը ի նպաստ իրենց փոխելի համեմատելով իրենց տկար միջոցները անգլիացոց բազմամարդ բանակին ու ահեղ պատրաստութեան հետ: Երկու բանակները մօտէն տեսնողը գտնէ այս տպաւորութիւնը կը ստանայ:

Վախճանեցան Երուսաղէմացի ծերունի Գէորգ Ճըլլըխ կլայեկագործ եւ Յակոբ պատկերիչի որդի Յարութիւն Յ8 տարեկան: Յուդարկաւորութիւնները կատարուեցան երեկոյ մին միւսէն յետոյ:

Դեկտ. 9 Շր.- Արձանագրելու արժանի բան տեղի չունեցաւ:

Դեկտ. 10 Կիր.- Բեթղեհէմ գացի Լատինաց Ծննդեան առթիւ իբրեւ թարգման հոն գտնուելու, հետս ընկեր առի Երունդ Վրդ. Փերտահեանը:

Դեկտ. 11 Բշ.- Ժամը 1ին Ֆրանչիսկեան Միաբանութիւնը հանդէսով մտաւ: Կառ քին առջեւէն կ'ընթանային 10ի չափ Ֆրանսական զուաֆ ձիաւորներ, որոնք սուսերամբկ բարեւի կեցան թափօրի անցած պահուն: Քիչ յետոյ օթոմոպիլով եկաւ Ֆրանսացի ընդհանուր գումիսէր Մ. Բիկօ հետեւորդներով եւ 20 ձիաւոր զուաֆներէ շրջապատուած: Ֆրանչիսկեան կրօնաւոր մը եկեղեցւոյ հրապարակին վրայ բարի գալստեան ճառ արտասանեց: Մ. Բիկօ պատասխանելով վստահացուց Բեթղեհէմի ժողովուրդը թէ՛ Սնգլ. բանակին այս տիրապետութիւնը վերջնական է, եւ ոչ ոք միտքէ թող չանցնէ թէ թուրք բռնակալ կառավարութիւնը կրնայ վերստին տէր դառնալի Սուրբ Երկրին:

Դեկտ. 12 Գշ.- Լատինաց գիշերային ժամերգութեան ներկայ էին Մ. Բիկօ, Երուսաղէմացի Զինուորական կառավարիչ ժեներալ Պորթօն, անգլիացի, Ֆրանսացի, Իտալացի սպաներ ու բազմաթիւ զինուորներ, որոնք ամէնքը մոմեր բռնած թափօրին ետեւէն Ս. Այրը իջած ու այսպէս քանի մը ժամ պատկառանքով ու լրջութեամբ հետեւեցան արարողութեանց եւ պատարագին: Առտուն դարձանք Երուսաղէմ:

Շարունակելի

ՀԱՅՈՒ ՀԱՒԱՏՔՍ

Ա

Կեանքի փոթորիկը շառաչեց ալետր գլխուս վրայ: Ձիւներ քափեցան մագերուս մէջ: Սիրոյ, յոյսի մխիթարութեան լուսաշող աստղերը մարեցան տարագիր ու ցաւակոծ հոգիիս մէջ: Դժբախտութիւնը, ախորը, մահը սիրելիներուս՝ սուգով պատեցին յոգնատանջ մարմինս: Մոռցայ ինչ որ կը հմայէր միտքս, մոռցայ երկար տարիներ իմ Հայու հաւատքս, իմ Հայու եկեղեցին:

Այլեւս խամրած էին կեանքիս ծաղիկները: Ոչ մէկ ժպտուն ձայն ալ չէր հնչեր իմ վիատած հոգիիս: Կը լսէի ահաւոր քրքիչը սաղայելեան խումբերու՝ որոնք խօլաբար պար կը փաշէին հաւատքիս գերեզմանին շուրջ: Ու գիշերը իջաւ յանկարծ ու պինդ պրկեց մարմինս իր մոռյալ քեներուն մէջ: Շուրջս տարբերու հսկայական պայքարը ալեկոծեց մտածումներուս աշխարհը: Ատեն մը կարդացի Հէկէլ, Շոթենհաւըր, Սքինոզա, Նիցչէ, Յիլսթ, Քաոլ-Մարքս, որոնք անխնայօրէն զիս փշեցին խաղաղ ու պայծառ հորիզոններէն անդին, նետեցին զիս իբր ալեկոծեալ տարաբախտ րեկոր մը, կատաղած ծովերու մէկ ժայռին վրայ, մենաւոր ու եղբրական, ուր մահուան ուրուականը կը խայտար վայրագ երկվարներու պէս սուրացող ալիքներու վրայ: Ու հոն, այդ անդնդային ամայութեանը մէջ, յոգնաբեկ գլուխս փարի մը յենած, մոռցայ զգայուն աշխարհը, մոռցայ կեանքի իրականութիւնը, մխրճուեցայ հոգեյոյզ անբաժանելիներու մէջ: Ստուեր մը սակայն, փափուկ ու նրբնի, որ ունէր սուրբերու բարութիւնն ու փաղցրութիւնը գարնանային առաւօտներու, մօտեցաւ ինծի մեղմաբար, ակնարկը լեցուն անհուն կարեկցութեամբ:

- Ճանչցա՞ր զիս:

Ստուերը կը ժպտէր, բայց ժպիտը դառնօրէն տխուր էր:

- Ես քու մայրդ եմ, մրմնջեց դողդոջ ձայնով:

- Մա՛յրս, իմ սիրական ծերունի մա՛յրս . . .:

- Տարիներ ու տարիներ, Թուրքին գուլումէն հալածուած՝ ես քեզի հետ քափանեցայ օտար երկիրներ, յարեց ստուերը: Քու սիրոյդ համար ու քեզի հետ փաշեցի օտար երկիրներու հիւրամերժ լուծը: Հառաչեցի ու տառապեցայ քեզ հետ ու կեանքիս վերջին ժամերուն՝ իւրը հատած նրագի նման լոյսս մարեցաւ ու մեռայ, տղաս, մեռայ աչքս բաց իմ եկեղեցիիս, իմ օճախիս կարօտէն:

Արտասուալից ոտքի ինկած՝ ի գուր կը ջանայի փարիլ մօրս ծունկերուն:

- Մի՛ լար, տղաս: Ես այս անիծապարտ աշխարհի մէջ տարի իմ խաչս: Գիտեմ, քու խաչդ ալ ծանր է ու յոգնած ես տառապանքի նամբուն վրայ: Օտար հորիզոններ, օտար միջավայրեր, չար ոգիներ մոլորեցուցին քու միտքդ, մոռցուցին քեզի քու Հայու հաւատքդ, քու չարչարուած Հայու սուրբ հաւատքը: Ես հիմա հանգիստ եմ յաւիտեանականութեան ծոցը: Բայց դուն, տղաս, գնա՛ Հայու ժամը, մեր սուրբերուն, մեր պապերուն ժամը, մոմ մը վառէ հօրդ ու մօրդ հոգուն: Հոն, Յիսուսի սիրոյն մէջ պիտի գտնես հոգիիդ հանդարտութիւնը, սրտիդ մխիթարութիւնը, քու մոռցած Հայու հաւատքդ:

Ստուերը հեռացաւ: Արթնցայ, յուզուած էի, առատ արցունքներ կը քափէին

այտերես վար: Հետեւեալ օրը, կիրակի, գացի Եկեղեցի, մոմ վառեցի ու երկար տարիներէ ի վեր չաղօթած մեր պապերուն Հայր մերը մըմնջեցի: Պատարագը նոր սկսած էր: Պատարագիչն էր Արեւմտեան Եւրոպայի Հայոց Կաթող. Պատուիրակ Սիրմեան Արտաւազդ Սրբազան:

Եկեղեցիին հոգեշունչ արարողութիւնը, մեր հայրերուն զմայլելի մեղեդիները, տանարին լուսավառ խաչն ու սրբանուն խոնկերու բուրմունքը, սփոփեցին մտատանջ հոգիիս յոյզերը: Ու յետոյ յանկարծ երբեմնի յիշատակները, վանական կեանքին, Դուրեան Սրբազանի հեզահամբոյր ժպիտը, Օրմանեանի խոժոռ եւ իմաստալից ակնարկը, եղբրական մահը իմ սիրելի ընկերներուն՝ Սաստէքեան եւ Պէհրիկեան Սրբազաններուն, երազներ հեռաւոր յոյսով ու լոյսով օծուած, քողարկուած այժմ սուգի ամպերով, եկան անցան երեսակայութեանս մշուշէն, ասուպներու նման:

Եւ երբ սրբազան պատարագիչը օրհնելով ջերմեանդ ժողովուրդը, շրջան ըրաւ Եկեղեցիին մէջ, մօտեցայ անոր ու հոգիիս խորէն հառաչելով համբուրեցի Յիսուսի խաչը, հաւատքիս խաչը: Այդ վայրկեանէն՝ իմ Հայու Եկեղեցիին, եկեղեցիներուն անդրանիկը, ամենէն լայնամիտը, գթառատ ու մայրական ներքեց ինծի, ընդունեց զիս իր սրբազան յարկէն ներս: Անցան մի քանի տարիներ: Կ'օրհնեմ այսօր քարի մօրս յիշատակը՝ որ տուաւ ինծի ծերութեանս գերագոյն սփոփանքը: Կ'երթամ յաճախ խոկալ մօրս գերեզմանին վրայ, որ մեռած պահուն կը փափաքէր թաղուիլ հայ գերեզմանատան մը մէջ:

Կ'անիծեմ այն բոլոր իմաստասէրներն ու նիւթապաշտ իմաստակները՝ որոնք ազատ ու ամբարիշտ երկիրներու մէջ կը մոլորեցնեն հաւատքի կարօտ հայ թաղ մտերը: Կը յիշեմ այս առթիւ Միւսէի հիանալի մէկ քերթուածը, ուր ողբալով Ռօլլայի եղբրական մահը, սա երկտողով կը խարագանէ Ֆէրնէի անիծապարտ նահապետը՝

Կը ճնջե՞ս հանգիստ վտըր: Ու քու ժպիտդ պժգալի
Դեռ կը թափառի՞ արդեօք ցամաք շրթներուդ վրայ:

Բ

Հաւատքը կեանքին կենսատու արեւն է: Եթէ արեւը խափանի, կեանքը կը մարի: Հաւատքը փոքր ազգերու գոյութեան լուսաշաւիղն է: Հեռացնենք մեզմէ օտարներու մղձաւանջը: Սիրենք Հայ Եկեղեցին, սիրենք Հայ հաւատքը, Հայ ազգը: Մեր ազգը, դարերու ընթացքին, իր խրոխտ ու ճիւնապատ լեռներուն շուրջը կուրծք տուաւ դիւցազնաբար կրօնական բուռն հալածանքներու, անլուր տանջանքներու, Պարսկական, Արաբական, Թրքական զուլումներու, մարտիրոսացաւ, խաչուեցաւ իր հաւատքին համար, իր Լուսաւորչին, իր պապերուն ու սուրբերուն անունով: Ան թափառեցաւ կիզիչ անապատներու մէջ, դեռ կը թափառի օտար ափերու վրայ, երկրէ երկիր, բայց պահեց իր հաւատքը տիեզերական բոնակալութեան ու քաղաքակիրթ ազգերու եղեռնային անտարբերութեան դէմ: Հայ ազգը ցոյց տուաւ ուժգնօրէն՝ թէ ի՞նչպէս հիմ ազնիւ ազգ մը կարող է տանիլ իր խաչը տառապանքի նամբէն, ու քարձր

քոնել իրտոհմային վճիտ նկարագիրը, իր գոյութիւնը դարաւոր, իր անտիական չֆնադ գեղեցկութիւնը:

Ա. ՆԱԽԱՐԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Արմաշական ընկերոջս Հոգեւոյս Բարգէն Կաթողիկոսին հետեւեալ գրութիւնը, խիստ կարեւոր եւ իմաստալից, պիտի ծառայէր իբր ուղեցոյց - յառաջաբան Յրանսերէն ծրագրած մէկ ուսումնասիրութեանս: Դժբախտաբար չկարողացայ իրագործել սոյն ծրագիրը, չգտնելով նիւթական որեւէ քաջալերութիւն Հայ ծանօթ ազգայիններէ:

Սիրելի Ա. Նաւարեան,

Ձեռնարկած է՛ք հայ փանթէոն մը կերտել Հայ Եկեղեցւոյ նշանաւոր դէմքերէն, եւ կը փափաքի՛ք որ այդ գրական փանթէոնին մուտքը ես շինեմ:

Կրնայի՛ք սակայն, առանց այլեւայլի մատնանիշ ընել Եւրոպացի ընթերցողներուն թէ ահա՛ երկու հոյակապ փանթէոն ձեզի, պատմութեան խորքին վրայ, մէկը արեւելք՝ պատմական Հայաստանը, միւսը արեւմուտք՝ պատմական Կիլիկիան: Երկուքն ալ լեցուն, հարուստ, նշանաւոր անձնաւորութիւններով, եկեղեցական թէ աշխարհական, երկուքին մէջ ալ կիսաւեր եւ կիսաֆանդ յուշարձաններ, ամէնքն ալ Հայ Եկեղեցւոյ ներշնչումներուն տակ կերտուած, իբրեւ վառարան ֆրիստոնէական բարձրագոյն եւ համատարած դաստիարակութեան եւ մշակութային ստեղծագործութիւններու:

Եւ քանի որ նշանաւոր հայ եկեղեցականներու փանթէոն մը պիտի ըլլայ ձեր այս նոր գործը, կ'ուզեմ այդ եկեղեցական դէմքերը ստեղծող Եկեղեցւոյն վրայ տալ գաղափար մը ձեր եւրոպացի ընթերցողներուն:

ԱՌԱՋԻՆ.— Հայ եկեղեցին ամենէն առաջ է՝ Հայաստանի Եկեղեցի, կամ պատմական տիտղոսով Հայաստանեայց Եկեղեցի (= եկեղեցի հայաստանցիներու) կամ Հայոց Եկեղեցի(*), եւ ո՛չ թէ Գրիգորեան, Լուսաւորչական, Էջմիածնական, որովհետեւ այս վերջինները օտար են հայ պատմութեան եւ աւանդութեան եւ յերիւրուած են Եւրոպացիներէն կամ նոյնիմէն Հայաստանեայց Եկեղեցիէն բաժնուողներու կողմէն: Հետեւաբար Հայ եկեղեցին պէտք է թարգմանել Յրանսերէնով *Eglise de l'Armenie* կամ *Eglise des Armeniens*, կամ *Eglise Armenienne*: Իսկ այն հայերը, որոնք բաժնուած եւ հեռացած են իրենց մայրենի եկեղեցիէն եւ յարած ուրիշ յարանուանութիւններու, անոնք պիտի ըսուին, գոր օրինակ, *Eglise Armenienne Protestante*, եւայլն:

Հայոց Եկեղեցին իր հնութեամբ է նաեւ Առաքելական, որովհետեւ հաստատուած է Թադէոս եւ Բարթողիմէոս Առաքելներու քարոզութեամբ, առաքելական դաւանութեան եւ աւանդութեանց վրայ. Ուղղափառ է նաեւ, որովհետեւ հաւատարիմ մնացած է ֆրիստոնէական ուղղափառ Եկեղեցւոյ պատմական ծագման եւ դաւանաբանական սկզբունքներուն:

ԵՐԿՐՈՐԴ.- Հայ եկեղեցին աւանդապահն է տիեզերական առաջին երեք ժողովներու դաւանաբանական եւ քրիստոսաբանական Հաւատամքին, եւ այս տիեզերական ժողովներու հաւատակցութեամբ անբաժանելի անդամն է Քրիստոսի ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ (= ընդհանրական) եւ ՄԻ Եկեղեցւոյն:

Հայց. Եկեղեցին միշտ ջանացած է քրիստոնէական Հաւատամքին արդէն ծանր քանաճեմները չծանրացնել աստուածաբանական նրբութիւններով: Այս է պատճառը որ Հայ Եկեղեցին չընդունեց Քաղկեդոնի ժողովը (451) եւ անոր յաջորդող տիեզերական կոչուող ժողովները: Հայ Եկեղեցւոյ այս դիրքը, որ իրական է եւ պատմական, լաւ չ'ըմբռնուած նոյնիսկ եւրոպացի պատմագէտներու կողմէն, եւ անոնց նշանաւորներու գործերուն մէջ կը հանդիպին ոչ-պատմական որակումներու: Անոնց համար, զոր օրինակ, Հայ Եկեղեցին Եւտիֆական է կամ միաբնակ, մինչդեռ Հայ Եկեղեցին կը նգովէ Եւտիֆէսը եւ Եւտիֆական միաբնակութիւնը:

ԵՐՐՈՐԴ.- Հայ Եկեղեցին ազգային է Հայ ազգին համար, ինչպէս Անկլիքան Եկեղեցին՝ Անգլիացիին համար: Որովհետեւ Հայ Եկեղեցին միակ կապը եղաւ Հայ Ազգին միութեան եւ ամբողջութեան Սփիւռքի մէջ: Այս իրողութիւնը այնչափ պատմական է եւ ստոյգ Ե. դարուն համար, երբ Հայ ազգը սփռուած էր Մայր Հայրենիքէն դուրս նաեւ Պարսից, Հռոմոս, Հռոմայեցւոց, Ասորւոց եւ այլ երկիրներու մէջ, որչափ այսօր՝ Ասորիքի, Պաղեստինի, Եգիպտոսի, Իրաքի, Պարսկաստանի, Թիւրքիոյ, Յունաստանի, Եւրոպայի, Ամերիկայի, Ռուսաստանի եւ Ծայրագոյն Արեւելքի եւ այլ երկիրներու մէջ ցրուած հայերու համար:

Հայք իրենց Եկեղեցիով ծանօթ են ամէն տեղ իբրեւ ազգ: Եւ եթէ այսօր Սովիէթ Ռուսաստանի մէջ Սովիէթ Հայաստան մը ստեղծուեցաւ, որ Եկեղեցւոյ հետ իբրեւ թէ խզեց ամէն կապ, բայց Սփիւռքի մէջ միլիոնաւոր հայութիւնը կը միանայ իր Ազգային Եկեղեցիով եւ կը ներկայանայ: Այս միութիւնը, ընկերային տեսակետով պատմական ստուգութիւն մըն է:

ԶՈՐՐՈՐԴ.- Հայ Եկեղեցին է Հայ Մշակոյթի վառարանը: Հայ Եկեղեցին է որ խօսուած հայերէնը վերածեց գրաւոր հայերէնի, Հայ Եկեղեցին է որ հայացոց Աստուածաշունչ Մատեանը, Հայ Եկեղեցին է որ ստեղծեց Հայաստանի յատուկ եւ բնիկ նարտարապետութիւնը, Հայ Եկեղեցին է որ ձեւ ու կերպարանք տուաւ սրբազան երաժշտութեան եւ գեղարուեստի բոլոր ճիւղերու մշակման, նկարչութեան, մանրանկարչութեան, ոսկերչութեան, քանդակագործութեան, եւ այլն, որոնք Եկեղեցիներու առարկաներու վրայ մշակուեցան եւ զարգացան, իրենց հայեցի գիծերով կը զանազանուին ուրիշ Եկեղեցիներու մէջ մշակուած նմանօրինակ գեղարուեստական մշակոյթէն:

(*) Հայք մեր դասական լեզուի մէջ կը նշանակէ նաեւ Հայոց Երկիր, ՄԵՄ ՀԱՅԲ, ՓՈՒՐԸ ՀԱՅԲ, եւ այլն: Ինչպէս ՊԱՐՍԻԿԸ (= Պարսկաստան), Մարք (= Մարաստան) եւ այլն:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.- Հայց. Եկեղեցին եղաւ նաեւ Հայ ժողովուրդին համար կրօնական եւ քաղաքական դաստիարակութեան կրթարան մը: Հայ ժողովուրդը ուղղամտութեան եւ հաւատարմութեան դասերը իր ազգային եւ մայրենի Եկեղեցւոյն մէջ սորվեցաւ եւ արժեցնուց զանոնք իր առտնին եւ քաղաքական կեանքին մէջ: Աշխատասիրութեան եւ երկրաշինութեան առաքինութիւնները իր Եկեղեցւոյ ներշնչումներով մշակեց հայը: Հայ Եկեղեցին եղաւ նաեւ խաղաղութեան խորհրդանիշ մը:

Հո՛ն ամենօրեայ աղօթքներուն ամենէն զգայուն արտայայտութիւններէն մին է. «Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի» Աստուծոյ ուղղուած աղաչանքը, եւ քրիստոնէական ընդհանուր Եկեղեցւոյ միութեան գաղափարին վրայ դրուած շնչը, «Յարեւելից մինչ ի մուտս, ի հիւսիսոյ եւ ի հարաւոյ, եւ ընդ ամենայն տեղիս քրիստոնէութեան, ուր եւ կարդան զանուն Տեառն սրբութեամբ»: Անոնց համար եւ անոնց հետ կ'աղօթէ Հայ Եկեղեցին, այսպէս մշակելով, ուսուցանելով միաբանութեան եւ խաղաղութեան սկզբունքը, իբրեւ հիմնական պայման եւ պաշտօնական քաղաքականութեան:

Ահա՛ այս Եկեղեցւոյն զաւակներն ու ներկայացուցիչներն են անոնք, որոնց լուսաւոր դէմքերը պիտի դասաւորէ՛ք ձեր գրական փառքերուն մէջ:

Լուսաւորիչը՝ իր շառաւիղներով, Մեծն Ներսէսը, իր հրաշալի գործունէութեամբ, Ս. Սահակն ու Մեսրոպ, իրենց ոսկեդարեան թարգմանչաց լուսալիր կանառով, Վարդանանց դիւցազներգութեան փառաշուք դէմքերը, Յովսէփի եւ Աւետիգի հետ: Է. դարուն Սահակ Զորափորեցին, Յովհաննէս Օսնեցին, մէյ մէկ երկնաբերձ կոթող Հայ Եկեղեցւոյ մէջ, Շնորհալիներու եւ Լամբրոնացիներու ժամանակին փայլուն գրաւիչ դիմագիծերը, Տաթևի դպրոցին մեծ վարդապետները, Կ. Պոլսի Աթոռին վրայ Կոլոտները՝ մինչեւ Վարժապետեան, Օրմանեան, Երուսաղէմի Աթոռին վրայ Շղթայակիրները մինչեւ Դուրեան, Էջմիածնի Աթոռին վրայ Աշտարակեցի Ներսէսները՝ մինչեւ Խրիմեան, եւ Կիլիկիոյ Աթոռին վրայ Եղոկիացի Կարապետը, Զուղայեցի Ագարիան, Սեբաստացի Սիմէոնն ու Ներսէսը եւ Աջապահեան տոհմին մեծագոյն դէմքերը՝ Ղուկաս, Կիրակոս Ա.ի եւ Եփրեմ Ա.ի նման:

Նքէ ընդարձակ է ձեր փառքերը, շարքե՛ք, դասաւորեցէ՛ք ասոնք:

Ամենքն ալ ծառայելով Հայաստանեայց Եկեղեցւոյն՝ ծառայած են քաղաքականութեան դատին:

Թող գիտնայ այսօրուան քաղաքակիրթ աշխարհը թէ Հայաստանեայց Եկեղեցին ո՛չ միայն առաջին ջահակիրներէն մին եղած է Արեւելի մէջ քրիստոնէական քաղաքականութիւնը ստացող եւ տարածող, այլ նաեւ այսօր, 1915ին, Մեծ Պատերազմի ընթացքին Եւրոպական շահերու գոհուելէ յետոյ, իր քգտուած վիճակին մէջ ալ, իրաւամբ բարձր կը բռնէ իր լուսաշող նալատը, եւ պարծանքով մատնանիշ կ'ընէ իր մեծ եւ փառաւոր դէմքերը՝ ըսելով, ե՛ս ծնայ ասոնք եւ ե՛ս մեծցուցի:

ԲԱԲԳԷՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԿԵԼԻԿԻՈՅ

1936 Ապրիլ 6

Անթիպաս - Լիբանան

«ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ»

Այս ֆանի մը տողերով կը փափափիմ իմ մասնաւոր գնահատութիւնս յայտնել Պր. Ա. Նաւարեանին Կոչնակի մէջ երեսցած իր «Քրիստոնէութեան Յաղթանակը» վերնագրով յոյժ արժեքաւոր յօդուածաշարքին համար: Երկար տարիներու ընթացքին առաջին անգամ է որ հայ գրող մը, հայերէն լեզուով, այսֆան քանաւոր ու տրամաբանական կերպով, ինչպէս նաեւ գեղեցիկ եւ առիմֆնող ոճով, կը ներկայացնէ, կը նկարագրէ կեանքի մեծագոյն իտեալը՝ Քրիստոնէութիւնը, եւ անոր հեղինակը՝ Աստուծոյ Որդին:

Ի սրտէ կը շնորհաւորեմ Պր. Նաւարեանը իր ունեցած հոգեկան կենսատու լոյսին, ուղիղ դատողութեան եւ գրելու բացառիկ կարողութեան համար: Բոլորովին վստահ եմ թէ իր յօդուածաշարքը շատ խոր եւ շինարար ազդեցութիւն ի գործ դրաւ Կոչնակի ընթերցողներէն անոնց վրայ որոնք նշմարտութենէն ազդուելու ազնիւ ընդունակութեամբ օժտուած են:

Երկար ու երջանիկ կեանք կը մաղթեմ Պր. Նաւարեանին:

Ուէսթ Նիւ Եորք

ՍԱՂԷՄ

ՀԱՅՏ. ԱՌԱՔ. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ԿԻՐԱԿՆՕՐԵԱՅ ԴՊՐՈՅՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Կիրակնօրեայ դպրոցի ներկայ դրութիւնը ծագում առած է 1780ին, Անգլիոյ Ռօպըրթ Ռէյխսի ջանքերով: Ակզբնական շրջանին բուռն հակառակութիւն մը յառաջ եկած է այս շարժումին դէմ . . . : Ապա մուտք գործած է Ամերիկա, հոն եւս սկզբնական շրջանին նոյն դժուարութիւններով, բայց ի վերջոյ յաջողած: Այսօր թէ Անգլիոյ եւ թէ Ամերիկայի մէջ պարտադիր է Կիրակնօրեայ դպրոցը երկրի բոլոր գաւակներուն համար անխտիր . . . :

Միջանկեալ ըսեմ, որ մտերիմներէս ոմանք լաւ օրերուն Գահիրէի (Եգիպտոս) կ'արհամարհէին Կիրակնօրեայի գործը. այսօր անոնցմէ շատեր Ամերիկա կը գտնուին եւ կը լսեմոր ոմանք Կիրակնօրեայի ուսուցիչ են դարձեր . . . Ժամանակը մեծագոյն դաստիարակն է . . . :

Մեր մէջ, Կիրակնօրեայ դպրոցներու ներկայ դրութիւնը պաշտօնապէս կիրարկուի սկսաւ 1929էն առիւն, երջանկայիշատակ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Տ. Տ. Սահակ եւ Բարգէն կաթողիկոսներու ձեռամբ, կրելով Հայաստանեաց Կիրակնօրեայ դպրոցներ անունը:

Ինչպէս Անգլիոյ եւ Ամերիկայի մէջ, նոյնպէս Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ սկզբնական շրջանին մեծ դժուարութեանց բախեցաւ այս շարժումը, բայց ի սպառ անհետացած են այդ բոլորը: Իւրաքանչիւր հայ անհատ համոզուած է անոր կատարելի կարեւոր դերին, ֆրիստոնէական, եկեղեցական եւ ազգային ու հայրենասիրական մարզերու մէջ:

Թէ ի՞նչ էին սկզբնական շրջանին մեր մէջ ընդդիմութեանց պատճառները. . . Կիրակնօրեայ դպրոցի ներկայ դրութեան գործադրութեամբը մեր գաւակները

կ'առաջնորդենք դեպի բողոքականություն, քանի որ բողոքական ծագում ունի ան . . . :

Այո, կ'ընդունիմ թե կիրակնօրեայ դպրոցները ծագում առած են Արեւմտեան աշխարհէն, մանաւանդ Բողոքական յարանուանութենէն:

Նախքան այս դրութեան կիրարկումը, անոնք եւս իրենց երկիրներուն մէջ պետք չէին զգար նման շարժումի մը, քանի որ իրենց դպրոցներէն ներս պետք եղած չափով կը տրուէին այդ դասերը: Իսկ մեր պատմութենէն գիտենք արդէն որ Ոսկեդարէն մինչեւ 19րդ դարու վերջին քառորդը տակաւին մեր դպրոցները կրօնական բնոյթ կը կրէին, դպրոցի վարիչները եկեղեցականներ էին, իսկ ուսման գլխաւոր առարկան կրօնաբարոյական նիւթն էր . . . :

Ուրեմն եթէ մեզի չափ քաղաքակիրթ ազգեր զգացին անհրաժեշտութիւնը այս դպրոցին, մեզմէ շատ աւելի մոլեռանդ ու կարգապահ եղող կաթոլիկ աշխարհը սկզբունքով ընդօրինակեց զայն, յարմարեցնելով իր վարդապետութեան, իր ծէսին եւ իր կենցաղին, ու այլ քրիստոնեայ բոյր եկեղեցիներ, - սխալ մը ըրած կ'ըլլանք մենք ալ եթէ փորձենք օգտուիլ անկէ, այդ յարմարեցնելով մեր վարդապետութեան, մեր եկեղեցիին, մեր պատմութեան, մեր լեզուին եւ մեր կենցաղին . . . :

Միթէ կը մերժենք որեւէ նորութիւն որ կու գայ արեւմուտէն եւ կամ օտար որեւիցէ ազգէ, երբ ան կը նպաստէ մեր կեանքի վերելքի զարգացման . . . :

Ի.- Որպէս թէ աւելի կը ծանրաբեռնենք մեր մանուկները նկատելով որ կիրակին (կամ Շաբաթը) միակ առիթն է իրենց հանգիստին: Նախ ըսեմ որ կիրակնօրեայ դպրոցը ո՛չ մէկ յոգնութիւն կը պատճառէ մանուկին կամ աշակերտին. ընդհակառակը հոն անկիւա առիթը ունի երգելու, արտասանելու, պարելու, խաղալու, պատմութիւններ լսելու, որոնք հաճոյք կը պատճառեն մանուկին կամ աշակերտին . . . իսկ եթէ պահ մը խորհիմք թէ իսկապէս յոգնութիւն պիտի պատճառէ մանուկին, լաւ է զինք ազատ ձգել . . . կը խորհի՞ս թէ հանդարտ պիտի մնայ ան: Ընդհակառակը թէ ինք պիտի յոգնի եւ թէ պիտի յոգնեցնէ, եւ կամ փողոցները պիտի թափառի եւ կամ հրաշագործ գործիքը T.V. դիտէ, եւ կամ աւելի հրաշագործ հեռաձայնի գործիքով . . . :

Իսկ ի՞նչ կը վերաբերի ծնողաց հետաքրքրութեան, հանդէպ իրենց զաւակներուն դաստիարակութեանը, օգտուելով կիրակիի, Շաբաթի կամ "Weekend holidays" կամ "vacation" դադարներէն . . . երանի՜ թէ հարիւրին տասը համեմատութեամբ ունենայինք նման ծնողներ, որոնք հետամուտ ըլլային առիթներ օգտագործելով դաստիարակել իրենց զաւակները: Այո, անոնք իրենց տուններէն ներս թղթախաղի եւ խմիչքի սեղաններուն սեղանակից կ'ընեն իրենց զաւակները, անհամ ու անիմաստ խօսակցութեանց եւ տեսարաններու, բուժաւորելով մատաղ ու անմեղ հոգիները փոքր տարիքէն . . . : Իրենց հետ կը նախընտրեն պտտցնել այցելութիւններու, պարահանդէսներու կամ հաճոյքի ու վայելքի վայրեր ու մինչեւ ո՛ւշ գիշերուան ժամերուն, մինչեւ յաջորդ օրուան առաւօտեա՛ն ժամերուն . . . Մեր զաւակները յանցանք չունին, նոր սերունդը յանցանք չունի, այլ մենք ենք յանցաւորը:

Կիրակնօրեայ մեր դպրոցը մեր զաւակներուն եկեղեցին է: Մենք եկեղեցի եկած չունինք եւ չենք ալ մտածեր մեր զաւակներուն եկեղեցիին:

***

Ի՞նչ է Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ Կիրակնօրեայ դպրոցին ուսումնական ծրագիրը եւ ինչ եմ անոր օգուտները եկեղեցական, կրօնաքարոյական ու ազգային ու հայրենասիրական գետնի վրայ:

Կիրակնօրեայ դպրոցի ուսման գլխաւոր առարկան Աւետարանն է: Իբր ազգ մեզ քննողոյ աւանդին յատկանշական ստորոգելին մեր կրօնասիրութիւնն է: Ու այդ կը տեսնենք, թէ՛ մեր գրականութեան, թէ՛ արուեստին եւ թէ՛ այլ մարզերուն մէջ: Մեր շարականներն ու անոնց երաժշտութիւնը, մեր պատարագի փառաւոր երգեցողութիւնը՝ խօսուն փաստերն են այդ իրականութեան: Այս բոլորը անշուշտ յառաջ եկած են երբ ազգովին՝ Առաջին Ազգ. ընդունած ենք քրիստոնէութիւնը, հիմ ունենալով Աւետարանը:

Կիրակնօրեայ Դպրոցի ծրագրին մաս կը կազմեն նաեւ ուսուցումը մեր եկեղեցւոյ ծէսին, մեր եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն, սովորութիւններուն, մեր հոգեպարար շարականներուն եւ Աստուծոյն տանողի վերացնող աղօթքներուն, գորս իրենց հոգութիւնով հիւսած են մեր հայրապետները:

Աշխարհ մեզ կը ճանչնայ իբրեւ հաւատացեալ, ուշիմ, ձեռներէց, վստահելի, աշխատասէր ու մաքուր նկարագրի տէր ազգ մը:

Մենք աւանդապաշտ ժողովուրդ ենք, մենք տակաւին մեր տուններէն ներս պահած ենք տարիքի յարգանքն ու հիւրին մեծարանքը, մենք տակաւին չենք կորսնցուցած հաւատքը, եւ ընտանեկան սրբութիւնը կը նկատենք ամուր հիմը ցեղային մեր նկարագրին եւ կը փափաքենք որ այդպէ՛ս ալ շարունակեն նաեւ մեր գաւակները: Պէտք է մեր կարելի բոլոր միջոցներով՝ տունով, դպրոցով, եկեղեցիով եւ մեր բոլոր միութիւններով եւ կազմակերպութիւններով, անխտիր թիկունք կանգնինք ազգային ոգիի զօրացման, որպէս զի մեր գաւակները միանան հայ մեծ ընտանիքին եւ զգաւ արդար հպարտութիւնը հայ ըլլալուն, գիտնան սիրել իրենց տունը, իրենց ժողովուրդը՝ ու իրենց հայրենիքը:

Կիրակնօրեայ դպրոցի նպատակը ուրիշ բան չէ, բայց եթէ շարունակել Հայ Դպրոցին նուիրական սուրբ գործը:

Սուրբոյ, Լիբանանի, Եգիպտոսի, Եւրոպայի, Աւստրալիոյ եւ ընդարձակ Ամերիկայի մէջ Կիրակնօրեայ վարժարանները բեղուն եւ յաջող վիճակի մէջ են:

Այս կոչը կ'ուղղենք նաեւ Գանատահայ մեր ազնիւ ժողովուրդին անգամ մը եւս յիշեցնելու եւ շեշտելու համար, թէ Հայց. Առաքելական Սուրբ եկեղեցին, կրցաւ անվեհեր քալել դարերու ընդմէջէն, մոյն ա'յդ եկեղեցին, այսօր կոչուած է առաւել ու առաւել եւս կարեւոր եւ մեծ դեր մը կատարել իր ազգապահպանման, հայապահպանման ու հայակերտման սրբազան գործին մէջ . . . :

Գուրգուրա՛նք ազգովին մեր մայր եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն վրայ եւ թող չտանք որ մարի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կանթեղին դարաւոր լոյսը . . . :

Անգամ մը եւս կրկնենք սաղմոսերգութիւն խրատը.

- «Եթէ ոչ Տէր շինէ գտուն իւր, ի մանիր (ի գուր) վաստակին շինողք մորս:

«Եթէ ոչ Տէր պահէ զհաղաք, ընդունայն տմինն պահապանք մորս» (Սաղմ. ձեռ. 1-2):

ՍԱՐԳ

ՀՈԳԵԳԱԼՍՏԱԿԱՆՆԵՐ

Հոգեգալստականության հիմնադիրն է Charles Fox Parham: Մնած է 4 Յունիս 1878ին, Muscatine, Iowa մահամբ: Նախապես պատկանած է Ժողովական եկեղեցիին (Congregational Church), ապա յարած է Մեթոսականներուն (Methodist), եւ վերջապէս՝ "Holiness" շարժման: Շատ վաղ հասակէն (15 տարեկան) կարգուած է քարոզիչ: 17 տարեկանին արդէն վկայեալ (իմա՝ արտօնեալ) քարոզիչ էր: Պաշտօնական վաւերացումէն ետք, ամ իր բովանդակ կեանքը մուրից քարոզչութեան: Ունի կարգ մը հրատարակութիւններ, որոնցմէ յիշենք "The Apostolic Faith" պարբերագիրքը: Մահացած է 1929 բուսականին, երբ դեռեւս 56 տարեկան էր:

Հոգեգալստականութիւնը (Pentecostalism) սկսաւ 1901ին, Topeka, Kansasի մէջ: Ներկայիս, Կաթոլիկութենէ ու Բողոքականութենէ ետք, երրորդ առաջնորդող ուժը Հոգեգալստականութիւնն է: Վերջինս, խորքին մէջ, շարունակութիւնն է եւ կամ մէկ վերըմտնուումը "Holiness" շարժման: Ներկայիս, այն տարածուած կը գտնենք աշխարհի բոլոր ցամաքամասերուն վրայ: Այս շարժման յարողներուն թիւը այժմ անցած է յիսուն միլիոնը: Աշխարհի ամենախիտ կեդրոններն են՝ Պրագիլը (աւելի քան երեք միլիոն) եւ Չիլիմ (աւելի քան 700,000 հետեւորդ): Մերձաւոր Արեւելքի երկիրներէն (Իսրայէլ, Յորդանան, Լիբանան, Թուրքիա, Սուրիա), Եգիպտոսը միայն որդեգրեց այս շարժումը: Իրիւս արդիւնք այդ համախոհութեան եւ համակրութեան, 1953 թուին, Port Said-ի մէջ հիմնուեցաւ "Middle East Bible School"-ը: Պալէստինա-Ալաւական երկիրներէն յիշենք՝ Պուկարեան, Լեհաստամը եւ Ռուսաստանը: Հոգեգալստականութիւնը Ռուսաստանի մէջ աշխուժացաւ երբ համայնավարութիւնը երկրին իշխանութեան գլուխն անցաւ:

Եթէ «Ենովայի Վկաներ»-ու աղանդը Հայաստան եկած է Լեհաստանէն, ապա Հոգեգալստականութիւնը Հայաստան մերթափանցած է Ուքրաինայէն: Ամոնք կը կոչուին ման ՝ «Քիւնեան Պենտեկոստէներ»: Այժմ Երեւանի մէջ ունին շուրջ վաթսուս հաւաքատեղիներ՝ մօտ հարիւր հոգինոց խումբերով: Այս շարժման հետեւորդներուն թիւը անցած է տասը հազարը եւ հետզհետէ արագ թափով կ'անին ու կը բազմաման ամոնք: Տեղեկութեանց համաձայն, ամոնք քարոզչական ասպարէզը կամ ցամքը բաւական ըմդարձակ է. այն կ'ըմդգրկէ հետեւեալ քաղաքները՝ Հոկտեմբերեանը, Արտաշատը, Աշտարակը, Արարատը, Դիլիջանը, Սեւանը, Չարենցաւանը, Հրազդանը եւ այլ վայրեր:

Հոգեգալստականութիւնը մուտք գործած է Ուքրաինա մի ոմմ քարոզիչ՝ John E. Voronaeff-ի կողմէ, 1922 թուին: Այս գործունեայ ու համարձակ քարոզիչը հազարաւորներուն դարձիւ բերած է դէպի հոգեգալստականութիւն: Ան յանդուգնօրէն ու անդուլօրէն քարոզած է Մկրտչականներուն եւ Աւետարանական այլ խումբերուն: Վիճակագրութեանց համաձայն, 1926ին, Հոգեգալստականներն ունէին շուրջ 350 հաւաքավայրեր՝ 17,000 հետեւորդներով: Առի հետեւանս այս աշխոյժ ու եռանդուն քարոզչական գործունէութեան, Օստայի մէջ կեդրոն մըն ալ հաստատուած է "All Ukrainian Council of Christmas of the Evangelical faith" ամուսնով:

Ուքրաինացի ժողովուրդին կրօնական ջերմեւանդութեան չափին ու սահմանին առ տեղեւան ծանօթամալու համար ժամանած քարոզիչին ցամած հաւատքի հումտերը, ըստ երեւոյթին, պարարտ հող գտնելով, արտասովոր անմամ մը ահագանքը հնչեցուցին: Պատկան մարմինները, երկար թմբիթ մը զարթնած, ամմիջապէս հալածանքի դիմեցին ու հակահալածով մը կասեցուցին ամոր բազմապատկումն ու տարածումը:

Հալածամանց յաջորդեցին բիրաւոր հաւատացեալներու բանտարկութիւնները, ընդ որում եւ՝ քարոզիչ եւ հովիւ Voronaeffին: Մեզի հասած ստոյգ աղբիւրներուն համաձայն, հովիւը երբեք չկրցաւ վերագտնել իր երբեմնի ազատութիւնը: Կառավարական դաւադրութեանց պատմաուով, հովիւին կիմն ալ ըսան տարուայ տածանակիր բանտարկութեան մը դատապարտուեցաւ:

1930ական թուականները դաժան ու ամարդիւն տարիներ եղած են Հոգեգալստականութեան ծաւալման ու ըմդարձակման տեսակէտէն: 1939 թուին, երբ այս շարժման պատկանող եկեղեցիները Լեհաստանէն յանձնուեցան Խորհրդային ուժերուն, ամոնք սկսան իրենց վերածմունդն ապրիլ: Այս գործունեայ հաւաքատեղիները, որ իրենց ծագումն ստացած էին Ուքրաինայի եւ Պենտոսիոյ մէջ, հարկադրուեցան միանալու Մկրտչականներուն եւ Աւետարանականներուն՝ Գերմանական (մացի) իշխանութեանց թելադրութեամբ:

Հետաքրքրական է նշել որ խորհրդային կարգերը, հակառակ կրօնական ծաղաղման հանդեպ իրենց ցուցաբերած ամենախստ դիրքին, առելի համոզուծելի կը գտնէին մկրտական-մերուցողութիւնը, քան՝ Հոգեգալստականներուն: Մկրտչականները կը համարուէին հմա-զանդ, կարգապահ եւ զուսպ հաւատացեալներ. իսկ հոգեգալստականները՝ մոլեռանդ, վտանգաւոր, ամբուսպ եւ անդրդուէլի:

Խորուշէնի ժամանակ, Հոգեգալստականներ, Ղրիմի շրջանէն, Լիթուանիայէն, Մոսկուայէն եւ այլ վայրերէ, կը ձերբակալուէին եւ կ'արգելափակուէին՝ ի վնաս երկրի իրենց գաղափարախօսութեան ու գործունէութեան համար: Ամոնց հիմնական հակակառավարական ըմբացքը մոր սերունդի պատանիները խորհրդային կեանքէն շեղելու եւ ընդհանրապէս խորհրդային ուսման, իմշպէս մաւ երանակին եւ Կուսակցութեան հակադրելու մէջ կը կայանար: Այս յանցագործութեամբ էր որ կը մեղադրուէին ու կը հալածուէին ամեն-Հոգեգալստականներ, խուսափելու համար կառավարութեան խուզարկու հայեացքէն, իրենց առօրեայքները սովորաբար կը դարձնէին մութ ու խուլ տեղերը, իմշպէս՝ լեռները, անտառները, կիսախաւար սեմեակները եւայլն: Զամագմեմ աղբիւրներ կը վկայեն որ դեռեւս 1950ին, Ռուսիոյ մէջ արդէն իսկ կային շուրջ 250,000 հոգեգալստականներ:

Արդ, ի՞նչ է հոգեգալստականութիւնը եւ ամոր ուսուցած գաղափարախօսութիւնը: Որո՞նք են այս շարժման էական եւ յատկանշական կողմերը:

Հոգեգալստականութեան ծագումը սուրբգրական է. այս հիմնուած է Գործք Աղաքելոցի այն հատուածին վրայ ուր կը մկարագրուի Հոգեգալուստը (Տե՛ս Գործք Առք. Բ)

1-4): Վերնատան մէջ հաւաքուած առաքելներ երբ ջերմեռանդութեամբ կ'աղօթէին, Սբ. Հոգիով լեցունեցան եւ սկսան տարբեր լեզուներով բարբառել: Այս մշամակելի դէպքը հիմքը կը ծառայէ եւ առանցքը կը կազմէ հոգեգալստական հաւատքին:

Հոգեգալստականներ, իրենց հոգեւոր պաշտամանց ըմբացքին, կը շեշտեն լեզուախօսութեան (Glossolalia) ամերածէշտութիւնը: Համաձայն ամոնց համոզման ու մեկնութեան, այս լեզուաձիրքը կամ ի վերուստ պարգեւուած այս բացատրիկ շմորիքը, ամտարակոյս, Սբ. Հոգիով մկրտուած ըլլալու ճշմարիտ իրողութիւնը կը մատնամշէ: Առաքելներ, որ հանդիսատեսը եւ ըմկալողները եղած էին այդ պարգեւին, այլափոխած էին իրենց ողջ էութիւնն ու կեանքը: Այս փոխակերպումը, կը հաւատան հոգեգալստականներ, շարունակական վիճակ մըն է, եւ այսօր եւս կրնայ կրկնուիլ եթէ հաւատացեալը մտադրէ ապաշաւի, զոջման, խոստովանութեան, դարձի, մեղաց թողութեան եւ աղօթքի նամապարհով ընդգրկել այս մոր իրավիճակը:

Երուսաղէմի մէջ պատահած այս դէպքը իր տեսակին մէջ ամենեւին եզակի չմնաց, այլ՝ կրկնուեցաւ: Գործք Առաքելոցը կը յիշատակէ մաւ Կեսարիայի դէպքը (Տե՛ս Ժ. 44-48), ուր հերթադասները կ'ընդունին Սբ. Հոգին. ապա եւ՝ Եփեսոսի պատահարը, ուր «քանի մը աշակերտներ» եւս կը ստանան Սբ. Հոգին, եւ «ամուր լեզուներ» կը խօսին (Տե՛ս Գործք. Առք. Ժթ. 1-7): Երրորդ յիշատակարանը կատարուած է Պօղոս առաքելի Կորնթացոց ուղղուած առաջին թուղթին մէջ, ուր կ'ըսուի. «Քանզի մէկ Հոգիով մէկ մարմնի մէջ մկրտուեցանք մենք ամենքս . . . , եւ այդ մէկ Հոգին խմեցինք» (Ա. Կորնթ. Ժթ. 14):

Յետ-առաքելական դարաշրջաններուն, լեզուախօսութեան դէպքերը զգալիօրէն մուգեցան որովհետեւ Պօղոս առաքել խիստ պահանջքներ եւ սահմանափակումներ կատարած էր այդ ուղղութեամբ. այսպէս՝

ա. համարային պաշտամանց մէջ երեքէն առելի լեզուախօսութիւն չըլլայ.

բ. Լեզուախօսութիւն չկատարուի եթէ բացատրող չկայ.

գ. Լեզուախօսը իր շմորիքը հրապարակաւ ցուցադրելու մարմալը չունենայ (Տե՛ս Ա. Կորնթ. Ժդ. 26-40).

Լեզուախօսութեան մօտաքանակ մէկ այլ եմբադրութիւն է մաւ սուտ մեկնաբանութիւնները, լեզուախօսական խաբէրայութիւնները, գրախօսութիւնները եւ սխալ մարգարեացումները: Յարեւման երեւոյթներ եկան փուն ու ամարժէք դարձնելու այս երկմապարգեւ շմորիներու եւ ձիրքերու կիրառումը:

Հայրաբանական գրականութեան մէջ հատուկեմտ յիշատակումներ կատարուած են լեզուախօսութեան մասին: Իրենիոս (Յ.Տ. 130) իր «Ընդդէմ հերետիկոսաց» եւ Տերտուլիան (Յ.Տ. 160) իր «Ընդդէմ Մարկիոնի» գրութեանց մէջ մշուումներ ունին հոգեւորութիւնը գրեթէ ամենեւեցած էր: Լեզուախօսութեան հետքերը վերստին մշմարելի դարձան Գերմանիոյ մէջ Radical Anabaptist-ներու երեւումով, եւ ապա, ԺԷ-ԺԹ. դարուն, Ամերիկայի մէջ, լեզուախօսութիւնը աշխուժացաւ "Shakers" շարժման մէջ, իսկ ԺԹ. դարուն, Ամգլիոյ մէջ, "Irvingite" շարժումը գայն որդեգրեց: 1830ին, Սկոտլանդի մէջ (Port Glasgow) լեզուախօսութիւնը բաւական ընդհանրացաւ:

Այստեղ, իբրեւ հետաքրքրություն կ'արժե մեջբերել լեզուախօսութեան օրինակ մը, իր թարգմանութեամբ կամ մեկնութեամբ "Da Shoentee Konomeki no sienti holay coriente no shoente mees . . ." որ թարգմանի՝ «Տէր Աստուածդ կ'ըսէ քեզի թէ Ամ հոս քու քովդ է»:

Իմշպէ՞ս պէտք է հասկնալ ու բացատրել լեզուախօսութիւնը: Ասիկա իմքմիմ մեծ հարց մըն է որուն պատասխանը կը տառապի անորոշութեամբ: Լեզուախօսութիւնը, լեզուաբանական տեսանկիւնէն դիտուած, ոչ մէկ արժէք ունի, որովհետեւ չի մերկայացնէր մեռած կամ կենդանի լեզուի մը թէկուզ հեռաւոր մէկ պատկերը կամ մտածութիւնը: Գիտուններ կ'ըսեն թէ լեզուախօսութիւնը անորոշ, անիմաստ, անմբոնելի հիշիւմներու ամպերջ շարք մըն է: Այլը կը պնդեն թէ, այն՝ «Աբ. Հոգու կողմէ թելադրուած Գերբնական խօսքեր են», որ կրնան արտաբերուիլ զանազան լեզուներով՝ առանց արտասանողին իմացութեամբ:

Լեզուախօսութիւնը Աբ. Հոգւոյ իմը պարզեցնէր մէկն է: Լեզուներու թարգմանութիւնն ալ առանձակի շնորհ մը կը համարուի (Տե՛ս Ա. Կորնթ. Ժբ. 8-11):

Լեզուախօսութեան ակնարկելով Մեծն Առաքեալը կը գրէ. «Գոհութիւն Աստուծոյ. ձեր ամենուն համեմատ աւելի շատ լեզուներ կը խօսիմ» (Ա. Կորնթ. Ժդ. 18): Առաքեալը ոչ միայն իմքը խօսած է, այլեւ քաջալերած է որ այն շարունակուի՝ «լեզուներ խօսիլ մի՛ արգիլէք» (Ա. Կորնթ. Ժդ. 39). պայմանաւ որ անշուշտ մէկը գտնուի որ թարգմանէ, այլապէս լուրսիւնը մախըմտելի է (Տե՛ս Ա. Կորնթ. Ժդ. 28): Այստեղ, անհրաժեշտ կը համարենք նշել որ լեզուներու մեկնաբանութիւնները յաճախ եղած են բռնագրօսիկ եւ ըստ կամ: Ոմանք, թարգմանութեան պատրուակով, քննադատական եւ մախատական խօսքեր արտասանած են վիրաւորելու համար ունկնդիր բազմութիւնը:

Հոգեզալստականները Աբ. Գիրքը կը համարեն միակ պատմական ու վաւերական մատենաբ, ուր Աստուծոյ մերշնչումով արձանագրուած ու մէկտեղուած կը գտնուին հաւատքի վերաբերող բոլոր հարցերը: Հոգեզալստականները բառացիօրէն կը վերցնեն Աստուածաշունչի ամէն մէկ տողը: Անոնք հաւատք կ'ընծայեն այնտեղ պատմուած իւրաքմաչիւր դրուագին: Աստուածաշունչը իրենց վարդապետական հարցերուն միակ ուղեցոյցն է: Չիք հաւատալիք արտաքոյ Աբ. Գրքի: Այսպիսով, անոնք կը հաւատան:

ա. Մկրտութեան ի Հոգին Սուրբ

բ. Լեզուախօսութեան (Glossolalia)

գ. Ծածկալեզուներու մեկնաբանութեան կամ թարգմանութեան

դ. Մարգարէութիւններ կատարելու ձիրքին

ե. Աղօթքով բժշկութեանց

Հոգեզալստականները կը պահանջեն առաքելական դարաշրջանի հոգեւոր պաշտամանց եւ արարողութեանց պարզութիւնը: Կը հաւատան մէկ Աստուծոյ եւ կ'ընդունին Երրորդութեան գոյութիւնը: Կը հաւատան Քրիստոսի աստուածութեան, Կոյս Ծննդեան, առանց մեղաց կենքի, հրաշքներուն, մեղաց քաւութեան՝ արեւմ հեղմամբ, յարութեան, համբարձման եւ երկրորդ Գալստեան: Կը մերժեն մանկամկրտութիւնը: Կ'ընդունին վերջին ըմբօրքը, բայց չեն հաւատար գոյացափոխութեան: Վերջին ըմբօրքը կը կատարեն պարզապէս իբրեւ յիշատակում: Ունկնդայի արարողութիւնը կը կատարեն իբրեւ աստուածային պատուէր: Հաւատաբուծումները կարելու են հաւատացեալին հաւատքի խորութիւնը եւ անկեղծութիւնը չափելու տեսակէտէն: Հոգեզալստականները մասնաւորապէս կը շեշտեն վերստին ծնունդը Աբ. Հոգիով, փրկութիւնը՝ հաւատքով, Քրիստոսի երկրորդ մօտալուտ գալուստը եւ աստուածային բուժման կարելորդութիւնը:

Հոգեզալստականները պարտին բարեգործութիւններ կատարել առ ի մշան ճշմարիտ քրիստոնէութեան: Անոնք կ'այցելեն հիւանդները, կը քաջալերեն վիատեալն ու սրտաբեկը, կը զօրացնեն տկարը եւ փրկութեան մասնաւորի կը մատնանշեն:

Հոգեզալստականներ պարտին՝

ա. խիստ պահեցողութիւն կատարել

բ. հրաժարիլ աշխարհիկ եւ վաղամիտ հաճոյքներէ

գ. հնազանդիլ երկրի օրինաց

դ. տասանորդը մատուցել առ ի շինութիւն եկեղեցւոյ

ե. չմասնակցիլ պատերազմներու

զ. չվճարել մարդկանց ու չոչնչացնել մարդկանց ունեցուածքը

է. չգործածել ոգելից ըմպելիքներ, ծխախոտ եւ մոլեխիմոգ

ը. չպարել եւ բախտախաղութեան անձմատուր չըլլալ:

Հոգեգալստականներ մուիրապետական կարգ չունին: Հոգեգալստական բոլոր անդամներում ամխտիր տրուած է քարոզելու եւ հոգիներ դարձի բերելու իրաւունքը: Անոնք կրնան վկայութիւններ կատարել, հրապարակաւ սրտաբուխ աղօթքներ մատուցել, բժշկութեան աղեսամբներ ընել Տիրոջը, եւայլն:

Հոգեգալստականներ կարեւորութեամբ կ'ընդգծեն Տիրոջմով բուժուելու համգա-մամբը: Այս շարժման սկիզբէն ի վեր, հաւատաբուժումը եղած է իրենց հաւատքի կորի-գային հարցելէն մէկը: Անոնց հայեցակէտը այս մասին պարզ է ու յստակ: Ամէն հաւա-տացեալի առանձնաշնորհումն է բուժումը, վասն զի եթէ մարդկութեան անկումը հիւսմ-դութիւն եւ տառապանք բերաւ աշխարհին, ապա Քրիստոսի բերած փրկութիւնը իր հետ բերաւ մաւն դարձում եւ բուժում: Հոգեգալստականները տառացիօրէն կը հաւատան աւե-տարանի այն խօսքին թէ «հիւանդներու վրայ ձեռք պիտի դնեն եւ բժշկեն» (Մրկ. Ժ2. 18): Անոնք մատնացոյց կ'ընեն մաւն Յակոբոսի թուղթը, ուր կ'ըսուի. «Ջեզմէ մէկը հիւանդ է. թող կամչէ եկեղեցւոյ երէցները, եւ ամոր վրայ աղօթք թող ընեն եւ իւրով օծեն Տիրոջ անունով» (Յակոբոս ե. 14): Այս առնչութեամբ, կ'արժէ յիշել մաւն որ Հոգեգալստականներ հիւանդին կը յանձնեն վրան աղօթք ըսուած թաշկիմակ կամ (վաղարշամակ)՝ առ ի բուժումն ախտերու եւ ցաւերու (հետեւողութեամբ Գործք Առաքելոցի Ժթ. 12ին):

Արդ, եթէ բժշկութեան աղօթքը կարգացուի եւ հիւանդին առողջական վիճակը չի բարելաւուի, այն ատեն կ'ա՛մ հաւատքի պակաս կայ եւ կ'ա՛մ Տէրը հիւանդութիւնը եւ ցաւը կը գործածէ իբրեւ պատժամիջոց: Այս մօտեցումը եւ համոզումը արդիւնք է Յով-հաննու Աւետարանի այն հատուածին որ կ'ըսէ. «Աստուած մեղաւորներուն չի լսեր, բայց եթէ մէկը աստուածապաշտ է եւ Անոր կամքը կը կատարէ, ամոր կը լսէ» (Յովհ. Թ. 31):

Հաւատաբուժումներ կը կատարուին պաշտամանց ընթացքին եւ այլուր: Հոգեգալս-տականներում պաշտամունքը բաղկացած է ինքնաբուխ աղօթքներէ, երկար ու միանուագ քարոզէ: Քարոզները երբեմն երկախօսութեան կը վերածուին քարոզիչին եւ անդամներուն միջեւ: Քարոզներում միշտ Աստուածաշունչէն կը քաշուի եւ շեշտը կը դրուի Աստուծոյ սիրոյ վրայ: Պաշտամունքի ընթացքին կը հայցուի Սբ. Հոգու ներկայութիւնը եւ ներ-գործութիւնը, որում պէտք է յաջորդէ լեզուախօսութիւնը: Ծափեր կը զգետնուին՝ չդի-մանալով Սբ. Հոգու զօրութեան: Գետնի վրայ մարած կը մնան քանի մը վայրկեան եւ ապա ոտքի կը կանգնին աւելի կազդուրուած ու զօրացած:

Պաշտամանց ատեն հաւատացեալք կ'երգեն, կը ծափեն եւ անձնական վկայութիւններ կը մէջբերեն: Երգերուն սովորաբար կ'ընկերանան երաժշտական գործիքներ, ինչպէս՝ կիթառ, աւագափող (trombone) եւայլն: Ինքնակա՛մ պարերը ամբածան մաս կը կազմեն արարողութեանց:

Հոգեգալստութեան յարանուանական խումբերը բազմաթիւ են, ինչպէս՝ Church of God, Church of God in Christ, Pentecostal Holiness Church, Assemblies of God եւայլն: Ի շարս ասոնց, կայ մաւն աղանդաւորական միւլը, որոնց մէջ կը մտնեն՝ The United House of Prayer for all People, The Snake-Handlers եւայլն:

Փակագծի մէջ կ'արժէ ամփոփ յիշել որ "The Snake-Handlers" աղանդը հիմնուած է Աւետարանի այն խօսքին վրայ որը կ'ըսէ. «ձեռքերմին օծեր պիտի բռնեն . . . եւ պիտի չվնասէ անոնց» (Մրկ. Ժ2. 18): George Went Hensley (մանչցուած իբրեւ "Little George") անունով անձնաւորութիւն մը, խիստ հետաքրքիր աւետարանի այս տեղեկութեան վրայ, փափաքած է փորձել: 1909ին, որոշած է մագլցիլ Tennessee-ի "White Oak" կոչուած լեռը՝ բոժոժաւոր օձ գտնելու մտադրութեամբ: Վերադառնալով իր թունաւոր որսով, արարողութիւնն սկսած է ծանօղաներով, դափերով (փոքրիկ թմբուկ), ձեռնածափերով եւ ոտքերու կատաղի դոփիւններով, որում ընթացքին արկղէն դուրս բերուած է բոժոժաւոր օձը եւ ձեռքէ-ձեռք փոխանցուած է՝ առ ի քննութիւն իրենց հաւատքին: Մեզի հասած ստոյգ տեղեկութեանց համաձայն, արդիւնքը եղած է ողբերգական ու սրտանմլիկ: Բազմաթիւ հաւատացեալներ խայթուելով օձին կողմէ ամմիջապէս իրենց մահկանացուն կ'ընած են: Այս մահերը վերագրուած են զոհերուն անհաւատութեան կամ բերահաւատութեան:

Հոգեգալստականութեան զարգացման ու բարգաւաճման մեծ զարկ տուած է մեծահա-րուստ հայ մը Գալիֆոռնիայէն՝ Տեմոս Ծաքարեան անունով: 1930-40ական թուականներում Չր. Ծաքարեան "Neo-Pentecostalism"ին մեծապէս նպաստած է իր հիմնած "The Full Gospel Businessmen's Fellowship International (FGBFI) կազմակերպութեամբը (գործօմ մասնակցութեամբը անուանի քարոզիչ՝ Oral Roberts-ի):

Պատմությունը ամփմայօրեմ ձաղկած ու վարկաբեկած է հոգեզալստականները եւ բացասական կողմերով մկարագրած է ամոնց գործունէութիւնը: Հոգեզալստականներ, տասնեակ տարիներով հալածուած են իրենց հակաքրիստոնէական արարքներուն համար: Ամոնց եկեղեցիները հրդեհուած են: Ամոնց Սբ. Հոգւոյ վարդապետութիւնը (մկրտութիւն ի Հոգիւն Սուրբ) ոչ միայն քմնադատուած է, այլեւ՝ ամարգուած: Ամոնց արտասովոր պարերը, ցատկոտութիւնը, վայմատուն միշերը, զգետմումները եւ ամիսները հնչիւններու արտաբերումները (իմ'ա լեզուախօսութիւն) մկատուած են արդիւնք յիմարաբանութեան ու զոռանցանքի:

Զափազանց դժուար է դատումներ կատարել հոգեզալստականներուն մասին՝ իրենց մասնատուածութեան պատճառով: Իւրաքանչիւր խումբ ունի իրեն առանձնայատուկ եղանակը պաշտամունքի եւ գործելակերպի: Սակայն կարելի է գտնել ընդհանուր յայտարար մը իրենց հաւատքի գծով: Հոգեզալստականներ կը շեշտեն մկրտութիւնը ի Հոգիւն Սուրբ եւ լեզուախօսութիւնը: Աւետարանական եկեղեցիներէմ բաժնուելու գիմով ամոնք յարած կը մնան լեզուախօսութեան: Կարգ մը հոգեզալստականներուն համար իրենց պաշտամանց միակ մպատակակէտը լեզուախօսութիւնն է: Ոմանք պաշտամունքը իր մպատակիմ ու լրումիմ հասած կը համարեն եթէ արտաքիմ մշաններ յայտնուիմ (իմ'ա լեզուախօսութիւն, բժըշկութիւն, զգետմում եւլմ.): Այլք, կ'ամտեսեն կարեւորութիւնը այս մշաններուն եւ կը կեդրոնանան աւելի սիրոյ եւ քրիստոնէական այլ առաքիմութեանց վրայ:

Այստեղ տեղը չէ համակողմանի քմնութիւն եւ համեմատութիւն կատարելու մեր եւ հոգեզալստականներուն միջեւ: Բաւ կը համարենք յիշել որ ամոնք կը մերժեն աւանդական եօթը խորհուրդներու կարգը: Ամոնց մօտ մամկամկրտութիւնը արգիւնած է, իսկ կրկնամկրտութիւնը՝ արտօմուած: Սբ. Հաղորդութիւնը Քրիստոսի մարմիմն ու արիւնը չէ: Վարդապետական այլ հարցերու մէջ եւս տարբերութիւններ կարելի է գտնել:

Ընդհանուր առմամբ, հոգեզալստականներ ծայրայեղական են: Ամոնց մոլեռանդութիւնը չափ ու սահման չի ճանչմար:

Ներկայիս, հասարակութեան վտանգ կը սպառնան բոլոր այն կրօնական խմբակները կամ յարանուանութիւնները, որոնք կը ջանան խեղդամահ ընել առողջ եւ ազատ բանականութիւնը կրօնական զգացմանց մէջ:

ՁԵՆՈՒՐ ԲՆՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ԵՐՈՍԱՀԵՄԻ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ ԴՊՐՈՅԸ

Հիմնադրութեան Հարիւրամեակին առիթով

1990 թուականին մշուեցաւ Երուսաղէմի Սուրբ Գրոց Դպրոցի հիմնադրութեան 100-ամեակը: Այս առիթով Նոյեմբեր 20-էն 23, Լիոնի եւ Փարիզի մէջ համդիսութիւններ եւ դասախօսութիւններ կազմակերպուեցան: Լիոնի մէջ տեղի ունեցաւ Գիտաժողով մը, որուն միւթն էր "Սուրբ Գրքի քննական մեթոտիմ ծագումը", մասնակցութեամբ ամուսնի մեկնիչներու եւ Գիտնականներու: Փարիզի Ակադեմիան 23 Նոյեմբերի իր վերամուտի համդիսաւոր միտքը ամբողջութեամբ յատկացուց Ս. Գրոց Դպրոցին:

Երուսաղէմի Սուրբ Գրոց Դպրոցը (Ecole Biblique de Jerusalem) հիմնուած է 1890 Նոյեմբեր 15-ին, Թուլուզի շրջանի Տոմինիկիան Ֆրանսացի կրօնաւոր Marie-Joseph Lagrange-ի (1855-1938) կողմէ, իրաւագիտութեան Տօքթօր, 1888-ին Վիեննայի Համալսարանին մէջ ուսումնասիրած է Սեմական հիմ լեզուները: Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Գրական մասնագիտական ուսման համար ստեղծուած առաջին դպրոցն էր, իբրեւ վայր ըմտրելով Երուսաղէմի Տոմինիկեան Հայրերու Սուրբ Ստեփանոս Վանքը:

Այս հիմնարկը 1920-ին Փարիզի Ակադեմիային առաջարկով Ֆրանսական Կառավարութեան կողմէ ճանաչուեցաւ իբրեւ Հնագիտական Դպրոց (Ecole Archeologique) եւ այս առիթով ֆրանսական Պետական Խշխմութեան կողմէ Սուրբ Գրոց Դպրոցի բազմաթիւ ուսանողներու կրթաթոշակներ յատկացուեցան:

Ինչո՞ւ եւ ի՞նչ պայմաններու տակ հիմնուեցաւ այս դպրոցը, որ այսօր Սուրբ Գրքի բարձրագոյն ուսման եւ գիտութեան իբրեւ կեդրոն միջազգային համբաւ կը վայելէ:

***

Արդարեւ ԺԺ. դարուն գիտութեան արտակարգ զարգացումը եւ յառաջդիմութիւնը այն համոզումը գոյացուցած էր մարդոց միտքերուն մէջ թէ գիտական-փորձառական ծանօթութիւնը մարդկային ճանաչողութեան միակ վստահելի աղբիւրն է: Դարուն տիրապետող իմաստասիրութիւնը դրապաշտութիւնն էր (Positivism), որուն համաձայն՝ միայն գիտութեան տուեալները վաւերական էին:

ԺԺ. դարը Գիտապաշտութեան (scientisme) դարն է: Մարդիկ կ'ընդունէին թէ գիտութիւնը կրնայ հետզհետէ լուծել այն բոլոր հարցերը, զորս մարդ կը յարուցանէ եւ թէ ինչ որ գիտութիւնը չէր կրնար լուծել, սիւսլ հարց մըն էր:

ԺԺ. դարուն կամաց կամաց կը զարգանայ "Քննադատական ոգին", որ թշնամին է «Լարդայական ոգիին»: Հակակրօնական գաղափարներ եւ միտքեր հրապարակի վրայ տեղ կը գրաւեն յանուն գիտական ճշմարտութեան եւ քննադատական ոգիին:

ԺԺ. դարու երկրորդ կեսին սկսեալ գիտութիւնը մեծ յառաջդիմութիւն արձանագրեց մասնաւորաբար պատմութեան եւ հնագիտութեան մէջ: Կը հիմնուի Եգիպտաբանութիւնը Champollion-ի կողմէ, կը կատարուի պեղումներ Յունաստանի, Հռովմի եւ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ: ԺԺ. դարը պատմական իրողութիւններ հաստատելու, մշակոյթները իրարու հետ բաղդատելու եւ կրօնքները իբրեւ ընկերային երեւոյթներ քննելու դարն է. աւելի առարկայական հաստատումներ կատարելու եւ ստուգելու դարն է, առանց խորամալու բնագոյնական խորհրդածութեան մէջ:

ԺԺ. դարու երկրորդ կիսուն է որ ի յայտ եկաւ հիմ Արեւելքի Գրականութիւնը: Հետզհետէ գտնուեցան Նիմուշի մատենադարանը, Էլ-Ամառնայի (Եգիպտոս) մամակները, Համուրապիի Օրինագիրքը, Սուրբական եւ Հիթիթական բնագիրները, Եփրատ գետի եզերքները՝ Mari-ի բնագիրները:

Ասոնք ուսումնասիրուեցան Արեւելագէտներու կողմէ եւ զանոնք բաղդատելով Հիմ Կառակարանի բնագիրներու հետ, ուրացան Աստուածային Յայտնութիւնը եւ մերժնականութիւնը, ջանալով ապացուցանել թէ Խորայէլ իր միաստուածութեան եւ բարոյական ու կրօնական գաղափարները փոխ առած է անոնցմէ: Այս կացութեան մէջ հասկնալի կը դառնայ այն լարուածութիւնը որ գոյութիւն ունէր ԺԺ. դարու երկրորդ կիսուն, եւ մամաւանդ վերջաւորութեան, Արեւելագէտներու եւ Ս. Գրքի մեկնիչներու միջեւ:

Այս բոլորին դիմաց Կաթոլիկ Եկեղեցին մախ լուեց: Աւելի ուշ՝ Պիոս Ժ. Պապը դատապարտեց գոյութիւն ունեցող ազատամտութիւնը եւ արդի քաղաքակրթութիւնը: Պապի այս արմատական եւ խիստ կեցուածքը քննադատուեցաւ Գերմանացի աստուածաբաններու կողմէ: Ի վերջոյ Վատիկանի Ա. ժողովը (1870) հռչակեց Պապի Ամսխալականութեան վարգապետութիւնը:

Լեւոն ԺԳ. Պապը իր կոմիզակով, 1893ին, ջանաց մեղմել գոյութիւն ունեցող սուր տագմապը, թոյլատրելով որ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ Ս. Գրական ուսումնասիրութիւնները եւ քննութիւնները զարգանան, յամձմարաբելով որ ուսումնասիրութիւն Ս. Գրական լեզուները (Եբրայեցերէն, Յունարէն, Ասորերէն եւայլն) եւ Ս. Գրքի քննական ուսումները:

Հոս հարկ է նշել որ Լուտերի բարեկարգչական շարժումէն ետք (ԺԶ դար), երբ Կաթոլիկ եկեղեցիմ հակաբարեկարգչական շարժումի սկսաւ, Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ աստուածաբանական ուսուցումը էապէս Վարդապետական (dogmatique) էր: Աստուածաշունչը եւ ամոր շուրջ յարուցումը խնդիրները քիչ չափով ծանօթ էին Կաթոլիկ Աստուածաբաններու, բացի քանի մը մասնագէտներէ, որոնք խիստ հսկողութեամբ տակ էին Հռովմի կողմէ: 1678ին երբ R. Simon հրատարակեց Հիմ Կտակարանի Քննական Պատմութիւնը, ցոյց տալով որ Մովսէս չէր կրնար Հնամատենանի հեղինակը ըլլալ, դատապարտուեցաւ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ կողմէ:

Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ Ս. Գրքի ուսումնասիրութիւնը շատ քիչ զարգացում արձանագրեց: Ս. Գիրքը կ'ուսուցուէր միայն իբրեւ "Սրբազան Պատմութիւն" կամ առաւելագոյն պարագայիմ, կը դիմուէր Հայրերու մեկնողական գործերում: Միմէջդեռ բողոքականներ շատ աւելի խորացան Ս. Գրոց ուսման մէջ, մանաւանդ Գերմանիոյ մէջ, ուր սեմական հիմ լեզուներու ուսումնասիրութիւնը եւ բանասիրութիւնը հսկայ յառաջդիմութիւններ արձանագրեց:

Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ թոյլատու ոգիմ չափազանցուեցաւ ԺԹ. դարու վերջաւորութեամբ արդիապաշտ մեկնիչներու կողմէ եւ ստեղծուեցաւ «Արդիապաշտներու Տագմապը», որ կապուած է Alfred Loisy-ի (1857-1940) անուան հետ: Պիոս Ժ. Պապը դատապարտեց զիմը, որ ի վերջոյ հեռացաւ եկեղեցիմ:

Ահա այսպիսի կացութեամբ մէջ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մեկնաբանութիւնը պիտի փրկուէր մարդու մը կողմէ, որ մեծ գիտնական մը ըլլալէ զատ, շատ խմբարի հոգիով, նաեւ խորունկ հաւատացեալ մըն էր՝ Lagrange անունով անունով, որ պիտի ջանար հաշտեցնել հաւատքը եւ գիտութիւնը:

* * *

Սուրբ Գիրքի քննական ուսումնասիրութեան եւ մեկնութեան համար Lagrange-ի մեթոտը պիտի ըլլար:

- Սուրբ Գիրքի վայրերու մասիմ ըմդարձակ ծանօթութիւններ ձեռք ձգել, դիմելով հնագիտութեան եւ պատմութեան:

- Աշխատիլ Աստուածաշունչի բնագրիմ վրայ. ասոր համար ուսումնասիրել հիմ լեզուները՝ Եբրայեցերէն, Արամերէն, Յունարէն, Ագգատերէն եւայլն, արեւելեան հիմ լեզուներ, որոնց ծանօթութիւնը անհրաժեշտ է Սուրբ Գիրքի բնագիրներում ուղիղ հասկացողութեան եւ բաղդատութեան համար: Զիմում այս գիտելիքներով եւ ըմդարձակ պաշտով, նուիրուիլ Աստուածաշունչի բնագրայիմ, գրական եւ պատմական քննութեանց:

- Նկատելով որ հիմ Խորայլի քաղաքակրթութիւնը ազդուած է դրացի ժողովուրդներու մշակոյթներէմ, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել այդ ժողովուրդներու (Քանանական, Եգիպտական, Ասորական, Բաբելական, Փիւնիկեան եւլն.) կրօնքները, դիցաբանութիւնը, աշխարհահայեացքը եւ ժողովրդայիմ հաւատալիքներն ու աւանդութիւնները:

- Նախապատուութիւն տալ Սուրբ Գիրքի գրայիմ իմաստիմ (sens litteral):

- Ծղղում գրական սեռերու (genre litteraire): Սրբազան հեղինակներու մօտ անհրաժեշտ է մախ իւրաքմաշիւր գիրքի գրական սեռը որոշել: Աստուածաշունչի մէջ հիմ Արեւելեան ժողովուրդներու գրական բոլոր սեռերը օգտագործուած են: Ուստի հասկնալու է Սրբազան հեղինակիմ նպատակը, իր կրած ազդեցութիւնները եւ իր գլխաւոր պատգամը, գործածուած գրական սեռերու ըմդմէլէն: Երբ Հիմ Կտակարանը կը խօսի գիտական միութեան մասիմ, պէտք է գիտնալ թէ Սուրբ Գիրքը այս մասիմ որեւէ ուսուցում չունի: Այսպէս օրինակ ըստ Lagrange-ի Ծմնող Գիրքի առաջիմ երեք գլուխները ստեղծագործութեան եւ սկզբնական մեղքի վարդապետութեմէ զատ, ոչիմէ կ'ուսուցանեն իբրեւ պատմութիւն եւ իբրեւ գիտութիւն:

Ըստ Lagrange-ի Սուրբ Գիրքը երկիմքէմ իջած Գիրք մը չէ, այլ մկատի պէտք է առնել ըմկերայիմ եւ այլ բոլոր պայմանները որոնց միջոցաւ Աստուծոյ պատգամը գրի առնուեցաւ: Մարդուն միջոցաւ Աստուած յայտնուեցաւ աշխարհի եւ Աստուծայիմ պատգամները անցած են մարդու պրիմականէն: Այդ մարդը պէտք է մախ ճանչնալ:

Այս է Lagrange-ի գլխավոր յայտնատեսությունը:

Ահա այս ձևով Langrange առանց վախճալու Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ գործածեց Սուրբ Գիրքի մեկնութեան պատմական արդի մեթոտները, զամազանելով Սուրբ Գիրքի մէջ ճշմարտութեան կարգերը:

- Գիտական, պատմական եւ փրկագործական:

1892ին Langrange կը հիմնէ Revue Biblique եռամսեայ պարբերաբերքը, որում մէջ հետզհետէ լոյս կը տեսնեն արժեքաւոր յօդուածներ եւ ուսումնասիրութիւններ Սուրբ Գիրքի մասին, մպատակ ունենալով ուսումնասիրել «ամէն ինչ որ կրնայ մպաստել Սուրբ Գիրքի ծանօթութեան»:

Տարի մը ետք՝ 1893ին կը ծրագրէ կատարել Աստուածաշունչի բոլոր գիրքերու մեկնութիւնները եւ այս ձևով կը ստեղծուի Etudes Bibliques հատորներու շարքը: Նոյն տարին լոյս կը տեսնեն առաջին երկու հատորները՝ «Դատաւորաց Գիրքի մեկնութիւնը» եւ «Ուսումնասիրութիւնները ընդհանրապէս Հին Կտակարանի մասին էին: 1903ին իր դասախօսութիւնները լոյս կը տեսնեն առանձին հատորով մը «La methode historique» (պատմական մեթոտը), որում մէջ յայտնուած գաղափարները եւ տեսութիւնները բուն վէճերու առիթ տուին Կաթոլիկ եկեղեցւոյ պահպանողական շրջանակին մէջ: Ատեն մը այս Գիրքը հրապարակէ քաշուեցաւ:

Լagrange-ի ուսումնասիրութեան առանցքը Հնգամատեանն էր: 1897ին Ֆրիպուրի Գիտաժողովին մէջ կը ներկայացնէ Հնգամատեանի խմբագրութեան եւ կազմութեան մասին Գերմանացի Բողոքական մեկնիչ Wellhausen-ի չորս աղբիւրներու տեսութիւնը: Lagrange-ի այս դիրքաւորումը կաթոլիկ աւանդապաշտ մեկնիչներու կողմէ դատապարտուեցաւ: Միւս կողմէ սակայն Langrange-ի կատարած հմազիտական պեղումները շուտով ճանաչում գտան գիտական աշխարհի մէջ:

Նկատելով որ Հին Կտակարանի մասին Langrange-ի յայտնած տեսութիւնները շատ «յառաջդիմական» էին, Հռովմ արգիլեց Lagrange-ի զբաղուիլ Հին Կտակարանով: Հնգազանդելով եկեղեցւոյ բարձրագոյն հեղինակութեան, անցաւ Նոր Կտակարանի ուսումնասիրութեան: Հրատարակեց միայն չորս աւետարաններու մեկնութիւնը, ապա Գաղատացւոց եւ Հռովմայեցւոց բողոքերու մեկնութիւնը: Յամենայն դէպս Առաջին եւ երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմներու (1915-1939) ընթացքին Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Գիրքի մեկնութեան մեծաքմէ գործերը գրուած են Lagrange-ի եւ իր աշակերտներու կողմէ՝ երուսաղէմ, Փարիզ, Լուվէ եւ Լիոն:

Langrange վախճանեցաւ 10 Մարտ 1938ին: Մասնագէտներ կ'ըսեն թէ Richard Simon-էն (1638-1712) ետք մեծագոյն մեկնիչներէն է ան, բազմաթիւն հեղինակ, թելտել կասկածանքով դիտուած է Հռովմի կողմէ: Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Գիրքի ուսման եւ մեկնութեան վերամոտրումը եւ ամոր զարգացումը սկսաւ Ի. դարու սկիզբը Lagrange-ի կողմէ:

Երկրորդ Համաշխարհային Պատերազմի տարիներուն՝ 1943ին, Պիոս ԺԲ. Պապը Կոնդակ մը հրատարակեց, որ ամկիմադարձ մը եղաւ Կաթոլիկ եկեղեցւոյ մէջ: Նախ գմահատելով ցարդ կատարուած աշխատանքները եւ յառաջդիմութիւնները Սուրբ Գիրքի, հմազիտութեան եւ Սուրբ Գիրքի բմազիրներու հրատարակութեան մարզին մէջ: Կը յանձնարարէ շարունակել մուիրուիլ Աստուածաշունչի լեզուներու եւ բմազիրներու քմնութեանց:

Սոյն Կոնդակին մէջ Պապը մախապատուութիւնը կու տայ Սուրբ Գիրքի գրային իմաստին. «Մեկնութեան գերագոյն օրէնքն է ճանչնալ եւ սահմանել ինչ որ գրողը ուզած է ըսել»: Ապա՝ ճանչնալ գրական սեռերը Սուրբ Գիրքին մէջ (Հին Կտակարան) սահմանելու համար պէտք է հիմնուի Արեւելքի հին գրականութեանց վրայ: Կը գմահատէ մեկնիչներու տարած աշխատանքը եւ կը քաջալերէ զանոնք շարունակել: Այս ձևով Աստուածաբաններ եւ մեկնիչներ անկաշկանդ եւ ազատօրէն կրնային ուսումնասիրել Սուրբ Գիրքը՝ Աստուծոյ յաւիտեանական մատեանը:

Այս բոլորը կը հաստատեն Lagrange-ի թելերը:

Որքան իրաւունք ունէր Lagrange, երբ կը գրէր թէ «Ես չեմ տարակուսիր երբեք ըսելու որ պատմական ուսումնասիրութիւնը (Հին Կտակարանի): Այս սեռերը ուշադիր եւ քմնական կերպով կատարուած, աւելի լոյսին պիտի բերէ Աստուծոյ գերբնական արարքը»: Վատիկանի Բ. ժողովը արդէն յաղթանակ մը եղաւ Lagrange-ի յայտնած գաղափարներուն եւ մեթոտին: Ոչ միայն վաւերացուց Lagrange-ի գծած ուղղութիւնը Սուրբ Գրական ուսումնասիրութեանց մէջ, այլ եւ յանձնարարեց զայն:

Գործուած ամադարութիւն մը սրբագրելու համար, այսօր Կաթոլիկ եկեղեցին կը խորհի Lagrange-ը սրբացնել:

Lagrange պատրաստեց փաղանգ մը աշակերտներու, որոնք Սուրբ Գիրքի դասախօսներ եւ ամուսնի մեկնիչներ եղան: Ամոնցմէ յիշենք հետեւեւէները:—

M. A. Janssen (+1962) քաջ արաբագէտ, կազմակերպեց գիտական հետազոտութիւններ Սէուտական Արաբիոյ եւ Յորդանանի մէջ: 1928ին Գահիրէի մէջ հիմնեց Արեւելեան Ուսումնասիրութեանց Հիմնարկը (Institut Des Etudes Orientales):

L. H. Vincent (+1960) որ իր կատարած հմագիտական յայտնաբերումներուն համար մկատուեցաւ Պաղեստինի մեծագոյն հմագէտը: Երուսաղէմի, Բեթղեհէմի եւ Հերթոմի մասին իր հրատարակած գիրքերը դասական դարձած են:

R. Savignac (+1953) որ մեծ քանակութեամբ արձանագրութիւններ գտաւ:

F. M. Abel (+1953) մեծագոյն մասնագէտը Պաղեստինի պատմութեան վերաբերեալ Յունական վաւերաթուղթերու:

E. Dhorme (+1966) հիմ լեզուներու մասնագէտ, որ թարգմանած եւ մեկնաբանած է Հիմ Կտակարանի բազմաթիւ գիրքեր:

Սուրբ Գրոց դպրոցի հիմնադիրներուն կը յաջորդէ երկրորդ սերունդը:

B. Couroyer Եգիպտական, հրատարակած է գիտական եւ մասնագիտական յօդուածներ Հիմ Կտակարանի եւ Հիմ Եգիպտոսի բնագիրներու միջեւ եղած յարաբերութեանց եւ կապերու մասին:

R. de Vaux (+1971) ամուսնի հմագիտական եւ պատմական իր աշխատութիւններով: Հիմ Կտակարանի մասնագէտ: Ղեկավարած է պեղումներ Թէլ-Էլ-Ֆարախի, որ եղած է Խորալի Հիւսիսային Թագաւորութեան մայրաքաղաք: Իր «Հիմ Կտակարանի Հիմնարկութիւնները», երկու հատորներով, դասական դարձած է եւ թարգմանուած բազմաթիւ լեզուներու: Գումրանի ձեռագիրներու մասին իր կատարած աշխատութիւնները եւ ուսումնասիրութիւնները զինք համբաւուոր դարձուցին գիտական աշխարհին մէջ:

P. Benoit (+1987) Նոր Կտակարանի մասնագէտ, հեղինակն է բազմաթիւ յօդուածներու եւ գիրքերու, մասնաւորաբար Համատես Աւետարաններու եւ Պօղոս Առաքելի թուղթերու մասին: Մասնագէտ է Երուսաղէմի տեղագրութեան: Հետեւողութեամբ իր ուսուցչին՝ Lagrange-ի, զարգացուց Սուրբ Գիրքի ներշնչման աստուածաբանութիւնը: Ի դարու կէսերէն սկսեալ առաջիններէն եղաւ Կաթոլիկ Եկեղեցւոյ մէջ Հիմ Կտակարանի Եօթանասնից թարգմանութեան ներշնչականութեան թէզը պաշտպանողներէն է:

Այս ուղղութեամբ ամ բազմաթիւ յօդուածներ գրած է: Benoit կը խորհի թէ պէտք է վերադառնալ եկեղեցւոյ հին հայրերու (Երանոս, Որոգիմէս, Օգոստինոս եւլմ.) հաւատքին՝ թէ Եօթանասնիցը լոկ թարգմանութիւն մը չէ, այլ կատարուած է Սուրբ Հոգիի թեւադրութեամբ, իբրեւ պատրաստութիւն Քրիստոնէական Յայտնութեան, իր բառապաշարով եւ մեկնաբանութեամբ:

P. Tournay Հիմ Կտակարանի մասնագէտ. աշխատած է մանաւանդ Սաղմոսներու վրայ, ինչպէս նաեւ Երգ-Երգոց գիրքին վրայ: Վերջերս ալ Սաղմոսներու վերաթարգմանելու նոր թարգմանութիւն մը կատարեց, որ շատ տարածուած է ժամապաշտութեան մէջ:

Կը պատրաստէ նոր թարգմանութիւն մը Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան, որ մշակուած է Հիմ Արեւելքի Գրականութեան մէջ:

M. E. Boismard առաւելաբար զբաղած է Նոր Կտակարանի բնագրային եւ գրական բնութեամբ, մասնաւորաբար Յայտնութեան, Աւետարաններու եւ Գործք Առաքելոց գիրքերու: Մասնագէտ է Յովհաննու Աւետարանի: Benoit-ի հետ պատրաստած է չորս Աւետարաններու համաբարարը:

***

Սուրբ Գրոց դպրոցի մէջ այսօր կ'ուսումնասիրուին Սուրբ Գիրքի մեկնութեան բոլոր մարգերը: Կը զբաղուին մասնաւորաբար Խորալի դրացի երկիրներու - Միջագետքի, Եգիպտոսի, Քանանի եւլմ. մշակութիւններով:

Սուրբ Գրոց դպրոցը Ի. դարու առաջին կիսուն ընթացքին մօտէն հետեւեցաւ բոլոր այն աշխատանքներուն, որոնք կատարուեցան Պաղեստինի եւ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ: Եգիպտոսի, Պարսկաստանի, Թուրքիոյ եւ Միջագետքի մէջ ամհաշուելի պեղումներ կատարուեցան:

1950ական թուականներէն ասդին Սուրբ Գրոց Դպրոցի դասախօսներուն կողմէ մանրակրկիտ բնութեան եմթարկուեցան Գումրանի ձեռագիրները, որոնք այս դարուս Սուրբ գրական աշխարհի մէջ զգայացուց նորութիւններ բերին: Շմորիւ Գումրանի ձեռագիրներուն կարելի եղաւ մօտէն ծանօթանալ Քրիստոսի ժամանակակից հրեական կրօնքին, Աստուածաբանութեան եւ Հիմ Կտակարանի մեկնութեան (Judaisme):

***

Նշանաւոր է Սուրբ Գրոց դպրոցի Սուրբ Գիրքը (La Bible de Jerusalem): 1948-1954 շրջանին 33 մասնագէտներու եւ գիտնականներու միասնականութեամբ լոյս տեսան Աստուածաշունչի ամբողջ ամբողջ գիրքերը, ուր մկատի առնուած են Սուրբ Գիրքի գրական եւ պատմական քննադատութիւնները: 1956ին ամբողջ Աստուածաշունչը լոյս տեսաւ մէկ հատորով:

Նկատի առնելով ամոր բարձր որակը, թարգմանուած է Եւրոպական վեց լեզուներու: Երուսաղէմի Սուրբ Գրոց դպրոցի Աստուածաշունչը եղած է ֆրանսական Վուլկատ (Vulgate):

Շատ տարածուած է ընդհանրացած է Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ մէջ: Իր ներածականներով եւ մանաւանդ Եբրայական, Յունական, Արամեական, Ասորական եւ Լատինական բնագիրներու բաղդատականներով եւ քարտէսներով, հրաշալի եւ ամփոխարինելի գործիք մըն է Տոմիթի-կեան Հայերու այս թարգմանութիւնը Աստուծոյ խօսքը սերտելու համար: Սուրբ Գիրքի թարգմանութեան մէջ իրապէս որ մօր դարագլուխ մը բացաւ:

1956էն ասդին բազմաթիւ անգամներ հրատարակուած է եւ վերջերս ալ Սուրբ Գրոց դպրոցի հիմնադրութեան հարիւրամեակին առիթով լոյս տեսաւ «հարիւրամեակին հրատարակութիւնը», ուր Յօրի գրքին վերաբարգրեալ մօր թարգմանութիւն մը կատարուած է:

ՆԵՐՍԷ Հ. Ծ. ՎՐԴ. ԲԱՊՈՒՃԵԱՆ

ՍՐԲՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՍՈՒՐԲԸ

Շ.Ռ.Պ.

Նորէն ձերին կեանքին մօտ միւր մըն է ասիկա, քանի որ "Հայր Սուրբ" պիտի ըլլաք:

Անշուշտ որ սրբութիւններ կան, բայց զանոնք զգացողները եւ իրագործողները սուրբեր չեն: Սրբութիւններ կան եւ սուրբեր կան հետեւաբար:

Նախ պիտի խօսիմ սրբութիւններու վրայ:

Ընդհանուր կերպով ի՞նչ կը հասկնանք սուրբ ըսելով: Բառը մէյ մը ունի ժխտական իմաստ: Կը նշանակէ մաքուր, այսինքն ուր որեւէ աղտ չիկայ: Զուտ է, գերծ է՝ ամէն չարիքէ: Բայց ատիկա ամբաւարար իմաստ մըն է: Այդ տեսակէտով՝ "պարապ միջոցը" սուրբ պիտի ըլլար: Ինչո՞ւ: Ամոր մէջ բան չիկայ, եւ ատով սուրբ կրնայ ըլլալ: Բայց մենք սովորութիւն չունինք միջոցը սուրբ կոչելու: Ինչպէս մանա՝ եղելութիւն չպարունակող ժամանակը:

Հետեւաբար ժխտական իմաստը ամբաւարար է: Ան որ բան մը չընէր, ընդ որս ման մեղք ալ չընէր, բան մը չընէր հետեւաբար: Իր կեանքի վերջաւորութեան պարապ կեանք մը կը ներկայացնէ, եւ ատով հեռու է սուրբ ըլլալէ: Թէեւ առ հասարակ այդ իմաստն է որ ռամիկը կ'առնէ: Սուրբը այն է որ բոլորովին մեղք չունի: Մարդը կան որոնք իրենց ուրախութիւն զգալն ալ քաւելու ետեւէ են: Այս ժխտական ըմբռումը՝ քրիստոնէութիւնը կը վերածէ սուգի, չարիքի, մութի կրօնքի մը: Անիկա քրիստոնէութեան սխալ հասկացումին արդիւնքն է: Անիկա ինքզինքը ծանուցած է իբրեւ ուրախութեան աւետիսը: Հետեւաբար չի կրնար ըլլալ որ քրիստոնէութիւնը այդ տեսակ կրօնք մը եղած ըլլայ: Եւ Սրբութիւնը կամ Սուրբը չի կայանար մեղքին չըլլալուն մէջը: Սրբութիւնը դրական բան մըն է, եւ ինքը կու գայ իբրեւ երջանկութեան բերողը:

Եւ Նիցէի յարձակումը քրիստոնէութեան դէմ անկէ կու գայ որ սխալ հասկացողութիւնը առած է քրիստոնէութեան, եւ այդպէսով իր գաղափարները եւ տեսութիւնները բանաձեւած է:

Վիքթօր Հիւկոյի խօսքը կայ, ce n'est rien de mourir, c'est effrayant de ne pas vivre. ("Մեռնիլը բան մը չէ, Սարսափելին չապրիլն է"): Մեռնիլը բան մըն է որ ուրիշներուն ալ կը պատահի, իսկ ան որ գիտէ որ կը մեռնի՝ արդէն չի մեռնիր. ինչ որ սարսափելի է՝ պարապ կեանքն է:

Իսկ յուսալքողները՝ մարդեր են որոնք կը կարծեն թէ իրենց վրայ պիտի գային եւ անելային բաներ: Միջնդեռ չեն գիտեր որ իրենք պէտք է յառաջ բերեն զանոնք: Անոնք կարծած են որ այս ասպարէզին մէջ մտնելով եւ բան մը չընելով կրնան որպէս այդ ասպարէզին մարդերը ներկայանալ: Հոս է որ կը սխալին, եւ անպատեհաւ կը յուսա-

Ասոնք ամբողջ կու գամ կեանքի եւ քրիստոնէական կրօնի ժխտական հասկացողութեան: Երբ մարդ կարծէ որ բան մը չընելու կրօնք է անկա, կը յուսախաբուի: Հետեւաբար Սուրբ այն չէ որ բան մը չընէր, այլ ընդհակառակը սուրբը շատ բան կ'ընէ, եւ ինքզինք կը տարբերէ ուրիշներէն իր ընելու կերպովը:

Սրբութիւնները արդիւնք են մէկ մերկայութեան մը, եւ ատիկա յայտնի կերպով Հոգիիմ մերկայութիւնն է: Հոգիմ որ իմչ իմչ բաներ իր մէջ կ'առնէ, կ'օծտէ մէկ սրբութեամբ մը, զանոնք կը հոգեղիմացնէ: Եւ որովհետեւ այդ հոգիմ թէւ իւրաքանչիւր ամիստէ կու գայ, բայց մէկ է, տիեզերական է: Այս պարագայիմ, այդ հոգիմ որ իր մէջ կ'առնէ այդ բաները Սուրբ Հոգիմ է. այսինքն տիեզերական հոգիմ: Սուրբ՝ այն տեսակետով որ զուտ հոգի է, բայց հոգիի ամբողջ իրականութեամբ իրական:

Այսպիսի սրբութիւններ են օրինակի համար այն ոգեկան արժէքները, որոնց համար կ'ըսենք ոգեկան բարձրագոյն արժէքներ: Անոնք այսպիսի Սրբութիւններ են: Ինչ իրի, ինչ իրականութեան, ինչ բանի վրայ որ ամոնք իրագործուին, այդ բաները ամփջապէս կ'առնեն ոգեկան, եւ սրբութեան համագամամբ մը: Եւ ամոնք մէջ ժխտական իմաստով չարիք չի մնար, մաքուր են: Միայն չարիք չմնալը չէ խնդիրը, այլ տեսակ մը սքանչելի համագամամբ մը, լոյս մը կը ստանան, եւ ատոր մէջ կ'առնեն կերպարանք մը, ու ճիշտ ատիկա է որ կը կոչենք Պայծառակերպութիւն: Այդ երեք բարձրագոյն արժէքները - բարիի, ճշմարտութեան եւ գեղեցկութեան - կրնանք առնել իբրեւ պայծառակերպութեան վիճակներ: Երեքն ալ անդրակերպութիւններ են: Եւ ինչ որ այդ անդրակերպման առարկայ դարձած է, իր սովորական երեւոյթը եւ իրականութիւնը կը փոխէ, կարծես կը հոգեղիմացայ, հոգեւով կը լեցուի, ինչ որ այսպէս կոչուած կը կոչենք:

Եթէ բոլոր արուեստներու ըրածը առնենք պայծառակերպութեան յղացքիմ տակ, կրնանք ըսել որ գիտութիւնն ալ կը պայծառակերպէ, եւ առաքինութիւն ըսուածն ալ կը պայծառակերպէ. ամոնք երեսներն են պայծառակերպութեան (Transfiguration): Կրնանք տարածել այդ յղացքը եւ ըսել որ այդ արժէքները կը կայանան պայծառակերպութիւն մէջ: Եւ ամփջապէս որ ամոր ենթարկուին տեսակ մը Սրբական համագամամբ կը ստանան:

Նախ առնենք Արուեստագիտական Պայծառակերպումը:

Արուեստագէտը իրականութիւնը կը տեսնէ, բայց ատիկա երբ իր մերշնչման պահին մէջն է, այդ իրականութիւնը իր արուեստագէտի հայեցողութեան տակ կը պայծառակերպուի: Ոգւոյմ մէջ, ոգւոյմ միութեամբ կը մուտնուի, իր բոլոր մասերը իրարու մէջ կ'ամցնին, եւ այդ ոգիիմ մայուածքիմ տակ ոգիէմ մուտնուած կերպարանք մը կը ստանայ, եւ կ'ազատի միթականութենէն: Անկա՝ զատութիւն էր, շատութիւն էր, իրարու հետ կապ չունեցող մասեր էին: Արդ, ամոնք մէջ կը մտնէ հոգիիմ լոյսը, կը մերթափանցէ եւ լուսաւոր բան մը կը դարձնէ զանոնք:

Երբ այդ տեսածը իր գործիմ մէջ կը դնէ արուեստագէտը, այն ատեն արուեստի գործ մը կ'ունենանք: Այդ գործը եթէ իրականութեան հետ բաղդատենք, պիտի տեսնենք որ այդ իրականութիւնը կայ ամոր մէջ, բայց այս անգամուն պայծառակերպուած: Ուրիշ խօսքով մասերը թափանցուած են հոգիէմ, շունչէմ, verb-էմ, միութեան կարողութենէն: Այնպէս ինչպէս Յիսուս աշակերտներուն մէկէմ երեւցաւ Աստուածութեան համագամանքովը, պայծառակերպութեամբ:

Այդտեղ ալ ինչ որ դաշտ էր, դէմք էր, կ'երեւնայ մերթափանցուած հոգեկանութեամբ մը, որ գեղեցկութիւնը կը կազմէ այդ պատկերին:

Այդ գեղեցկութիւնը Սուրբ է ահաւասիկ: Մարդեր երբ բան չեն հասկնար այդ գեղեցկութենէն, կ'ըսեն թէ գեղեցկութիւնը կրնայ ամսուրը, ամբարոյ, գէշ ըլլալ: Միւս կողմէ անկարելի է ասիկա, որովհետեւ գեղեցկութիւնը՝ հոգեկանիմ թափանցումովը, հոգեղիմացումն է այդ մասերուն: Եւ այն մարդուն մէջէն որ անցած է այդ շունչը, միայն իրենը չէ, այլ Հոգիմ է՝ որ Սուրբ է, որ բոլորինն է:

Ո՞ր է որ կրնայ գեղեցկութեան մէջ ամբարոյութիւն տեսնալ: Այն՝ որ գեղեցկութենէն զատելով միւրը (su et-a) կը նկատէ գայն իբրեւ իրականութիւն: Եւ կը վերաբերի ամոր հետ այնպէս, ինչպէս իրականութեան մէջ եթէ ըլլար անկա: Իսկ այն որ իրականութեան պայծառակերպութիւնը կը տեսնէ այդ իրականութեան մէջ, այդ ամբարոյ, ամսուրը թուածը ամփջապէս կը մաքրուի, կը սրբանայ: Եւ այդ տեսակետով՝ գեղեցկութիւնը Սրբութիւն մըն է: Եւ գեղեցկութեան մարդը՝ որ գիտէ մայիլ իրականութեան վրայ գեղեցկութեան յայտնակերպիչ մայուածքովը, աշխարհը իրեն կ'երեւնայ իր բուն կերպարանքիմ մէջ: Աստուծոյ դրօշմը կը տեսնէ ամոր վրայ: Եւ իր այդ մայիլը՝ սրբութիւնը իրեն դիմաց ունի, սրբութեան կը մայի:

Արուեստագետը սուրբ չէ սակայն: Արուեստագիտական մայուածքը, լսողութիւնը, եւ անոր արժանի իր բոլոր ըրածները սուրբ բաներ են: Acte-ը սուրբ է: Եւ երբ երաժշտութիւն (musique) մը մտիկ կ'ընենք, մենք մերկայ կ'ըլլանք մերիմ հոգիիմ մէջ մաքրութեամ մը, սրբութեամ մը: Ատիկա մկատի ունենալով ըսած է Ծիլլէր՝ "Չարերը եղջ չունին": Ծիլլ չալ մտիկ ընելու acte-ը ահաւասիկ սուրբ է իբրեւ մեր հոգիիմ պարզութիւնը, գտութիւնը:

Ահա Սրբութիւն մը: Եւ այն որ ատակ է ամոր, acte-իմ մէջ սուրբ է, բայց իր կեանքը կրնայ սուրբ չըլլալ:

Հիմա ճիշդ ինչպէս որ գեղեցկութիւնը սրբութիւն է, ամանկ ալ մշմարտութիւնը, կրնանք ըսել, սրբութիւն է: Ան ալ պայծառակերպում մըն է: Ի՞նչ է: Ան ալ մօրէն իրականութիւնը առարկայ ունի, ճիշդ այնպէս ինչպէս արուեստագետիմ մայուածքը: Բայց միմիջեւ արուեստագետը այդ իրականութեան զգալի տարրերը ձեւի մը մէջ կը վերստեղծէ, իմաստասերը կամ գիտունը այդ իրականութիւնը իմամալիիմ մէջ կը պայծառակերպէ: Իրականութիւնը թափանցիկ կը դարձնէ միտքիմ, եւ "կ'իմացացնէ": Եւ ատիկա ուրիշ խօսքով իր մէջի բանականութեամբ երբ իրերուն կը մայի, զանոնք իրեն համար կը դարձնէ բանական, եւ երթալով կը մուսնէ այդ իրականութիւնը: Ինչ որ բանականութեան լոյսիմ մութ էր՝ պայծառ կը դարձնէ: Ինչի՞մ լոյսն է որ թափանցիկ կը դարձնէ: Բանականութեան լոյսն է: Իսկ բանականութիւնը ի՞նչ է: Verb-ն է, Բանն է: Եւ ամեն մարդ ունի ատիկա: Եւ երբ գիտունիմ կը գտնէ, իրեն համար չէ, ամենուն համար է: Միտքիմ համար է: Այս անգամում ալ հետեւաբար բանաւորիմ մէջ պայծառակերպում մը կայ:

Ասով՝ Տիեզերական կարգի մէջ կը մտնէ ամեն բան: Տիեզերքը բանական դարձած կը տեսնուի: Այս արարքը բանայնութեան մուսնումն է իրականութեան: Եւ սուրբ արարք մըն է, ամով որ՝ տիեզերական լոյսիմ մերկայութիւնը կը բերէ: Ինչ որ ամբմբանիկ, անբանական է, երթալով կը թափանցուի, կարծես Միտքն մը ստեղծուած ըլլար:

Հոս ալ ունինք հոգեկան ամենդ տիեզերական մուսնումն մը: Հոս ալ չարիք չիկա: Եւ այդ մայուածքով մայող, հասկցող եւ բացատրող գիտունը իր acte-իմ մէջ ամենդ է եւ ընդհակառակը՝ ինք կը մերկայացնէ բանականութեան մերկայութիւնը, զօրութիւնը: Թող ուզածիմ չափ իր մայածները գէշ ըլլան, ինք կը հասկնայ, կը բացատրէ զանոնք: Զմտմար անոնց մէջ, իր միտքը չաղտոտիր. երբ բժիշկը ախտեր կ'ուսումնասիրէ, ինչ մտքի առողջ կենդն ունի: Եւ ապառողջը կը հասկնայ, թէ ինչու ատանկ եղած է: Ինք իբրեւ միտք բացարձակապէս մարդու է: Եւ գիտութիւնը միշտ սուրբ է այդ տեսակետով:

Պիտի ըսէք որ գիտութիւնը ռումբեր կը շինէ, մարդերը մեղցնելու: Ատիկա գիտութիւնը չէ ընողը: Գիտութեամբ զօրացած մարդն է: Գիտմալը գործել չէ: Գիտմալը տեսալ է միայն: Անիկա զօրութիւն մըն է միայն: Կրնաս ատիկա աղէկիմ կամ գէշիմ գործածել: Գիտունը կ'ուզէ ճանչնալ, հասկնալ, իմամալիիմ մէջ առնել տիեզերքը, ու իր այս ճիշդ հոգիիմ մուսնումն է, սրբութիւն մըն է իր կարգիմ:

Իսկ մոյմ միտք կամ հոգի ըսուած բանը կ'իջմայ արարքներուն մէջ, հոն ալ ձեւ կը ստեղծէ: Ի՞նչպէս: Կրնանք ըսել որ թէ՛ արուեստագետիմ եւ թէ՛ գիտնականիմ հայեցողութիւնները մերկայիմ եւ անցեալիմ վրայ ի գործ կը դրուին: Բայց մարդը իբրեւ հոգի ապագայ շինող մըն է: Եւ այդ հոգիմ կ'ուզէ ոչ միայն մերկան եւ անցեալը մուսնել, այլ գործել: Գործելը ապագայ շինել է, կերտել է. այսինքն չեղածը յառաջ բերել է:

Հոգիմ երբ իրեն ապագան առաջ կը մետէ եւ կամուրջներ կը ձգէ մերկայէմ դէպի ան, "միջոց" կ'ըսենք անոնց: Իսկ անոնց բերելիքը՝ մպատակ: Այս կերպով հոգիմ իրմէ sense ունեցող, մպատակի մը ուղղուող շարժումներ դուրս կը բերէ: Հոս հետեւաբար գիտում մը գոյութիւն ունի: Եթէ այդ չըլլայ, ոչ մէկ արժէք ունի արարքը: Կենդանիիմ իր ըրածներուն, գոյութեան sense-ը չունի: Մարդը իր բոլոր ըրածները մէկ բանի համար իջեցնել կրնայ ընել, որուն կ'ըսեն՝ Բարի: Բարիմ միակ բանն է որուն համար մեր ըրածները կ'ընենք: Եւ մեր արարքները կը պայծառակերպուին, երբ միջոց կը դառնան մէկ մպատակի մը:

Արդ՝ մպատակը եթէ ուրիշ բան չէ եթէ ոչ տիեզերական ոգեկանիմ մերկայութիւնը (հոգիիմ), մեր existence-իմ մէջ, այն ատեն առաքինացած են մեր արարքները: Բայց մարդը, որ ուզածը կ'ընէ, անշուշտ որ շատ կը մօտեմայ սրբութեան: Կամեցման սրբութիւն ունի ատիկա: Ինչպէս Հերոսը՝ որ իր հայրեկիքը, ազգը, մուրակամ բան մը կը մկատէ, եւ ատոր համար կ'ընէ արարքները: Թէեւ կրնայ ըլլալ որ հերոսը անհատապէս սուրբ մը չըլլայ:

Հետևաբար մէկ պարագային սուրբ Նայուածք, միւսին՝ սուրբ Մտածում, միւսին՝ սուրբ Կամեցում: Այս երեքն ալ իբրեւ Հոգիի ներկայացում սուրբ բաներ են, եւ բարի բաներ են, բայց ասոնք ունեցողները չենթադրուիր որ անպատճառ սուրբ ըլլան, թէւ իրենց Կամեցումը, Մտածումը եւ Նայուածքը սուրբ են: Իրենց արտադրած արժէքները սուրբ արժէքներ են: Բայց ասոնք հոգիի մէկ երեսովը եղող բաներ են, ատոր համար է որ իբրեւ ամձ ամոնք կրնան սուրբ չըլլալ: Հոստեղ հարկ կ'ըլլայ աւելցնել սուրբ ածակամբ, յայսպէս՝ սուրբ գեղեցկութիւն, սուրբ ճշմարտութիւն, սուրբ կամեցում, իսկ պէտք չըլլար աւելցնել երբ հարցը Սուրբի մասին է:

Ի՞նչ է Սուրբը:

Սուրբը ամձ մըն է, պայծառակերպուած, բայց ոչ թէ կարողութիւններուն եւ արդիւնքներուն մէջը, այլ ամձը ինք պայծառակերպուած է: Եւ հոս ունինք ճիշդ այն ինչ որ եղաւ Քրիստոսին: Յիսուս որ միձէւ այն ատեն մարդ կ'երեւար իր աշակերտներուն, յանկարծ իբրեւ Աստուած երեւցաւ, ամոնք Աստուածը տեսան իր մէջ: Յիսուսի ամձը թափանցիկ դարձաւ եւ Աստուած անոր մէջ երեւցաւ, յայտնի եղաւ որ Աստուած իր մէջ կը գործէ: Աստուծոյ լոյսովը թափանցիկ ամձ դարձաւ:

Սուրբ ունինք ամոն'ր մէջ՝ որ իր ամձը Աստուծով ներկայ, թափանցիկ ունի: Հետեւաբար որուն ամձը պայծառակերպուած է: Հոս չիկայ արարքներու պայծառակերպումը:

Հետևաբար սուրբերը ամոնք են որոնք ինքզինքնին Աստուծոյ մէջ, Աստուծով լեցուն, ամով յառաջ գացող կը զգան. եւ ամշուշտ որ կ'ապրին մշտական անհուն երջանկութեան վիճակի մը մէջ, եւ անոր համար ամոնք գերեքանիկ անունը կու տանք:

Իսկ ի՞նչ է Աստուծով լեցուն զգալը ինքզինք: Ատիկա այն վիճակն է որուն մէջ ամձը միշտ Աստուծոյ պէս կը սիրէ: Հետևաբար Սուրբին հոգիին վիճակը սիրելու վիճակ մըն է. մշտական սիրոյ հոսանք մը կ'ամցնի իր մէջէն: Այդ հոսանքը որ վերէն կու գայ իրմէ կ'ամցնի, եւ ամէնուն վրայ կը նստագայթէ, ու բոլորին վրայ ինք սիրոյ նայուածքով կը նայի: Այն ատեն կը հասկնանք որ մարդը մեղք չի գործեր: Սակայն մեղք չգործելը զինքը չի յատկանշեր. ոչ թէ գէշութիւն չընկելուն համար սուրբ է, այլ սուրբ ըլլալուն համար գէշութիւն չկրնար ընել: Երբ մշտական կերպով սիրող մըն է, ի՞նչպէս սերէն գէշութիւն կ'սկիւն:

Ահա Սուրբը: Ինչպէ՞ս կարելի է մօտենալ սրբութեան վիճակին: Մարդս երբ իր մէջ կը մշակէ իր սիրող-ութիւնը, եւ ամէն օր ինքզինք կու տայ աւելի սիրելի, երբ ամէն օր կը ջնջէ բոլոր այն մասնաւոր պատուարները որոնք կը դիմադրեն իր սիրոյն, ու կը նայի թէ ինչի՞ դեռ, որի՞ դեմ գէշութիւն կ'զգայ, կը նախանձի, որի՞ աղէկութիւն երբ կ'ըլլայ ինք ցաւ կը զգայ, եւ ատոնք՝ իր հոգիին մէջ կամաց կամաց կը ջնջէ, որովհետեւ ամոնք արգելքի պատուարներ են սիրոյ հոսանքին իր մէջ մտնելուն: Երբ կը յաջողի նուաճել, ջնջել այդ բոլորը, այն ատեն, ամբողջովին վեհանձն կ'ըլլայ:

Բոլոր «միսքիմութիւնները» իր սիրոյ ջերմութեանը մէջ կը հալեցնէ:

Ան կրնայ մօտենալ Սրբութեան, երբ կը նայի թէ ինչէ՞ չախորժիր, դեռ ո՞վ մնաց որ չսիրեր, դեռ բան մը կա՞յ որ կ'արգիլէ իր սէրը: Իր սիրոյ հոգին ընդգրկիչ կը դարձնէ: Ան մշտական ներշնչում մը ունի՝ իրերուն վրայ երբ կը նայի: Այդ ներշնչում-չումի ոգիով բռնուած, լեցուն Աստիգացիմ՝ սկսաւ սիրել բնութիւնը, կենդանիները, մարդերը. ու իրեն համար գայլը դարձաւ *fra loupus*:

Սուրբը, առանց մասնաւոր *processus*-ները նկատելու գիտունի մտքին, Աստուծոյ մէջ կը տեսնէ բնութիւնը:

Եւ մի կարծէք որ Սուրբը երբեք չի գործեր:

Սուրբը ամէնէն շատ աշխատողն է: Սրբուհի Թերեզան հարիւր այր-մարդու չըրածը ըրաւ, եւ սակայն կիմ մըն էր ան:

Այդ բոլոր գործելուն մէջ անանկ տիրապետութիւն մը կը դնէ որ կ'ըսես թէ այս մարդը սրբութիւն ունի: Հետևաբար Սրբութիւնը ամձի վիճակ է:

Միւսները՝ ճշմարտութեան, գեղեցկութեան, առաքինութեան սրբութիւնները հաշուած ատենմիս պէտք չունինք ամձ դնելու ամոնք ետեւ: Մտածած եմ. —

Գիտութիւնը օրէնքներ կ'ուզէ.

Արուեստը՝ արուեստի գործեր եւ վայելողներ, իսկ

Բարոյականը՝ առաքինութիւններ:

Եկեղեցին. — սուրբեր, ամձեր կ'ուզէ: Եկեղեցին էապէս սուրբերու այդ ըմտրանին, փաղանգն է, եւ կրնանք ըսել որ Քրիստոնէութիւնը բերած է այդ նորութիւնը: Անկէ առաջ երեք արժէքներն ալ կային, եւ ատոնցմով՝ հրաշալի գործեր: Իմաստասիրական դրու-

թիւմներ կ'ստեղծէին՝ Յոյներ, բարոյական արժէքներ կը ստեղծուին՝ Հոռվմէացիներու մէջ: Ի՞նչ նոր բան բերած է Քրիստոնէութիւնը: Նոր ցեղ մը բերած է: Սուրբերը: Անոնք ամենք են: Աստուծոյ մէջ transfigure ամենք, եւ ատ է որ ըսել կ'ուզէ Յիսուս՝ երբ կ'ըսէ. "Վերստին ծնիլ": Աստուծոյ մէջ պայծառակերպուած ամենք մը ըլլալ:

Միւս կողմէ հոգեկանին իրագործումը ամենքու շնորհիւ եղած է, ու ատիկա Քրիստոնէութեան բերածն է: Քրիստոնէութիւնը transfigure կեանքեր բերած է: Նոր էակներ են անոնք: Անոնց օրինակները կը քաշեն մեզ տարօրինակ կերպով, եւ յանկարծ կը զգամք որ կրնայ ըլլալ որ մենք ալ ըլլանք ատանկ: Եւ ինչ ինչ պահերու, մարդ իր զգացումներուն բարձրացման, վեհանձնացման անդրադարձումովը կը բերէ այդ սրբութիւնը իրեն: Ու եթէ ամէն կացութեան առջեւ մտահոգ ըլլալ ատոր (անդրադարձումիմ), այն ատեն շնորհի պէս կու գայ սրբութիւնը, եւ մարդը կը սրբանայ:

Սուրբին վիճակը զոհուած, կեանքին մէջէն բոլոր բաներէն զրկուած բան մը չէ: Յիսուս սեղանին առջեւ, դաշտերուն մէջ, միշտ ու ամէն տեղ ուրախ, հրեւումաքով լեցուն է: Սրբութեան վիճակը մութ, երեսը կախ բան մը չէ: Սրբութիւնը իր լեցումութեան կու տայ, սիրոյ պողոթնում մը կայ անոր մէջ: Սուրբը ինքը տխուր, պակասութիւն ունեցող էակ մը չէ, եւ աշխարհի վրայ չիկայ որեւէ բան որ վնասէ, դպի իրեն, այլ ընդհակառակը ամէն բանի վրայ իր սէրը թափող գերերջանիկ մարդն է ան: Ու ատիկա Քրիստոսի սիրոյն ուրախութեամբը ուրախ հոգի մը ըլլալուն համար:

Տակաւին Քրիստոնէութեան սխալ ըմբռնում մը կայ, որ զրկեմք, զրկեմք, զրկեմք, կ'ըսէ, այս աշխարհի վրայ, որպէս զի վերջը, միւս կեանքին մէջ առնեմք ամէնը մէկէն: Ասոնք հրեայ ըմբռնումներ են:

Արքայութիւնը իրապէս մշտատեւ մերկայութիւն մըն է, ամմիջապէս ետեւը մեր հոգիին, որուն եթէ բանամք մեր հոգիին՝ անոր մէջ կ'ըլլանք արդէն: Ու խնդիրը այդ արքայութիւնը հիմա ունենալուն մէջն է: Եւ սուրբերը աշխարհի մէջ ապրելով համդերձ երջանիկ են, որովհետեւ արքայութեան մէջ կ'ապրին: Եւ արդէն իսկ, եւ հիմա իսկ, կ'ըսէ Յիսուս, գտէք ձեր մէջ արքայութիւնը, ոչ թէ սպասելով վերջը: Ասիկա յաւերժութիւնը սխալ հասկնալուն կը մտնի, այսինքն մարդեր կը կարծեն որ վերջը զալիք բան մըն է ատիկա: Ոչ առաջ է եւ ոչ ալ ետքը, այլ արդէն ժամանակները իր մէջ ունեցողն է, ուրիշ խօսքով՝ բոլոր ժամանակներն է: Ուրեմն պէտք եղածը մեր մերկայել յաւերժի մերկային, անոր լոյսին բացուիլն է, առնելու համար ոյժ ու զօրութիւն: Ահաւասիկ այս պարագային է որ կը տեսնեմք զԱստուած: Ու ատով մաւն կրնամք բացատրել Սուրբին վիճակը:

Ուրեմն կը տեսնէք որ կրնամք սուրբ ըլլալ մեր մայուածքին, մտածման եւ արարքներուն մէջ, բայց ատոնք հոգիի երեք երեսներ են միայն: Պէտք եղածը ամբողջ հոգիի, ամեն սրբացումն է: Ու ըսինք որ կարելի է բոլոր մարդերուն ալ համար, կը բաւէ միայն հոգին դարձ մը ունենայ, որով այս անգամ կը մտնէ Աստուծոյ սրբութեան, Աստուծոյ մէջ:

1 Ապրիլ 1944

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

1990 թ. Նոյեմբերին լրացաւ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ նշանաւոր գործիչ, յայտնի գիտնական աստուածաբան պատմաբան եւ քանասէր Կարապետ Եպիսկոպոս Տեր-Մկրտչեանի մահուան 75 ամեակը: Մակար կաթողիկոսի խօսքերով ասած, «նա նշանակալից աւանդ է ներդրել Հայաստանի եկեղեցու լուսաւորութեան նոր դարում»:

Կարապետ Եպիսկոպոս Տեր-Մկրտչեանը ծնուել է 1866 թ. Մարտի 17ին Նրեւանի Նահանգի Գողթան գաւառի Ցղնայ բնակավայրում (ներկայումս՝ Նախիջեւանի Զանաճար գիւղը), սովորել է տեղի ծխական դպրոցում, այնուհետեւ՝ Էջմիածնի հոգեւոր ճեմարանում:

1889թ. Կարապետ սարկաւազը իր ընկերոջ՝ Գեորգ Զորեհեանի հետ (հետագային Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Գեորգ Զ., ուղարկուում է Գերմանիա՝ աստուածաբանական կրթութիւնը շարունակելու: «Պալիկեանք Բիւզանդական կայսրութեան մէջ եւ նրանց ցեղակից աղանդաւորական երեւոյթները Հայաստանում» աշխատութեան համար Կարապետ սարկաւազին շնորհուում է փիլիսոփայութեան դոկտորի աստիճան: «Այդ աշխատանքը» գրել է ակադեմիկոս Ն. Մառը) հռչակուում է հեղինակի անունը գիտական այն շրջանակներում, որոնք հետաքրքրուում էին միջնադարեան աղանդների պատմութեամբ եւ մասնաւորապէս հայկական աղբիւրներով: Այս տեսանկիւնից նրա գիրքը համարուում է անփոխարինելի»: Իր աւարտագրի պաշտպանութիւնից յետոյ Կարապետ սարկաւազը շարունակուում է գիտական հետազոտութիւնները Փարիզի, Լոնդոնի, Մարբուրգի, Վենետիկի, Կոստանդնուպոլսի գիտական կենտրոններում: Ականաւոր, գիտնական աստուածաբանի գրչին են պատկանում գերմաներէնով եւ հայերէնով գրուած 12 աշխատութիւն եւ անլի բան 150 յօդուած, որոնք նուիրուած են քրիստոնէութեան եւ Հայ Առաքելական Եկեղեցու պատմութեանը, ինչպէս նաեւ մի շարք դաւանաբանական հիմնահարցերի: Հենց նրան է պատկանում, Բաբգէն եւ Ներսէս Բ. կաթողիկոսներին վերաբերուող (Զ. դար) «Գիրք թղթոց»ի հետագայում ակադեմիկոս Ն. Մառի կողմից ռուսերէն թարգմանուած «Յովհաննէսի Ճանապարհորդութիւնը Հաբեշտան», հին հայկական ձեռագիր յուշարձանի եւ, «Գիրք առակաց»ի յայտնագործման եւ ուսումնասիրման պատիւը: Առաջին անգամ՝ նա է յայտնաբերել եւ հրատարակել Ս. Իրենիոս (Նրանոս) Լիոնացու «Ցոյցք առաքելական փարոգութեան» երկը զուգադիր բնագրերով: 1907 թ. այդ աշխատութիւնը յայտնի էր սոսկ եկեղեցական պատմիչ Նսեբիոս Կեսարացու «Եկեղեցական պատմութիւնից»:

1908 թ. Հայր Կարապետը լոյս է ընծայում իր տփնաջան աշխատանքի արդիւնքը հանդիսացող «Հայ եկեղեցու պատմութիւն» աշխատութեան առաջին մասը: Նոյն թուին Նրուանդ Վրդ. Տեր-Միսնսեանցի հետ համատեղ նա հրատարակում է «Հակաճառութիւն Տիմոթէոս Կուզի» բանավիճային աշխատութիւնը իր մեկնաբանութիւններով: Այս աշխատութիւնը յայտնի էր միայն հայերէն թարգմանութեամբ եւ հետաքրքրութիւն էր ներկայացնում ոչ միայն միաբնակ աստուածաբանական մտքի, այլ նաեւ հայ գրականութիւնը ուսումնասիրողների համար: Կարապետ Եպիսկոպոսի կարեւոր աշխատութիւններից է հանդիսանում նաեւ 1914թ. լոյս տեսած հատորը ընդարձակ գիտական մեկնաբանութիւններով:

Կարապետ Եպիսկոպոսը անգնահատելի աւանդ է մուծել Հայ եկեղեցու քարեփոխությունների նախանշման և իրականացման բնագաւառում: Իր բազմաթիւ յօդուածներում նա հանդէս էր գալիս որպէս լուսաւորութեան նախանձախնդիր, կոչ էր անում եկեղեցու կազմակերպչական կատարելագործմանը, հոգեւորականութեան մշակութային և կրթական մակարդակի բարձրացմանը: Այս հարցերի վերաբերեալ իր նկատառումները Կարապետ Եպիսկոպոսը մասնաւորապէս շարադրել է իր կողմից 1907 թ. Բաբուում հրատարակած «Ժողովրդական եկեղեցի» հայերէն գրքոյկի մէջ: 1899-1909 թթ. լինելով Ս. Էջմիածնի հոգեւոր ձեռնարանի տեսուչը, Հայր Կարապետ ուսումնական ծրագրի մէջ մտցրել էր նոր առարկաներ՝ Ընդհանուր և Հայ Հոգեւոր Իրաւունք, Հին և Նոր Փիլիսոփայութեան Պատմութիւն, Համեմատական Լեզուաբանութիւն, Երաժշտութեան Տեսութիւն և Պատմութիւն:

Լինելով տաղանդաւոր ֆարգիչ, մանկավարժ և գիտնական, Հայր Կարապետը վայելում էր համընդհանուր բանաչում, յարգանք և սէր: 1903-1909 թթ. գտնուելով Երեւանի, իսկ 1909-1911 թթ.՝ Ատրպատականի թեմի առաջնորդի պաշտօնում, նա այցելում էր իր թեմի ամենահեռաւոր ծայրագաւառները, ծանօթանում էր ժողովուրդի հոգեւոր և մշակութային կեանքին, իր հոգեւոր զաւակներին ցոյց էր տալիս հնարաւոր օգնութիւն: 1905-1906 թթ. հայ-թաթարական ընդհարումների ժամանակ Կարապետ Սրբազանը Մահմեդական առաջնորդի հետ միասին այցելում էր առնակատման վայրերը և իր խօսքի ու հեղինակութեան ուժով խաղաղեցնում էր թշնամի կողմերին: Հաշուի առնելով Կարապետ Սրբազանի ակնառու խաղաղասիրական գործունէութիւնը ուսական կառավարութիւնը 1910թ. նրան պարգեւատրել է Ս. Աննայի երկրորդ կարգի շքանշանով:

Կարապետ Եպիսկոպոս Տէր-Մկրտչեանի ծառայութիւնները եկեղեցական, գիտական և հասարակական բնագաւառներում ըստ արժանւոյն են գնահատուել մեր ժամանակիցների կողմից, ինչպէս՝ Գերմանացի յայտնի գիտնական և աստուածաբան, պրոֆեսոր Հերման Հոյց, պրոֆ. Ֆրիդրիխ Հայներ, պրոֆեսոր Սաբինա Շտեֆան: Եպիսկոպոսի կեանքի և գործունէութեան մասին գրուել են շատ գրքեր:

Կարապետ Եպիսկոպոս Տէր-Մկրտչեանը մահացել է 1915թ. Նոյեմբեր 19-ին Բաբուում և թաղուած է տեղի հայկական եկեղեցու մօտ:

Լորետա-Տէր-Մկրտչեան

Պատմ. գիտութիւնների թեկնածու. Մոսկուա

թարգմանուած է Մոսկուայի

«Հայկական Լրաբեր» Նոյեմբեր 1990 ամսաթերթից

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 16) Ինքնակամ պանդուխտ Հարություն դարձեալ
Կը շրջի անյոյս քայց նուազ տըխրամած.
Վըստահ որ իր կեանքն անհիմաստ էր ալ.
Ու շիրմէն աստին ոչինչ մընացած.
Սակայն վիատութիւնն իր՝ ժըպտով շպարած,
Որ, բէս խիստ-գեղթ նաւաստիններուն
Դէմքերը որոնք մահէն սոսկմահար,
Հովերն երբ անգուսպ՝ խորտակող նաւուն
Կընային տալ դեռ խուսափուկ ուրախութիւն:
- 17) Կեցիր - կոխած տեղդ է կայսրութեան հողն,
Ժայֆի մ՝ աւարն է տակը դամբանուած.
տեղաւորուած չէ՞ աստ Հըսկայ կոթող,
Ոչ իսկ յաղթական սի՞ւմ ցուցադրուած.
Ոչ, ճշմարտութիւն յըստակ այս է քայց,
Ուրեմն առաջ ինչ էր, նոյն բող մնայ ան.
Կարմիր անձրեւն այդ ըրած էր քերքն յաջող.
Աշխարհն այդքան՝ շահ տեսած էր միայն,
Դուն առաջինն ու վերջինն դաշտաց՝ ուր արքան յաղթական:
- 18) Հարուտ գանկերու տեղին վրայ՝ հիմա,
Ֆրանսայի դամբան - Վաթերլոն մահաբեր.
Ի՞նչպէս ժամուայ մը մէջ Ոյժը կըրնայ
Շնորհածն ջընջել, Համբան փոխանցել:
Պարծենկոտ արծուին հուսկ թռիչքն հոս էր,
պատըռուած արնոտ ճանկերով՝ դաշտն այն,
Դաշնակից ազգաց նետերով խոցուած՝ նա.
փառատենչ կեանքին ամբողջ գործն ունայն,
Կը կըրէ ջարդուած աշխարհի օղակաց կոտրած շղթան:
- 19) Լաւ հատուցում, բող Գաղեացին ծամէ լկան,
փըրփրի կապանքէն, - քայց ազգերն ազա՞տ են.
Հնազանդեցնելո՞ւ ոմն, կըռուի ելան
Թէ սորվեցնել որ արքաներն ճիշտ իշխեն.
Ի՞նչ, դեռ վերապրող Գերութեան փշրանքէն՝
Նոր կու՞ո՞ք ըստեղծել. լուսեղ մեր ներկան՝
Առիծն վար առնող, Գայլին՝ ենթարկեն,
Ասոր Գահին՝ գալ ծունկի այս անգամ.
Ոչ, ուրեմն փաստեր ըլլան բող ձեր վրկան:
Թ՞ ո՛չ մի պարծենաք բռնաւորի մանկամար միայն.
Ջո՛ւր, դէմքերն աղուոր՝ սուգէն կընճոռտուած.
Եւրպիոյ ծաղկունքն բունէն խըլուեցան՝
Իր այգիները դեռ չըկոխկըրտած.
Ջո՛ւր մահ, գաղթ, փախուստ, ահ, սուգ կրած, ընկնուած
տարիներով, իսկ այժմ ոտքի կեցան
Միլիոններն ըմբոստ: Ի՞նչ արժեցուցած՝
Յարգը սուրին, է ծաղկեպսակն այն
պննող Հարմոնիոսի սուրն քաշուած Աթենքի բռնաւորին յանդիման:
- 20)

Ե Թ Է . . .

- 1) Գլուխըդ եթէ բարձր պահես երբ շուրջդ ամէնքն
իրենց գլուխներն կորսնցուցած քեզ մեղադրեն.
Ինքնավստահ եթէ մընաս՝ կասկածանքին դէմ այլոց նենգ,
հանդուրժելով, ըմբռնելով անոնց խըռովք-կասկածն անդրէն.
Թէ կարենաս դուն ըսպասել եւ անձանձրոյթ ալ համբերել.
Կամ սըտելու չը զիջանիս՝ երբ գրպարտեն քեզ անդադրում.
Ո՛չ ալ ինչաս ատելութեան թակարդն՝ երբ քեզ մարդիկ ատեն.
Եւ չը ջանաս ցուցադրել թէ շատ բարի ես եւ իմաստուն . . . :
- 2) Թէ երագել դուն կարենաս՝ ոչ գերուելով երագներէն.
Թէ մտածել կարենաս դուն, բայց խոհերուդ չըտալով թոյլ որ քեզ տիրեն.
Թէ կարենաս Յաղթանակի եւ Աղէտի դէմ յանդիման
կանգնիլ՝ երկուքն ընդունելով իբր վաղանցուկ երեւոյթներ.
Թէ կարենաս ցաւը կըրել ի տես այնպէս խեղաթիրուած
Հշմարտութեանց՝ նենգմիտ մարդոց լարած թակարդն անմիտներուն.
Կամ փշրուած տեսնել ամէնքն որոնց համար կեանքդ ես զոհեր,
եւ վերըստին զանոնք կանգնես ձեռքիդ մաշած գործիքներով . . . :
- 3) Թէ կարենաս՝ ստացուածքդ ամբողջ մէկ դէզի մէջ հաւաքելով
նոյնպէս բախտի մէկ հարուածով կորսնցնելով ոչ իսկ մէկ բառ
արտասանել կորուստիդ դէմ, այլ ըսկիզբէն վերըսկսիլ.
Թէ կարենաս ըստիպել որ սիրտըդ, ջիղերդ ու մկաններդ
շարունակեն ձգտումն իրենց ընդդէմ ամէն անյուսութեանց,
եւ դիմանալ՝ երբ ա՛լ ոչինչ է մընացեր քու ներսիդին,
բայց միայն Կամքն որ հըրաման կու տայ անոնց՝ «Դեռ դիմացէ՛ք» . . . :
- 4) Թէ կարենաս ամբոխներուն խօսիլ եւ վեր պահել զըլուխդ.
Ընթացակից՝ Վեհապետաց, բայց եւ կապուած՝ ժողովուրդին.
Ո՛չ բարեկամք, ո՛չ թշնամիք թէ կարենան ցաւընել քեզ.
Եթէ ոչ ոք բացառելով՝ հիացմունքիդ կապես ամէնքն.
Խստապահանջ վայրկեանը թէ լեցընել դուն կարողանաս
Վաթսունական երկվայրկեանի վազքով կտրող տարածութեամբ,
Քոնն է Երկիրն ու ամէն ինչ որ նորա մէջ կրնաս գտնել,
բայց մանաւանդ, ո՛վ իմ տըղաս, դուն իրաւ Մա՛րդ պիտի դառնաս:

Թրգմ. Թ.Ա.Մ.
Մայիս 1992

ՌՈՒՏԻԱՐՏ ԲԻՓԼԻՆԿ

I F

If you can keep your head when all about you
Are losing theirs and blaming it on you;
If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting you;
If you can wait and not be tired by waiting;
Or being lied about, don't deal in lies;
Or being hated, don't give way to hating;
And yet don't look too good, nor talk too wise.

If you can dream - and not make dreams your master',
If you can think - and not make thoughts your aim;
If you can meet with Triumph and Disaster
And treat those two impostors just the same;
If you can bear to hear the truth you've spoken
Twisted by knaves to make a trap for fools;
Or watch the things you gave your life to, broken,
And stoop and build'em up with worn-out tools;

If you can make one heap of all your winnings
And risk it on one turn of pitch-and-toss,
And lose, and start again at your beginnings
And never breathe a word about your loss;
If you can force your heart and nerve and sinew
To serve your turn long after they are gone,
And so hold on when there is nothing in you
Except the Will which says to them: "Hold on!"

If you can talk with crowds and keep your virtue,
Or walk with Kings - nor lose the common touch;
If neither foes nor friends can hurt you;
If all men count with you, but none too much;
If you can fill the unforgiving minute
With sixty seconds' worth of distance run,
Yours is the Earth and everything that's in it.
And - which is more - you'll be a Man, my son!

RUDYARD KIPLING

ՀՐԵՇՏԱԿԱՅԻՆ

Կ'ուզեմ նորէն ես երգել
 “Հրեշտակային” մեղեդին
 հսկայական գմբեթին
 ներքեւ, եւ շուրջն ծածկոյթին
 Գերեզմանին Յիսուսի:

Երգել այնպէս ինչպէս սովոր
 էի երգել կէս գիշերին,
 մեմաւորիկ վանականի
 հոգիով նուրբ, աղօթքի շունչ
 փաթած ձայնիս նեարդներուն
 երբոր հոգիս կը բանայի
 հաստատապէս եւ վնոարար
 հաւաստելու.
 “Հրեշտակային” . . .
 Լըցեր Աստուած
 եւ ըզգո սուրբ
 գեկեղեցի . . .:”

Մեծ գմբեթին ներքեւ ցրուած
 խշտեակներուն մէջ մրափող
 Յոյն եւ Լատին վանականներ
 մեծ լըռութեան կամարներէն
 ներթափանցող Հայու ձայնին
 չէին գիտեր ի՞նչ իմաստ տալ,
 ի՞նչ մեկնութիւն:
 - Խենթ այս տղան
 ի՞նչ կը խնդրէր
 իր Աստուծմէն:
 Կէս գիշերուան
 լըռութեան մէջ
 որո՞ւ համար
 այս հոգեցունց
 երկնասլաց
 այս մեղեդին:

Եւ ըստուերներ
 բընաթաթախ
 կը շարժին լուռ
 աչք ու ականջ
 դարձած ձայնին
 այս հայ տղուն
 որուն հոգին
 կ'ուզեմ կարդալ:

Ու կը դառնան
 իրենց խոցերն
 մըրափելու,
 հարցումով նոյն.
 - Խենթ այս տղան
 ի՞նչ կը խնդրէ
 իր Աստուծմէն:
 Կէս գիշերուան
 լըռութեան մէջ
 որո՞ւ համար
 այս հոգեցունց
 երկնասլաց
 այս մեղեդին:

Թ.Ա.Մ.

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

Ռ. Ա. ԱԹԱՅԱՆ

ԿՈՄԻՏԱՍԸ ՄՇԱԿԵԼ ԷՐ ԱՐԴՅՈՒՔ «ՀՐԵՇՏԱԿԱՅԻՆ»-Ը
ԹԵ ՈՉ(Մ. Եկմալյանի «Պատարագի» մի օրինակում Կոմիտասի
կատարած խազագրությունների առթիվ)

Ինչպես հայտնի է, Յոթ սրբասացությունները, դրանց թվում և «Հրեշտակային կարգաորոշեամբ»-ը, ս. Պատարագի արարողության մեջ տարբեր տոների համեմատ փոփոխվող հատվածներից են: Պատարագի խազավոր ձեռագրերում դրանք ընդգրկված են տարբեր քանակություններով: Մինչև այժմ դրանց առավել քանակությանը մենք հանդիպել ենք Վիեննայի Միփթարյան մատենադարանում պահվող 1340 թ. մի Մանրուսմունքում (թ. 183)՝ վեց սրբասացություն: Տարբեր է նաև տպագրված Պատարագներում, Ն. Թաշճյանի գրառած Պատարագում և Է. Աբգարի մշակման մեջ՝ յոթ, Մ. Եկմալյանի Պատարագում՝ վեց: Կոմիտասի՝ 1933-ին տպագրված Պատարագի բնագրում միայն մեկ սրբասացություն է՝ «Ով է որպես Տէր»-ը: Ինչու...

Կոմիտասի այդ՝ արական երգչախմբի հատկացված Պատարագը նրա ամենակարկառուն երկերից է: Այն դրամատուրգիական որոշակի ծրագրով և նյութերի որոշակի ընդգրկումով կառուցված համերգային ստեղծագործություն է և որպես այդպիսին լիովին ավարտված գործ է: Այդ երկը ստեղծելիս Կոմպոզիտորն, ըստ երևույթին, անհրաժեշտ է գտել սրբասացություններից նրանում զետեղել միայն մեկը և հենց «Ով է որպես Տէր»-ը: Այլ հարց է, որ հեղինակն իր երկը հնարավոր (և խոշոր) չափով հարմարեցրել է նաև պատարագի արարողությանը և կատարողին հնարավորություն է ընձեռել անհրաժեշտության դեպքում, օրինակ՝ «շարժական» տոների համար, դրանում որոշ լրացումներ կատարել կամ որոշ հատվածներ փոխարինել: Մեզ հաջողվել է հայտնաբերել նման «հարակից» երգերից մի քանիսի (դրանց թվում՝ նաև սրբասացությունների) արական երգչախմբային մշակումները, որոնք հեղինակը Պատարագում չի զետեղել, այլ առանձին է պահել: Մինչև վերջերս, սակայն, մեզ համար մութն էր մնում մասնավորապես «Հրեշտակային» և «Բազմութիւնք» սրբասացությունների հարցը՝ մշակել է արդյոք Պատարագի արարողության համար այնքան անհրաժեշտ

այդ հատվածներն ևս արական երգչախմբի համար, նույն սկզբունքներով, ինչպես մշակված է հոյակապ «Ով է որպէս»-ը:

Կ. Պոլսում հեղինակի ղեկավարությամբ դեռևս ձեռագիր Պատարագի առաջին կատարողները միաբերան հաստատում էին, որ միայն մեկ սըր-բասացություն են երգել: Ոչ միայն Պատարագի մեզ հասած բնագրում, այլև ժամանակին կատարման համար արտագրված երգչախմբային ձայնաբա-ծիկներում նույնպես միայն մեկ նույն «Ով է» սրբասացությունն է: Հիրա-վի, թվում էր, թե այդ երկու սրբասացությունները Կոմիտասը չի հասցրել մշակել: Այս սրբասացությունների «առավել անհրաժեշտության» և Պա-տարագի բնագրերում դրանց բացակայության հարցը զբաղեցրել է Կոմի-տասյան երկի գրեթե բոլոր տպագրողներին:

Կոմիտասի արական երգչախմբի հատկացված Պատարագը տպագր-վել է յոթ անգամ (բոլորը՝ Սփյուռքում): Յավոք պետք է ասել, որ գրեթե բոլոր տպագրություններն էլ, ճիշտ է՝ տարբեր չափով, մեղանշել են հե-ղինակային բնագրերի դեմ: Առանձնապես ցայտուն դա արտահայտվել է հենց սրբասացությունների բաժնում: Ոմանք Կոմիտասի սրբասացությունը Պատարագից պարզապես դուրս են թողել, այս դեռ ոչինչ. ոմանք եղածին հավելել են իրենց հորինածը. հրատարակիչներից մեկը հարցն ավելի հեշ-տությամբ լուծել է «կոլոմբոսյան» եղանակով՝ կոմիտասյան «Ով է որպէս» սրբասացության երաժշտությանը «հարմարեցրել» է մի քանի ուրիշ սըր-բասացությունների խոսքային տեքստերը... Որևէ դասական գործի (ինչ-պիսին նաև Կոմիտասի Պատարագն է) խմբագրության և հրատարակու-թյան համընդհանուր կանոններից էլնելով, հեղինակային տեքստի նկատ-մամբ նման կամայականությունները պետք է ճանաչվեն որպես անընդո-ւնելի: Բարեբախտաբար ներկայումս հայտնաբերվեցին խնդրո առարկա մշակումների գոյություն ունեցած լինելը հաստատող ծանրակշիռ փաստեր:

Վիեննայի Մխիթարյան Միաբանության մատենադարանում պահվում է Մ. Եկմալյանի Պատարագի մի շքեղակազմ օրինակ, վրան ճնշումով խո-շորատառ. ոսկեգիր՝ «Նորին Վեհափառության Լուսամիտ Հովանաորողի եկեղեցական երաժշտութեան, ամենախոնարհ նուէր ի Յօրինողէն»: Կազ-մի ստորին մասում աննկատ մանր ոսկետառ ռուսերենով գրված է գիր-քը կազմողի անունը՝ «Օ. Զիբերտ, Տիֆլիս»: Պահպանակի վերջին թերթին կարդացվում է մատենադարանի աշխատակցի ծանոթագրությունը՝ «Գնումն Ռուբեն Թերլեմեզեանէ մեկ անգղիական ֆունդի: Ըստ Թերլեմեզեանի վկա-յութեան Կոմիտաս վարդապետի օրինակն է մատենս և խազագրութիւնք նորին են»:

«Եկեղեցական երաժշտության լուսամիտ հովանավարող Նորին Վե-հափառությունը», անկասկած, Մկրտիչ Խրիմյան կաթողիկոսն է (և որ-քան դիպուկ է գրել այս խոսքերը Մ. Եկմալյանը): Բայց այստեղ հանե-լուկային շատ բան կա. ինչպես է այդ մատյանը հասել Ռուբեն Թերլեմեզ-յանին. դեռ ավելին՝ երբ, ինչու և ինչպես է այն դրված եղել Կոմիտասի տրամադրության ներքո... Այս հարցերի պարզաբանումը բնավ անէական չէ (օրինակ՝ ժամանակային հանգամանքները պարզելու համար), բայց դրանց մենք կանդրադառնանք այլ առիթով:

Խազերի «գաղտնիքը կորսվելուց հետո» առավել հաճախակի գործածվող սրբասա-ցությունների մեղեդիներում ժամանակի ընթացքում տեղի է ունեցել որոշ միանմանեցում: Ըստ երևույթին դա է «ոգեշնչել» ակնարկված հրատարակչին կատարելու սրբասացու-թյունների երաժշտության այդ «վերջնական» նույնացումը:

Մատյանը նշված է Մխիթարյան բազմահմուտ Հայր Օգոստինոս վ. Սեբուլյանի կազմած «Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մխիթարեան Միաբանութեան ի Վիեննայ, Գ. հատոր»-ում (Վ., 1983), 75 էջում գետնելված է նկարագրությունը, ուր բացի վերը բերված տեղեկություններից, նաև ասված է՝ «Մատենա յատուկ իմաստով ձեռագիր չէ: Եկմայանի՝ 1896-ին Լայպցիգ—Վիեննա տպագրված «Երգեցողությունք սրբոյ Պատարագի» տպագիր օրինակն է, որուն վրա Կոմիտաս վարդապետ մատիտով բազմաթիվ սրբագրություններ կատարած է, ժամանակը՝ 1896-են ետք»: Նաև մանրամասն նշված են գրքի այն էջերը, որոնցում կան «Կոմիտաս վարդապետի հայկական և եվրոպական խազագրությամբ հավելումներն ու սրբագրությունները»:

Այս տեղեկություններին պետք է ավելացնենք նեղ-մասնագիտական մոտեցումից բխող, հարցի էությունը ավելի ճշգրտող երկու կարևոր տեղեկություն.

Առաջինը՝ ցուցակում թվարկված ոչ բոլոր էջերում եղող խազագրության մատտագիր նշումները Կոմիտասին են. դրանցում կան երեք (գուցե և՛ չորս) տարբեր ձեռքեր, և սրանցով կատարված նշումները տարբեր, բայց միշտ որոշակի նպատակ են հետապնդել: Մասնավորապես, եվրոպական նոտաներով Եկմայանի եռաձայն շարադրությունը քառաձայնի վերածող նշումները, թեև գրված են գրագետ ձեռքով, բայց Կոմիտասինը չեն:

Երկրորդը՝ Կոմիտասի բոլոր նշումներն էլ (բոլորը հայկական նոտայով) սրբագրություններ կամ պարզ հավելումներ չեն և, ընդհանրապես, Եկմայանի Պատարագի հետ անմիջական կապ չունեն (ի դեպ ասած՝ կապ չունեն նաև Եկմայանի Պատարագի մասին 1897-ին Կոմիտասի տպագրած քննական հոդվածի բովանդակության հետ): Դրանք Պատարագի նշված հատվածների Կոմիտասյան մեղեդիական մշակման և բազմաձայնման մտահղացումներն են՝ երաժշտական ինքնուրույն և կոմկրետ գաղափարներ՝ միշտ է՝ մեծ մասամբ ուրվագրային և հաճախ ոչ լրիվ. գրված է այն, ինչը Պատարագը մշակելու պրոցեսում մտքում ծագելուց հետո գրողը անհրաժեշտ է գտել այս կամ այն կերպ թղթի վրա ևս դրոշմել:

Եվ եթե «սրբագրություն» եզրն այս դեպքում այնուամենայնիվ կարող է մեջ բերվել, ապա դա կվերաբերի ոչ թե Եկմայանի, այլ Ն. Թաշճյանի գրառած միաձայն մեղեդիներին, որոնք Եկմայանի համար էլ սկզբնաղբյուր են դարձել: Բայց այդ «սրբագրությունն» էլ ոչ թե պարզապես շրտկում կամ ուղղում, ոչ թե խմբագրում կամ նույնիսկ բարեփոխում, այլ ստեղծագործորեն վերամշակում է: Կոմիտասի նշումների բնույթը առարկայորեն ցուցադրելու նպատակով որպես նմուշ բերենք «Ով է որպես» սրբասացությունից «Աստուած մեր, խաչեցաւ վասն մեր, թաղեցաւ եւ յարեաւ» մեղեդիական հատվածը Ն. Թաշճյանի գրառած տարբերակով (Թաշճյան— էջ 147), Մ. Եկմայանի օգտագործած ձևով, որ Թաշճյանի թեթևակի խմբագրումն է (Եկմայան, էջ 29—30) և այն տարբերակով, որ Կոմիտասը

Կոմիտասի Պատարագի «տպարանային կյանքի» կամ, այսպես ասենք՝ «առարկայորեն կենցաղավարելու» բազմաշարքար պատմությանը, նրանում տարբեր հրատարակիչների կատարած փոփոխություններին՝ հեղինակային երաժշտական տեքստի աղավաղում, այլազան ձևերով վերաշարադրություն, ինքնահնար հատվածների ներդրում, միանգամայն ավելորդ նվագակցության, այն էլ՝ ցածրաճաշակ նվագակցության հավելում և այլն՝ մենք անդրադարձել ենք կոմպոզիտորի Երկերի ժողովածուի 7-րդ հատորում («Պատարագ»), որը ներկայումս պատրաստ է հրատարակության:

մատիտով ուրվագրել է մատյանում. համեմատությունից պարզ երևում են միմյանցից միանգամայն տարբեր, սեփական գեղարվեստական համոզմունքներ ու պատկերացումներ.

Օրինակ 1

Դժվար չէ կոսհել այն սկզբունքները (պահանջները), որոնցով առաջնորդվել է մասնավորապես Կոմիտասը բերված մեղեդիի և ընդհանրապես հայկական մեղեդիների նման վերամշակման գործում. դրանք մի կողմից ընդհանուր սկզբունքներ են՝ մեղեդիական տրամաբանվածություն, ձևի և չափի զգացման պահպանում, գեղարվեստական պարզություն՝ այս բոլորը որոշակիացվել են ազգային ընդհանուր ոճի պահպանումով և զարգացումով, մյուս կողմից մասնավոր պահանջներ՝ առավել ավանդական (մասնավորապես էջմիածնական) տարբերակների օգտագործում և խոսքային տեքստի հստակ դրսևորում: Այս ամենը տեսնվում, հասկացվում, զգացվում է խնդրո առարկա բոլոր նշումներում, որոնք, ցավով կրկնենք՝ մեծ մասամբ ամբողջական չեն:

Վիեննայում պահվող Եկմալյանի Պատարագի օրինակում Կոմիտասի խազագրությունները նախ՝ հաստատում են այն, ինչը մինչև հիմա սոսկ ենթադրաբար կարելի էր ասել՝ Կոմիտասը մշակել է կամ ձեռնարկել է մշակելու բոլոր սրբասացությունները, ապա՝ այդ խազագրությունը մեզ տալիս է մինչև այժմ անհայտ մնացած սրբասացություններից գոնե մեկի՝ նույն «Հրեշտակային»-ի կոմիտասյան մշակման լրիվ տեքստը:

Կոմիտասյան նման «խազագրությունները» — արտաքուստ դրանց նման նշումներ կան նրա գրեթե բոլոր բնագրերում (կարդալ-վերծանելը, ընդհանրապես, բավական դժվարին գործ է)*, դրա համար պետք է հիմնովին ծանոթ լինել նրա գրավոր-ստեղծագործական աշխատանքի բոլոր առանձնահատկություններին: Ներկա դեպքում գործը մասնավոր կերպով դժվարացնում է և այն, որ այդ մատիտով նշումները ի սկզբանե էլ շատ մութ չեն եղել և շատ տեղերում արդեն ջնջվել են, երբեմն հազիվ կարելի է նշմարել, որ այսինչ տեղում ինչ-որ բան գրված է եղել: Եվ, վերջապես, դեպքը բոլորովին արտաոտց է նրանով, (թեև Կոմիտասի համար ոչ բացառիկ), որ իր ստեղծագործական մտահղացումները նա գրել է ոչ թե առանձին «մաքուր» թղթերի վրա, ասենք՝ հատուկ նոտատետրում, այլ տպագրված նոտաների «սպիտակ լուսանցքներում»: Այս բանի համար կարող էին լինել կոնկրետ պատճառներ (ասենք՝ ձեռքին համապատասխան թուղթ չկար, այսպիսի դեպքեր ևս շատ են եղել): Բայց այս դեպքում պատճառը սոսկ շտապողականությունն է եղել. Կոմիտասը հիմնվում էր այն նույն մեղեդիների վրա, որոնք Թաշնյանի ժողովածուից քաղված, արդեն արձանագրված էին Եկմալյանի Պատարագում, իսկ Լալայցիզ—Վիեննայում շատ հարմար տպագրված այդ մատյանում հայկական նոտայով մանրագիր աշխատելու համար ազատ շատ տեղ կար...

* Եվ այստեղ, այդ կարևոր նյութի ուսումնասիրության համար մեզ ընձեռած հնամար վորության համար պետք է մեր խորին երախտագիտությունը հայտնենք Վիեննայի Մխիթարյան Միաբանությանը, մասնավորապես Արքաեպիս Գրիգորիս Մանեյանին և հայր Ծղոտիմոս Սեբուլյանին:

Աւարու - ւիճ Տէր

Խա -

Հէ - ցաւ Վա - սըն

Տէր, քա -

Հէ - ցաւ,

Աւարու - ւիճ Տէր Խա -

Հէ - ցաւ

Վա - սըն Տէր,

քա -

Հէ - ցաւ,

Աւարու

Տէր Խա - Հէ - ցաւ - սըն Տէր, քա - Հէ - ցաւ,

Որ այդ նշումները իրոք Կոմիտասին են, հաստատվում է ոչ միայն ձևագրի հանգամանքով ու գրության առանձնահատկություններով (թեև սրանք, անշուշտ, շատ կարևոր են), այլ նաև գրված երաժշտության բուն բովանդակությամբ, ոճով, ներդաշնակության և ձայնավարության հատկանիշներով, 1933-ին տպագրված Պատարագի բնագրի հետ համեմատության արդյունքներով և այլն: Պահպանված բոլոր նշումները մենք համբերատարությամբ վերծանեցինք, դրանք գրված են տպագրված Պատարագի բնագրից վաղ, որպես այդ Պատարագի սկզբնական ուրվագրություն: Որոշ հատվածներ առանց փոխվելու անցել են ավարտված Պատարագի մեջ, այլ հատվածներ նույնությամբ գրված են եղել Պատարագի բնագրում, բայց հետագայում հեղինակն իր գրածը մասամբ փոփոխել է: Բոլոր նշումներն այստեղ նկարագրել և մեջ բերելը հնարավոր բան չէ*: Այստեղ մենք կսահմանափակվենք միայն «Հրեշտակային կարգաորոշեամբ» եռաձայն սրբասացությունը առաջին անգամ հրապարակելով (այն առավել լրիվ է ուրվագրված), դրանում, բազմաձայն ամբողջության մեջ հստակ իրականացված են այն նույն սկզբունքները, որոնցով, ինչպես վերը նկատեցինք, Կոմիտասը ղեկավարվում էր արդեն իսկ սոսկ մեղեդին մշակելիս:

Օրինակ 2ա և 2բ

Հնարավոր է, որ այս նույն երկը հեղինակն ունեցել է և մաքուր արտագրված վիճակում, բայց այդպիսի մաքրագրություն և, ընդհանրապես, «Հրեշտակային»-ի կոմիտասյան մշակման որևէ այլ հետք դեռ գտնված չէ: Մինչդեռ այս մշակումը, իրենում ներփակված գեղարվեստական խորունկ գաղափարի պարզ, անպաճույճ իրականացումով և ամբողջության յուրահատուկ ջերմաշունչ-ներդաշնակ հնչողությամբ իր այս ուրվագծային վիճակում էլ խիստ առիքնող է:

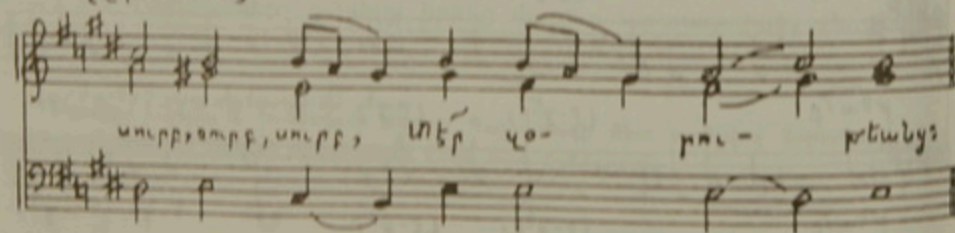
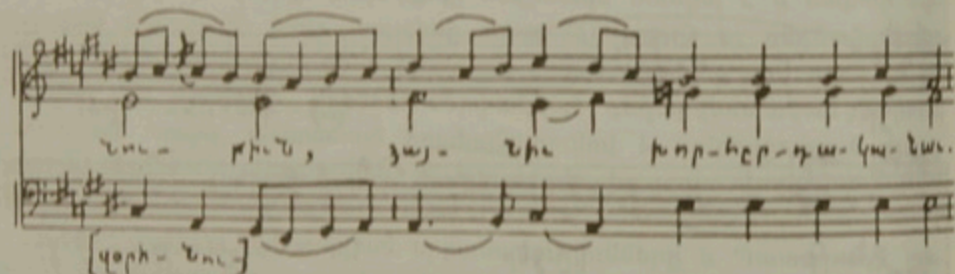
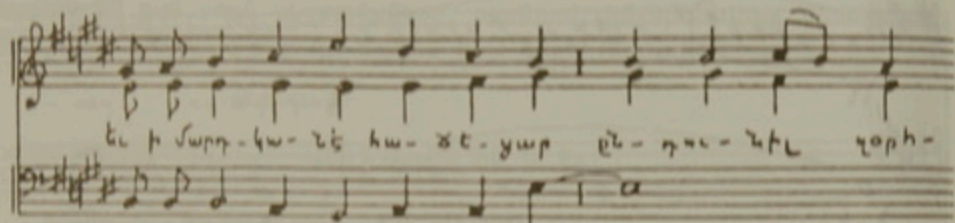
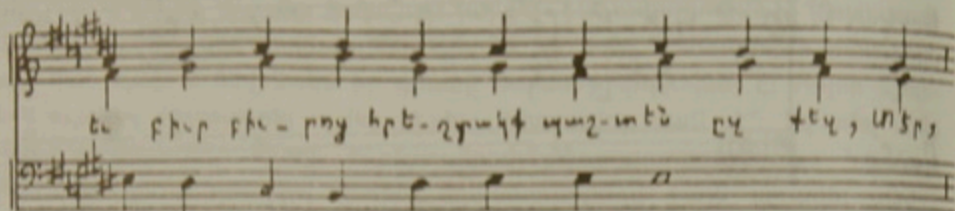
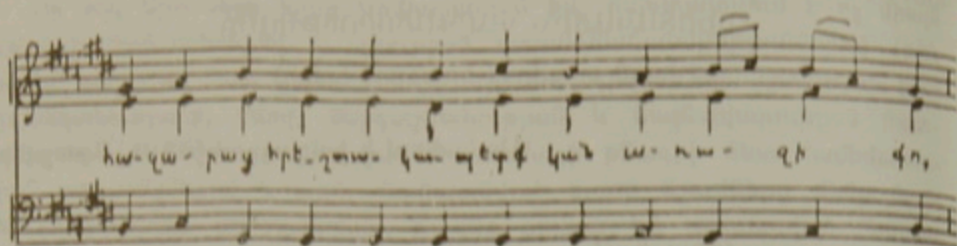
Հույս պահենք կոմիտասյան սրբասացությունները և Պատարագի լրացուցիչ այլ հատվածները գտնելու իրենց մաքուր արտագրված, վերջնական տեսքով:

* Դրանք, ինչպես և Կոմիտասի ներկա Պատարագի հետ առնչվող նորահայտ բոլոր նյութերը բերված են Երկերի ժողովածուի նույն 7-րդ հատորում:

Այս յօդուածը առնուած է "Էջմիածին" ամսագրի 1991 ԴԵԶ համարէն: Ե 86-93 (Ռ. Աբայան):

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՐՐԱՌԱՅԻՆ ՀԵՏՔԵՐ
«ԳԻՐՔ ՄՆԵԴՈՑ»-Ի ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ

Ա. Ս. ՋԵՏՔՈՒՆՅԱՆ

Հայերենի բարբառների անցյալի վիճակի վերաբերյալ տեղեկություններ ձարելի է քաղել ոչ միայն անցյալում բարբառով զրկված երկերից (Ձաքարիա Ազուկեցու Օրագրությունը, Հովհաննես Տեր-Գալթյանի Հաշվետուարը, տաղասացների երկեր, ձեռագրերի հիշատակարաններ և այլն), այլև դասական երկերի արտագրություններից: Որքան էլ եկեղեցու սրբագործած «Աստվածաշունչը», նրա առանձին գրքերը ենթակա չէին ո՛չ բնագրային, ո՛չ էլ լեզվական փոփոխությունների, այնուամենայնիվ գրիչներն իրենց հայրենի բնաշխարհի ձևունդն էին, և նրանցից յուրաքանչյուրի մեջ չէր կարող զոնե երբեմն իրեն զգալ շտալ մայրենի բարբառը:

Միջնադարի երկերից բարբառային հետքեր քաղելու գործը դժվարանում է նախ և առաջ այն բանով, որ հայտնի չէ, թե գրիչը Բ, Գ, Դ, Ծ, Զ գրելիս հենց Բ, Գ, Դ, Ծ, Զ հնչյուններն է նկատի ունեցել, թե՞ պ, կ, տ, ծ, ն կամ փ, ք, ց, չ: Բացի այդ, միայն «Գիրք ծնեղոց»-ի բառապաշարից (բայտ մեր կազմած համարաբարձի՝ 1911 բառ) չէր կարելի քաղել հնչյունական հատկանիշների (զուգարանությունների) բոլոր 50 կետերին՝ վերաբերող օրինակներ: Մեր բերած օրինակները ճշող մեծամասնությամբ հանդիպում են մեկ կամ մի քանի ձեռագրերում: Այդ նշանակում է, որ բարբառային հետք պարունակող տարբերակները սահմանափակ կիրառություն ունեն. դրանք նկատել են միայն դասական գրաբարը յուրացրած կամ այլ բարբառով խոսող գրիչները և սրբագրել դրանք: Բերված օրինակների բարբառային լինելը վկայում է մեկ այլ հանգամանք ևս. բաղաձայնների տեղաշարժի երևույթը հետևողական է ամեն մի ձեռագրում:

«Գիրք ծնեղոց» պարունակող ձեռագրերը տալիս են բարբառային բնույթ ունեցող լեզվական հետևյալ երևույթները.

Ա. ՊԱՅՔԱԿԱՆՆԵՐ ՈՒ ԿԵՍԱՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

1. Ձայնեղ պայքականների ու կիսաշփականների շնչեղ-խլացում.

Բառակազմում

բ~փ. Փարուել² (ԻԲ 22—Է₂, ԻԸ 5—Լ₃)³.

¹ Նկատի ունենք Գ. Ջահուկյանի «Հայ բարբառագիտության ներածություն» (Նրևան, 1972) գրքի 45—48 և 63—66 էջերում թվարկված հնչյունական հատկանիշները:

² Կա և Բաբաղ-Փարան օրինակը, բայց դա կապված է Բաբաղ հատուկ տեղեր մեկնաբանելու հետ:

³ Այստեղ և հետագայում օրինակներին, փակագծերում, հաջորդում են «Գիրք ծնեղոց»-ի զուգարանի ու տեղի համարները, իսկ գծիկից հետո՝ այդ տարբերակները պարունակող ձեռագրի կամ ձեռագրերի պայմանական նշանները, որոնց վերլուծությունը տե՛ս մեր «Աստվածաշունչի հայերեն թարգմանության ձեռագրական միավորների դասակարգման մասին» հոդվածը («Րաների Մատենագրարներ», № 12, Նրևան, 1977, էջ 295—304), ինչպես նաև «Գիրք ծնեղոց», Նրևան, 1985, էջ 92—137 (օգտագործված ձեռագրերի պայմանական նշանների ցանկն ու դրանց վերլուծությունը տե՛ս նաև հոդվածի վերջում), իսկ հունարեն ձեռագրերի պայմանական նշանների վերածանությունը՝ Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum, Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum, Vol. I, Genesis, edidit John William Wevers, Göttingen, 1974, S. 9—69.

զ~բ. Քերքեսացի (Ժ 16—L₃)։ Ալստեղ կարելի էր բերել նաև զի հնույ՝ կապակցություն փոխարեն «ի քնույ՝ տարրերակի օրինակը, բայց դա ավելի շուտ կապված է այն բանի հետ, որ հունարեն բնագրային և πῶς δύνου-ի (զի հնույ՝) փոխարեն հունարեն Μ 376 71—346—527 319 ձևա-գրերում ունենք ἀπὸ τοῦ δύνου (զի քնույ)։

ձ~ց. ցորոյն (ԺԴ 6—L₃)։

Բ-ին հաջորդող, վանկի վերջում, միջնավանկի սկզբում և ձայնավորների միջև (այսուհետև՝ «մեացյալ դիֆֆերում»)։

բ~փ. խափել (Դ 13—L₃, ԻԷ 36, ԻԹ 25—E₂, ԼԱ 41—E₂K₈), Յեփու-ացի (Ժ 16—E₂₀ I₃, ԺԵ 21—L₃), եփրեա (Ժ 21—J₅K₂), Ափիդա (ԻԵ 4—C₈), Քափրաբայ (ԼԵ 14—C₆G₀), Քեփրոն (ԼԵ 27—B₃), Սեփեզովնի (ԼԶ 24—G₉), գուփ (ԼԷ 22, 24—G₁) և սրա թեքված ձևեր՝ գփոց (ԼԷ 20—H₆), գփի (ԼԷ 29—G₁)։

զ~բ. չորան (Դ 8—B₃), զերբս (Դ 21—K₂), զաբուան (Ը 7—E₂), զՔերքեսացին (Ժ 16—L₃), Բարբաղ (ԺԴ 1—D₈), սուբ (ԻԴ 2—L₃Z), Ռա-բուել (ԻԵ 3—J₆, ԼԶ 4—J₄, ԼԶ 10, 13—D₈ և ալուսր), եզրաբա (ԻԵ 4—C₃ J₄), Աբար (ԻԵ 12—L₃), Արեբ (ԽԱ 45—H₆), բարբման (ԽԲ 23—C₈D₁ G₀H₃I₃)։

զ~բ. Գաբ (ԼԵ 25—B₄, Լ 11—G₉), Փուր (Ժ 6—A₉B₃), զԱրեբ (Ե 16—K₂), Աբաբ (Ժ 10—G₁ I₃), Արփաբաբ (Ժ 22, 24, ԺԱ 11, 12—J₆), Գոբեր (Ժ 23—J₃), Ասարմովբ (Ժ 26—A₉B₃), Քաղբեացոց (ԺԱ 28, 31—B₃, ԺԵ 7—B₃G₁), տասանորբս (ԺԴ 24—G₈), Յեզրափ (ԻԹ 22—B₁ C₂₆), երթուա (ԻԴ 7—E₂), երթման (ԻԸ 10—L₃), յարբ (ԻԴ 32—L₃), եր-րագա (ԻԵ 4—G₉), Գաղղաբե (ԼԷ 25—L₃), Մաթիանացիբ⁴ (ԼԷ 28—B₃)։

ձ~ց. դարցուբ (ԻԲ 5—x), բուրց (ԼԷ 34—A₄H₆)։

չ~չ. աղչիկ (ԺԶ 1—E₂), զորոչսն (Լ 39—G₁), առաչի (ԼԹ 9—E₂), զարչառ (ԼԴ 28—K₂)։

2. Ձայնեղ պայթականների ու կիսաշփականների խլացում.
Քառասկզբում։

Ունենք միայն մեկ օրինակ. Տինայ (ԼԴ 24—E₂)։

Այս բաղաձայնների խլացումն ավելի շուտ լինում է մնացյալ դիրքերում։
բ~պ. ծըծումալ (ԺԹ 24—H₇), զՏապեկ (ԻԲ 24—B₄), Ապդիկ (ԻԵ 13—H₆), բմակաց (ԼԱ 27—A₈B₃G₀H₆), բմպոնիցիս (ԺԹ 17—H₇)։

զ~կ. հանկեալ (Բ 2—B₄), հանկեբուբ (ԺԹ 2—G₃), հանկուցեալ (ԽԹ 14—C₂E₀), անկամ (Դ 24—G₃, ԻԲ 15—C₈Z), միւսանկամ (ԺԸ 32—C₈G₃), հիմկ (Ե 6—G₁₀, Ե 11—G₁, Ե 30—G₃), հնկեառասան (Ե 10—G₁K₂), յրոնկունս (Է 22—G₁H₇), Անկե⁵ (ԺԴ 3—G₈₉₀), ժառանկեցե (ԺԵ 3, 4—C₈G₃), ժառանկեմ (ԺԵ 8—J₆), ժառանկեցին (ԽԷ 27—C₈), արծաբակինբ (ԺԷ 27—E₂), կոկի (ԺԸ 8—E₂), կանկեբաց (ԻԸ 18, 21—B₃D₈E₀G₃, ԼԵ 14—A₈B₃₄, ԼԵ 20—A₈B₅F₅G₁₀), կանկեբալ (ԼԱ 45—G₁), կանկեցեալ (ԼԷ 7—F₅G₁)։

⁴ Քննարկվող հարցի տեսակետից խիստ հատկանշական է, որ այս բառի բ-ի վրա հետո դ է գրված։

⁵ Գոնե այս հատուկ անուն-բառի գ-ն կ-ի չպիտի վերածվեր, որովհետև հունարենի Դ կրկնակ բաղաձայնը միշտ տալիս է նգ. ⁶ Այսինքն՝ Արգե։

դ~տ. Գայերիդատ ($\text{Դ } 18-\rho \text{E}_2$), ընտ ($\text{Թ } 13-\text{H}_2$), Փուտ ($\text{ժ } 6-\text{J}_4$), պանտխոնցալ ($\text{ժԴ } 12-\text{B}_7\text{F}_5\text{G}_3$, $\text{Ի } 1-\text{B}_3$, $\text{ԼԷ } 1-\text{A}_4$), պնտեցալ ($\text{ժԴ } 15-\text{G}_{30}$, $\text{ժԸ } 6-\text{G}_0$), հնազանտ ($\text{ժԶ } 9-\text{B}_7$), զայտ ($\text{ժԹ } 7-\text{G}_8$), արզանտ ($\text{Ի } 18-\text{A}_8$), Յեաթափ ($\text{ԻԲ } 22-\text{G}_3$), սանտուղը ($\text{ԻԸ } 22-\text{H}_6$), յեռանտ ($\text{ԼԱ } 2, 5-\text{B}_4\text{C}_{26}\text{D}_{30}\text{E}_0\text{G}_{35}$), զզինտան ($\text{ԼԵ } 4-\text{D}_0\text{G}_0$), անտրանիկ ($\text{ԼԵ } 23-\text{H}_2$), ժանտը ($\text{ԽԱ } 17-\text{A}_{19}\text{F}_5\text{G}_5\text{H}_9\text{I}_1$), դժընտակը ($\text{ԽԱ } 19-\text{H}_3$), Գ~տ փոխափոխմը շատ է հատկապես այն դեպքում, երբ դ-ն հոդ է, ուստի բազմաբարձր ենք միայն աղբյուրները նշելով. Ա. 22— H_6 , Գ. 2— $\rho \text{B}_3\text{C}_3$, Զ. 3— H_6 , Է. 1— G_3 , ժԴ. 21— C_8G_{10} , ժԴ. 24— C_8G_9 , ԻԴ. 14— B_3 , ԻԴ. 43— G_1 , ԻԴ. 44— $\text{A}_8\text{C}_2\text{E}_0$, ԻԴ. 46— B_4 , ԼԸ. 18— A_8B_{47} , ԼԸ. 25— $\text{A}_4\text{B}_7\text{G}_0$, ԼԸ. 25— $\text{B}_4\text{C}_2\text{D}_{38}\text{E}_2\text{G}_0$, ԽԵ. 21— E_2 .

ձ~ծ. պղնձոյ ($\text{Դ } 22-\text{A}_8\text{G}_0\text{H}_9$), հունծը ($\text{Ը } 22-\text{D}_0$), հնծոց ($\text{Լ } 14-\text{C}_8\text{D}_0\text{G}_{39}$), խնծոր ($\text{Լ } 14-\text{B}_4\text{C}_2\text{D}_{38}\text{E}_{20}\text{G}_3\text{H}_3\text{J}_3$).

ջ~ն. զբաննար ($\text{Ա } 11, 12-\text{H}_6$), երինն ($\text{ժԵ } 9-\text{H}_6$), բաղարն ($\text{ժԹ } 3-\text{C}_8\text{E}_0\text{H}_{367}\text{J}_6\text{Z}_1$), ապարաննանս ($\text{ԻԴ } 22-\text{B}_3$), զինագոյնը ($\text{ԻԹ } 17-\text{B}_3\text{C}_8\text{E}_2$), փննի ($\text{ԽԱ } 5-\text{D}_8$, $\text{ԽԱ } 22-\text{A}_4$), արնառ ($\text{ԽԷ } 1-\text{I}_3$), տանիք ($\text{ԽԷ } 24-\text{E}_2$).

3. Խոյ պայթականների ու կիսաշփականների ձայնեղացում.

Քառասկզբում.

կ~գ. գԳեղմովնացիս ($\text{ժԵ } 19-\text{G}_8$), գայցէ ($\text{ԽԱ } 1-\text{H}_6$).

տ~դ. Դիգրիս ($\text{Բ } 14-\text{e}$).

ծ~ձ. ձառոյ ($\text{ԻԱ } 15-\text{G}_8$), ձերացեալ ($\text{ԻԷ } 2-\text{E}_2$).

Մնացյալ դիֆֆերում.

պ~բ. յամբս ($\text{Թ } 13-\text{B}_3\text{C}_8\text{G}_{89}$, $\text{Թ } 14-\text{B}_7\text{C}_8$), ամբը ($\text{ԻԵ } 7-\text{J}_6$), ըմբելոյ ($\text{ԻԴ } 14, 19, 22-\text{B}_7\text{C}_8\text{F}_6\text{G}_3\text{H}_6$), ըմբել ($\text{Լ } 38, 38-\text{C}_8\text{F}_6$), ըմբեր ($\text{ԽԴ } 5-\text{B}_7\text{C}_8\text{F}_6\text{G}_1$), ոսբնեայ ($\text{ԻԵ } 34-\text{B}_4$).

կ~գ. անգեաց ($\text{Բ } 8-\text{B}_7\text{H}_9$, $\text{Թ } 20-\text{B}_7\text{G}_8\text{H}_3$, $\text{ԻԱ } 33-\text{G}_9$), անգան ($\text{Դ } 5-\text{B}_4\text{C}_{28}\text{E}_0$, $\text{ժԴ } 10-\text{D}_0\text{G}_9$, $\text{ԽԴ } 14-\text{G}_1$, $\text{Ծ } 18-\text{B}_7\text{C}_2\text{G}_3$), անգաներ ($\text{ժԵ } 12-\text{C}_6\text{G}_1$), անգալ ($\text{ժԷ } 3$, $\text{ԽԶ } 29-\text{G}_1$), յանգանել ($\text{ժԹ } 20-\text{B}_7$), անգանիցիս ($\text{ժԹ } 22-\text{G}_9$), անգեալ ($\text{ԽԵ } 14-\text{G}_1$, $\text{Ծ } 1-\text{B}_7\text{G}_1$), ընգալալ ($\text{Ը } 9-\text{H}_3$), ընգալ ($\text{ԼԴ } 10-\text{H}_3$), մանգուրենե ($\text{Ը } 21-\text{C}_8\text{G}_3$, $\text{ԽԶ } 34-\text{B}_7$), մանգանն ($\text{ԻԱ } 12, 16, 17, 19, ԼԲ } 11-\text{A}_8\text{B}_7\text{C}_8$), մանգուրեն ($\text{ԻԵ } 22-\text{A}_8$, $\text{ԼԴ } 15-\text{B}_7\text{C}_8$), զմանգուրեն ($\text{ԼԴ } 1-\text{A}_8\text{B}_7\text{C}_8$), մանգանց ($\text{ԽԵ } 19-\text{A}_8\text{B}_7$), մանգուիդ ($\text{ժԴ } 24-\text{H}_6$), ունզն ($\text{ժԶ } 2-\text{C}_2$, $\text{ժԸ } 10-\text{A}_8\text{C}_2$, $\text{ԻԴ } 11-\text{B}_7$), յարգալ ($\text{ժԹ } 8-\text{A}_8$), ընգերի ($\text{ԻԶ } 31-\text{A}_8$), ծնգաց ($\text{Լ } 3$, $\text{ԽԸ } 12-\text{A}_{28}$), ընգուզի ($\text{Լ } 37-\text{A}_{289}$), ընգոյզ ($\text{ԽԴ } 11-\text{A}_8\text{B}_4\text{C}_{26}\text{G}_{38}$), ցանգանալով ($\text{ԼԱ } 30-\text{C}_8\text{K}_2$), ցանգալով ($\text{ԼԱ } 30-\text{J}_6$), ցանգացեալ ($\text{ԼԱ } 30-\text{B}_7$), ցանգացայ ($\text{ԼԱ } 30-\text{G}_9$), ցանգացալ ($\text{ԽԹ } 14-\text{G}_{89}$), ընգեսցուք ($\text{ԼԷ } 20-\text{A}_8\text{B}_7$), ընգեցիցն ($\text{ԼԷ } 24-\text{H}_9$), ընգեխուլ ($\text{ԽԹ } 17-\text{C}_8$), ցանգ ($\text{ԼԸ } 29-\text{A}_8\text{B}_7\text{C}_1\text{E}_2\text{F}_{79}$), խունգ ($\text{ԽԴ } 11-\text{B}_4\text{C}_{26}\text{E}_4$), խունգս ($\text{ԽԴ } 11-\text{B}_7$), զիրգս ($\text{ԽԸ } 10-\text{J}_6$), յանգողին ($\text{ԽԹ } 4-\text{B}_7$), յագարագին ($\text{ԽԹ } 29-\text{F}_5$).

տ~դ. ընդրեցիցն ($\text{Զ } 2-\text{B}_{34}\text{C}_{28}\text{E}_0\text{F}_6\text{G}_{39}\text{H}_3$), ընդրեաց ($\text{ժԴ } 11-\text{B}_{37}\text{C}_8\text{G}_9$), ընդիրս ($\text{ԻԷ } 9-\text{A}_9\text{B}_3\text{C}_8$), ցընգանիս ($\text{ԼԵ } 2-\text{B}_{37}\text{C}_8\text{E}_0\text{G}_{10}\text{H}_3$), ընդանեաց ($\text{ԼԹ } 10-\text{A}_4\text{B}_{37}\text{C}_8\text{F}_5$), պանգուխդ ($\text{ԻԴ } 4-\text{B}_3$).

ծ~ձ. արձաթոյ ($\text{ԻԴ } 53-\text{J}_6$), ընձայքն ($\text{ԼԲ } 21-\text{A}_4\text{B}_7\text{E}_0\text{F}_6\text{H}_3$), զընձայսն ($\text{ԼԴ } 10-\text{A}_4\text{B}_{17}\text{C}_2\text{D}_3\text{F}_{56}\text{G}_1\text{H}_3$, $\text{ԽԴ } 26-\text{A}_4\text{B}_7\text{D}_3\text{F}_8$), ընձայս ($\text{ԻԴ } 53-\text{B}_{347}\text{C}_2\text{D}_3\text{E}_0\text{F}_{16}\text{H}_3$).

ն~շ. վաղջանել (*Ժէ* 22— C_8 , *Իե* 32— $C_8 I_3$, *Իէ* 2— $C_8 H_9$, *ԽԻ* 31, *ԽԹ* 1, *Ծ* 16, 26— C_8): ն~շ փոխարկումը մասամբ բացատրելի է նաև նշ հնչյունին նախորդող ղ ձայնեղի ազդեցությամբ կատարված առնմանությունը, թեև կան դե գուգորդությունն ունեցող օրինակներ էս. վաղ հան (*ԽԹ* 1— H_3 , *Ծ* 16— A_4 , *Ծ* 26— $A_4 H_3$):

4. Խուլ պայթականների ու կիսաշփականների շնչեղ-խլացում.

Բառասկզբում.

պ~փ. փայտառեաց (*փ*ս պատառեաց. *ԻԲ* 3— f)

ե~բ. քոփս (*լ*Բ 15— G_3), քաղէս (*ժ*Դ 7— G_3):

Մնացյալ դիրքերում.

կ~ք. մարդիք (*Ջ* 1, *ժ*Գ 13— G_3), գեղեցիք (*Ջ* 2— δ), գեղեցիք (*ԽԱ* 22— H_3 , *ԽԱ* 26— J_6), այդոցիք (*ժ*Թ 8— G_1), հասք (*ԽԱ* 6— $E_2 H_7$, *ԽԱ* 7— K_8 , *ԽԱ* 22— J_6).

տ~թ. Ղովթանայ (*լ*Ջ 22— D_3).

ծ~ց. անիցանէ (*Իէ* 29— I_1).

ն~շ. դահլապետի (*լէ* 36— H_9):

5. Շնչեղ-խուլ պայթականների ու կիսաշփականների ձայնեղացում.

Բառասկզբում.

փ~բ. բուշ (*Գ* 18— J_6), Բոքոք (*ԽՋ* 21— $C_{18} D_8 E_{24} F_{79} J_6$).

ք~գ. Գոդողագոմոր (*ժ*Դ 1, 4, 5, 9— $C_8 E_2 F_5 H_{67} K_8$), ցԳոքաղ (*ժ*Դ 15— $A_8 G_{39} H_7$), գերծ (*լ* 37, 37, 38— C_8), եգերծ (*լ* 37, 37, 38— A_9), Գեքրոնի (*լէ* 14— G_8).

բ~դ. Դարգաղայ (*ժ*Դ 9— Z).

շ~ջ. չոգալ (*ԻԱ* 19— K_2):

Մնացյալ դիրքերում.

փ~բ. եբրոն (*ԻԳ* 8— I_3 , *Իե* 9— G_1 , *ԽԹ* 30— I_3 , *Ծ* 13— G_8), Գեքաք (*Իե* 4— G_8), Զեղբա (*լ* 10— B_3 , *ԽՋ* 18— H_3), Զելբա (*լ* 12— B_7 , *լէ* 2— E_2), յաբշտակեցին (*լ*Դ 29— C_8), յաբշտակող (*ԽԹ* 27— C_8), յեքաքա (*լե* 16— $E_2 G_1$), գեղիբազ (*լ*Ջ 4— L_3), Սաբոն (*ԽՋ* 16— E_2), գՅեքրեմ (*ԽԸ* 1— K_2 , *ԽԸ* 20— E_2).

ք~գ. քագեան (*Գ* 8— $A_8 B_7$), քագեայ (*Գ* 10— $A_8 B_7$), քագեայց (*Գ* 14— $A_8 E_{57}$), քագուստ (*ժ*Ը 17— B_{37}), քագուցանեմք (*լէ* 27— B_7), զՂամեզ (*ե* 25— H_6), Արփագսազ (*ժ* 22, 24, *ժԱ* 11, 12— B_3), զԱերուզ (*ժԱ* 20, 21— H_3), Արիովզ (*ժ*Դ 9— C_8), Փիգող (*ԻԱ* 22, 32— $B_7 C_8 D_3 E_4 F_5 G_8 H_9$), Փիգու (*ԻԱ* 22— Z), զՈվզ (*ԻԲ* 21— $D_8 G_0 I_3 J_3 Z$), զՈվզս (*ԻԲ* 21— G_8), Ագոբորա (*լ*Ջ 39— F_5), նեքիհնոյ (*լէ* 36— G_8), լիգ (*ԽԱ* 22— I_3), լիգք (*ԽԱ* 22— $J_5 K_2$), լիկզ (*ԽԱ* 22— J_6), Մագիք (*ԽՋ* 20, 20— L_3).

բ~դ. Գեդեմ (*լ*Ջ 35— $B_3 I_3$), Բեդեմ (*փ*ս Գեքեմ. *լ*Ջ 35— L_3), տուզ (*լ* 22— H_6), Բիփազ (*ժ* 3— $B_{47} C_{26} E_0 I_3$), զՆեքրովզ (*ժ* 8, 9— A_9), Բեդել (*ժ*Բ 8— $A_8 H_6$, *ժ*Գ 3— C_8 , *լե* 1— $C_8 G_1$, *լե* 3, 6— $C_8 G_1$), Աստարովզ (*ժ*Դ 5— H_7), ընդացալ (*ժ*Ը 2— H_6), ընդրիս (*ժ*Թ 3— B_3), Բաղուհիլի (*ԻԴ* 24— G_9), զՅուդիզ (*ԻՋ* 34— $B_3 C_8$), զՈւդիզ (*ԻՋ* 34— F_5), զարդեալ (*ԻԸ* 16— J_6), Բեդղանեմ (*լե* 19— $A_8 B_7 G_{10} H_6 I_1$), Դադերա (*լե* 21— $A_9 B_3 D_0 F_5 G_1$), Գոդոմ (*լ*Ջ 11— $A_9 C_8 H_6$, *լ*Ջ 16— $A_9 H_6 I_1$), Նաքովզ (*լ*Ջ 13— E_2), Յեքբան (*փ*ս Յեքբան. *լ*Ջ 26— G_0), Գեդսոն (*ԽՋ* — $A_8 B_7$).

շ~ջ. կանաչք (*Խ* 10— $B_7 G_0$):

6. Շնչեղ-խուլ պայթականների ու կիսաշփականների խլացում.
Բառասկզբում.

բ~կ. կրտամբբ (Գ 19—G₉), կնարաց (ԼԱ 27—E₂):

Մնացյալ դիրքերում.

փ~պ. փապկութեան (Գ 23—H₁), կապուցանելին (ԻԹ 3—J₅), դատ-
պետ (ԽԹ 23—E₂), դատապետ (ԽԹ 23—J₄).

բ~կ. գատուկս (ԽԱ 7, 24—G₀ i₉), կղզիկ (Ժ 32—G₉), մակիս (ԼԲ
14—G₉), լիկբ (ԽԱ 22—B₇), լիկգ (ԽԱ 22—J₆), գտակ (ԻԶ 32—I₃).

բ~տ. Բիփատ (Ժ 3—C₈ G₂₈), նքտեալ (ԻԵ 29, 30—K₈):

Մինչև այժմ բերված օրինակների մի մասը օտար անձնանուններ ու տե-
ղանուններ էին, և այստեղ, քան որևէ այլ տեղ, պետք է արտահայտվեին ձայ-
նեղ, խուլ և շնչեղ-խուլ պայթականների ու կիսաշփականների տեղաշարժերը:

7. Ձայնեղ, խուլ և շնչեղ-խուլ պայթականների ու կիսաշփականների
փայնացման փաստեր չեն արձանագրվել, եթե, իհարկե, այս բաղաձայնների
քմայնացման հատուկ նշաններ չեն այս բաղաձայններին հաջորդող ա-երից
առաջ ե (է) տառի հավելումները (տե՛ս ստորև՝ ե ձայնավորի բաժինը):

8. Ինչ վերաբերում է ձայնեղ պայթականների ու կիսաշփականների շըն-
չեղ-ձայնեղացմանը, ապա հնչյունաբանական այս երևույթը չէր կարող արձա-
նագրվել «Դիրք ծննդոց» պարունակող ձեռագրերում՝ այն ժամանակներում
շնչեղ-ձայնեղների համար դեռևս հատուկ նշաններ չլինելու պատճառով:

Ձայնեղ, խուլ և շնչեղ-խուլ պայթականների ու կիսաշփականների հնչյու-
նաբանական այլ երևույթներ ևս կան «Դիրք ծննդոց»-ի ձեռագրերում, և, կար-
ծում ենք, այս երևույթները նույնպես բարբառային են:

9. Հնչյունների կորուստ.

բ~0. Թմրութիւն (Բ 21—բ C₈E₂X₆t₁r₁, ԺԵ 12—C₈E₂ H₆₇ K₈), Մամբե
(այս դեպքում գուցե նկատի է առնված հրեական անձնանվան տառադար-
ձութիւնը՝ mamrē, ուր բացակայում է բ-ն. ԺԴ 13—G₉, ԽԹ 30—G₁), ծըծում
(ԺԹ 24—g₁).

գ~0. ազբ (փխ ազբբ. ԻԷ 29—J₆).

ձ~0. դարցուք (փխ դարձցուք. ԻԲ 5—x):

10. Բաղաձայնների կրկնակում կամ ուժեղացում.

Կան միայն տ և ց բաղաձայնների կրկնակման օրինակներ.

տ~տտ. Քետտացւոյ (ԻԵ 9—G₃), Քետտայ (ԻԵ 10—A₉ F₅), Յետտուր
(ԻԵ 15—A₈ J₆).

ց~ցց. լցցեք (Ա 22—F₅₆, Թ 1, ԽԵ 17—F₆), լցցաւ (Զ 11—F₆), լցցեալ
(ԻԹ 21—F₅), իլըցցից (ԻԶ 15, 18—F₆), տացցուք (ԼԴ 11—B₇G₅, ԼԴ 17—B₇):
Ինչպես երևում է բերված օրինակներից, կրկնակ ց է օգտագործում հատկա-
պես F₆ ձեռագիրը: Եթե այս ձեռագիրն ստացող ծայրի նշեցու ապրած վայ-
րից մակարեբներ, ապա ձեռագրի գրչության վայրը Գլաձորն է (գրչի՝ Ստե-
փանոսի մասին որևէ տեղեկություն չկա): Ըստ Գ. Զահուկյանի «Հայ բարբա-
ռագիրտության ներածություն» գրքի հնչյունական հատկանիշների աղյուսակի
12-րդ կետի (էջ 47), «միջձայնավորական բաղաձայնների ոչ սաստկական և
ոչ անմասնական կրկնություն» ունեն 21, 24, 26, 30 (±), 32—35 (±), 36—
40, 52—53 (+), 74 (±), այսինքն համապատասխանաբար Շապին-Կարա-
հիսարի, Արաբկիրի, Էվերեկի, Մալաթիայի, Հաճընի, Զեյթունի, Մարաշի,
Բեյլանի, Քեսաբի, Հաչի Հաբիբլիի, Յողուն-Օլուկի, Քարուսիի, Արամոյի,
Տիգրանակերտի, Նդեսիայի, Թավրիզի բարբառները: Նշված բարբառներից
ոչ մեկն իր բնույթով չի մերձենում Գլաձորի տարածքում օգտագործված
(գոնե այսօր օգտագործվող) Արարատյան բարբառին կամ բարբառախմբին:
Մնում է ենթադրել, որ կամ № 206 ձեռագիրը (F₆) Գլաձորում չի գրվել, կամ
ձեռագիրը գրվել է Գլաձորում, բայց գրիչ Ստեփանուր վերը հիշատակված
բարբառներից (մասնավորապես ընդգծված բարբառներից) մեկի կողմն է:

Բ. ՉԱՅՆՈՐՈՅՆԵՐ

Մ-ի անկում. քրրուրին (δ 12— λ_{10}), զԳեղովնացիս (ϕ 18— λ_{10}), մովնացիս. δ 19— G_8), Մարբե (λ 27— G_1).

Մ-ի կրկնակում. իմմոյ (q 23— λ_{10}), իմմոյ (q 23— λ_{10}), Ոմմար (λ 15— B_7).

Մ-ի տարմանություն. ընդունիցիս (δ 17— A_8G_8), անփոփեաց (λ 29— $E_0G_{80}I_3J_6$), ընդել (λ 38— E_2), յանպս (δ 13— E_2), Մանրբե (δ 30— E_2):

Յ-ի հավելում.

Բառասկզբում. յերեքարիւր. (λ 15— $A_9G_9I_1bif_1$), յեկեաց (δ 19— E_2), յարու (λ 2— Z), յառաջ (δ 10— X_6 , δ 17— L_3 , λ 1— C_8), յաջողակ (λ 2— E_4K_2), յարձան (λ 14— E_2), յարձակեալ (λ 13— A_9), յառեալ (λ 45— I_3), Յամուրհացին (q 34— λ_{10}), δ 16— L_3), Յեսալ (δ 25— J_6): Այս փոփոխութեամբ կատարվում է նույնիսկ այն դեպքում, երբ նման բառերից առաջ ավելանում է ընդ նախդիրը. ընդյառաջ (δ 17— H_3), ընդյարձակեց (λ 22— C_8), ընդյարձակեցե (δ 27— $A_9E_9F_9G_1J_4$):

Բառամիջում՝ մանավանդ ա ձայնավորից հետո. հայե (ϕ 18— λ_{10}), տայցես (δ 2— G_8 , δ 7— $A_9B_3G_{1358}H_{36}I_1J_3Z$, δ 19— G_9J_6 , λ 17— $G_8H_6J_6$), տայց (ϕ 18— λ_{10}), λ 17— H_6), ընդոյծնի (δ 2— B_3G_1), տայք (δ 2— G_1), երկոյտասանք (δ 28— A_9), փայտառեաց (ϕ 18— λ_{10}), տայք (δ 3— f), գորշայիսայտ (λ 33— A_8), հայծիշտ (δ 24— A_8), տանարայիս (λ 26— ζ):

Յ-ի անկում.

Բառասկզբում,

աջողեաց (δ 27— $A_8C_8J_6$), աջողեցի (δ 40— Z), աջողեցեք (δ 42— $B_{34}C_{268}D_{38}E_0G_3$), ուղարկեցին (δ 59— D_3I_3), զանցանս (δ 17— A_1B_7), անցաւոր (δ 32— E_2G_1), ավշտակաւ (δ 27— E_2), Սա փերաբերում է, նաև հատուկ անուններին. զԱրեք ϕ 18— λ_{10} զՅարեկ (δ 16— K_2), եքսան (δ 2— B_7), Ուղիղ (λ 34— F_5) և հատկապես հակապան դրանցում ստացած Յովսէփ և Յակոբ անձնանուններին. Ակոր (λ 3— J_6 , λ 6— E_2 , δ 3, δ 7— A_1 , δ 8— A_4J_6), Ուսէփ (λ 2, λ 2, δ 3, 21, δ 17— A_1), Ովսէփ (λ 2— $E_2H_3K_2$, λ 28— A_1 , δ 39, 41— E_2 , δ 17— A_1 , δ 30— $D_0E_2F_5$), Օսէփ (δ 39, 41— I_1), Աւսէփ (δ 39, 41— J_6):

Բառամիջում

հաեաց (δ 14— G_1), վարազ (δ 12— $A_9B_3D_8G_0H_3$):

Բառավերջում չգրվող յ-երն ավելի շուտ արդյունք են ուղղագրական սկզբունքների, քան բարբառային երևույթների. Օրինակ՝ Նո (ϕ 18— λ_{10}), δ 8— B_7I_1):

Բաղաձայնափոխությունների անկում.

սերմ (λ 11— $\beta B_7C_8G_9Y$), բուռ (δ 5— H_6), արեգակղ (λ 9— A_9D_8),

կրկնակի ն-երից մեկի անկում, ինքսուն (δ 9— G_9),

ն-ի հավելում, ամանց (δ 32— δH_6), կանանչք (δ 10— E_2), ծծումբ (δ 24— J_6).

ն-ի կրկնակում. շնչեցից (δ 7— E_9), սպանցից (λ 41— J_6), սպանցին (λ 26— K_2), ծնունդը (δ 6, δ 26— C_2E_0), զյովանցակ (δ 11— C_8).

ն-ի առնամանում, ամպարտք (δ 10— A_8).

Հունարենն քննարկի Σάρα անձնանունը հայերեն ձեռագրերում ստառ-
դարձվել է երկակի՝ Սառա և Սարրա ձևերով, սակայն ունենք Սարոա (ԺԴ
15—G₁) և Սառոայ (ԺԷ 15—A₉) տարբերակները ևս:

Ռ-ով սկսվող հատուկ անունների սկզբում երբեմն ավելացել է հ. Հա-
րել (ԻԹ 6—A₈₉B₇F₅G₀), Հոբրեկյա (ԽԹ 31—A₂), Հոուրեն (Լ 14—A₀G₃,
ԼԵ 22—B₄C₂₆D₃₈E₀H₃, ԼԷ 21—E₀) իր տարբերակներով՝ Հաուրեն, Հոովրեն,
Հոորեն: Անտարակույս այստեղ դեր է խաղացել նաև ա, ս անձնանունների
հունարեն տառադարձությունը՝ Ραχῆ, Ρεβέκκα, Ρουβῆν, որ ը-ից առաջ կա
եկոչտ չունչ կոչվող նշանը, հետևաբար դրանք պետք է կարդացվին Հա-
րել, Հոբրեկյա, Հոուրեն: Հայերենին անցած այս անձնանունները, սակայն,
փոխառվել են Ռաբել, Ռեբեկա և Ռուբեն ձևերով⁶, ուստի հայերեն ձեռագրե-
րում Հոաբել, Հոբրեկյա և Հոուրեն ձևերը ոչ այնքան հունարեն քննարկի անձ-
նանունների ճշգրիտ տառադարձություններն են, որքան հայերեն բարբառա-
յին իրակություններ:

Կա և ը-ի հավելում ը-ից առաջ՝ ըոետին (ԽԴ 11—J₆):

Բ ձայնորդը երբեմն բառի մեջ հանդես է գալիս իբրև աճական, բար-
ժանի (Բ 10—C₂D₃₀E₀D₁), բարժանցաւ (Ժ 25—C₂E₀G₃), զբարժին (ԺԴ
24—C₂), բարժին (ԼԱ 14—C₂D₃), պարհել (Գ 24—C₂ E₀), պարհիցես (ԺԷ
9—G₃, ԺԷ 10—B₄C₂D₃E₀), մտախորհ (Զ 6—ձ A₉B₃₄C₂₆₈D₃E₀G₃₅₈₉H₆₇I₁₃K₂).

Բ-ն երբեմն ընկնում է. գաշապարի (Գ 15—ae), թծեսուր (ԺԱ 3—B₃
F₅G₅), աշառ (ԺԴ 5, Ի 14—C₈H₆, ԻԱ 27, Լ 43, ԼԲ 7, ԼԴ 28, ԽԵ 10, ԽԶ 32,
ԽԷ 1, Ծ 8—C₈): Անգամ ունենք բարբառային այնպիսի բնորոշ օրինակ, ինչ-
պես երան (փխ երբան, ԼԲ 20—A₈)⁷:

Բ-ն ընկնում է նաև Մամբրէս հատուկ անվան մեջ՝ Մամբե (ԺԴ 18—
G₉J₆, ԼԵ 27—C₈), Մամբեի (ԻԵ 9—F₆, Ծ 13—H₆):

Բ-ն կոչտանում է հատկապես տարջառ և Վարկառնիս բառերի մեջ՝
առջառ (ԻԴ 35—K₂, ԼԴ 28, ԽԷ 1—J₆), կառկառաւ (ԻԶ 8—G₁₃₈J₆K₂), կառ-
կառ (ԼԱ 47—J₆, ԼԱ 51—A₉).

Բ+ձ գուգորդությունը տալիս է ց. բացրացաւ (Է 17—E₂), բացրանայր
է 18—E₂):

Դասական թվական կազմող «երորդ» ածանցը «երրորդ» ձևով գրելը կա-
րող է ինչպես բարբառային արտասանության, այնպես էլ գրչի թերի գրա-
գիտության կամ «երրորդ» դասական թվականի հետ շփոթության արդյունք
լինել. հինկեբրորդ (Ա 23—J₆), վեցերրորդ (Ա 31, Բ 1—C₈J₆d₁n₁), երեքեր-
րորդ (Բ 2—ԴJ₆d₁, Բ 3—J₆d₁), ութերրորդ (ԺԷ 14—B₄H₆):

Ն, ր, ո ձայնորդներից առաջ տ-ի առնձանական փոփոխության (ըստ
Գ. Զահուկյանի՝ § 11), նախաբաղաձայնական դիրքում կիսաշփականների
(ը, ճ, չ, ձ, ծ, ց) շփականության (ժ, շ, զ, ս. § 13), կոկորդային բաղաձայնի,
ր-ի քմայնացածության (§ 22) և սահմանափակ տարածում ունեցող բաղա-
ձայնական այլ յուրահատկությունների (§ 25) կա՛մ չենք հանդիպել Շիրք
ծննդոց՝ երկի ձեռագրերում, կա՛մ դրանք գրի առնվել չեն կարող, որով-
հետև գրիչները չունենին կամ չգիտեին տառադարձության այսօրվա եղանակ-
ները, ավելի ճիշտ՝ բացակայում էր այդ առանձնահատկությունները գրի առ-
նելու անհրաժեշտությունը:

Գ. ՇՓԱԿԱՆՆԵՐ

Յ ունենք միայն մի բառում՝ զմափիմացիս (փ/ա զմափիմացիս. ԺԵ 20—
H₇):

⁶ Ռաբել՝ Մովսիսի հորենացույ Մատենագրութիւնք, Վենետիկ, 1865, էջ 577, Ռեբեկա՝
նույն տեղում, էջ 298:

⁷ Եթե հայտնի լիներ «Երկայնմորտի անապատ» վայրը, որ գրված է A₈ պայմաններն
ունեցող ձեռագիրը, ապա ավելի հստակ պատկերացում կկազմեինք այս ձեռագրի գրչի բարբառի
մասին:

Հունարեն ձեռագրերում հատուկ անունների միջի օ-ն հիմնականում տառադարձվել է ով-ով. բայց կան նաև բաղաժողով օրինակներ, ուր ով-ի փոխարեն գրվել է ո. էնոք ($\text{Խ} 29 - \text{E}_1$); Ով-ի փոխարեն ու ունենք Յուբաղ ($\text{Դ} 21 - \text{A}_9\text{H}_6\text{X}_6$), Ուբաղ ($\text{Դ} 21 - \text{B}_7\text{H}_7$), զԹուրեկ ($\text{Դ} 22 - \text{B}_3$) անձնանուններում Ս-ն վերածվել է զ-ի. զփածանելի ($\text{Դ} 7 - \text{pB}_7\text{K}_2$), Բագեմաթ ($24, 10, 10, 17 - \text{E}_2\text{J}_6$).

ց-ի. կրացքեր ($\text{Թ} 24 - \text{F}_5$), ասացցես ($\text{Լ} 18 - \text{E}_2$).

ս-ն կրկնակվել է իննսուուն ($\text{Ժ} 24 - \text{C}_2$), զԲասսեմաթ ($\text{Լ} 23, 4 - \text{B}_1\text{C}_{38}\text{D}_{38}\text{E}_0\text{G}_{30}\text{H}_{13}\text{J}_3$, $\text{Լ} 210, 17 - \text{D}_0$), Մասսեկա ($\text{Լ} 236 - \text{A}_2\text{H}_6$) բառերում; Բ, պայմանանիշն ունեցող ձեռագրում «ըստացուած» ($\text{Լ} 2$) գրեկաձևը ցույց է տալիս, որ բառասկզբում ստ ունեցող բառերն արտասանվել են սկզբնահունչ Բ-ով:

Ձ ձայնեղ շփականը ձեռագրերում դրսևորում է արտասանական հետևյալ առանձնահատկությունները.

ա. բառասկզբի զ-ի ըզ արտաբերություն. ըզաուրթին ($\text{Դ} 12 - \text{B}_4$).

բ. զԲ, զզ զուգորդությունների սբ, սզ արտասանություն. սբաւսանն ($\text{Ի} 63 - \text{J}_5$), սբաւսանել ($\text{Ի} 63 - \text{B}_7\text{C}_8\text{H}_6\text{K}_2$), սզեցոյց ($\text{Դ} 21 - \text{pC}_8\text{J}_6$, $\text{Ի} 15 - \text{A}_8\text{C}_8\text{H}_6$, $\text{Խ} 42 - \text{C}_8$), սզեցոյ ($\text{Ի} 20 - \text{C}_8\text{H}_6$), սզեցաւ ($\text{Լ} 34 - \text{C}_8\text{G}_9\text{H}_6$, $\text{Լ} 19 - \text{C}_8$), անգամ այն դեպքում, երբ զզ-ով սկսվող բառերն ստանում են նախածանց. անսզամ ($\text{Լ} 30 - \text{C}_8$), անսզամուրեամբ ($\text{Լ} 24, 29 - \text{C}_8\text{H}_6$).

գ. զ-ն իրեն անմիջապես հաջորդող ձայնեղ բաղաձայնի ազդեցությամբ տարնմանվում է. սկիսքն (խորագիր , $\text{Ժ} 10$, $\text{Խ} 3 - \text{C}_8$, $\text{Խ} 3 - \text{I}_1$), սկսքանե ($\text{Ա} 1 - \text{K}_2$), ասզ ($\text{փխ} \text{ազզ}$, $\text{Ի} 42 - \text{H}_9$, $\text{Լ} 22 - \text{G}_1\text{H}_9\text{J}_6$, $\text{Լ} 27$, $\text{Լ} 13, 24$, $\text{Խ} 2$, $\text{Խ} 1$, $2 - \text{C}_1$), կասզուրել ($\text{Լ} 14 - \text{A}_{48}\text{G}_{10}$):

դ-ն ունի բարբառային հետևյալ արտահայտությունները.

ա. կրճատվում է ղղ/ղիս զուգորդության մեջ. քիսեցե ($\text{Ա} 11 - \text{A}_8\text{B}_7\text{C}_9\text{J}_6\text{d}_1$), ուղորզ ($\text{Լ} 7 - \text{B}_{37}\text{D}_0\text{F}_6\text{G}_0\text{J}_6\text{K}_2$).

բ. ղ~լ. զԲալդաս ($\text{Ի} 22 - \text{G}_{15}\text{H}_9\text{J}_{36}$), յելի ($\text{փխ} \text{յղի}$, $\text{Ժ} 211 - \text{E}_2$).

գ. ղ~խ. ուխաթ ($\text{փխ} \text{ուղաթ}$, $\text{Ժ} 16 - \text{J}_6$), ախտից ($\text{փխ} \text{աղտից}$, $\text{Ժ} 8, 10 - \text{E}_2$). փախշտացոց ($\text{փխ} \text{փղշտացոց}$, $\text{Ի} 32, 34 - \text{C}_8$).

դ. ղ~ղղ. Գաղղաթէ ($\text{Լ} 25 - \text{I}_3$. հնարավոր է, որ երկու ա գրեկու փոխարեն գրվել է երկու ղ):

Խ-ի բարբառային երեք տարբերակ է գրանցված «Գիրք ծննդոց»-ի ձեռագրերում.

ա. խ~ղ. վաղջանել ($\text{Ժ} 22 - \text{C}_8$, $\text{Ի} 32 - \text{C}_8\text{I}_3$, $\text{Ի} 2 - \text{A}_8\text{C}_8\text{H}_9$, $\text{Խ} 31 - \text{C}_8$, $\text{Խ} 1 - \text{H}_3$), փաղջելն ($\text{Լ} 1, 7 - \text{E}_{20}\text{I}_3\text{K}_8$), շաղաղեցին ($\text{Լ} 27 - \text{A}_9\text{B}_7\text{H}_6$).

բ. խ~ղխ. բաղխա ($\text{Լ} 11 - \text{J}_6$), վաղխնանաց ($\text{Ժ} 22 - \text{H}_3$).

գ. խ~ն. խայտահարիւ ($\text{Լ} 32 - \text{A}_8\text{K}_2$, $\text{Լ} 39 - \text{A}_8\text{J}_6$, $\text{Լ} 10, 12 - \text{A}_8$):

Կան բառամիջում և բառավերջում հիշյունի (գրություն) զեղչման եզակի օրինակներ. Սաաի ($\text{Ի} 63, 66 - \text{C}_8$), աշխարք ($\text{Խ} 57 - \text{A}_8$), շնորս ($\text{Լ} 10, \text{Լ} 21, \text{Խ} 4 - \text{A}_4\text{B}_3$) և, դրան հակառակ, հ-ի ավելացում բառասկզբում. համբարձին ($\text{փխ} \text{ամբարձին}$, $\text{Լ} 25 - \text{J}_6$): Հալ բարբառագիտության տեսակետից կարևոր ենք համարում հ~յ փոխարկումը. Աբրայամ ($\text{Ժ} 27 - \text{J}_5\text{K}_1$ և $\text{Ի} 34 - \text{E}_0$) և հ~խ փոխարկումը. խարաւոյ ($\text{Ժ} 14 - \text{J}_6$), ջրխոր ($\text{Ժ} 14 - \text{H}_3$), նաշխոյ ($\text{փխ} \text{նաշնոյ}$, $\text{Խ} 16 - \text{J}_6$); Ջափազանց սակավադեպ են հ-ի

անկման օրինակները բառասկզբում. սկայք⁸ ($24-B_{37}C_8$), զանգերձ (փխ զհանգերձ. $14-B_4C_{26}D_3E_0G_3$);

Դ. ԶԱՅՆԱՎՈՐՆԵՐ ԵՎ ԵՐԿՔԱՐԹԱՌՆԵՐ

ա ձայնավորը զեղչվում է. զհմակ (փխ զհմակ. $132-E_2$), դատպետ (փխ դատպետ. $23-E_2$).

ա ձայնավորը զեղչվում է հատկապես եա երկբարբառի մեջ. զայեկն ($15-B_3E_2F_{79}$), լեռն ($11-L-C_8$), պատմեց ($15-B_3$), ածել (փխ ածել. $21-i_v$), պղծեց ($17-13-A_4$), սեցեկ ($30-H_3$).

ա-ն ավելանում է ե-ից հետո. երեակս ($8-E_0y$, $11-H_6v$, $27-G_1$), տեսանեալ ($8-z$), տերեալ ($11-z$), յանեալ (փխ յաւել. $12-z$), առնեալ ($14-g_1$), ապրեալ ($19-g_1$), յաւեալաւ ($33-a_1$), ցերեակ ($40-B_7$):

Եթե որոշ բառերում ա-ից առաջ ե-ի հավելումը քմայնացած ա-ի ($\ddot{a}$) նշան չէ, ապա այն ե-ի բացահայտ, սովորական հավելում է (տե՛ս ե-ին նվիրված հատվածը)՝ բարբառներին հատուկ արտասանության արտահայտություն.

ա-ն վերածվում է ե-ի՝ մասամբ կապված բալական սոսկածանցի կամ լծորդության փոփոխության հետ. յղեցաւ ($1-E_0G_3$), յղեցան ($36-A_{89}$), սորջեցաւ ($6-E_2$), սողեին ($8-H_3$), հարիւրեմեհի ($17, 25-A_9H_6$, $5-A_9C_8F_5G_1H_6I_1$):

Ե հնչյունն ունի հետևյալ տարբերակները.

ա. ե~ի. Գիհովն ($13-D_0$), կիրեցես (փխ կերիցես. $16-H_7$), իաւթն ($4-D_0$), երիսուն ($13, 15-B_7$), Իսաւ ($37-G_5$, $16-J_6K_2$), հրիշտակն ($16-H_6$): Զանց ենք առնում, իհարկե, հնչյունափոխական այնպիսի սովորական երևութները, ինչպես, ասենք, ե>ի. երեց>իրիցու ($15-K_2$).

բ. ե-ի հավելում ա-ից առաջ (եթե եա զուգադրությունը քմայնացած ա-ի՝ $\ddot{a}$ -ի նշան չէ, Տե՛ս ա-ին նվիրված հատվածը). կերեա ($12-y$), Սեղ-դեա ($19-B_3J_5K_2$, $22-B_3$), Սելլեայ ($19, 22-G_3$), ցԱղղեայ ($23-G_3$), զիտեաց ($11-E_2$), երթեալ ($31-B_3F_6G_1$, $5-A_9B_3C_8H_3$), եկեաց (փխ եկաց. $17-F_7G_1$), յաւեալաւ ($8-a_1$), Քեռեա ($10-a_1$), հրշտեակ ($11-A_2$), կեանգեաց ($20-K_2$):

Տարբերություն պետք է դնել ոչ հայերեն բառերի (հատկապես հատուկ անունների) և հայերեն բառերի մեջ պատահող եա զուգորդությունների բընույթների միջև: Առաջինների մեջ ե-ն անպայման հավելադրություն է, իսկ հայերեն բառերի մեջ՝ կամ քմայնացած ա-ի՝ $\ddot{a}$ -ի նշան (զուցե), կամ բալական վերջավորությունների շփոթություն (երթեալ փխ երթալ), կամ իմաստով մոտիկ բառերի շփոթություն (եկեաց—եկաց).

գ. ե-ի հավելում այլ դեպքերում. հերեշտակ ($9, 10, 11-E_2$), յելի (փխ յղի. $22-E_2$).

դ. ե-ի սղում. քրովբե ($24-B_7C_{26}D_0E_0X_6a$), Սիրա (փխ Սելիլայ. $6-G_2$), փախաւ ($10-G_3$), զարբայ ($21-G_3$), սորջեցան (փխ ստերչացան. $38-C_{26}$), սեցակ ($30-A_8$).

⁸ Թեև հսկայ-սկայ տարբերակները ընդունված են եղել հայերեն ձեռագրերում իբրև հավասարաթիբ ու ընկալյալ ձևեր:

Ե. Ե~ա. երասուն (Ե 3— C_2G_3 , Ե 16— C_2D_3), մերձանալ (Ի 6— $B_3C_1D_{38}G_3$, ԼԳ 3— $B_3C_2D_{38}$), իջաւան (ԽԲ 27— E_2).

զ. Ե~Է. Էսաւ (ԻԷ 1— ζE_4 , ԻԷ 37— E_4), Էլաց (ԻԷ 38— A_9), Էնովք (ԽԶ 9— A_4), Էնոք (ԽԶ 9— E_4), Էգիպտոս (Մ 26— γ):

Ը ձայնավորը երբեմն գրվել է այնտեղ, ուր թեև լսվել է, բայց չի գրվել. իննըսուն (Ե 17— $A_8B_7F_6$): Սկզբից ևեթ ասենք, որ շտողադարձված բառերում Ը-ի առկայությունը մասամբ պետք է բացատրվի ձեռագրի նախագաղափար օրինակում տվյալ բառի տողադարձված լինելու, հետևաբար և Ը ունենալու անգամանքով: Մեր ձեռքի տակ եղած օրինակներում Ը գրվել է հիմնականում մեկ վանկ կազմող երկու բաղաձայնների միջև. Մըրնդոց (խորագիր— C_8), լըցցէֆ (Թ 1, ԽԵ 17— F_6), դժընտակֆ (ԽԱ 19— H_3): Ը ավելացել է նաև բաղաձայն+ձայնավոր վանկ ունեցող բառերից առաջ. ըգաւուրին (Դ 12— B_4): Ը-ի հանդիպում ենք ձայնորդ+ձայնորդ վանկն ունեցող բառից առաջ ավելացված յ նախդրից հետո. յրոնկունս (Է 22— ζ):

Ի-ի դիմաց երկբարբառ (§ 41). Լիեալ (Բ 5— $B_4C_{126}D_{80}E_6G_3aehl$).

Ի-ի դիմաց Ե. ուղեղ (Դ 7, 7— $B_4C_{68}D_{30}F_6I_3J_6$, Խ 16— $A_9B_4C_{265}G_3I_3$), եղեազար (ԺԵ 2— $B_{347}C_{268}D_3E_0G_{1390}I_3Z$), Բեփաթ (Ժ 3— J_5).

Ի-ի փոխարեն չգրվող Ը. յսուն (Զ 15— B_3 , Է 24— B_3V , ԺԸ 24, 28— A_8G_1W), շրմի (Մ 5— B_3).

Ի-ի փոխարեն Ե. զամուլաչեղ (ԼԲ 25, 32— H_6).

Ի-ի փոխարեն գրվող Ը. ըննուց (ԺԷ 24— G_9). ընքնին (ԼԱ 6— H_6), ընքեանք (ԽԴ 3— A_8) կամ չգրվող Ը. զամուլաչղ (ԼԲ 25— G_9).

Ի-ի փոխարեն իւ. Թիւրաս (Ժ 2— K_8), Սիւմորորայ (ԺԴ 2— $C_{26}D_3$), հիւսիւս (ԺԳ 14— $B_7C_8D_8G_8J_3$), հիւսիւսի (ԻԸ 14— C_8G_8), ուղիւղ (Խ 16— H_6):

Ո-ից հետո երբեմն գրվել է յ, մի բան, որ տվյալ ձեռագրի գրչի բարբառի բացահայտ արտահայտությունն է. երկոյտասանֆ (ԼԵ 22— A_8F_5), երկոյֆեանս (ԽԱ 11— J_6), կոյծ (Մ 10— J_6).

ո~օ. աւոռչս (ԻԱ 28— B_3), օրոչ (ԻԱ 28— G_5), աւոռչ (ԻԱ 28— H_6), օրոչ (ԻԱ 30— H_6).

ո~ու. քուլացուցից (ԺԸ 26— ζ); ուռուզանէր (Բ 6— γ), կուրուսանելոց (ԺԹ 13— j), մատու (փխ մատու. ԻԷ 25, 25— A_9), գատու (փխ գատու. Լ 32— A_9), սուսոյ (փխ սուսոյ. Լ 37— J_6), յուշեաց (փխ յոշեաց. ԺԵ 10— B_7): Այս երկուսն առկա է անգամ օտարազգի հատուկ անուններում. Թուրէլ (Ժ 2— B_3), զՔուռացին (ԺԴ 6— G_8H_7), զմղիբամա (ԼԶ 2— G_9).

G_5 պայմանանիշն ունեցող ձեռագրում հանդիպում ենք «որսորդ» բառի «որսորդ» գրությունը: Դա մեզ մոտ այն միտքն է առաջացնում, թե դա ն հնչյունի բարձրացող-երկբարբառային (§ 31) արտասանությունը գրի առնելու արդյունք չէ՞ արդյոք.

ո~օ. եթեովպացի (Բ 13— $A_8B_4C_{268}D_{30}E_0G_8H_{69}$).

ոյ-ի դիմաց ու ունենք հետևյալ բառերում. հասուց. (ԺԸ 8— H_6), ձուլ (ԻԴ 22— I_3), քուլ (ԼԸ 16— J_6), ժուծ (ԽԵ 1— $B_{37}J_6$), գետուն (Բ 13— d_1), զգուշ (ԼԱ 24— C_8 , ԼԱ 29— G_1).

ոյ-ի դիմաց Ը. ժրծ (ԽԵ 1— E_2).

ոյ-ի դիմաց ւո. վերացւոց (Է 17— ζ).

ով-ի դիմաց ու՝ հատկապես «Յովսէփ» անձնանվան դեպքում. Յուսէփ (ԼԳ 2— $B_7C_8H_9I_3$, ԼԵ 28— B_7C_8 , ԼԷ 4— A_4 , ԼԷ 13— $A_4B_7C_8F_6$, ԼԹ 2— A_4 , ԽԵ 21— A_9 , ԽԶ 20, 27— A_4 , ԽԸ 1— $A_{43}C_8$), Նահ՝ օ. Յուսէփ (Լ 24— C_6).

ու-ի փոխարեն Ը. լըւացեք (ԺԹ 2— J_5), շրբուրն (ԻԴ 11— B_4), նըւոյ (ԼԸ 13— B_4F_5), այնըւ (ԼԴ 23— $A_2C_2D_3$), այսըւ (ԼԴ 15— $A_2B_4D_3$): Հնարա-

վոր է, որ վերջին երկու օրինակները վերագրվեն գրչագրական առանձնահատկություններին.

ու-ի սղում. յղտուէ (ԻԳ 64—D₀), զղորդն (ԼԳ 12—H₆).

ու-ի փոխարեն ոյ. կանգոյն (է 20—J₆), անոյշից (Ը 21—F₆G₈H₃), համբոյրեաց (ԻԹ 11—H₆, Ծ 1—H₆), ոյնել (Խէ 1—I₃). «Անոյշից» և «համբոյրեաց» բառերում ու/ոյ գուցե բացատրվի նաև ոյ երկհնչյունը հնչյունափոխության ենթարկված չլինելու կամ բառարմատը նույնությամբ պահպանված չլինելու հանգամանքով: I₃ ձևագրի գրիչը թեև կացոյց զնա ի վերայ տան իւրոյ՝ նախադասության վրա, իբրև բացատրող բառ, ավելացրել է «վերակացոյ», որն այլ ձևագրերում բացակայում է: Նշանակում է, «վերակացոյ» («վերակացու»-ի փոխարեն) ձևն անաղույտ կերպով դալիս է գրչի բարբառից.

ու-ի փոխարեն ո (Տ 47). բուլանայր (Ը 3—B₃C₂D₃G₃), կորութեամբ (ԺԹ 11—W), փափով (Իէ 9—H₃).

ու-ի փոխարեն իւ. երկիւք (է 20—E₂), համբիւրեաց (ԼԳ 4, Խէ 15, ԽԸ 10, Ծ 1—A₄), դիւսար (ԼԳ 1—K₈), այսիւ (ԼԳ 22—H₆).

ւո-ի փոխարեն ուո. բարուոք. (Բ 18, Ժէ 15—H₇).

ւ-ի հավելում. եգիպտուս (ԺԲ 10—D₃).

եւ-ի փոխարեն ե. եթն (Ե 16—A₉).

իւ-ի փոխարեն ոչ չըթնալին ձայնավոր (Տ 28).

ա. իւ~ե. աղբեր (Բ 6—G₉), եղ (Լէ 14—B₇G₁).

բ. իւ~ի. շիղ (Ը 11—C₁D₀E₂₄F₆₇₉G₁₃₀H₂₃J₃₄₅K₈), երկիղ (Թ 21—D₈V), երկիղած (ԽԲ 18—C₂F₉G₁₀), հիսիս (ԻԸ 14—K₈), արին (ԽԲ 22—E₂).

գ. իւ երկբարբառի փոխարեն պարզ ձայնավորներ. միուս (ԻԶ 21—E₀, Իէ 45—A₉):

Աւ-ի փոխարեն հանդես է գալիս օ/ո. նոթիւ (Զ 14—I₆), նոթիւ (Զ 14—C₆G₁L₃):

Անհամեմատ ավելի քիչ են դասական գրաբարի քերականական իրակություններից շեղվող, հետևաբար և գրչի ու գրչագրության ժամանակի խոսակցական (մենք ենթադրում ենք՝ բարբառային) լեզվի հետքերը: Դրանք վերաբերում են բառային հոմանիշներին, բառակազմական, բառերի հոլովական ու խոնարհման ձևերին և քերականական մյուս հարցերին:

Բառային հոմանիշներ. նկատի ունենք այն դեպքերը, երբ բնագրային քերականական կամ բառային փոփոխությունների ենթակա չհամարվող երկու մի բառի փոխարեն օգտագործվում է մեկ ուրիշը: Այսպես. ած (փիւ արկ. ԻԹ 13—C₈), բարձ (փիւ ամբարձ. ԼԳ 1—A₉C₈H₃), տղա (փիւ մատաղ. ԼԳ 13—J₅₆K₂), ձգեսցոյ (փիւ ընկեսցոյ. Լէ 20—G₀), զհետ (փիւ զկնի. ԺԳ 15—A₉B₃C₈, ԺԹ 6, ԼԱ 23, ԽԱ 19—A₉), զկնի (փիւ զհետ. ԽԳ 4—H₆), տիպֆ (փիւ երեսֆ. ԽԱ 21—J₅₆K₂), ասին (փիւ եգր. ԽԱ 3—J₅K₂), կապանատր (փիւ կալանատր. ԼԹ 22—B₄C₂₆D₃₈E₀G₃₀I₃):

Կան բառերի ընդունված ձևերից շեղված գրություններ, որոնք բացատրելի են մասամբ հնչյունների դրափոխության (ամհնել փիւ արհնել. Գ 27, 30, ԼԱ 58 և շատ այլուր—A₂, ցնծես փիւ ծնցես. Գ 16—K₈), մասամբ հնչյունների առնմանություն (ուծսուն. ԼԵ 28—D₀), հնչյունների ու վանկերի անկումով (պիսաֆ փիւ սպիտակ. ԼԱ 12—H₉), երկուր փիւ երկերիւր. Ե 3—E₄, քանատուն փիւ երանատուն. Ծ 3—D₀, ներս փիւ ներս. Գ 1—L₃, ջրհեղ փիւ ջրհեղեղ. Թ 11—J₆), մասամբ բառերի արտասանվածքից բխող այլաձևություն (Ամբամ փիւ Աբրահամ. ԺԳ 13, 22—L₃, սկեսրայր—A₂₈₉, սկեսայր—A₄J₃, սկեսայր—D₃, սկեսայր—E₂, սկեսար—L₃, սկեսայր—F₆, ԼԸ 13 և շատ

ալլուր, յարն փխ. երն. (Ը 4—B₄): Կան օրինակներ, որոնք գուցե կորսված վրիպումների արդյունք են. զննում (փխ զանում. Ծ 2—B₃), յոշուրի (փխ յուրի. ԺԳ 10—J₆):

Բառի հոգնակիացման զարտուղի եղանակի ենք հանդիպում J₆ ձևագրի և Ա 2 տանը. ուր ժերինքը-ի փոխարեն ունենք ժերինքինքը:

Բառակազմական զարտուղություններից աչքի են ընկնում հետևյալ օրինակները. ութուտան (ԺԴ 14—A₉C₁D₀F₆J₃, և 22—A₈F₅J₄), ութուտանամեայ (ԼԷ 2—A₈), երնուտանամեայ (ԼԷ 2—C₁E₄F₇), երնուտան (Շեուժ գրությամբ. ԼԷ 2—H₉), ուր կցական բարդությամբ կազմված բաղադրյալ թվականները կազմվել են ոչ թե եւ, այլ ու շարկապ-հոդակապով: Սովորական չեն ջրաւոր (փխ ջրուոր. ԻԴ 11—G₉I₃), զամուլելի (փխ զամուլելի. ԼԲ 25—B₃) կազմութունները:

Հոլովածների տարբերություններ. ունենք երեք օրինակ, ուր տարբեր հոլովումների ենթարկվող բառերը սեռական-տրականում ունեն ուն, աղանում (փխ աղանում. Ը 9—J₆), մահում (փխ մահում. ԻԾ 11—G₉), կրտսերում (փխ կրտսերում. ԻԹ 16—G₁H₆), իսկ որայ և դուտար բառերը ենթարկվել են ի հոլովման. դստերի (փխ դստեր. ԻԹ 24—B⁷, ԻԹ 29—J₄), որային (փխ որային. ԼԷ 7—A₄₈F₅G₀H₆J₆). աւրաին (ԺԷ 7—C₈), որաին (ԼԷ 7—H₆K₂): Որակ է կազմում ո հոլովիչից առաջ լ-ի հավելումը. զիշերույ (Ա 14, 18 և չատ ալլուր—քB₄C₂D₃), շնչույ (Բ 19—E₀), միջույ (ԺԹ 29—G₉), գետույ (և Ա 1—C₂D₃), իշույ (և Լ 17—H₉):

Բայերին վերաբերող զարտուղություններից հատկանշական են հետևյալները.

ա. սոսկածանցների անկում. անիծել (փխ անիծանել. Ը 21—Z), գիտալով (փխ գիտենալով. Ի 7—A₈), պագէին (փխ պագանէին. ԼԷ 7—E₂).

բ. հրամայականի ո վերջավորության փոխարեն ու. զատու (փխ զատու. Լ 32—A₉), մատու (փխ. մատու. ԲԷ 25, 25—A₉), կամ այդ վերջավորության բացակայություն. զատ (փխ զատու. Լ 32—C₂D₃E₀G₃I₃).

գ. անցյալ կատարյալի եզակի երրորդ դեմքի ոյց-ի փոխարեն ուց. հատուց (ԺԸ 8—H₆), աւց. վրիպեցուց (ԻԴ 27—B₇), կամ աւց. բնակեցուց (և Լ 11—E₂), ծառայեցուց (և Լ 21—E₂).

դ. այլ կարգի ու տարբեր բնույթի զարտուղություններ. կերեայ (փխ կերայ. Գ 12. 13—Y), յաւելուցու (փխ յաւելցե. Դ 12—J₆, գտաւ (փխ եգիտ. 2 8—A₉), հատաւ (փխ հատուցաւ. ԻԱ 8—I₁), հատեաւ (փխ հատուցաւ. ԻԱ 8—J₅K₂), շտերչացան (փխ ոչ ստերչացան. ԼԱ 38—C₈), պագ (փխ պագին. ԼԳ 7—F₆), լսէ (փխ լսիցէ. ԼԴ 17—B₇), մերկացուցին (փխ մերկացին. ԼԷ 23—B₇E₂F₇G₁₅₈H₃₉I₃J₆K₂₈):

«Գիրք ծննդոց»-ի ձեռագրերում հայերեն բարբառների հնչյունաբանությամբ, բառապաշարին ու քերականությանը վերաբերող օրինակների արժանահավատ լինելը կասկած չի հարուցում (գուցե բացառությամբ մի քանիսի, որոնք կարող են գրչի հմտության պակասի արդյունք լինել): Որ այդ տվյալները վստահելի են, կարող են ապացուցել հետևյալ հանգամանքները.

1. Բարբառային բնութի ունեցող այս կամ այն իրակությունը, որքան որ հանդես է գալիս, միշտ նույն ձևով է դրսևորվում նույն ձեռագրում: Օրինակ. A₂ պայմանանիշն ունեցող ձեռագիրը հետևողականորեն գրում է աւերունել (Լ 27, 30 և այլն), A₄-ը՝ Յուսէփ (ԼԷ 4, 13 և այլն) կամ Ուսէփ (ԼԳ 2, ԼԷ 2, 28 և այլն), համբիրեաց (ԼԳ 4, և Լ 15, և Լ 10, Ծ 1), Ակոր (և 2 5, և Լ 7, 8), B₃-ը զեղչում է ի-ն՝ յուն, շմի, C₂-ն ալեւացնում է ր՝ բարձանել (Բ 10, Ժ 25), բարձին (ԺԴ 24, ԼԱ 14), պարհել (Գ 24, ԺԷ 11), մտախորհ (2 6), C₈-ը զբ/զգ ~ սբ/սգ՝ սբաւսանել (ԻԴ 63), սգենալ (Գ 21, ԻԷ 15), անսգամ (ԼԴ 30), անսգամութեամբ (ԼԱ 24, 29), E₂-ում մ-ն ենթարկվում է տարնմա-

նության՝ րնպել (I 38), անպ (Թ 13), Մանրէ (ԽԹ 30), պատճառական կերպի բայերի անցյալ կատարյալի եզակի երրորդ դեմքը ունենում է տյց վերջավորութիւնը՝ բնականօրէն (Խէ 11), ծառայեցտյց (Խէ 21), F_6 -ը կրկնակում ց-ն՝ 199էֆ (Ա 22, Թ 1. ԽԵ 17), 199աւ (Զ 11), խրցցին (ԻԶ 15, 18), G_1 -ում ց-ն դ-ից առաջ դառնում է ս՝ ասդ (Ա 22, 27), կասդուրել (ԼԳ 14), J_6 -ում ց-ն երբեմն գրվում է յս՝ յաբաւ (ԺԳ 14), նաշխայ (Խ 16)։

2. Եթե որևէ ձեռագրում որևէ ձայնեղ խլանում է, ապա այս տեղաշարժը վերաբերում է բոլոր ձայնեղներին։ Այլ կերպ ասած՝ հնչյունական օրենքը գործել է հետևողականորեն։ Այսպես. եթե I_3 -ում պատահում է, որ ձայնեղների փոխարեն շնչեղ-խուլ է գրվում, ապա շի պատահում, որ ձայնեղների փոխարեն խուլ գրվի։ Յեփուսացի (Ժ 16, ԺԵ 21), սուֆ (ԻԳ 2), Աֆաւ (ԻԵ 12), Փուր (Ժ 6), Աֆաւ (Ժ 10), յաբ (ԻԳ 32), Երման (ԻԸ 10), քայց ոչ երբեք Յեփուսացի. սուկ, Ակատ, Փուտ, յարտ, երտման։ Նույնը՝ L_3 -ում. Փաթուեկ (ԻԸ 5), խափեաց (Գ 13), զԲերքեսացին (Ժ 16), ցորոյն (ԺԳ 6)։ C_8 ձեռագրում հետևողականորեն գ~կ. անկամ (ԻԲ 15), ժառանկեցին (Խէ 27)⁹, դ~տ. զաւարտ (ԺԴ 21), Ժ~Ժ. հնծոց (ԼԸ 14), շ~ն. բաղարն (ԺԹ 3), զիմագոյնք (ԻԹ 17), պ~բ. բմբեր (ԽԴ 5), կ~գ. անգան (Դ 5), ընգոյզ (ԽԴ 11), մանգուլք (ԻԵ 22), տ~դ. ընգրեցին (Զ 2), ցընգանիս (ԼԵ 2), ն~շ. վաղջանեցաւ (Ծ 26), ք~գ. գերծ (Լ 37), Փիգոդ (ԻԱ 32), Արիովզ (ԺԴ 9), փ~բ. յաբշտակեցին (ԼԴ 29), ք~դ. Գոգում (ԼԴ 11), Բեդել (ԺԳ 3)։ Այս հետևողականութիւնն իբրև կանոն պահպանվում է ամբողջ ձեռագրում։ C_8 ձեռագրում ձայնեղ~խուլ տեղաշարժի փոխարեն ձայնեղ~շնչեղ խուլի մեկ օրինակ միայն գտանք. Ափիդա (ԻԵ 4)։ Նույնպիսի հետևողականութիւն ենք տեսնում նաև մյուս ձեռագրերում (E_2K_2 և այլն)։

3. Բաղաձայնների տեղաշարժի այն տարբերակը, որ տեղի է ունենում բնագրում, կատարվում է նաև գրչի հիշատակարանում։ Այսպես. A_8 ձեռագրում կ~գ. մանգուլքն (ԻԵ 22), ունգն (ԺԸ 10), յարգաւ (ԺԹ 8), ընգերի (ԻԶ 31), ծնգաց (Լ 3), ընգուզի (Լ 37), ընգեսցուք (ԼԵ 20) և, դրա կողքին՝ գրչի հիշատակարանում՝ հոգտեմբեր (A_8 ձեռագրի 178ա)։ Եթե H_3 ձեռագիրը գրում է բնագրում ընգալ (Ը 9), տնգեաց (Թ 20), ապա նույն կ~գ տեսնում ենք նաև հիշատակարանում՝ անգանի (219բ), եթե J_6 ձեռագրի բնագրում դ~խ՝ ուխաք (փխ ուղաք. ԺԲ 16), ապա նույն դ~խ՝ նաև հիշատակարանում՝ աւախ (փխ աւաղ. 341բ), եթե նույն ձեռագրի բնագրում յս~հ՝ խայտահարիւ (Լ 39), ապա նույնը նաև հիշատակարանում՝ Հեյօք (իբրև անծանոթ. «Զատացող սորա . . . Սաղաթէլ արեղայ . . . եւ զմայրն Հէլօք . . . լիշեսչիք . . . Ծ. 541ա»)։

Իբրև լրացուցիչ փաստ նշենք, որ վերոհիշյալ ձեռագրերն իրենց «ըսկզբունքները» պահպանում են նաև «Ելք» պարունակող հատվածներում։

Մի քանի խոսք ձեռագրերում ի հայտ եկած բարբառային հնտքերի տեղախառնման մասին։ Ասել, թե բարբառային այդ հնտքերից որն է որոշակի որևէ բարբառի պատկանում՝ դժվար է։ Դժվար է, որովհետև՝

1. Համեմատված 44 ձեռագրերից միայն 15-ի ($A_8B_3C_{68}E_4G_{15890}H_3I_3J_{56}K_2$) հիշատակարաններում է նշվում գրչութիւն վայրի անունը, 4 ձեռագրերի ($C_2D_0E_0I_5$) հիշատակարաններում իբրև գրչութիւն վայր նշվում է մի ամբողջ նահանգի անուն՝ Կրիկիա, 7 ձեռագրի ($B_4C_1D_3F_{367}I_1$) գրչութիւն վայրը

⁹ Իբրև բացառութիւն՝ քաբման (ԽԲ 23)։

նշվում է ենթադրաբար, իսկ 18 ձեռագրեր ($A_{249}B_7D_8E_2F_9G_3H_{2679}J_{34}K_8L_3X_4Z$) առհասարակ չունեն գրչութիւն հասցին.

2. Միշտ չէ, որ գրիչները տվյալ վայրի ծնունդ են եղել, հետևաբար տվյալ վայրում ձեռագիր արտագրած գրիչը կարող էր և մեկ այլ բարբառով խոսող լինել, այնպես որ, եթե հայտնի է ձեռագրի գրչութիւն վայրի անունը, ապա պարտադիր չէ, որ տվյալ վայրում գրված ձեռագրում ի հայտ եկած բարբառային հետքերը նույն այդ վայրի բարբառի արտահայտությունները լինեն.

3. Դժվար է բացարձակորեն ասել, թե $X—XVI$ դդ. գոյություն ունեին հայերեն նույն բարբառները, ինչ $XIX—XX$ դդ., կամ մինչև XIX դարը եղած հայերեն բարբառները հնչյունաբանական-ձևաբանական այսօր ընդունված նույն դասակարգման են ենթարկվել: Նշանակում է, հայերեն բարբառների անցյալի վիճակի վերաբերյալ ավելի որոշակի խոսք ասելու համար պետք է նկատի ունենալ նաև $XVII—XIX$ դդ. ձեռագրերում ի հայտ եկած բարբառային հետքերը.

4. Անցյալում հայ ժողովրդի մեծ զանգվածների պարտադրված տեղա-հանությունները տեղաշարժել են նաև հայերեն բարբառների աշխարհագրական սահմանները, հետևաբար $X—XVI$ դդ. հայերեն այս կամ այն բարբառի հնչյունաբանական-ձևաբանական հատկանիշները կարող են ի հայտ գալ բնորոշ մի այլ վայրում, ուր բնակություն է հաստատել այդ բարբառը կրող ու տեղահան եղած ժողովրդական զանգվածը¹⁰:

Վերը բերված փաստ-օրինակներն ու դրույթները մեզ հանգեցնում են այն եզրակացության, որ

1. Գիտության ու արվեստի բոլոր ճյուղերին (պատմությանը, փիլիսոփայությանը, քերականությանը, գեղարվեստական գրականությանը, բժշկությանը, դեղաբանությանը և այլն) վերաբերող երկերի քննական բնագրեր կազմելիս երբեք չպետք է անտեսել նաև հնչյունական համակարգին վերաբերող տարրնթերցվածները, որովհետև

2. Հայատառ ձեռագրերը գրավոր այն հուշարձաններն են, որոնք գոնե մասամբ պահպանում են հայերեն բարբառների անցյալի վիճակը.

3. Անկախ հին բնագրերի բնույթից ու բովանդակությունից, հայերեն ձեռագրերում հանդիպում են հայերեն բարբառների բաղաձայնական համակարգի առաջին, երկրորդ տեղաշարժերին ու տեղաշարժ-տեղափոխությանը վերաբերող բազմաթիվ օրինակներ.

4. Ձայնեղ պայթականների ու կիսաշփականների շնչեղ-խլացումն ավելի հատկանշական է օտար բառերին (հատուկ անուններին, հատկապես՝ անձանուններին), իսկ նույն ձայնեղների խլացումը՝ հայերեն բառերին.

5. Եթե ձեռագրի գրչութիւն վայրը կամ գրիչն անհայտ է, ապա ձեռագրում բարբառային բաղաձայնական համակարգի ուսումնասիրությունը պետք է օգնի գրչութիւն վայրի կամ գրչի անձը, նրա բարբառային պատկանելությունը գտնել մասամբ բացահայտելուն: Եթե ձեռագրի գրչութիւն վայրը կամ գրչի անձնավորությունը հայտնի է, ապա ձեռագրում բարբառային բաղաձայնական համակարգի ուսումնասիրությունը պետք է օգնի որոշակի մի բարբառ կամ բարբառախումբ բացահայտելուն: Այս նշանակում է, որ գրչութիւն վայրն ու գրիչը մի կողմից, և ձեռագրերում բարբառային համակարգի ուսումնասիրությունը մյուս կողմից փոխադարձաբար պիտի նպաստեն կամ գրչութիւն վայրը որոշելուն, կամ որոշակի որևէ բարբառի ու բարբառախմբի բացահայտմանը.

6. Ձայնեղ պայթականներից ու կիսաշփականներից յուրաքանչյուրի շնչեղ-խլացումը կամ խլացումը նույն ինտենսիվությամբ չի կատարվում. դրան փոխարկումն, օրինակ, շատ ավելի տարածված է, քան $q \sim k$. $q \sim k$ փո-

¹⁰ Ա. Այտընյան. Քննական քերականություն աշխարհագրորդ կամ արդի հայերեն լեզվի. Վիեննա, 1866, մասն Ա, էջ 161—162, 165; Գ. Զահուկյան, նշվ. աշխ., էջ 13:

խարկումն, իր հերթին, շատ ավելի տարածված է, քան բ ~ ալ: Դրա փոխարեն կ ~ գ փոխարկումն ավելի շատ կիրառություն ունի, քան, ասենք, տ ~ դ կամ պ ~ ք:

7. «Գիրք ծննդոց» պարունակող ձեռագրերում բարբառային տարրերը համեմատաբար ավելի հաճախակի են դառնում այն հարաբերությամբ, ինչ հարաբերությամբ որ ձեռագրերը վերաբերում են հետագա դարերին: Այլ կերպ ասած՝ որքան հին են ձեռագրերը, համեմատաբար այդքան նվազ են բարբառային տարրերը, և, ըստ այդմ, որքան «նորանում են» ձեռագրերը, համեմատաբար այդքան ավելի շատ են դառնում բարբառային հետքերը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԻ
ՑԱՆԿՆ ՈՒ ԴՐԱՆՑ ՎԵՐՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

- A₂ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 7753
A₄ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 20
A₈ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 178
A₉ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 17
B₃ Երուսաղեմ, Սուրբ Հակոբյանց մատենադարան, № 1925
B₄ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 345
B₇ Երուսաղեմ, Սուրբ Հակոբյանց մատենադարան, № 353
C₁ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 179
C₂ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 180
C₆ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 177
C₈ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 1500
D₃ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 5
D₈ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 8
D₀ Լենինգրադ, էրմիտաժ, № VP—1011
E₂ Վիեննա, Մխիթարյան մատենադարան, № 71
E₄ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 182
E₀ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 6230
F₅ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 353
F₆ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 206
F₇ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 1
F₉ Լենինգրադ, արևելագիտության ինստիտուտ, № B 1
G₁ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 12
G₃ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 2627
G₅ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 8
G₈ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 5608
G₉ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 352
G₀ Վիեննա, Մխիթարյան մատենադարան, № 55
H₂ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 4113
H₃ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 346
H₆ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 141
H₇ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 143
H₉ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 185
I₁ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 354
I₃ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 2705
I₅ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 6569
J₃ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 9
J₄ Ջամադ, Անտոնյան մատենադարան, № 1
J₅ Վենետիկ, Մխիթարյան մատենադարան, № 10

- J₆ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 207
 K₂ Երուսաղեմ, Սուրբ Հակոբյանց մատենադարան, № 297
 K₈ Երևան, Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, № 2585
 X₆ Լենինգրադ, արևելագիտության ինստիտուտ, № С 29
 Z Լենինգրադ, արևելագիտության ինստիտուտ, № В 38

ДИАЛЕКТНЫЕ СЛЕДЫ В РУКОПИСЯХ «КНИГИ БЫТИЯ»

А. С. ЗЕИТУНЯН

Резюме

В рукописях «Книги бытия» писцы оставили диалектные следы, заслуживающие научного изучения. Эти следы относятся к фонетике, словарному составу, морфологии и синтаксису армянских диалектов. В статье приводятся примеры того, как звонкие, глухие и аспирированные глухие, сонорные звуки, спиранты подчас заменяют друг друга выпадают, сдваиваются, прибавляются, ассимилируются или диссимилируются. Анализируются примеры вариантов изменений гласных и дифтонгов во всех позициях—в начале, в середине или в конце слова, приводятся отклонения при склонении слов и спряжении глаголов.

ՎԱՋԳԵՆ ԾԱՌԱՅ ԶԻՍՈՒՄԻ ԲՐԻՍՏՈՒՄԻ, ՈՂՈՐՄՈՒԹԵԱՄԲԸ
 ԱՍՏՈՒՄՈՆ ԵՒ ԿԱՄՐՈՒՄ ԱՋԳԻՍ, ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ
 ԿԱՌՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ, ԾԱՌԱՅՈՒՄՆԵՐ ՊԵՏԱՌԱՐԲ
 ՀԱՄԱՋԳԻՍԱՆ ՀԱՄԱՄԵՄԱՐ ԱՌՈՒՈՆ ԱՐԱՐԱՏԵԱՆ
 ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՍԵՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒՈՆ ՍՐԲՈՆ ԷՋՄԻԱՏԵՒ

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

ԲԵՐԵՏԵՍԻԱՆ ԾՐՐՈՆ ՈՂՈՑՈՆ ԵՒ ՕՐԵՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՐԳԵՏԱՆԱՆ
 Տ. Ե. ԿԱՌԵՆԻՆ ԵՐԿՐԱՊՈՒՆ, ԿԱՌՈՂԻԿՈՍՆԵՐ ՄԵՄԻ ՏԱՆՆ ԿԵԼԻՈՒՄՈՐ,
 Տ. ՔԱՐԵՆԻՆ ԱՐԲԵՐԱՊՈՒՄՈՐ, ՊԵՏԱՌԱՐԲՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ՍՐԲՈՆ ԵՐԿՐԱՊՈՒՆ
 Տ. ԿԱՌԵՆԻՆ ԱՐԲԵՐԱՊՈՒՄՈՐ, ՊԵՏԱՌԱՐԲՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱՌԱՐԱՆՈՒՄՈՐ ՊԵՏԱՌԱՐԲ
 Տ. ԿԱՌԵՆԻՆ ԵՐԿՐԱՊՈՒՄՈՐ, ՊԵՏԱՌԱՐԲՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱՌԱՐԱՆՈՒՄՈՐ ՊԵՏԱՌԱՐԲ
 Տ. ԿԱՌԵՆԻՆ ԵՐԿՐԱՊՈՒՄՈՐ, ՊԵՏԱՌԱՐԲՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱՌԱՐԱՆՈՒՄՈՐ ՊԵՏԱՌԱՐԲ
 Տ. ԿԱՌԵՆԻՆ ԵՐԿՐԱՊՈՒՄՈՐ, ՊԵՏԱՌԱՐԲՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱՌԱՐԱՆՈՒՄՈՐ ՊԵՏԱՌԱՐԲ
 Տ. ԿԱՌԵՆԻՆ ԵՐԿՐԱՊՈՒՄՈՐ, ՊԵՏԱՌԱՐԲՈՒՆ ՀԱՅՈՑ ԿԱՌԱՐԱՆՈՒՄՈՐ ՊԵՏԱՌԱՐԲ

Ազգերի պատմութիւնը բոլոր ժամանակներում մի տեղանք պայտար է
 եղել պահպանելու իրենց ինքնութիւնը և ազատ գոյատևումը:
 Հայոց ազգը ոչ միայն բացառութիւն էր կազմել, այլ իր
 աշխարհագրական դիրքով ստեղծուած էր եղել մշտապէս
 ինքնագոյակենտնական պայտար մղել, յաճախ իր զաւակների
 նախապետութեան գեղով, արքայու համար ազատ ու ինքնիշխան իր հայրենի
 երկիրը, իր հասարակ, իր արժանապատուութեան, իր հոգեւոր արժէքների
 պահպանումով:

Մասանց վերջին երկու հազարամեակների ընթացքում, հայոց
 պատմութիւնը եղել է մի դիպացներգութիւն յանուն ազատութեան և
 յանուն բնատուրանական հասարակ. Այդ հերոսական պայտարի հունի մեջ են
 տեղեկուել ու թիրեղացել՝ մեր ժողովրդի քարոյական նկարագիրը, մեր
 հոգեւոր արժէքները, մեր ինքնատիպ ազգային մշակույթը:

Մեր օրերում էլ մեր ազգի ճակատագիրը նույն է: Նոյն ժողովուրդն է,
 որ նոր պայմաններում նույն մարտն է ջարդունակում: Այսպէս է որ մեր
 պատմութեան հորիզոնի վրայ, արդի Հայաստանի անկախութեան
 հաջողութեան, հանդիսացող յիշատակութեան արժանի մեր ազգային պայծառ
 իրաւորումներից մէկը, իր բաշ որդեց սուրբ արեւնով:

Այսօր, մեր ժողովուրդը իր երկրասարդ ուժերի զարթոնքով, մի անգամ
 ևս ապացուցեց, թէ ինքնիշխան ազատ ու ինքնիշխան պարզութիւնը:
 Անկախութեան դրոշմ իր գլխի վերև բարձր պահեմ, նա ջարդունակում է իր
 բոլորապէս, պահպանելու համար իր ձեռք բերած ազատութիւնը,
 անբաժնելու համար իրմեջ իր նոր պետականութեան, քաղաքի համար
 նոր ճանապարհներ հայրենիքի հոգեւոր ու ներթափանց զարգացման:

Այս արդումներով ու ինքնիշխան է, որ այս օրերին Մենք ողջունելով
 մեր Հանրապետութեան նախապետի հրամանագիրը, ուղղուած մեր ամբողջ
 ազգին որ է Հայաստան և որ է անկախ աշխարհի, որով յայտարարում է
 տեղեկութեան «Հայաստան համառոտական ինքնապայտար, մայր երկրի և
 յայտնուած մենք երկրաշարժի ազնուաշ շրջանների վերաբերութեան ստատ
 հանդիսանալու մարդասիրական առաջադրանքով:

Աստաթի մի պատմական նշանակութիւն, որ պիտի ողջունեն,
 զստեմ ենք, մեր ազգի բոլոր զաւակները ոչ ոչ որ պարելու լինեն
 աշխարհի վրայ: Վստահ ենք, այո, որ բոլոր հայերը անխախտ, անսակարկ
 պիտի պատասխանեն՝ «Հայաստան ենք մեր պարտքը կատարելու»:

Այս պատասխանը ունի տառերով պիտի արձանագրուի մեր պատմութեան
 յաղթական կամարի ճակատին:

Աստաթի մի պատմարձակ առիթ, որ ամեն հայ մարդ կամարը կերպով, իր
 անդրադարձնեն ներքն չափով, արդի մէկ անգամ պիտի կամենայ իր լուսման
 մասունքը հայրենիքի վերականգնման սեղանի առաջ: Եւ քիտր գումար
 նուիրելուց թող անշարժ չլքուի, բանի ծովերը կաթիլներով են
 կազմում: Եւ գուշ ուսման, ողբեր հնարաւորութիւն ունեն, մեծազամար
 նուիրելուց թող իրենց անուշ պիտի անմահացնեն շինարար մի
 իրաւորումով հայրենի սուրբ հոգի վրայ, ինչպէս անցնալում հայ
 իշխանները՝ մեր փառքի օրերում:

Մենք, առաջին ազատագրող մեր Առաքելական Մայր Եկեղեցուն, նաև
 առաջին պատարող մեր մայր երկրի, բարձրաձայն հրաւեր ենք կարգում
 ազգի զաւակներին՝ սիրով ընդառնալու հրավերի ձայնին, որ հնչում է
 այսօր ազատ Հայաստանի քարտուղիք:

«Հայաստան, համառոտական ինքնապայտար մարդասիրական ծրագիրը
 անպայման պէտ է յաղորդութեանը պատկանի, անկախութեանը էլ անկախ: Սա
 պիտի հանդիսանայ նաև՝ փայլուն մի գրեւորումը հայոց համաժողովրդական
 միասնութեան: Այս պահին որեւէ զանգաղում կամ երկմտութիւն ներելի չի
 կարող լինել:

Մենք հաստատում ենք մայր հայրենիքի գոյատևմանն ու ծաղկումին,
 մենք հաստատում ենք, որ այս տեսիլքով ամեն հայ իր օգնութեան ձեռքը
 պիտի երկարի այսօր դեպի Հայաստան:

Վստահ ենք նաև, որ Հայ Առաքելական մեր Եկեղեցուն նուիրապետական
 սիրտները, քննական և համայնաբան կենտրոնները, մեր բոլոր հոգեւոր
 պատարողները պիտի լսեն Մեր հրաւերը:

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածինը և մեր ամբողջ Եկեղեցին պատրաստ պիտի
 լինեն իրենց բոլոր ուժերով նուիրելու: Սոյն առաքելութեան
 կենսագործմանը:

Տեր Աստուած հարցն մերոց, անփորձ ու անբարձր պահպանեա
 ղ Հանրապետութիւն Հայաստան աշխարհի, ի շինութեան, ի խաղաղութեան և
 յաշտասանութեան, այժմ և միշտ. ամէն:

ՍԻՐԵԼԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿԻՏԵՐՈՐ

Այսօր Հայաստանը անկախ պետություն է՝ Գա-
 նալածով գրեթե ողջ աշխարհի կողմից, Գերազանց-
 ված ՄԱԿ-ում և միջազգային մի շարք այլ կազմա-
 կերպություններում:

Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է իր
 պատմության ամենաբախտոտ ժամանակահատ-
 վածում: Այս դարաշրջանում հայախանձառությունը
 երկրորդ անգամ մեզ հնարավորություն է տալիս
 կերտելու հայոց անկախ պետականությունը:

Նորաստեղծ հանրապետությունը սակայն, հայտ-
 նվել է ծանր կացության պարտերակամ շրջափա-
 կումների, էներգետիկ ճգնաժամի, ինչպես նաև ա-
 դետի գոտու, բուժազատվածների, Արցախյան հիմ-
 նախկին լուծման բարդությունների առջև:

Ուստի պետականության կայացման և գոյատև-
 ման հարցում վճռորոշ է դառնում հանրապետու-
 թյան տնտեսության կայունացումն ու զարգացումը,
 որա լիարյուն գործելու պայմանների ստեղծումը:

Վստահ ենք, համախմբվելով ազգովի, մասնակից
 դասնալով մեր Հայրենիքի կառուցմանն ու ամրա-
 պնդմանը, մենք կհաղթահարենք բոլոր դժվարու-
 թյունները, և կիրականացնենք մեր ազգի ցմիրա-
 կան երազանքը ազատ, անկախ և ծաղկուն Հայաս-
 տանի ստեղծումը:

Ահա այս համազգային ցատկահանգի կենսագործ-
 մանը աջակցելու համար է, որ ստեղծվել է «ՀԱ-
 ՅԱՍՏԱՆ» հիմնադրամը: Նրա գլխավոր խնդիրն
 է՝ համայն հայության ուժերի և կարողությունների
 միասնական գործարարումը օգնել Հայաստանի
 զարգացմանն ու բարգավաճմանը և, ի վերջո, ամրա-
 թիւնը ստեղծել անկախ պետականության գոյա-
 տևման համար:

Սիրելի հայրենակիցներ, Հայաստանում թե
 Սփյուռքում, պահի ողջ պատասխանատվության
 գիտակցությամբ, կոչ ենք անում՝ յուրաքանչյուրիս
 ուժերի ներածին չափով մասնակցել «ՀԱՅԱՍՏԱՆ»
 հիմնադրամի կենսագործմանը:
 Հիմնադրամի իրականացումը կնշանակվի մեր
 ժողովրդի ամբողջ պատմության ընթացքում այդ-
 քան երազած համազգային միասնությունը՝

ՄԵՐ ՀԱՂԹԱՆԱԿԻ ԳՐԱՎԱԿԱՆ:

Տեր-Պետրոսյան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
 ՆԱԽԱԳԱՀ
 ԼԵՎՈՆ ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

Տպւած կոնգրակի 17 Մարտի
 1992 Փրկչական ամի,
 և ի տուժարիս Հայոց ՌԵԽՄ
 ի մայրավանս Սրբոյ Էջմիածնի
 Լճը. 1875

ԿԱՌՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԹԵՄԵՐԷՆ

ԱՂԱՆ ԵՊՍ. ՊԱԼԻՕԶԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ
Ծայրագոյն Արեւելի

ԱՒՍՏՐԱԼԻՈՅ ԹԵՄԷՆ

ԱՅՏԵԼՈՒԹԻՒՆ ԿԱԼԿԱԹԱ-ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի քարձր տնօրինութեամբ 7 Հոկտ. 1991ին Ծայրագոյն Արեւելի Հայրապետական Պատուիրակ նշանակուեցայ:

Աւստրալիոյ եւ Նոր Զելանտայի Առաջնորդութեան առաջին իսկ օրերէն մօտիկ հետաքրքրութիւն եւ յարաբերութիւն ցուցաբերած էի Ծայրագոյն Արեւելի հայութեան նկատմամբ: Անցնող 10 տարիներու ընթացքին Վեհափառ Հայրապետի քարեհան տնօրինութեամբ քազմիցս ու զանազան առիթներով գործուղուած էի Հնդկաստան ու Սինկաբուր:

Հայրապետական Պատուիրակ նշանակուելէ անմիջապէս ետք, մամակազրական ու հեռախօսային կապ հաստատեցի Հնդկաստանի Պօմպէյ, Մատրաս ու յատկապէս Կալկաթա քաղաքներու եկեղեցական վարչութեանց հետ, ուր ունինք եկեղեցիներ ու Մարդասիրական ճեմարան հիմնուած 1821 թուին:

Կալկաթա պաշտօնական այցելութիւն տուի 1991 թուի Դեկտ. 1-12ը: Սիտնիէն ճամբայ ելայ Դեկտ. 1ին ու Պանկգոգէն անցնելով Կալկաթա հասայ Դեկտ. 2ին, ուր դիմաւորուեցայ եկեղեցական վարչութեան, ճեմարանի ուսուցչական կազմի եւ աշակերտութեան կողմէ: Ճեմարանը քննարկութեան վայրը պիտի ըլլար:

Գշ. 3 Դեկտ.ին առաջին առիթով հանդիպում ունեցայ Մարդասիրական ճեմարանի աշակերտութեան հետ: Խրախուսեցի գիրքնք լաւ հայ-ֆրիստոնեաներ ու տիպար քաղաքացիներ ըլլալու, նաեւ յաջողութիւն մաղթեցի իրենց քննութիւններուն, եւ աղօթքով փակեցի այս առաջին հանդիպումը:

Նոյն օրը Նիւ Տէլիէն Կալկաթա ժամանեց Տիար Յովսէփ Սէֆէրեանը երկօրեայ այցելութեամբ, հանդիպում ունենալու իմ եւ եկեղեցւոյ վարչական անդամներու հետ: Ան մի քանի առաջարկութիւններ ներկայացուց Հնդկաստան-Հայաստան սերտ համագործակցութեան վերաբերեալ ու կալկաթահայ գաղութի կարեւոր դերի մասին:

Դշ. 4 Դեկտ.ին կրկին անգամ առիթը ունեցայ հանդիպելու Մարդասիրական ճեմարանի աշակերտութեան եւ աւելի մօտիկէն հետաքրքրուելու իւրաքանչիւրով: 42 երկսեռ աշակերտներ ունի ճեմարանը՝ 32 մանչ եւ 10 աղջիկ: Անցեալին մինչեւ 200 աշակերտ ունեցած է ճեմարանը:

Նոյն օրը ուսուցչական կազմին հետ ծանօթացայ, իւրաքանչիւրին, գնահատելով ու քաջալերելով իրենց տարած մեծ աշխատանքը երախայ կրթելու եւ դաստիարակելու: Առիթը ունեցայ հանդիպելու Պէնկոյցի ուսուցչուհիի մը որ հայերէն ու գրաբար կը դասաւանդէ աշակերտութեան. քարմանալի քայց գնահատելի երեւոյթ մը:

Կէսօրին վարչական կազմի ճաշկերոյթին Տիար Յովսէփ Սէֆէրեանն ալ ներկայ էր: Ճաշկերոյթի ընթացքին առաջարկուեցաւ քաժակ քարձրացնել Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի եւ Հայաստանի նախագահ Լեւոն Տ. Պետրոսեանի կեանքի արեւատութեան, ինչպէս նաեւ Հայաստանի անկախութեան ու Արցախի խաղաղութեան համար:

Եշ. 5 Դեկտ.ին կրկին աշակերտութեան հետն էի: Ս. Պատարագի երգեցողութեան փորձ կատարեցինք, ինչպէս նաեւ շաքաթ օրուայ թէյասեղանի գեղարուեստական յայտագրի պատրաստութիւնը տեսանք: Նոյն երեկոյեան հիւրն էի գաղութի երեւելի դէմքերէն Տիար Հայկ Սուքիասի, որուն հետ խօսակցեցանք գաղութի ապագայի մասին:

Ուր. 6 Դեկտ.ին Դարբան աղջկանց վարժարանը այցելեցի:

Նոյն երեկոյեան եկեղեցւոյ վարչական կազմի ընդունելութեան մը ընթացքին,

Նոյն երեկոյեան ողջերթի ընթրիք մը տեղի ունեցաւ ճեմարանի ճաշարանին մէջ, ուր աշակերտներու եւ ուսուցիչներու կողմէն ներկայ էին նաեւ եկեղեցւոյ ու դպրոցի վարչական կազմերը: Բաժակահառոյր եղան ներկաներու կողմէ ու սրտի խօսքեր՝ աշակերտութեան կողմէ: Շնորհակալութիւն յայտնեցի իմ անձի մէջէն հայ եկեղեցւոյ նկատմամբ ցուցաբերուած յարգանքին, սիրոյն եւ ուշադրութեան համար, ապա աշակերտութեան թելադրեցի հասակ առնելու եւ մեծնալու հայկական շունչով ու քրիստոնէական հաւատով - իսկ պատասխանատու անձանց՝ նոյն սիրով ու նուիրումով շարունակելու իրենց ծառայութիւնը:

Դշ. 11 Դեկտ.ին ճամբայ ելայ դէպի Սիւտնի: Օդակայան ողջերթի եկած էին եկեղեցւոյ վարչականներ ու աշակերտներ: Ճամբու ընթացքին դադար ունեցայ Պանկզոգի մէջ: Այստեղ գեղեցիկ անակնկալ մը կը սպասէր ինձի: Պանկզոգի 30-ի հասնող հայերը հաւաքուած էին եղիագարեաններու բնակարանը, ուր մօտալուտ Ս. Մենդեան տօնակատարութիւնը ունեցանք խօսքով, երգով ու հայկական ապրումներով:

Դեկտ.12-ի վաղ առաւօտեան օդանաւ առնելով, նոյն երեկոյեան ողջամբ ժամանեցի Սիւտնի, իմ հետ ունենալով հայու քեկորներու քաղցր յիշատակը:

Յունիս. 1992

Սիւտնի Աւստրալիա

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՊԱՆԿԳՈԳ ԹԱՅԼԸՆՏ

Թայլընտի մայրաքաղաք Պանկզոգի մէջ ծուրած կան 35-40 հայորդիներ, որոնք աշխարհի զանազան կողմերէն եկած ու կայք հաստատած են: Տեղացի մէկ երկու հայերու կողմէն, կարելի է հայեր գտնել Մերձաւոր Արեւելէն ու հեռաւոր Ամերիկայէն:

Որպէս Հայրապետական Պատուիրակ Մայրաքոյն Արեւելի, Պանկզոգն ալ իմ պատասխանատուութեան սահմաններուն մէջ կ'լինայ: Այդ հանգամանքով Մարտ 7-16 1992-ին հովուական այցելութիւն մը տուի այս հեռաւոր ու առանձնացած փոքրաթիւ հայութեան:

Մարտի 7-ի ուշ գիշերին Պանկզոգ ժամանեցի, ուր Պետական ու հայ գաղութի ներկայացուցիչներէն դիմաւորուելով առաջնորդուեցայ գաղութի ամենահին ու յարգուած Փափագեան ընտանիքի բնակարանը:

Տիկ. Հելեն Փափագեան եւ Տիար Սուրէն Եղիագարեան պատրաստեցին կեցութեանս ժամանակացոյցը: Առաջին առիթով Սուրէն Եղիագարեանի ընկերակցութեամբ այցելեցի Անկլիկան Christ Church-ը եւ հանդիպեցայ Fr. Monty Morris-ի: Այս եկեղեցւոյ մէջ էր որ հինգշաբթի օր Ս. Պատարագ պիտի մատուցանէի: Ապա այցելեցինք Նորայր (Bod) Տ. Գէորգեանի, որ մեծ ընկերութեան մը վարիչ-Տնօրէնն է ու հոգաց երթեւեկի ծախսը: Տիար Գէորգեանի նուիրեցի էՋՄԻԱՄՆԻ ԳԱՆՁԵՐ գեղեցիկ հատորը: Նոյն երեկոյեան հայ գաղութի ներկայացուցիչներու ընկերակցութեամբ ներկայ եղայ Թայլընտի Թագուհի Սիֆիրիդ-ի ծննդեան 60 - ամեակի տօնակատարութեանց, THAILAND CULTURAL CENTRE-ի մէջ:

Բշ. 9 Մարտին, BANGKOK POST անգլիատառ թերթը երկար հարցազրոյց մը ունեցաւ հետս, ուր առաւել կեդրոնացայ Ղարաբաղի - Արցախի հարցի շուրջ: Զորեքշաբթի Մարտ 11-ին, երկար յօդուած մը լոյս տեսաւ օրաթերթին մէջ, յստակ պատկերացում տալով Ղարաբաղի մէջ կատարուած սպանութեանց մասին:

Դշ. 10 Մարտին, քաղաքավարական այցելութիւն մը տուի Նոր Զեւանտայի Դեսպանատուն, ընկերակցութեամբ Սուրէն Եղիագարեանի:

Դշ. 11 Մարտին, նոյնանման այցելութիւն մը տուի Աւստրալիոյ դեսպանատուն, ընկերակցութեամբ Տիկին Հելեն Փափագեանի:

Նոյն երեկոյեան ներկայ եղայ ողջերթի ընդունելութեան մը, Դեսպանի մեկնումի առիթով կազմակերպուած: Յիշեալ ողջերթին գաղութի անդամներ ինձի ընկերակցեցան:

Նոյն օրը կեսօրին հանդիպում մը ունեցայ Պանկզոգի ֆրիստոնեայ անգլիախօս հոգեւորական առաջնորդներու հետ, ուր խօսեցայ հայ եկեղեցւոյ եւ ներկայ Հայաստան-Արցախ կացութեան մասին: Սիրոյ ճաշի ընթացքին լուսաբանիչ հարցազրոյց ունեցանք ներկաներուն հետ:

Եշ. 12 Մարտին, ներկայ եղայ Rotary Club-ի կեսօրուայ ճաշկերոյթին ուր խօսեցայ հայ եկեղեցւոյ ու հայ ժողովուրդի ներկայ իրավիճակի մասին, ապա պատասխանեցի ներկաներու հարցերուն:

Նոյն կեսօրէ ետք Անկլիքան Christ Church-ի մէջ Ս. Պատարագ մատուցի, ուր ներկայ եղան բոլոր հայերը ու իրենց օտար քարեկամները: Ս. Պատարագին ներկայ եղան նաեւ Աւստրալիոյ, Նոր Զելանտայի, ԱՄՆ-ի, Գանատայի ու Ռուսաստանի դեսպանները, եւ հոգեւորական ներկայացուցիչները: Անգլիքան լեզուով քարոզեցի Պահիի ու Յարութեան նիւթին շուրջ: Հաւատացեալներ Ս. Հաղորդութիւն ստացան:

Նոյն երեկոյեան գաղութի անունով տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան հայերն ու վերեւ յիշուած պետական, դիւանագիտական ու հոգեւորական ներկայացուցիչները:

Ուր. 13 Մարտին, Պանկզոգի հեռուստատեսութեան թիւ 11 կայանի հրաւերով հարցազրոյց մը ունեցայ շուրջ 10 վայրկեան տեւողութեամբ, ու խօսեցայ հայ եկեղեցւոյ, Հայաստան-Արցախ հարցերու շուրջ: Յիշեալ հարցազրոյցը ցուցադրուեցաւ Մարտ 17-ին:

Շր. 14 Մարտին, տեղի ունեցաւ գաղութային ձեռնարկ՝ նաւային պտոյտ մը Պանկզոգի գետերէն մէկուն վրայ: Նաւային պտոյտը վերածուեցաւ Հայաստանի անկախութեան տօնախմբութեան եւ Արցախի նկատմամբ զօրակցութեան: Այս եւ նախորդ օրերու ընթացքին եղած նուիրատուութեանց շնորհիւ, Պանկզոգի փոքրաթիւ հայութիւնը 10 հազար Ամերիկեան Տօլար հաւաքեց, առաքելու Հայաստանի կառավարութեան:

Կիր. 15 Մարտին, Անկլիքան Christ Church եկեղեցւոյ հովիւ Fr. Monty Morris-ի հրաւերով ներկայ եղայ արարողութեան եւ անգլիքան լեզուով քարոզեցի ներկայ հաւատացելոց: Ընտրանի հայ հասարակութիւն մըն ալ ներկայ էր Ս. Պատարագին: Քարոզիս նիւթն էր Հայ ժողովուրդի ֆրիստոնէական հաւատքի ընդունումն ու Քրիստոսի Խաչի ճամբայի հետեւիլը, միշտ սակայն Յարութեան յոյսով ու հաւատով:

Նոյն երեկոյեան Հոնկ Գոնկէն Պանկզոգ ժամանեց Տիար Յակոբ Մաքսեան, անձամբ հանդիպելու ինծի ու իր մասնակցութիւնը քերելու նուիրատուութեան: Յաջորդ առաւօտուն օդի ճամբով մեկնեցայ դէպի Սինկաբուր:

Պանկզոգ կեցութեան օրերուն յաճախ առիթը ունեցայ հանդիպելու փոքրաթիւ հայութեան, հաւաքաբար ու անհատապէս: Այս հանդիպումները առիթ ծառայեցին հայերը ի մի հաւաքելու, եւ իրագել դարձնելու Հայրենիքի ու Արցախի ներկայ կացութեան:

Սինկաբուր փոքրիկ կղզի-երկիր մըն է 600 քառ. ֆիւթմբք տարածութեամբ ու շուրջ երեք միլիոն բնակչութեամբ: Այս ֆաղափն մէջ հայեր կայք հաստատած են 19-րդ դարու սկիզբներուն ու աղօթքի տունը կառուցած են 1835 թուին, հանդիսանալով Սինկաբուրի առաջին ֆրիստոնէական եկեղեցին: Հայութեան թիւը միշտ փոքր եղած է, ոչ աւելի քան 500 հոգի: Այժմ հայութեան թիւն է 20 հոգի: Այս փոքրաթիւ հայութիւնը հոգ կը տանի եկեղեցւոյ, որ շուրջ 20 տարիէ ի վեր պատմական յուշարձաններու կարգին դասուած է: Սինկաբուր ժամանման օրն իսկ խորհրդակցական ժողով մը ունեցայ կարգ մը վարչական անդամներու հետ. նոյնը կրկնուեցաւ յաջորդ օրը, ուր հանգամանօրէն ճնշարկեցինք եկեղեցւոյ պահպանման, նորոգութեան ու գործածութեան հարցերը:

Գշ. 17 Մարտին յատուկ եկեղեցական արարողութիւն կատարեցի Սինկաբուրի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, ներկայութեամբ հայ եւ օտար հաւատացեալներու, եւ քարոզեցի հայերէն եւ անգլիքան լեզուներով: Ներկաներէն շատեր Ս. Հաղորդութիւն ստացան:

Յաջորդ օրը Մարտ 18-ին Սինկաբուրի Անկլիքան եկեղեցւոյ Առաջնորդին հետ հանդիպում մը ունեցայ ու նոյն օրն իսկ երեկոյեան ճամբայ ելլելով Սիւնի հասայ

Զորեզրաքի առաւօտուն:

Այս առաքելութիւնը թէեւ կարճ սակայն օգտակար էր հայուն եւ օտարին ծանօթացնելու հայ եկեղեցին ու հայ ժողովուրդը իր հարուստ պատմութեամբ, բայց յատկապէս լուսարանելու եւ իրագեղ դարձնելու այսօրուայ Հայաստանի անկախութեան ու Արցախի դժուարութեանց մասին:

Այս այցելութեան ընթացքին գոհունակութիւնը ունեցայ վկայելու թէ հայ անհատը որ որ ալ գտնուի, ինչ պայմաններու տակ ալ ըլլայ, հայ ժողովուրդի ու հայ եկեղեցւոյ հաւատարիմ ու հարազատ զաւակը կը մնայ:

Ապրիլ 1992

Սիտնի-Աւստրալիա

ՊՐԱԶԻԼԻՈՅ ԹԵՄԷՆ

Պրագիլի Հանրապետութեան Նախագահի յատուկ ներկայացուցիչը, Փրօֆ. Տօք. Անթօնիօ Գանտիրը, ընկերակցութեամբ թեմիս Առաջնորդ Տաթև Նպս. Ղարիպեանի եւ խումբ մը հայ ազգայիններու, անցեալ Փետրուարի 6-ին ժամանեցին երեւանի Զուարթնոց օդակայանը, ուր դիմաւորուեցան պետական անձնակազմի մը, ինչպէս նաեւ Մայր Աթոռի դիւանապետ Գեորգ. Տ. Ներսէս Արք. Պօղոսեանի կողմէ: Պատուիրակութիւնը ընդունուեցաւ Հայաստանի Հանրապետութեան Վսեմաշուք նախագահ, Լեւոն Տէր Պետրոսեանի կողմէ: Տօք. Գանտիրը պաշտօնապէս Հայաստանի նախագահին յանձնեց, Պրագիլի նախագահ Ֆէրմանտօ Գօլօրի անձնական նամակը, ուր կը յայտարարուէր Պրագիլի կողմէ պաշտօնական ճանաչումը եւ մօտ ապագային դիւանագիտական յարաբերութիւններ հաստատելու որոշումը Հայաստանի Հանրապետութեան հետ:

Կիրակի 9 Փետրուարին, Պատուիրակութիւնը ամբողջ, ներկայ եղաւ Ս. Էջմիածին, ուր պատարգեց Պրագիլահայոց Առաջնորդ Գեորգ. Տ. Տաթև Նպս. Ղարիպեան: Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. իր քարոզին մէջ ուրախութիւն յայտնեց ընդունելով պետական եւ ազգային այս պատուիրակութիւնը, որ պատմական իրադարձութիւն մըն էր միանգամայն Հայաստանի, Մայր Աթոռի եւ Պրագիլահայ համայնքին համար:

Յաւարտ Ս. Պատարագի, Վեհարանի Գահասրահին մէջ, յատուկ հանդիսաւորութեամբ, Տօք. Գանտիրը յանուն Պրագիլական Կառավարութեան Վեհափառ Հայրապետին յանձնեց Պրագիլի "Բրուզէյրօ Տօ Սուլ Մեծ Խաչ" շքանշանը, որ Պրագիլի բարձրագոյն պատուանշանն է:

Վեհափառ Հայրապետը, ճաշով հիւրասիրութեան ընթացքին, պատուիրակութեան կրկին յայտնեց իր շնորհակալութիւնը, եւ Հայկական Օնիֆս քարով շինուած մեծ խաչ մը նուիրեց Պրագիլի Հանրապետութեան նախագահին յանձնելու համար:

Պատուիրակութեանը միացաւ նաեւ Մոսկուայի մօտ Պրագիլի Դեսպանին առաջին քարտուղարը:

Իր կեցութեան օրերուն, պատուիրակութիւնը պաշտօնական հանդիպումներ ունեցաւ Հայաստանի Արտաֆին Գործոց, Տնտեսութեան եւ այլ նախարարներու հետ, ինչպէս նաեւ այցելեց զանազան հաստատութիւններ:

Գտնելու անձերէ բաղկացած սոյն պատուիրակութիւնը, իր առաքելութիւնը կատարած ըլլալու գոհունակութեամբ, Փետրուարի 12-ին հրաժեշտ առնելով մեկնեցաւ, օգնութեան, դիւանագիտական եւ նորա յարաբերութիւններու եւ պարտականութիւններու յանձնառու ըլլալով:

Պատուիրակութեան այս հանդիպումը Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահին, Ամենայն

Հայոց կաթողիկոսին և պետական գանազան շրջանակներում, պատմական ըլլալով հանդերձ, լուրջ և հայրենամուլեր պատասխանատուություններու առաջ կը դնէ Պրագիլահայ Համայնքը, որ պատիւ կը զգայ յաջողութեամբ պսակելու Պրագիլ մեծ Հայրենիքի և Հայաստան Մայր Հայրենիքի միջեւ գործակցութեան և դիւանագիտական կապեր հաստատելու աշխատանքը:

Ուրախութեամբ տեղեկացանք նաեւ, որ Պրագիլի դեսպանը Մոսկուայէն յատուկ առաքելութեամբ Հայաստան գտնուած օրերուն, պաշտօնապէս այցելած է, Ս. Էջմիածին և ընդունուած Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին կողմէ:

Այս օրերուս Պրագիլի մէջ պաշտօնապէս յայտարարուեցաւ, որ Հանրապետութեան Նախագահ Ֆէրմանտօ Գօլօրը 1993-ի առաջին եռամսեակին պիտի կատարէ կարեւոր նախնորդութիւն մը, որու ընթացքին պիտի գտնուի Հայաստան և հանդիպումներ ունենայ նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանին և Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց կաթողիկոսին հետ:

Սան Փաւլօ

Դիւան

Ազգային Առաջնորդարանի

ԳԱՆԱՏԱ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԳԱՆԱՏԱՀԱՅ ԹԵՄԻ

ՀԱՅՐԵՆԱՆՊԱՍՏ ԻՐԱԳՈՐԾՈՒՄՆԵՐԸ

Սփիւռփառ հայ գաղութներու կեանքին մէջ, մամլոյ և վարժարաններու կողմէն կարեւոր դեր վիճակուած է հայ եկեղեցիին: Այդ դերը չի սահմանափակուիր սակայն գուտ կրօնական ու ծխական պարտականութիւններ կատարելով, տրուած ըլլալով որ Մայր հայրենիքէն դուրս մեր գաղթահայ կեանքին մէջ եկեղեցին յաճախ պարտաւորուած կը զգայ նաեւ ստանձնելու նախաձեռնութիւններ ու կատարելու գործեր, որոնք քնակաւոր պայմաններու տակ պետութեան մը կամ անոր մաս կազմող քաղաքական, մշակութային ու բարեսիրական կազմակերպութիւններու գործունէութեան ծիրին մէջ պիտի իյնային:

Այս հասկացողութեամբ ու գիտակցութեամբ է որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Գանատահայ Թեմի Առաջնորդութիւնը նախաձեռնարկ եղաւ շարք մը ծրագիրներու, որոնց իրագործումը մեծապէս օգտակար պիտի ըլլար հայրենի ժողովուրդին առողջական, կենցաղային ու կրօնական կարիքներուն: Ուրախ ենք յայտնելու թէ մեր ծրագիրներէն ոմանք արդէն իրագործուած կամ իրագործման ընթացքի մէջ են, ինչպէս Ս. Էջմիածնայ Մայրավանքին, և հայրենիքի մէջ արդէն իսկ գործող կամ նորաբաց եկեղեցիներու կրօնական գրականութեան, սրբանկարներու և հանդերձեղէններու հայթայթումը և երկրաշարժի տղարի համապատասխան օժանդակութեամբ մը: Ցարդ հայթայթուած կրօնական գրականութեան, սրբանկարներու և հանդերձեղէններու ծախսուած գումարը կը հասնի աւելի քան 100,000.00 տոլարի. իսկ որդեգրուած երեխաներուն թիւը հասած է շուրջ 350ի, որոնք կը նպաստաւորուին մեր այս ծրագրէն:

Երկրաշարժէն աւերուած Արթիկի շրջանին մէջ երկու բուժարան կառուցելու մեր ծրագիրին համար արդէն իսկ հանգանակուած գումարը կը գերազանցէ 300,000.00 տոլարը, և շուտով կը ձեռնարկուի քժշկական առաջին կեդրոնի կառուցման՝ շատ հաւանաբար Մայիսէն սկսեալ:

Նոյն շրջանին մէջ աւերուած Խրիմեան Հայրիկ վարժարանին վերանորոգութեան համար ապահոված ենք 25,000.00 տոլար և նորոգութեանց աշխատանքները արդէն իսկ ձեռնարկուած են:

Մոնրէալ կը ժամանեն հայրենի երկու հոգեբոյժներ, որոնք St. Mary's հիւանդանոցին

մէջ աշխատելով եւ իրենց մասնագիտութիւնը խորացնելով Հայաստան պիտի վերադառնան, այս ձեւով գործադրութեան առաջին փայլը առնելով մեր այս ծրագրին՝ Տոբ. Ռիբա Գուլումեանի հսկողութեան տակ:

Հայրենամուտը երկրաշարժի վաղորդայնին, Գանատական հիւանդանոցներէ հաւաքուած՝ աւելի քան 200,000.00 տոլար արժողութեամբ հիւանդանոցային մահճակալներ ու բժշկական այլեւայլ սարքաւորումներ ուղարկուեցան Հայաստան հովանաւորութեամբ Առաջնորդարանի:

ՀՈԼԱՆՏԱՀԱՅ ԿԵԱՆՔ

3 Յունուար 1992 թուականէն մինչեւ 30 Ապրիլ 1992 թուականը Ամսթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ եւ Ամէլոյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիներուն մէջ կատարուեցան 45 Առաւօտեան ու Երեկոյեան ժամերգութիւն, եւ 26 Ս. Պատարագ: Սուրբ եւ անմահ Պատարագներէն 12ը Ամսթերտամի Հոգւոյ Սրբոյի իսկ 14ը Ամէլոյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիներուն մէջ մատուցուեցան:

3 Յունուար 1992 թուականէն մինչեւ 30 Ապրիլ 1992 թուականը Ամսթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ եւ Ամէլոյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիներուն մէջ կատարուեցան 15 Ս. Մկրտութիւն, 4 Ս. Պսակ, 4 Յուղարկաւորութիւն եւ 3 հոգեհանգիստ:

Մեծ Պահիի շրջանին Զորեմշաքի օրեր Ամսթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ, իսկ Ուրբաթ օրեր ալ Ամէլոյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ, ժամը 19.00ին Հսկումի արարողութիւններ կատարուեցան:

ԱԼՄԷԼՈՑԻ ՄԷՋ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Ամէլո Հոլանտայի Հայաշատ քաղաքներէն մէկն է: Հոն կը գտնուին աւելի քան 120 ընտանիքներ, որոնց մեծամասնութիւնը վերջին քսանընիմզ տարիներու ընթացքին գաղթած էին Թիւրքիոյ հարաւային շրջակայէն, այսինքն {Շրմաքէն}: Իսկ շատեր ալ գաղթած են վերջին Իրաքի պատերազմին պատճառաւ Զախտէն եւ ուրիշ քաղաքներէն:

Ամէլոյի հայաշատ քաղաքին հաւատացեալներուն գոհացում չէր տար օտար եկեղեցիներուն մէջ 15 օրը անգամ մը Ս. Պատարագ մատուցանելը: Իրենք միշտ կարօտը ունէին սեփական Հայց. Առաքելական եկեղեցիի մը: Ամէլոյի Եկեղեցական վարչութիւնը լաւ գաղափար մը ունեցաւ ժողովուրդին այս փափաքը գոհացնելու: Ուստի մեծ աշխատանքով այս տարուայ սկիզբները քաղաքապետարանի հետ միշտ շփման մէջ մնալով ի վերջոյ իրենց համայնքին պահանջքին համեմատ գնեց 6200 քառ.մետր տարածութեամբ դպրոց մը: Նոր գտնուած այս դպրոցին մեծ սրահը կարն ժամանակամիջոցի մը մէջ Ամէլոյի Հայ Բրիտանեայ համայնքին աշխատութեամբ ձեւափոխուելով կահաւորուեցաւ որպէս աղօթատեղի ու Եկեղեցի: 14 Փետրուար 1992 թուականին Տեառնընդառաջի տօնի առթիւ երեկոյեան ժամը 17.30ին, սրբազործումը կատարուեցաւ այդ սրահին, ձեռամբ Հոլանտահայութեան Հոգեւոր Հովիւ Հոգ. Տ. Մանուէլ վրդ. Երկաթեանի եւ անուանակոչուեցաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Հայց. Առաքելական Եկեղեցի:

Երեմշաքի, 28 Յունուար 1992, ժամը 15.00ին, Հայր Սուրբին ընկերացան Ամէլո Եկեղեցւոյ Ատենապետ Պրն. Կարիպ Կէլիշեան, Ատենադպիր Պրն. Հիմրի Այգազեան եւ վարչական Պրն. Հրանդ Կէլիճիեան որոնք պաշտօնական այցելութիւն մը տուին Էնշիլտէ քաղաքին մէջ գտնուող Բոյր Ասորի համայնքի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Իսա Նպս. Զիլէի: Տեսակցութիւնը եղաւ շատ սիրայիւր. առաջին հերթին Գերշ. Սրբազանը քարի գալուստ մաղթեց Հայր Սուրբին, բաժնեց Ասորի Համայնքի ուրախութիւնը: Ապա Հայր Սուրբը նշելէ վերջ Հայ եւ Ասորի ժողովուրդներու եղբայրութիւնը, յանուն Հայ գաղութին ըրաւ իր մաղթանքները:

ՂՊՏԻ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺ ԱՄԵՆ. Տ. ՓԱՌԻՍ ԾԷՆՈՒՏԱՅ Գ.Ի
ԺԱՄԱՆՈՒՄԸ ԱՄՍԹԷՐՏԱՄ ԵՒ ՆՈՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՕԾՈՒՄԸ

Հինգշաբթի 20 Փետրուար 1992 ժամը 12.30ին Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեան եւ Ամսթերտամի Վարչութեան նոր անդամներէն Պրն. Յարութիւն Սիմոնեան բաղաժիտ Շխիրօ օղակայանին մէջ միացան ընդունելութեան յանձնախումբին: Երբ ժամանեց Ղաթի Եկեղեցւոյ Պատրիարք Ամեն. Տ. Փառու Շէնուտայ Գ.ը, Հայր Սուրբը յանուն Հոլանտահայութեան բարի գալուստ մաղթեց:

Ուրբաթ, 21 Փետրուար 1992, ժամը 9.00ին, Հայր Սուրբին ընկերացան Պրն. Յարութիւն Սիմոնեան ու Պրն. Ներսէս Ափաշ որոնք ներկայ եղան Ղաթոց Եկեղեցւոյ օծման արարողութեան: Արարողութեան ներկայ էին նաեւ բաղաժիտ օտար Եկեղեցիներու Հոգեւոր պետերը: Օծման արարողութեան աւարտին Հայր Սուրբը յայտնեց իր յարգանքը եւ բաժնեց Ղաթոց Ուղղափառ Եկեղեցւոյ ուրախութիւնը: Ամեն. Սրբազան Պատրիարքն ալ Հայ գաղութին ըրաւ իր մաղթանքները առաւել զարգացման: Ապա Նորին Ամենապատուութիւնը յայտնեց, որ անմիջապէս պէտք է Անգլիա մեկնի Եկեղեցական գործունէութեամբ մը, որուն պատճառով պիտի չկարենայ այցելել տեղւոյն Հայ Եկեղեցին, ուր սիրով պիտի ընդունէին զինք, Հոլանտայի Հայ ժողովուրդը:

ՏԻԿՆԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ ԱՄՍԹԷՐՏԱՄ ԵՒ ԱԼՄԷԼՕ

Ամսթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ Եկեղեցւոյ Հոգեւոր Հովուի եւ Վարչութեան, ինչպէս նաեւ Ալմէլօյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ Վարչութեան նախաձեռնութեամբ Եկեղեցական աշխատանքներուն յաջողութեան համար անհրաժեշտ նկատուելով՝ Տիկնանց Յանձնախումբը կազմուեցան:

Ամսթերտամի մէջ կազմուեցաւ Հոգաբարձական Մարմին մը՝ օգնելու համար Հովուին եւ Վարչութեան անմիջական աշխատանքներուն:

ՄԵՆՊ ՊԱՀՔ

Մեծ Պահի շրջանին այցելութիւններ տրուեցան զանազան բաղաժիտներ: 22 Մարտ 1992 թուականին, Տէն Հաակ Բաղաժիտ Արքեպիսկոպոս Մշակութային հաստատութեան կողմէ Միջինքի աղբիւր յատուկ երեկոյ մը կազմակերպուեցաւ: Հանդիսութեան նախագահեց Հոլանտահայութեան Հոգեւոր Հովիւ Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեանը: Պրն. Կորին Յովսէփեանին բացման խօսքէն վերջ, Հոգշ. Հայր Սուրբը բացատրեց մեր նախնիներուն Միջինքի աղբիւր կատարած խննդի իմաստը:

Միջինքի խննդին հասոյթը նուիրուեցաւ Ղարաբաղի օգնութեան:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ ԱՄՍԹԷՐՏԱՄ

5 Ապրիլ 1992 թուականին Արարատ Մշակութային Հաստատութեան Գեղարուեստական յանձնախումբին կողմէ ԱՐՏԱՑԱՑՈՒԹԻՒՆ անուն տակ ցուցահանդէս մը կազմակերպուեցաւ: Գուցահանդէսին մէջ ընդգրկուած էին Հայաստանի երեխաներու նկարներ որոնց գուգահեռ ուշադրութիւն կը գրաւէին տեսաժապատներու ներկայացումը: Ուր կը պարզաբանուէր Հայաստանի առողջապահութեան նիւթերու վիճակը: Գուցահանդէսին մեծ ապէս օգնած էին «Բժիշկներ Անսահման» կազմակերպութեան աշխատանքներէն խորհին

Ֆրանգս և Դորոթե Լամփը: Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեանը բացումը կատարեց այս ցուցահանդէսին ու իր գնահատանքը արտայայտեց Գեղարուեստական յանձնախումբին և Արարատ հաստատութեան:

Ա.Ի.Ա.Գ ՇԱՐԱԹ ԵՒ ԶԱՏԻԿ

Աւագ շաբթուայ բոլոր օրերուն Եկեղեցական արարողութեանցները կատարուեցան ըստ տօնացոյցի: Ամսաթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ և Ալմէլոյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցեաց մէջ Դպրաց-Դասի մը չգոյութեան պատճառով բոլոր ժամերգութիւններու երգեցողութիւնները կանոնաւոր կերպով կատարուեցան Եկեղեցեաց բարեկրօն Ուրարակիրներէն Ստեփան Մոմենանի, Շաւարշ Բարաթեանի և Էտիկն Կալիպօղլուի կողմէ: Իսկ Ս. Պատարագի երգեցողութիւնները Ամսաթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ Եկեղեցւոյ մէջ Ամրափօրտի երկսեռ երգչախումբի իսկ Ալմէլոյի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցիին մէջ ալ կատարուեցաւ նոր կազմուած երկսեռ երգչախումբի կողմէ:

Ս. ԶԱՏԿՈՒԱՅ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ՏԷՆ ՀԱԱԿ ԵՒ ՏՈՐՏՐԵԽՏ

19 Ապրիլ 1992 թուականին յետ Ս. Զատկուայ արարողութեան, որ կատարուեցաւ Ամսաթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ Եկեղեցւոյ մէջ, Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեանը իր հետ ունենալով Բարեկրօն Ուրարակիրները այցելութիւն մը տուաւ, նախ Տորտրեխտ, ապա Տէն Հաակ ֆաղաֆի հայութեան, բերելով անոնց մեր Փրկչին Յիսուս Քրիստոսին Հրաշափառ Յարութեան Աւետիսը:

Տորտրեխտ ֆաղաֆի հայութիւնը ըստ սովորութեան հաւաքուած էր տեղւոյն Կաթօլիկ Եկեղեցին: Հոգշ. Հայր Սուրբը օրուայ պատշաճ ֆարոգ մը խօսեցաւ մատնանշելով Քրիստոսի Յարութեան կարեւորութիւնը: Եկեղեցական արարողութեան աւարտին Հոգշ. Հայր Սուրբը իր հետեւորդներով առաջնորդուեցաւ դէպի Անի Մշակութային միութիւն: Տորտրեխտ ֆաղաֆի Հայութեան համար ուրախութիւն էր Զատկուայ այս օրը, որովհետեւ Քաղաքապետարանի կողմէ արդի նոր սրահ մը տրամադրուած էր իրենց: Պրն. Գրիշ Թէլիմեանի խօսքէն վերջ, Հայր Սուրբը բացումը կատարեց ու իր գոհունակութիւնը յայտնեց Անի Մշակութային միութեան վարչութեան իրենց տարած այս բարի աշխատանքին համար:

Տորտրեխտ ֆաղաֆի Ս. Զատկուայ արարողութեան և նոր սրահին բացման հանդիսութեան աւարտին Հոգշ. Հայր Սուրբը մեկնեցաւ դէպի Տէն Հաակ ֆաղաֆը: Հաւատացեալները, Արովեան սրահին մէջ հաւաքուած կը սպասէին Զատկուայ օրհնութեան: Հայր Սուրբին տուած Ս. Զատկուայ պատգամէն վերջ սկսաւ հանդիսութիւնը:

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԵՂԵՆԻ ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

Ուրբաթ Ապրիլ 24ին, Մեծ Եղեռնի 77րդ տարեդարձին առիթով, կէսօրէ ետք ժամը 16.30ին, մասնաւոր Հոգեհանգստեան Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ամսաթերտամի Հոգւոյ Սրբոյ Եկեղեցւոյ մէջ: Պատարագեց ու ֆարոգեց Հոգշ. Տ. Մանուէլ Վրդ. Երկաթեան:

Նոյն օրը երեկոյեան ժամը 20.30ին Հոլանտահայկական կազմակերպութիւնները միասնաբար կազմակերպեցին Ոգեկոչման հանդիսութիւն մը Ամսաթերտամի Փարատիս սրահին մէջ, ուր հրաւիրուած էր դասախօսելու Փրօֆ. Ռիչըրդ Յովհաննէսեանը: Հանդիսութեանց երկրորդ բաժնին մէջ ելոյթ մը ունեցաւ Երեւանի Կոմիտասի անուան Երաժշտանոցի նուագախումբը:

Արարատ Մշակութային Հաստատությունը Հոլանտական երկու ծանօթ կազմակերպություններու հետ համագործակցելով, Ապրիլ 24էն մինչեւ Մայիս 4ը դասախոսություններով, համերգներով, փաստագրական ժապաւեններով ու ցուցահանդէսներով լուսազոյն կերպով լուսարանեց հասարակութիւնը: Այս աշխատանքներուն մասնակցելու համար Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներէն ժամանեցին յայտնի գիտնականներէն Փրօֆ. Ռիչըրդ Յովհաննէսեանը ու Փրօֆ. Վահագն Տատրեանը, ինչպէս նաեւ Անգլիացի յայտնի գրող Տօֆ. Քրիստֆըր Վոլքըրը: Իսկ Հայաստանէն ժամանեցին Կոմպոզիթոր՝ Խաչատուր Աւետիսեան ու Երեւանի Կոմիտասի անուան Երաժշտանոցի նուագախումբը, որոնց մէջ կային նշանաւոր ու մեներգողներէն Երաժշտագէտ Փրօֆ. Արգաս Ոսկանեան, Սօքրանօ Արաֆա Մանսուրեան, մեներգողներէն Երաժշտագէտ Փրօֆ. Արգաս Ոսկանեան, Սօքրանօ Արաֆա Մանսուրեան, Ռուբէն Մաթեոսեան, Յովհաննէս Պատալեան ժողովրդական երգիչ եւ Մարգրիտ Շահինեան:

Պէտք է ուրախութեամբ արձանագրենք որ Հոլանտայի տեղական շրջանակներուն մէջ մեծ ուշադրութիւն ու հետաքրքրութիւն ցոյց տրուեցաւ հանդիսութիւններուն: Հանդիսութեանց եւ դէպքերուն մասին լայնօրէն անդրադարձան տեղական մամուլը ինչպէս նաեւ ձայնասփիւռի կայանները:

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ԴՊՐՈՅԱԿԱՆ ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐ

31 Մայիս, Կիրակի կէսօրէ ետք ժամը 4ին, ժառանգ. վարժարանի մեծ սրահին մէջ կայացաւ Ս. Թարգմանչաց Մանկապարտէզի բաժնին Ամալեբըի Հանդէսը, նախագահութեամբ վարժարանի Տեսուչ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիկեանի, ի ներկայութեան Հոգեշնորհ Հայրերու, ծնողներու եւ հետաքրքիրներու կոկիկ բազմութեան եւ մասնակցութեամբ նաեւ նախկրթարանի Ա. դասարանի փոքրիկներուն:

Ժամուկէս տեւող յայտագիրը կը բաղկանար, նման նախընթաց տարիներու, երգերէ, արտասանութիւններէ, հայկական պարերէ եւ տրամախօսութիւններէ: Մանկապարտէզի ժրջան վարժուհիները ոչինչ խնայած էին հանդէսը ընծայելու համար յաջող եւ հաճելի:

Տեսուչ Սրբազանը հանդէսի աւարտին բաժնեց վկայականներ Մաղիկ դասարանը աւարտած 9 երկսեռ փոքրիկներուն եւ իր փակման խօսքին մէջ շնչտեց հայեցի կրթութեան բարիքն ու նպաստը գաղութի տեսականացման տեսակէտէն:

***

7 Յունիս, Կիրակի երեկոյեան, Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական բաժնի հանդէսը կայացաւ, ըստ սովորութեան, վարժարանի սրահին մէջ: Կը նախագահէր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, իր շուրջը ունենալով Ս. Յակոբեանց Միաբան Հայրեր: Սրահը զրեթէ ամբողջովին լեցուն էր:

Այս տարի տեսչութիւնը յարմար նկատած էր հանդէսը նուիրելու մեր Պատմահայր Մովսէս Խորենացիի յիշատակին, անոր մահուան 1500 ամեակին առթիւ: Ընթացաւարտ դասարանի աշակերտները ներկայացուցին կեանքն ու վաստակը Մ. Խորենացիին: Աշակերտութենէ բաղկացած երգչախումբը յաջողօրէն ներկաներուն հրամցուց Հայաստանեան գողտը երգերու փունջ մը: Եղան նաեւ խմբական արտասանութիւններ:

Երկրորդական բաժնէն շրջանաւարտներուն ալ թիւը 9 էր: Անոնք, Տեսչին տարեկանտեղեկագրին ընթերցումէն յետոյ (որմէ պարգուեցաւ որ մեր վարժարանը առաջնակարգ տեղ մը գրաւած է քաղաքիս արարական) արեւելեան վարժարաններուն մէջ, կրթական իր ուշագրաւ նուաճումներով - ստացան իրենց աւարտական վկայականները: Պատրիարք Սրբազան Հօր ձեռքէն: Յաջող սաները պատուուեցան նաեւ գիրք մրցանակներով: Նորին Ամենապատուութիւնը իր փակման խօսքին մէջ յայտնեց իր գոհունակութիւնը ձեռք բերուած գնահատելի եւ գովելի արդիւնքին համար, եւ պատշաճ խրատական յորդորական

մը խօսելէ ետք շրջանաւարտ պարման-պարմանուհիներուն՝ պահպանիչով օրհնեց բոլորը:
Ս. Թարգմանչաց շարականով բացուած հանդէսը փակուեցաւ Ս. Աթոռոյ մաղթերով:

* * *

14 Յունիս, Կիրակի երեկոյ, ժառանգ. Վարժարանի մեծ սրահին մէջ, հրաւիրեալներու կողիկ բազմութեան մը ներկայութեան կայացաւ Ամալեքի Հանդէսը Վարժարանին:

Վերատեսուչ Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան ըրաւ բացման խօսքը, անդրադառնալով պատեաններուն՝ որոնք պատասխանատուներն են վարժարանի ներկայ անշուք վիճակին: Կողիկ յայտագրին իրենց մասնակցութիւնը բերին սաները, արտասանութիւններով, ընթերցումներով եւ նուագածութեամբ:

Տեսուչ Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան կարդաց միամեայ տեղեկագիրը վարժարանի տարուան մը կեանքին ու գործունէութեան:

Սարգիս Սրկ. Աւետիքեան եւ իր դասընկերը՝ Ուրարակիր Արմէն Ճումտուրեան ստացան իրենց վկայականները՝ աւարտած ըլլալով վարժարանի ընթացքը: Անոնք ընծայարան պիտի անցնին Սեպտեմբերին:

Իսկ Պատրիարք Սրբազանը պատշան յորդորականէ մը ետք օրհնեց բոլորը եւ յոյս յայտնեց որ վարժարանը յառաջիկային վերագտնէ այն մթնոլորտը որուն մէջ դաստիարակ մշակներու ջանքերը արդիւնաւէտ պիտի դառնան եւ իրենց բարի պտուղները տան:

«Հայր Մեր»ի երգեցողութեամբ փակուեցաւ ժամ մը տեւող աւանդական այս Հանդէսը:

Գ. Ա.

ՅԱՐԳԱՆՔ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ ՊԵՏՐՈՍ ԼԷՓԷՃԵԱՆԻ 60-ԱՄԵԱՅ ԾԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ

Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետ, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի Օրհնութեան Կոնդակը, 16 Յունիս 1992, Երեւանի երեկոյեան յանձնուեցաւ Տիար Պետրոս Լեփեճեանին ի գնահատանք իբրեւ դաստիարակ իր 60-ամեայ ծառայութեան: Յարգանքի երեկոյթը տեղի ունեցաւ ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահին մէջ, նախագահութեամբ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր: Յայտագրին մէջ բաժին առին Տիար Կարապետ Յակոբեան Բացման Խօսքով, Տիկին Նորա Նազգաշեան իբրեւ Հանդիսավար Յայտագրի, Երգչուհի Տիկին Շաֆէ Գալայեան դաշնակի ընկերակցութեամբ Պր. Վահէ Գալայեանի, ասմունքող Տիկին Անուշ Նազգաշեան: Յորելեարին անձը եւ գործը ներկայացուցին Գեոր. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան՝ "Ուսուցիչ", Տիկին Արփինէ Նազգաշեան՝ "Մարդը", Տիկին Ալին Պալեան՝ "Գրողը", Պր. Յակոբ Գարակէօզեան՝ "Ազգային Ծառայութիւնը":

Տիար Պետրոս Լեփեճեան իր շնորհակալութիւնը յայտնեց, իր տիկնոջ եւ իր ընտանիքին անունով, իրեն ընծայուած Հայրապետական Կոնդակին համար: Ամեն. Պատրիարք Սրբազանը Հայ Դաստիարակին ազգօգուտ եւ նուիրական ծառայութիւնը շնչեց եւ գնահատեց Հոգ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեանի կողմէ Կոնդակին ընթերցումն յետոյ երեկոյթը փակեց օրհնութեամբ եւ "Հայր Մեր"ի խմբական երգեցողութեամբ:

ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԵՂԵՌՆԻ 77Դ՝ ՏԱՐԵԴԱՐԸ

Աւագ Ուրբաթ առաւօտեան, Ապրիլ 24, ժամը 10.30ին, Երուսաղէմի Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութիւնը եւ Հայ հասարակութիւնը, առաջնորդութեամբ Ե. Հ. Բ. Միութեան, Հ. Ե. Միութեան եւ Հ. Մ. Ը. Միութեան սկաւառ-արեւմտեան, համդարտ փալատածով, եւ ցեղասպանութիւնը դատապարտող պատգամներու զուգահրոյթեամբ, թափօրով ուղղուեցաւ դէպի Սիոն Լեռան Ս. Փրկիչ եկեղեցին եւ Հայոց գերեզմանատունը, նախագահութեամբ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր: Արարայի յուշարձանին շուրջ կատարուեցաւ Հոգեհանգստեան պաշտամունք, թէ՛ Նդեռնի, թէ՛ երկրաշարժի եւ թէ Ղարաբաղ-Արցախի աղետներուն առիթով նահատակուած մեր ժողովուրդի զաւակներուն հոգիներուն համար: Հ. Օ. Միութեան անդամուհիներէն Օր. Անի Սեւան յարգանքի խօսքով արտայայտեց ներկայ սերունդին յոյսը մեր ժողովուրդի ապագայի մասին եւ վեհակամութիւնը հաւատարիմ մնալու նահատակներուն ուխտին:

Նախորդ օրը յետ միջօրէին ֆանի մը ժամուան լուռ նստացոյց եւս կազմակերպուած էր, Վանքի մուտքին, եւ փողոցի երկայնքին:

Ապրիլ 24ի երեկոյին, կազմակերպութեամբ Ապրիլեան Նդեռնի Սաղիմահայ Միացեալ Յանձնախումբի, նախագահութեամբ Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր, տեղի ունեցաւ Ոգեկոչման Յուշահանդէս, ժառանգաւորաց Վարժարանի Սրահին մէջ:

Յայտագիրը կը բաղկանար, բացի խմբերգի եւ մեներգի բաժիններէն, ասմունքէն, եւ արտասանութեան հետ համատեղ սահիկներու ցուցադրութենէն, երկու հայերէն բանախօսութիւններէ (Լոս Անճելըսէն ուխտաւորաբար եկած եւ Երուսաղէմէն Նահապետ Մելեքեան ներկայացուց պատմական իրողութիւնները եւ ֆաղափական շարժառիթները թէ՛ Նդեռնի, եւ թէ Հայ Հայրենիքին կապուած ներկայ կացութեան: Իսկ Տիար Պետրոս Լէֆէնեան, իրրեւ Նդեռնէն վերապրող, անդրադարձաւ իր սերունդի կրած զրկանքներուն եւ յաջորդ սերունդներու նուիրումին), իսկ Փրօֆ. Մանուէլ Հասէսեան անգլերէն լեզուով անդրադարձաւ անհրաժեշտութեան որ հայ ժողովուրդը տէրը կանգնի իր պատմական, հասարակական եւ ֆաղափական իրաւունքներուն:

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր խրատութիւնը խօսքներէն եւ ներկայ Անկախ Հայաստանի Հանրապետութեան ապագայի մասին իր յուսադրիչ ակնարկութիւններէն յետոյ, ներկաները յոտնկայս ունկնդրեցին Շահան Ռ. Պերպէրեանի "Քրիստոս Պատարագեալ" հոգեւոր երգը եւ "Մեր Հայրենիք" ֆալսեթը, եւ արձակուեցան Պատրիարք Սրբազան Հօր օրհնութեամբ եւ խմբովին երգուած "Հայր Մեր"ով:

ԼՈՍ ԱՆՃԵԼՈՍ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՄԱՆՑ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

UCLA-ի Նարեկացիի անուան հայագիտական ամբիոնի վարիչ՝ փրոֆ. Աւետիս Ասնեանը կը հաղորդէ, որ վերջերս լոյս ընծայուած է Journal of the Society for Armenian Studies-ի հինգերորդ (1990-91թթ) հատորը:

Հայագիտական Ուսմանց Միութիւնը հիմնադրուած է 1974 թուականին՝ սատարելու հայ մշակոյթի ուսումնասիրման, նպաստելու ամենուրեք հայագիտական գործունէութեան, վերաբերեալ տեղեկութիւններու փոխանակման, եւ կազմակերպելու հայագիտական գիտաժողովներ, սիմփոզիումներ եւ այլ ձեռնարկներ: Միութիւնը ձեռնարկած է նաեւ հայագիտական աշխատութիւններու շարքերուն, որոնք կ'ընդգրկեն կազմակերպութեան Տեղեկատուն, Հայագիտական Մատենագիտութեան Տարեգիրքը, Պարբերական Ուսումնասիրութիւնները, եւ

Հայագիտական ներկերու վերահրատարակման Մատենաշարը: Միութեան գիտական գլխաւոր հրատարակութիւնն է "Հայագիտական Հանդէսը":

Հանդէսին խմբագրական մարմնի անդամներն են փրոֆեսորներ Գեորգ Պարտազեան, Ռիչարտ Յովհաննէսեան, Վահէ Օշական, Տէնիս Փափագեան, Ռոնալտ Սիւնի եւ Ռոպէրթ Թոմսըն:

Անգլերէն լեզուով հրատարակուած եւ 230 էջերէ բաղկացած այս Տրդ հատորը կը բովանդակէ 13 յօդուածներ, հայագիտական այլազան նիւթերու վերաբերեալ: Ստորեւ ներկայացուած են թարգմանաբար յօդուածներու խորագիրները եւ անոնց հեղինակներուն անունները.

"Նդիշէն եւ Աստուածաշունչը-Ակնարկութիւններ Քրիստոսի այլակերպութեան նուիրուած քարոզիչ մասին" (Լուի Լըլուար, Լուիսեմպուրկ). "Ազարիայի գանձը եւ անոր երկու հայերէն տարբերակները" (Փիթըր Գաուի, Գոլոմպիա Համալսարան). "Որոգիւնէսի Հեփսափան եւ Նրուսադէմի թիւ 1925 հայերէն ձեռագիրը" (Գլոտ Գոգս, Օնթարիոյ). "Վերաբնութիւն Ուոլթըր Բրոք Կալլըրիի թիւ 537 հայերէն ձեռագիր Աւետարանի տեքստին" (Ճոզէֆ Ալեքսանեան, Թրինիթի Գոլէճ, Իլլինոյ). "Յովսէփ եւ Ասանէթի հայերէն տեքստը" (Քրիսթոֆ Պուրիսարդ, Հայտնուկերի Համալսարան). "Վրացական ժամանակագրութիւններու հայերէն տարբերակները" (Ռոպէրթ Թոմսըն, Հարվըրտ Համալսարան). "Պերնիարտ Յոն Պրէյտընպախի Բէրէկրինգիդի ին դէրքամ սանգդամ, գիրքը եւ անոր աղբսը հայ գրքի պատմութեան հետ" (Վրէժ Ներսէսեան, Պրիթիշ Լայպըրի). "Հայ աղջկանց երկրորդական կրթութեան սկզբնաւորումը եւ Պուսոյ Հայ Աղջկանց Վարժարանը" (Պարպարա Մերկերեան ՆԱԱՍՐ). "Ամերիկայի գրականութեան մէջ մշակութային մեկուսացման առկայութիւնը" (Մարկարիթ Պետրոսեան, Գալիֆ. Համալսարան, Տէյվիս). "Թուրք եւ Հայ պայքարին վերաբերեալ Ռուս հրամանատար Մայնվալֆի Տեղեկագրին նենգափոխումը՝ թրքական աղբիւրներուն մէջ" (Վահագն Տատրեան, Նիւ Նորքի Նահանգային Համալսարան, Ճենսետ). "Մարգա-, Մար-բա, եւ Մուլ-կա-" (Հարոլտ Պէյլի, Գէյմպրիի Համալսարան). "Ճրագամահ տերմինը եւ հայկական աստուածուհիին ծիսակատարութիւնը" (Ճէյմզ Ռասըլ, Գոլոմպիա Համալսարան). եւ "Նրեֆ հայերէն քառերու ստուգաբանութիւններ" (Մորենո Մորանի, Ճենովայի Համալսարան): Հատորին մէջ լոյս ընծայուած 17 գրախօսականներն ալ՝ նիւթերու տեսանկիւնէն նոյնիման բազմազան են ո՛րքան յօդուածները:

Հանդէսին այս Տրդ հատորով փրոֆ. Սանեանը կ'աւարտէ իր խմբագրապետի պաշտօնավարութեան շրջանը, եւ յառաջիկայ երեք տարիներուն զինքը պիտի փոխարինէ Գոլոմպիա Համալսարանէն տոքթ. Ճէյմզ Ռասըլը: Ցարդ հրատարակուած հինգ հատորները կը բովանդակեն 54 յօդուածներ եւ 58 գրախօսականներ, որոնք կը գրաւեն աւելի քան հազար էջ: Հանդէսին մասնակցած են հայագէտներ Միացեալ Նահանգներէն, Նորսայէն եւ Միջին Արեւելէն, զայն վերածելով միջազգային հրատարակութեան մը:

Սոյն հանդէսին առաջին հատորը արժանացած էր Conference of Editors of Learned Journals-ի կողմէ շնորհուած "1985 թուականի գիտական լաւագոյն նոր հանդէսի մրցանակ"ին: Ան այս պատիւին արժանացած էր իր "բովանդակութեան, ծրագրման եւ ձեւաւորման գերազանցութեան համար":

Փրոֆ. Սանեան կը յայտնէ այն յոյսը՝ թէ իր խմբագրութեամբ ցարդ լոյս ընծայուած հինգ հատորները ծառայած են իրենց նպատակին, որպէս "խթան հայագիտական բազմազան քննադատներու վերաբերող բարձրորակ ուսումնասիրութիւններու հրատարակման": Ան կը յարէ նաեւ, թէ այս յաջողութեան մէջ կարեւոր քաժին մը կը պատկանի օգնական խմբագիր Թերեզա Ճոզէֆին: Իրենց արհեստավարժ փորձառութեամբ եւ բարեացակամութեամբ՝ գնահատելի գործակցութիւն ընձեռած են նաեւ Լոս Անճելըսի Ապրիլ Հրատարակչութեան

տնօրեն Յարութ Երեցեանն ու գրաշարուհի Սեդա Երեցեանը:

Փրոֆ. Սանճեան հաւաստած է նաեւ՝ թէ Հանդէսը չէր կրնար հրատարակուիլ առանց ՀՐԸՄ-Ալեք Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի մեկենասութեան, որ հոգացած է հանդէսին հինգ հատորներու հրատարակութեան ամբողջական ծախքերը: "Խորապէս կը գնահատեմ Պարոն Ալեք Մանուկեանի եւ իր անունը կրող Հիմնադրամին ընձեռած բոլոր քարեացակամութիւնները," յարեց փրոֆ. Սանճեանը:

Հայագիտական Ուսմանց Միութեան անդամները Հանդէսը կը ստանան առանց յաւելում-ծական վճարումի: Հաստատութիւններ եւ ոչ-անդամներ կրնան բաժանորդագրուիլ՝ հատորին համար վճարելով 20 տոլար Society for Armenian Studies-ի անունով: Բաժանորդագրութիւններու համար դիմել հետեւեալ հասցէին.- Society for Armenian Studies, Armenian Research Center, University of Michigan, 4901 Evergreen Road, Dearborn, Michigan 48128-1491.

ՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՐ

Լեզու սորվեցնելու "Լաուպախ" մեթոտը

Լոս Անճելոսէն Տիկին Սիլվա Մանուկեանի նախաձեռնութեամբ, Երուսաղէմի գնահաճն դպրոցներու մէջ ծառայող երկուսասնեակ հայ ուսուցիչներ, օրական երկու ժամ տեւողութեամբ տասնըվեց ժամեր տրամադրեցին լեզու սորվեցնելու նոր մեթոտի մը ծանօթանալու համար:

Տիկին Մանուկեան, Հարվըրտէն շրջանաւարտ լեզուագիտութեան մէջ, Լոս Անճելոսի Հանրային Գրադարանի Միջազգային Լեզուներու Բաժանմունքի վարիչ է եւ գործունեայ անդամ Ամերիկեան Գրադարաններու ընկերակցութեանց:

"Լաուպախ" մեթոտը պատրաստուած է Անգլերէն լեզուն սորվեցնելու ուրիշ լեզու խօսող չափահասներու: Հայ ուսուցիչներէն ոմանք, տարիներու իրենց փորձառութեամբ, հետաքրքրութեամբ մասնակցեցան, "սորվեցնելու նոր մեթոտի մը ծանօթանալու", ուր օգտագործուեցան վիտէօի վրայ պատրաստուած պատկերներ, դասընթացքի նմոյշներ, եւ անհատական մասնակցութեամբ փորձարկումներ:

Այս յայտագիրը կարելի դարձաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր քաջալերութեամբ, ներկայ գտնուելով դասախօսութեանց, եւ մասնաւորաբար Տիկին Մանուկեանի կարգադրութեամբ, որ ապահովեց չորս հատոր բոլոր դասագիրքերը եւ վարժութեանց տետրակները, թէ՛ ուսուցիչին եւ թէ՛ աշակերտներուն յատուկ, եւ որ Լոս Անճելոսի Գրադարանի իր պաշտօնակիցներուն օժանդակութեամբ, յայտագրի ուրիշ ծախքերուն եւս անոնց նուիրատուութիւնը ապահովեց:

Յայտագրին կազմակերպումը յանձնուած էր յանձնախումբի մը որ Տիկին Մանուկեանին հետ միասին յաջողութեամբ լրումին հասցուցին ծրագիրը, քանի մը ամիս գործակցելով: Յանձնախումբի անդամներն էին Արթըր Յակոբեան Ատենապետ, Ջեփիլո Պոյանեան քարտուղար, Նորա Նազգաշեան գանձապահ, որոնց օժանդակեցին վիտէօ նկարահանման եւ այլ կարգադրութեանց համարփ Սարօ Նազգաշեան, Վահան Մանուկեան, Սագօ Պոյանեան: Ապրիլ 27էն մինչեւ Մայիս 5 տեւող այս դասընթացքի աւարտին մասնակցողներուն տրուեցան "Լաուպախ"ի յատուկ վկայականներ եւ նուէրներ: Մասնակցողներն էին.- Եղիա Տիգրանեան, Ալիծ Քէշիշեան, Էլիզապէթ Պաղմանեան, Ազնիւ Պաղտասարեան, Յարութ Պետրոսեան, Ալին Պալեան, Այրին Գալանեան, Անթառամ Գարակէօզեան, Կարինէ Մէրկէրեան, Յակոբ Մնացականեան, Սօնա Պոյանեան, Գառնիկ Պալըզեան, Արթըր Յակոբեան, Ջեփիլո Պոյանեան եւ Նորա Նազգաշեան:

ԵՐԵՎԱՆԻ ԶԱՂԱՔԱԳԼՈՒՄ ՏԻԱՐ ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄ ԳԱԼՍՏԵԱՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՄԵՋ

27 Մարտ Երեւանի գիշեր Լաոնաբայն Թէլ Ավիվ ժամանեց Երեւանի Քաղաքապետի Տիար Համբարձում Գալստեան եւ իր տիկինը, մասնակցելու համար Երուսաղէմի քաղաքապետ Թէտի Քօլէֆի կազմակերպած քաղաքապետներու համաժողովին: Ամեն Սրբազան Պատրիարք Հօր անունով, Գեր. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան եւ Աւագ քարգման Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան մաս կը կազմէին քաղաքապետարանէն նշանակուած դիմաւորողներուն, որոնք պիտի սպասէին տարբեր երկիրներէ ժամանող քաղաքապետներու: Պատրիարքի ինքնաշարժով, Երեւանի քաղաքապետի Տիար Հ. Գալստեան եւ իր տիկինը առաջնորդուեցան Երուսաղէմ, եւ առաջին տեսակցութիւն մը ունեցան Ամեն Սրբազան Պատրիարք Հօր հետ, եւ ապա տարուեցան դէպի իրենց պանդոկը:

Երուսաղէմի Քաղաքապետի գրասենեակին հետ կարգադրութեամբ, Քաղաքապետի ժամանակացոյցին մէջ նշտուեցան Պատրիարքարանիս կողմէ կազմակերպուելիք հանդիպումները, եւ այցելութիւնները:

Յաջորդ կէսօրին, 28 Մարտ, հիւրերը Սրբազան Պատրիարք Հօր այցելեցին եւ Պր. Գալստեան Երեւանէն բերուած փոքրիկ հայկական գորգ մը նուիրեց: Նոյն ժամանակ փափաք յայտնեց հայաստանէն՝ “Երեւանի քաղաքապետին Երուսաղէմի Հայոց Վանքին” նուիրել յիշատակելի արուեստի յուշանուէր: Պատրիարք Հայրը խոստացաւ ընդառաջել այս փափաքին, հետագային խորհրդակցելով նոյնիմեք քաղաքապետին հետ:

Տիար քաղաքապետը առիթ ունեցաւ այցելելու Բեթղեհէմի եւ Երուսաղէմի սրբավայրերը, նաեւ Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան Վանքապատկան հաստատութիւնները:

Ապրիլ 3 Ուրբաթ յետ միջօրէին հարաւային եւ հիւսիսային Ամերիկայէն, Արեւմտեան եւ Արեւելեան Եւրոպայի երկիրներէն հրաւիրուած բառասունհինգ քաղաքապետները, Երուսաղէմի քաղաքապետ Թէտի Քօլէֆի գլխաւորութեամբ, այցելեցին Սրբոց Յակոբեանց Մայր Տաճարը եւ հիւրասիրութեան Պատրիարքարանին մէջ: Իր բարի-գալուստի խօսքին մէջ Պատրիարք Սրբազանը վստահեցուց որ բոլոր ներկայացուած քաղաքներն ալ ունին հաստատուած հայ համայնքներ, եւ կը լիազօրէր քաղաքապետները պահանջելու որ հայերը հաւատարմօրէն ծառայեն իրրեւ այդ երկիրներու քաղաքացիները, նոյն ատեն հաւատարիմ մնալով իրենց հաւատքին, պատմութեան եւ հոգեւոր ժառանգութեանց:

Նոյն երեկոյին, Երեւանի հայ քաղաքապետի Պր. Համբարձում Գալստեան դասախօսեց Հայ հասարակութեան, ժառանգաւորաց վարժարանի սրահին մէջ, ներկայացնելով Հայաստանի կացութիւնը դարաբաղեան շարժումներէն սկսելով, մինչեւ Անկախ Հանրապետութեան յայտարարութիւնը, իրատես գնահատականներ կատարելով Գոմիւնիստական վարչակարգի եւ ներկայ իրաւակարգի ստեղծած կացութիւններու մասին: Ներկայացուց այն դժուարութիւնները զորս Անկախ Հանրապետութեան պետական վարիչները եւ ամբողջ հայ ժողովուրդը պարտին դիմագրաւել, նկատի առնելով վառելանիւրի, ելեկտրականութեան հոսանքի եւ ֆարիւղի զգալի պակասը, տնտեսութեան անձուկ վիճակը, քաղաքական տագնապալի եւ սպառնալից

վերիվայրումները, արտաֆին յարաբերութիւնները, եւ Ղարաբաղի հայութեան ապագային հետ կապուած պայքարները:

Դասախօսութեան յետոյ, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ տրուած հիւրասիրութեան ընթացքին, պատուոյ հիւրին տրուեցան Հայոց Վանքին եւ Սուրբ Երկրին այցելութեան եկող հայ ուխտաւորին յիշատակները վերարծարծող յուշանուէրներ:

Վերջին օրը, Ապրիլ 5 Կիրակի առաւօտուն, քաղաքացուի Պր. Համբարձում Գալստեան Պատրիարք Սրբազանին եւ Միաբանութեան ընկերացաւ, Հայոց Վանքէն մինչեւ Ս. Յարութեան Տաճար պաշտօնական թափօրով մուտքին եւ Մեծ Պահոց Դատարարի Կիրակիին առիթով Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ Պատրիարք Սրբազանին մատուցանելիք Ս. Պատարագին մասնակցելու համար: Նախ քան Պատարագին աւարտիլը, հայրենի հիւրը հրաժեշտ առաւ մեկնելու համար Երուսաղէմէն:

* * *

Մայիս 6-20 օրերուն Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը Էջմիածին գտնուեցաւ մասնակցելու համար “Հայաստան” Համահայկական Հիմնադրամի հաստատման առիթով Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հրաւիրած Հոգեւոր Առաջնորդներու ժողովին: Պատրիարք Սրբազան երկիցս պատեհութիւն ունեցաւ տեսակցելու Երեւանի Քաղաքացուի Տիար Համբարձում Գալստեանի հետ: Իր խոստումին համաձայն Տիար Գալստեան նոր քանդակուած երկու մեծ խաչքարեր ցոյց տուաւ, որոնցմէ մէկը Երուսաղէմ պիտի դրկէ իբրեւ յուշանուէր կոթող:

ԼԻԲԱՆԱՆԷՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գեր. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան, ժառանգաւորաց Վարժարանի Վերատեսչի իր հանգամանքով Լիբանան այցելեց, եւ երկու շաբաթուան իր կեցութեան ընթացքին, հիւրընկալութիւնը վայելեց Ն. Ս. Օծուրին Տ. Տ. Գարեգին Բ. Վեհափառ Կաթողիկոսին, եւ օժանդակութեամբ Լիբանանի Թեմի Գերաշնորհ Առաջնորդ Տ. Արամ Արքեպս. Բէշիշեանի, աշխատանք տարաւ Սուրբ տեղեաց մէջ ծառայութեան համար աշխատաւոր միաբաններու եւ ժառանգաւորաց վարժարանի համար աշակերտներու ընտրութիւն կատարելու:

Որոշ թիւով անձերու հետ տեսակցութիւնները անձնապէս կատարելէ յետոյ, ըստ կարգադրութեան, արձանագրութեանց աշխատանքը պիտի շարունակէ կատարել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ անդամներէն Հոգ. Տ. Բարգէն Վրդ. Զարեան: Դիմում կատարած են տասներեք անձեր: Կը ներկայացնենք Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի տեղեկագիրը:

ԽՄԲ.

վերիվայրումները, արտաֆին յարաբերութիւնները, եւ Ղարաբաղի հայութեան ապագային հետ կապուած պայքարները:

Դասախօսութեան յետոյ, Պատրիարքարանի դահլիճին մէջ տրուած հիւրասիրութեան ընթացքին, պատուոյ հիւրին տրուեցան Հայոց Վանքին եւ Սուրբ Երկրին այցելութեան եկող հայ ուխտաւորին յիշատակները վերարծարծող յուշանուէրներ:

Վերջին օրը, Ապրիլ 5 Կիրակի առաւօտուն, քաղաքացուի Պր. Համբարձում Գալստեան Պատրիարք Սրբազանին եւ Միաբանութեան ընկերացաւ, Հայոց Վանքէն մինչեւ Ս. Յարութեան Տաճար պաշտօնական թափօրով մուտքին եւ Մեծ Պահոց Դատարարի Կիրակիին առիթով Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ Պատրիարք Սրբազանին մատուցանելիք Ս. Պատարագին մասնակցելու համար: Նախ քան Պատարագին աւարտիլը, հայրենի հիւրը հրաժեշտ առաւ մեկնելու համար Երուսաղէմէն:

* * *

Մայիս 6-20 օրերուն Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը Էջմիածին գտնուեցաւ մասնակցելու համար “Հայաստան” Համահայկական Հիմնադրամի հաստատման առիթով Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի հրաւիրած Հոգեւոր Առաջնորդներու ժողովին: Պատրիարք Սրբազան երկիցս պատեհութիւն ունեցաւ տեսակցելու Երեւանի Քաղաքացուի Տիար Համբարձում Գալստեանի հետ: Իր խոստումին համաձայն Տիար Գալստեան նոր քանդակուած երկու մեծ խաչքարեր ցոյց տուաւ, որոնցմէ մէկը Երուսաղէմ պիտի դրկէ իբրեւ յուշանուէր կոթող:

ԼԻԲԱՆԱՆԷՆ ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. Աթոռոյս Լուսարարապետ Գեր. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան, ժառանգաւորաց Վարժարանի Վերատեսչի իր հանգամանքով Լիբանան այցելեց, եւ երկու շաբաթուան իր կեցութեան ընթացքին, հիւրընկալութիւնը վայելեց Ն. Ս. Օծուրին Տ. Տ. Գարեգին Բ. Վեհափառ Կաթողիկոսին, եւ օժանդակութեամբ Լիբանանի Թեմի Գերաշնորհ Առաջնորդ Տ. Արամ Արքեպս. Բէշիշեանի, աշխատանք տարաւ Սուրբ տեղեաց մէջ ծառայութեան համար աշխատաւոր միաբաններու եւ ժառանգաւորաց վարժարանի համար աշակերտներու ընտրութիւն կատարելու:

Որոշ թիւով անձերու հետ տեսակցութիւնները անձնապէս կատարելէ յետոյ, ըստ կարգադրութեան, արձանագրութեանց աշխատանքը պիտի շարունակէ կատարել Մեծի Տանն Կիլիկիոյ անդամներէն Հոգ. Տ. Բարգէն Վրդ. Զարեան: Դիմում կատարած են տասներեք անձեր: Կը ներկայացնենք Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի տեղեկագիրը:

ԽՄԲ.

Ամենապատիւ

Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպս. Մանուկեան

Բարեխնամ Պատրիարք Առաք. Ս. Աթոռոյ եւ

Նախագահ Պատ. Տնօրէն Ժողովոյ,

Ս. Աթոռ

Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայր,

Զերդ Ամենապատուութեան հրահանգին համաձայն 26 Մայիս 1992 երուսաղէմէն մեկնեցայ դէպի Կիպրոս, այնտեղ անձագրի եւ վիզայի կարգադրութիւններէ ետք, յաջորդ օրը 27 Մայիսին մեկնեցայ դէպի Լիբանան: Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի կողմէ հիւրընկալ եպիսկոպոս մը եկաւ եւ զիս դիմաւորեց: Առաջնորդուեցայ Անքիլիսա եւ այնտեղ մնացի հիւրերու յատուկ յարմարութիւններով օժտուած սենեակի մը մէջ: Նոյն երեկոյ իսկ զիս ընդունեց Վեհափառ Հայրապետը, փոխանցեցի Զերդ Ամենապատուութեան ողջոյնները եւ հաղորդեցի Լիբանան այցելելու նպատակս:

Դարեգին Բ. Կաթողիկոսն ու Առաջնորդ Արամ Արքեպս. ստացած էին արդէն Զերդ Ամենապատուութեան 30 Ապրիլ 1992 թուակիր նամակները եւ անձնապէս խօսած էին Ձեզի հետ Ս. Էջմիածնի մէջ, ուստի սիրով ընտառաչեցին եւ ընթացք տուին Զերդ Ամենապատուութեան առաջարկին:

Յաջորդ օրը Համբարձման Տօն էր եւ արձակուրդի օր: Միւս օր Առաջնորդ Սրբազանին հետ քաղաք մեկնեցայ եւ յայտարարութիւններ տուինք տեղական երեք Հայ քերթերուն որոնց մէջ ծանուցուեցաւ թէ երուսաղէմի Ժառանգաւորաց Վարժարանի համար աշակերտ կը փնտոենք եւ աշխատաւոր միաբաններ Ս. Տեղերու ծառայութեան համար:

Երկուշաբթի օրուրնէ սկսեալ մինչեւ վերադարձիս նախօրեակը Զորեքշաբթի 10 Յունիս անխափան գտնուեցայ Առաջնորդարան եւ զբաղեցայ այն գործով որ յանձնուած էր ինձի: Երկու Կիրակիներն ալ որ այնտեղ անցուցի քաղաքի տեղական երկու եկեղեցիներուն մէջ եւ խօսեցայ Հայ երուսաղէմի մասին եւ յայտնեցի Պէյրութ գտնուելու նպատակս: Եղայ նաեւ կարգ մը տեղեր եւ ամէնուն քացատրեցի կարեւորութիւնը երուսաղէմի եւ մեր ունեցած կարիքները:

Հետաքրքրուողներ շատ էին բայց դրական մասնակցութիւն բերողներու թիւը քիչ: Շատեր եկան եւ խոստացան կրկին գալ եւ արձանագրուիլ սակայն յետոյ չբերեցան: Ծնողներ կը խորհին թէ Պատերազմական վիճակ կը տիրէ այստեղ, միւս կողմէ կ'առարկեն թէ տարիներով հեռու մնալ իրենց զաւակներէն դիւրին չէ, միւս կողմէ ծնողներ կ'ակնկալեն թէ իրենց զաւակները նիւթական եկամուտներ պէտք է ունենան եւ իրենց օգնեն: Այս կարծիքները ունին որովհետեւ անցեալին արձանագրութիւններ կատարողները այդ հաւաստիքները տուած են իրենց եւ այդ պատճառաւ է որ եկող աշակերտներու մեծամասնութիւնը ձգած է երուսաղէմը:

Անշուշտ կեցութեան ժամանակաշրջանը շատ կարն էր: Դպրոցները տակաւին չէին աւարտած, ուստի Տանն Կիլիկիոյ Անդամներէն Հոգ. Տ. Բարգէն Վրդ. Զարեանի պաշտօն յանձնուեցաւ որ մինչեւ 15 Յունիս արձանագրութիւնը շարունակէ: Ծամբորդատար Ընկերութեան միջոցաւ մեզի պիտի հաղորդուի անունները արձանագրուող աշակերտներու, եւ աշակերտները ապա առաջնորդուին երուսաղէմ:

Դաւիթ. Արք. Սահակեան

Լուսարարապետ եւ Վերատեսուչ Ժառանգաւորաց Վարժարանի

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

Դժ. 1 Ապրիլ.- Միջինք Մեծ Պահոց:
Այսօր սկսան ստեղի Շարականներու
երգեցողութեան փ կէսօրէ ետք, «խաղաղական»
ժամերգութեան աւարտին:

Եժ. 2 Ապրիլ.- Հսկումին ի Ս. Յակոբ
ֆարոգեց Գերշ. Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:
Բացատրեց թէ ինչո՞ւ, ինչպե՞ս եւ ե՞րբ պէտք
է աղօթել Աստուծոյ:

Ուր. 3 Ապրիլ.- Վաղուան 40 մանկանց
տօնին առիթով, երեկոյեան Ս.
Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ
Հսկման մասնաւոր արարողութիւն, որուն
ընթացքին ֆարոգեց Հոգշ. Ս. Անուշաւան Ծ.
Վրդ. Ջղջանեան, ընելով նաեւ պատմականը
Քառասնից նահատակութեան:

Շր. 4 Ապրիլ.- Ս. Քառասուն Մանկանց
Մեջատիոյ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի
Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Աւետիս
Արդ. Իփրանեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ
40 Մանկանց նկարին առջեւ շտկուած սեղանին
վրայէն, որուն դիմացը, կաթսայի մը մէջ, կը
պլլայլային 40 գոյնզգոյն կանթեղներ,
աւանդական սաղապատ լինել խորհրդանշող:

- Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր
գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը մուտք
գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի
եւ Գիւտ Խաչի այրի ուխտերէն ետք, վերջնոյս
կից՝ Ս. Գր. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ
պաշտուեցաւ ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:
Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց
այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն
ներս, թափօրապետն էր Հոգշ. Ս. Աւետիս
Արդ. Իփրանեան:

Կիր. 5 Ապրիլ.- Դատաւորին: Գիշերային
եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները
պաշտուեցան ի Ս. Լուսաւորիչ: Ապա, Ամեն.
Ս. Պատրիարք Հայրը մատոյց օրուան
հանդիսաւոր Ս. Պատարագը Քրիստոսի Ս.
Գերեզմանին վրայ, ֆարոգեց՝ վերլուծելով
Դատաւորի՝ ինչպէս նաեւ Փարիսեցիի եւ
Մաքաւորի առակները, եւ նախագահեց
Սրբավայրին եւ Պատանատեղւոյն շուրջ
կատարուած եռադարձ թափօրին, որ
աւարտեցաւ Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:

Գժ. 7 Ապրիլ.- Հսկումին ի Ս.

Հրեշտակապետ ֆարոգեց Հոգշ. Ս. Գուսան
Վրդ. Ալեանեան, խօսելով կեղծաւորութեան
մոլութեան մասին եւ յայտնելով թէ Մեծ
Պահոց շրջանին մասնաւորաբար Քրիստոնեայէն
կը պահանջուին երեք բաներ. — ապաշխարութիւն,
ծովապահութիւն կամ պահեցողութիւն եւ
աղօթք: Շեշտեց անոնցմէ իւրաքանչիւրին
կարեւորութիւնը:

Եժ. 10 Ապրիլ.- Նախատօնակին ի Ս.
Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Ս.
Դաւիթ Արքեպս:

Շր. 11 Ապրիլ.- Ս. Գր. Լուսաւորչին
(Մուտն ի Վիրապ): Առաւօտեան ժամերգութեան
աւարտին, Լուսարարապետ Սրբազանին
ծեռամբ Ս. Լուսաւորչի մատուցել թափօրով
փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան: Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ աւանդատան Ս. Լուսաւորչի
սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս.
Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 12 Ապրիլ.- Գայտեան: Ս.
Պատարագը մատուցուեցաւ ֆաղափս
Արեւմտեան (հրէական) բաժնին մէջ գտնուող
Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ:
Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Անուշաւան Ծ.
Վրդ. Ջղջանեան, որ իբրեւ Նափա-Հայփայի հովիւ,
Տեսուչը կը նկատուի յիշեալ աղօթատան:
Քարոգեց Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ
Արքեպս., խօսելով երկուսն տօնին - Ս.
Լուսաւորչի չարչարանքներուն ու
վիրապաւնութեան մասին:

Գժ. 14 Ապրիլ.- Ս. Հրեշտակապետաց
եկեղեցւոյ մէջ վերջին Հսկումին ֆարոգեց
Հոգշ. Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան: «Եթէ որդի
ես Աստուծոյ, ըսէ որ ֆարքը հաց ըլլան»:

Եժ. 16 Ապրիլ.- Մեծ Պահոց վերջին
Հսկումին ի Ս. Յակոբ ֆարոգեց Հոգշ. Ս.
Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան, քնարան ունենալով
«Լուսովդ քով, Քրիստոս, ամենեքեան
լուսաւորեցաւ . . .»:

Ուր. 17 Ապրիլ.- Խ. օր մեծ պահոց:
Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ
«Արեւագալի», իսկ կէսօրէ ետք՝
«Խաղաղական»ի վերջին ժամերգութիւնը:

Շր. 18 Ապրիլ.- Յիշատակ յարութեան
Ղազարու: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս.
Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Ռուբէն

Վրդ. Յովակիմեան:

- Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու Ծաղկազարդի նախատօնակը, մեր վերնամատրան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 19 Ապրիլ.- Ծաղկազարդ. Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատան մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան: Ապա կատարուեցաւ մեծահանդէս թափօր Ս. Գերեզմանին շուրջ, եւ «Անդաստան»: Մեր թափօրին կը հետեւէին Ղպտոց եւ Ասորոց թափօրները: Թափօրականք ի ձեռնին ունէին արմաւենեաց եւ ձիթենեաց ռուսեր: Վանք դարձին Հայոց թաղի մուտէն, «Որ զխորհուրդ քո գալստեան» շարականը երգելով Միաբանութիւն եւ դպիրներ յառաջացան եւ քարձրացան Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Անդաստան» եւ ապա ժամերգութիւնն ու կարգ Դոնքացէի, հանդիսապետութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր: Հոգ. Տ. Գուսան Վրդ. կարդաց վարագոյր քացոյ մօտ 40 անձերու անունները: Կատարուեցաւ նուիրահաւաք՝ Ագունիէի (Լիբանան) ազգ. քուժարանի համար:

Բշ. 20 Ապրիլ.- Աւետումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս.ի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուց Գերշ. հանդիսապետ Սրբազանը:

Գշ. 21 Ապրիլ.- Աւագ Երեջշաբթի: Ըստ սովորութեան, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան գաւթին վրայ քացոյ Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգ. Տ. Գուսան Վրդ.

Ալեանեան, որ ապա գլխաւորեց Տաճարէն ներս կատարուած «Ուխտաւորաց թափօրը»: Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի աշակերտութիւնը (եւ ուսուցիչներէն ոմանք) ստացան Ս. Հաղորդութիւն:

Եշ. 23 Ապրիլ.- Աւագ Հինգշաբթի (Յիշատակ Ընթրեաց): Առաւօտեան ժամերգութեան աւարտին, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Ապաշխարութեան»: Ս. Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան եւ կարդաց, աշխարհարար լեզուով, Ս. Բարսեղ Հայրապետի Ս. Հաղորդութեան հաղը:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարի գոյգ դասերն ալ լեցուած էին օտար քարձրաստիճան հիւրերով, որոնց կարգին Երուսաղէմի քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի Քօլլէֆ եւ Հիւպատոսներ: «Ունիւրայ»ի տպաւորիչ կարգը կատարեց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Արարողութեան աւարտին, Անկլիէան Եպիսկոպոս մը Անգլիերէն լեզուով Աւետարան կարդաց:

- Ժամ մը ետք, Հոգ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոհանեանի գլխաւորութեամբ, թափօրական զնացով այցելութիւն տրուեցաւ Քրիստոսի գոյգ բանտերուն, - Աննա Բահանայապետի քնակարանի տեղւոյն վրայ կառուցուած Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին եւ Կայիափա Քահանայապետի տեղւոյն վրայ կառուցուած Ս. Փրկիչ եկեղեցիին: Հոգ. Հայրը տուաւ պատմական քացատրութիւններ: Հոգեհանգիստ կատարուեցաւ Ս. Աթոռոյս Հանգուցեալ Պատրիարքաց դամբարաններուն եւ ապա Տ. Նդիշէ Տէրտէրեան Պատրիարքի հողակոյտին վրայ:

- Գիշերը Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ «Կարգ Խաւարման», որուն ընթացքին, համատարած մութին մէջ, տպաւորիչ քարոզ մը խօսեցաւ Ամերիկայէն հիւրաբար Ս. Աթոռ ժամանած Տ. Արտէն Ա. Քիւնյ. Աշնեանը: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

Ուր. 24 Ապրիլ.- Աւագ Ուրբաթ (Յիշատակ Խաչելութեան) 77րդ տարեդարձ Ապրիլեան Եղեռնի: Կէսօրը քիչ անց, Ս. Յարութեան Տաճարի մեր

վերնամատրան մէջ կատարուեցաւ «Կարգ խաչելութեան», հանդիսապետութեամբ Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գարիկեանի:

- Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ, խուռն քաղմութեան ներկայութեան կատարուեցաւ «Թաղման կարգ»: Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

Շր. 25 Ապրիլ-- Աւագ Շաբաթ (Ճրագալոց Ս. Զատիկ): Ըստ սովորութեան, առաւօտեան ժամը 9ին, Ս. Յարութեան Տաճարի դուռը բացուեցաւ մեր կողմէ, բանալին առնուելով Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեանի ձեռքէն:

- Ժամը 11ին, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, ի գլուխ Միաբանութեան, մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, որ լեցուն էր քաղմագի հաւատացեալներու քաղմութեամբ: Այս տարի շատ մեծ էր թիւը Յոյն ուխտաւորներուն թէ՛ Յունաստանէն եւ թէ՛ մանաւանդ Կիպրոսէն ժամանած: Կային նաեւ Ղպտիներ ու փոքր թիւով Ասորիներ ու Հայեր: Յունաց Ամեն. Տ. Տիոտորոս Ա. Պատրիարքին հետ Ս. Գերեզման մտաւ մեր լուսահանը՝ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ.: Հինգ վայրկեան ետք, երբ լոյսը դուրս կու գայ Ս. Գերեզմանի պատուհանէն, գուարթօրէն կը սկսին դողանքել Տաճարին բոլոր - Յունական եւ Հայկական - զանգերն ու կոչնակները: Լուսահան Հայր Սուրբին գլխաւորութեամբ թափօր կը կազմուի, հետեւողութեամբ Ղպտոց եւ Ասորոց: Թափօրը երիցս կը դառնայ Ս. Գերեզմանին շուրջ, «Քրիստոս Յարեալ»ը երգելով: Ժամը 3.30ին Միաբանութիւնը Վանք կը վերադառնայ: Դաւթի բերդին դիմաց, Պատրիարք Սրբազան եւ լուսահան վարդապետը կը զգեստաւորուին եւ Յարութեան շարականներ երգելով թափօրը կը յառաջանայ ու մուտք կը գործէ Մայր Տաճար, ուր Պատրիարք Սրբազան յարութեան աւետիսով կ'արձակէ ժողովուրդը:

- Ժամ մը ետք, Ճրագալոյցի արարողութիւնը կը սկսի ի Ս. Յակոբ, որուն աւարտին Արթ. Տ. Արտէն Ա. Քհնյ. Աշեհան կը մատուցանէ Ճրագալոյցի Ս. Պատարագ Աւագ Սեղանին վրայ: Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. նախագահեց Ս. Զատիկի նախատօնակին: Յետոյ,

«Այսօր յարեալ» շարականը երգելով, բոլորն ալ քարճրացան վանքի սեղանատունը՝ ընթրիքի:

Կիր. 26 Ապրիլ-- ԶԱՏԻԿ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՍՈՆ: Կէս գիշերը երկու ժամ անցած մայրավանքի զանգը կը հնչէ: Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը կը մեկնի Ս. Յարութեան Տաճար: Յունաց արարողութեան աւարտին, ժամերգութիւնները կը շարունակուին Ս. Գերեզմանի շրջափակին մէջ, հետեւողութեամբ Ղպտոց եւ Ասորոց թափօրներուն: Յերեկին Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. մատոյց օրուան հանդիսաւոր Սուրբ Պատարագը Քրիստոսի Գերեզմանին վրայ եւ քարոզեց: Արարողութեան կարեւոր մասը ձայնասփռուեցաւ Խարյէլեան Ռատիօկայանէն: Ներկայ էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Վանք դարձին, Յարութեան շարականներու երգեցողութեամբ, Միաբանութիւնը յառաջացաւ Հայոց Թաղի մուտքէն եւ քարճրացաւ Պատրիարքարան:

- Կէսօրէ ետք, Մայրավանքի մեծ բակին մէջ կատարուեցաւ Զատկական մեծ «Անդաստանը», հանդիսապետութեամբ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

Բշ. 27 Ապրիլ-- Բ. օր Ս. Զատիկ - Յիշատակ Մեղեղոց: Ըստ սովորութեան, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատոյց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ եւ քարոզեց Յարութեան խորհուրդին շուրջ: Ս. Պատարագէն ետք, Ն. Ամենապատուութիւնը, ամպհովանիի տակ եւ Ս. Խաչափայտի մասունքն ի ձեռին, նախագահեց եռադարձ թափօրին: Վարդապետներ ի ձեռին ունէին Սրբոց մասունքներ: Աւարտին «Ճանապարհը» երգուեցաւ ուխտաւորաց համար: Յետոյ բոլորն ալ Պատրիարքարան քարճրացան, երգելով «Քրիստոս Յարեալ» շարականը: Հոն Ս. Պատրիարքը իր օրհնութեամբ արձակեց ամենքը եւ բոլորին բաժնեց Ս. Պատարագի նշխար:

Գշ. 28 Ապրիլ-- Գ. օր Ս. Զատիկ: Մայր Տաճարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ պատարագեց Տաճարի Ս. Վանքի վրդ. Մանկասարեան: Ապա, Հոգշ. Տ. Վանքի վրդ. Մանկասարեան երանաշնորհ Տ. Կիրեղ Եպս. նախագահեց խնդրամատոյց ուխտաւորներու հանգուցեալ հարազատներու հոգեւոյց համար կատարուած հոգեհանգստեան պաշտամունքին: Նոյնը

կրկնուեցաւ Տաճարին գաւթին մէջ, երանաշնորհի
Տ. Կիրեղ Բ. Պատրիարք Հօր շիրմին մօտ:

Շր. 2 Մայիս.- Գլխատումն Յովհաննու

Կարապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ
Մայր Տաճարի Ս. Գլխադի մատրան մէջ:
Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ.
Քէշիշեան:

Կիր. 3 Մայիս.- Նոր Կիրակի (Կրկնազատիկ
- Յիշատակ Նահատակաց): Ըստ սովորութեան,
Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ
պատարագեց Լուսահան Հոգշ. Տ. Ռազմիկ
Պօղոսեան: Քարոզեց Լուսարարապետ Գեորշ.
Տ. Դաւիթ Արքեպս., խօսելով Նոր Կիրակիի
իմաստին եւ նահատակաց Օրումն շուրջ,
որոնց համար կատարուած հոգեհանգստեան
պաշտամունքին նախագահեց Ամեն. Ս.
Պատրիարք Հայրը:

Շր. 9 Մայիս.- Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադի: Ժամարարն էր
Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէճեան:

- Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գեորշ.
Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի
գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը
«Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան
Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու
նախատօնակը մեր վերնամատրան մէջ: Ապա
կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց
այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն
ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ.
Մանկասարեան:

Կիր. 10 Մայիս.- Աշխարհամատրան (Կանաչ)
Կիրակի: Գիշերային եւ առաւօտեան
ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս.
Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Ապա,
Լուսարարապետ Գեորշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս.
հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատոյց Քրիստոսի
Ս. Գերեզմանին վրայ, քարոզեց եւ նախագահեց
Սրբավայրին առջեւ կատարուած
«Անդաստան»ին, որով փակուեցան Զատկական
շրջանի տօնական հանդիսութիւնները
համաժրիստոնէական Սուրբ Տաճարէն ներս:

Շր. 16 Մայիս.- Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադի: Ժամարարն էր
հիւրաբար Ս. Աթոռ ժամանած Ս. Էջմիածնի
Միաբան եւ Յրանսայի մէջ պաշտօնավարող
Հոգշ. Տ. Միլոոն Վրդ. Գըվըզեան: Հոգշ. Հօր

հետ Յրանսայէն ժամանած էր ուխտաւորներու
խումբ մը, որոնց բանի մը խօսք ըրաւ
Լուսարարապետ Գեորշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. որ
իր կարգին ատեն մը պաշտօնավարած է
Յրանսա:

Կիր. 17 Մայիս.- Կարմիր Կիրակի: Ս.
Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութիւն,
մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ.
Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Զոյնանեան:

Շր. 23 Մայիս.- Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադի: Ժամարարն էր
Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Կիր. 24 Մայիս.- Տօն Երեմիան Ս. Խաչին
(351): Առաւօտեան ժամերգութեան ընթացքին,
Մայր Տաճարին մէջ, Լուսարարապետ Գեորշ.
Տ. Դաւիթ Արքեպս. աշխարհաբարով կարդաց
Ս. Կիրեղ Հայրապետի Կոստանդ Կայսեր
յղած Թուղթին թարգմանութիւնը. Ս.
Պատարագը Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց
Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:
Խորանին վրայ կը տեսնուէր վառ կանթեղներով
գարդարուն Ս. Խաչին նշանը:

Շր. 30 Մայիս.- Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադի: Ժամարարն էր
Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Կիր. 31 Մայիս.- Ս. Պատարագը
մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր
վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ.
Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Դշ. 3 Յունիս.- Վաղուան Համբարձման
տօնին առիթով, կէսօրէ ետք, Գեորշ. Տ. Սեւան
եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան
Հայրեր ինքնաշարժերով քարձրացան Զիթենեաց
լեռ, ուր Համբարձման Սրբավայրին վրայ կառ
ուցուած մեր վերնամատրան մէջ պաշտուեցան
ժամերգութիւն եւ նախատօնակ:

- Իրիկնադէմին նոյն վայրին մէջ
կատարուեցաւ Հսկման եւ Գիշերային ու
Առաւօտեան ժամերգութիւններ, որմէ ետք
Միաբանութիւն եւ աշակերտութիւն
վերադարձան Մայրավանք:

Նշ. 4 Յունիս.- ՀԱՄԱՐԱԶՄԱՆ ՏՆԱՌՆ:
Առաւօտուն, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր
գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը
ինքնաշարժերով քարձրացաւ Զիթենեաց լեռ
ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Համբարձման

Սրբատեղին, ուր մեր վրամամատրան մէջ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց եւ քարոզեց Գերշ. Ս. Սեւան Եպս., որ արարողութեանց աւարտին նախագահեց Սրբավայրին առջեւ կատարուած «Անդաստան»ին: Իսկ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարի Սիսէն Ս. Էջմիածին փոխադրութեան տարեդարձի առթիւ կատարուած «Հայրապետական Մաղթանք»ին:

Շր. 6 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի տանիքին վրայ գտնուող Ս. Համբարձում մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Աւետիս Արդ. Իփրանեան:

- Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ պաշտուած Բ. Մաղկազարդի նախատօնակին նախագահեց Գերշ. Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Կիր. 7 Յունիս.- Երկրորդ Մաղկազարդ: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 13 Յունիս.- Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի տանիքին վրայ գտնուող Ս. Առաքելոց մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

- Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց Մայր Տաճարի մէջ պաշտուած Հոգեգալստեան հանդիսաւոր նախատօնակին:

- Իրիկնադէմին, ի Ս. Յակոբ պաշտուած «Եկեղեցի»ի եւ Հսկման կարգերուն նախագահեց Գերշ. Ս. Կիրեղ Եպս. Գաբիկեան:

Կիր. 14 Յունիս.- ՀՈԳԵԳԱԼՈՒՍՏ (Պնտեկոստ) եւ Բարեկենդան եղիական Պահոց: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց, աւուր պատշանի քարոզեց եւ Ս. Յովի. Ոսկեքերանի Հոգեգալստեան Ներքողի մէկ մասը կարդաց Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

- Կէսօրէ ետք, ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ Սիոնի վերջին Ընթրեաց վերնատան մէջ, գլխաւորութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեանի, որ, արարողութեան աւար-

տին, քացատրութիւններ տուաւ Սրբավայրի մասին: Ապա բոլորն ալ ուղղուեցան Ս. Փրկչի վանքը, որուն գաւթին մէջ հոգեհանգիստ կատարուեցաւ հանգուցեալ Պատրիարքաց հոգիներուն համար:

Շր. 20 Յունիս.- Է. օր Հոգեգալստեան: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Կիր. 21 Յունիս.- Յիշատակ Եղիայի Մարգարէին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութին, մեր վերնամատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

- Ս. Հռիփսիմեանց նախատօնակը պաշտուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Բշ. 22 Յունիս.- Ս. Կուսանացն Հռիփսիմեանց: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ, իսկ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ աւանդատան՝ Ս. Հռիփսիմէի մատրան մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Գշ. 23 Յունիս.- Լուսարարապետ Գեր. Ս. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան քահանայական պատարագ մատոյց Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ, իր ձեռնադրութեան 35-ամեակին առիթով:

Երեկոյին Լուսարարապետարանին մէջ, Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը եւ Միաբանութեան հոգեւորական անդամները միասին ընթրեցին, եւ երկար ու առողջ տարիներու իրենց բարի մաղթանքները յայտնեցին:

Ուր. 26 Յունիս.- Նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ Արքեպս.

Շր. 27 Յունիս.- Ս. Գր. Լուսաւորիչ (Ելն ի Վիրապէն): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան՝ Ս. Լուսաւորչի սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Ս. Կոմիտաս Վրդ. Շերպէքեան:

- Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց -

Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը: Յետոյ ծնրադիր «Տէր Ողորմեա» երգուեցաւ:

Կիր. 28 Յունիս.- Տօն Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ Ս. Էջմիածնի: Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց Հոգշ. Ս. Համբարձում վրդ. Քէշիշեան: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը նախագահեց «Հայրապետական Մաղթանք»ի արարողութեան:

Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած «Անդաստան»ին նախագահեց Գերշ. Ս. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

ՊԱՇՏՏՈՆԱԿԱՆՔ

Ուր. 3 Ապրիլ.- Լուտերականներու Գերմանիոյ Եպիսկոպոսը կէսօրին այցի եկաւ Պատրիարքարան:

- Երեկոյեան, Հոգշ. Ս. Անուշաւան Ծ. վրդ. ներկայ եղաւ Պէրլինի Եպիսկոպոսին ի պատիւ Նօթր Ծամի Հիւրանոցի մէջ տրուած ընդունելութեան:

Կիր. 5 Ապրիլ.- Երեկոյեան, Լուտերականներու սրահին մէջ, ի պատիւ Գերմանիայէն ժամանած եպիսկոպոսի մը տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Հոգշ. Ս. Տ. Գուսան, Ռազմիկ վրդ.-ներ, Ս. Բագրատ Արեղայ եւ Գ. Հինդիեան:

Դշ. 8 Ապրիլ.- Կէսօրին, Իսրայէլի Պուլկարիոյ դեսպանը իր հետեւորդներով այցելեց նախ Մայր Տաճար եւ ապա Պատրիարքարան:

Բշ. 13 Ապրիլ.- Կէսօրուան մօտ, Պատրիարքարան այցելեցին Ս. Զատիկի առթիւ Ս. Երկիր ժամանած Անկլիկան բարձրաստիճան եկեղեցականներ, ընկերակցութեամբ տեղույս Անկլիկան Արքեպս. Սամիր Քաֆիթի:

Դշ. 15 Ապրիլ.- Երեկոյեան, Մոսկուայի Քաղաքապետ Կապրիէլ Փօփովի ի պատիւ Քաղաքապետ Թէտի Քօլլէի Քաղաքապետարանի մէջ տուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Ս. Դաւիթ Արքեպս. եւ Գ. Հինդիեան:

Եշ. 16 Ապրիլ.- Հրէից Պասէֆի (Բաղարջակերաց) տօնին առթիւ (Շր. 18 Ապրիլին), Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական հեռագիրներ ղրկեց Իսրայէլի

նախագահ Հայիմ Հէրզօկի, Վարչապետ Իցնաֆ Շամիրի, Քնէսէթի (Խորհրդարան) Նախագահ Տով Շիլանֆիի եւ Երուսաղէմի Քաղաքապետ Թէտի Քօլլէի:

Բշ. 20 Ապրիլ.- Ամերիկայէն ուխտաւորներու խումբով, եւ Երեցկին Մարիամին ընկերակցութեամբ, Ս. Աթոռ ժամանեց Արժ. Ս. Արտէն Ա. Քենյ. Աշենան եւ Զատիկի տօններէն ետք վերադարձաւ իր պաշտօնատեղին:

Դշ. 29 Ապրիլ.- Կէսօրէ ետք, Ռուսիոյ փոխ-նախագահ Ալէքսանտր Ռօշֆօյ, որ Իսրայէլ եկած էր այցելութեան, այցելեց Ս. Յարութեան Տաճար, որու մուտքին դիմաւորուեցաւ երեք յարանուանութեանց ներկայացուցիչներէն: Մարկոմէ ներկայ էին Գերշ. Ս. Կիրեղ Եպս. եւ Տաճարին Տեսուչը՝ Գերշ. Ս. Վաղարշ Եպս.:

Եշ. 30 Ապրիլ.- Ժառ. սաներ օրական Ս. Դաւիթ Արքեպս. մեկնեցաւ Լիբանան, 1992-93 դպրոցական տարեշրջանի համար նոր ժառանգաւոր սաներ արձանագրելու:

Դշ. 9 Յունիս.- Յրանչիսկեան Միաբանութեան Նոր Կիւսդոտ Հայր Ճիւղիքէ Նազգարօ իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

- Շա՛րաշ Յէտէֆ հրէական հիւանդանոցի նոր քաժնի սարքաւորման աւարտումին առիթով, կրօնից նախարարութեան կողմէ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Ս. Սեւան Եպս., Հոգշ. Ս. Գուսան վրդ. եւ Գ. Հինդիեան:

Դշ. 10 Յունիս.- Իտալիոյ Ազգային Տօնին (2 Յունիս) առթիւ, Իտալական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ սարքուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, Գերշ. Ս. Կիրեղ եւ Ս. Սեւան Սրբազաններ, Աւագ Թարգման Հոգշ. Ս. Ռազմիկ վրդ. եւ Գ. Հինդիեան:

Եշ. 11 Յունիս.- Նոյն առիթով, քաղաքի արեւելեան քաժնին մէջ գտնուող Հիւպատոսարանը տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Ս. Սեւան Եպս., Հոգշ. Ս. Գուսան եւ Ռազմիկ վրդ.-ներ:

Ուր. 12 Յունիս.- Յրանսական

Հիւպատոսին մեկնումին առիթով, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպս. եւ Գ. Հինդլեան ողջերք մաղթելու գացին Հիւպատոսարան:

Շր. 13 Յունիս.- Լատինաց Ս. Անտոն փատուացոյ տօնին առթիւ, կէսօրէ առաջ, Ֆրանչիսկեաններու Մայր Տաճարին մէջ, Պապական նուիրակի կողմէ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Պատարագին ներկայ գտնուեցան Ս. Յարութեան Տաճարի Տեսուչ Գերշ. Տ. Վաղարշ Նպս. Խաչատուրեան եւ Հոգ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Եշ. 18 Յունիս.- Կէսօրին, Իսրայէլ այցելող նախկին Սովետ Միութեան վերջին նախագահ Միխայէլ Կորպաչեւ այցելեց Ս. Յարութեան Տաճար, որու մուտքին դիմաւորուեցաւ երեք յարանուանութեանց ներկայացուցիչներու կողմէ: Մեր կողմէ ներկայ էին Գերշ. Տ. Կիրեղ Նպս. Գաբրիէան եւ Տաճարի Տեսուչ Գերշ. Տ. Վաղարշ Նպս. Խաչատուրեան:

Բշ. 22 Յունիս.- Կէսօրէ ետք, Անգլիոյ Էլիզապէթ Բ. Թագուհւոյ ծննդեան 67րդ տարեդարձին առիթով, քրիստոնական Ընդհ. Հիւպատոսարանի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը, հետն ունենալով Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս., Աւագ Թարգման Հոգ. Տ. Ռազմիկ Վրդ., եւ Գ. Հինդլեան:

Դշ. 24 Յունիս.- Կէսօրէ ետք, Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. եւ Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. ներկայ եղան Եւրոպացոյ Ս. Յովհաննէս Մկրտչի տօնին առիթով, Բեթղեհէմի St. John the Templar եկեղեցւոյ մէջ, Լատինաց Պատր. Փոխանորդ Մօնս. Քամալ Պաթիշի կողմէ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Պատարագին եւ յաջորդող ընդունելութեան:

ՇՆՈՐՀԱԻՈՐԱԿԱՆՔ

Պատրիարք Սրբազան Հայրը Զատկուայ Տօնին առիթով իր բարեմաղթութեանց եւ շնորհատրանքի գիրերը յղեց Հոգեւոր եւ Կառավարական պետերուն, որոնց շնորհատրագիրերը ընդունած է.-

- Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Առաջին Սրբազնագոյն Կաթողիկոսին:

- Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Վեհափառ Հայրապետ, Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Գարեգին Բ. Կաթողիկոսին:

- Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Գարեգին Պատրիարք Գազանճեանին:

- Հռովմէական Կաթօլիկ Եկեղեցւոյ Սրբազան Զահանայապետին՝ Նորին Սրբութիւն Յովհաննէս Պօղոս Բ. Պապին:

- Մոսկուայի եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ Ամեն. Տ. Տ. Ալէքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքին:

- Թեմակալ Առաջնորդներուն, Պետական եւ Ազգային Հաստատութեանց ղեկավարներուն:

**Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ**

1. ՀԱԿՈՐ ՀԱԿՈՐԵԱՆ

Հակոբեան Հակոբ: Վրձնի Հայ Վարպետներ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Մշակույթի Հայկական ֆոնդ, «Էրեբունի» հրտրկչթն. 1989

2. ՀԱԿՈՐ ՀՈՎՆԱԴԱՆԵԱՆ

Հակոբ Հովնադանեան 1806-1881 Վրձնի Հայ Վարպետներ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Մշակույթի Հայկական ֆոնդ, «Էրեբունի» հրտրկչթն. 1989

3. ՎԱՐՈՍ ՇԱՀՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

Վարոս Շահմուրադեան: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Հայաստանի նկարիչների Միություն, Հայաստանի նկարչի Տուն, 1990 էջ 79

4. ՀՈՎՀԱՆՆԷՍ ՇԱՐԱՄԲԵՅԱՆ

Հովհաննէս Շարամբեյան: Հայկական ԽՍՀ Արվեստի Վաստակաւոր Գործիչ: Վերատպություններ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Հայաստանի նկարիչների Միություն, Հայաստանի նկարչի Տուն, 1990 էջ 30

5. ԱՆԳԼԵՐԷՆ-ՀԱՅԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Ասմանգուլյան Հ. Ա. եւ Հովհաննիսյան Մ. Ի.: Շուրջ 30000 բառ: Երեւան, «Հայաստան» հրտրկչթն. 1991 էջ 1143

6. ՊԵՐՃ ԱԿՆՈՒՆԻ

Պերճ Ակնունի: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Հայաստանի նկարիչների Միություն, Հայաստանի նկարչի Տուն

7. ՄԻՆԱՍ ԱՌԵՏԻՍՅԱՆ

Մինաս Աւետիսեան (1938-1975) Վրձնի Հայ Վարպետներ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Մշակույթի Հայկական ֆոնդ, «Էրեբունի» հրտրկչթն. 1989

8. ԵՐԵՒԱՆ

Ռաֆայել Բաբայան: Հայկական վաստակաւոր նկարիչ: Ցուցահանդեսի Կատալոգ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, 1990 էջ 55

9. ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՍԱՐՅԱՆ (1880-1972)

Վրձնի Հայ Վարպետներ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Մշակույթի Հայկական ֆոնդ, «Էրեբունի» հրտրկչթն. 1989

10. ՎԱՐԴԳԵՍ ՍՈՒՐԷՆԵԱՆՅ (1860-1921)

Վրձնի Հայ Վարպետներ: Հայերեն եւ Ռուսերեն: Երեւան, Մշակույթի Հայկական ֆոնդ, «Էրեբունի» հրտրկչթն. 1989

11. ԹԱՏՐՈՆԸ ԿԻՒԿԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Գրիգոր Վ. Օրդոյան: ԺԲ.-ԺԳ. ԴԴ.: Երեւան, Հայաստանի Գիտութիւնների Ակադեմիա, 1991 էջ 163

(Շարունակելի)

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅՃԵԱՆ

Քարտուղար Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

Որ Մէկն Ես Դուն	Թ.Ա.Մ.	66-68
Rejuvenation (Easter Message)	T. A. M.	69-70
Վազգէն Ա. Վեհ. Հայրապետի		
Զատիկուան Քարոզը		

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Զսպէ Լեզուդ	Թ. Ա. Մ.	71-76
Մեռնող Ցորենահատը	Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զղջանեան	76-77
Մի՛ Պարծենաբ	Կոմիտաս Վրդ. Շերպէթեան	78
Խաւարման Գիշեր	Արտէն Ա. Քինյ. Աշնեան	79-80
Խրատ Աղօթելու (Ներսէս Շնորհալի)	Թրգմն. Ն. Նազգաշեան	81-82
Հաւատով Խոստովանիմ	Ներսէս Շնորհալի	82-95
Մեր Թարգմանիչ Վարդապետները	Նորայր Արք. Մովսէսյան	96-98
Ելումի Առնչութիւններ	Մաղաֆիա Արք. Օրմանեան	98
Աւագ Հինգշաբթի,		
Խրատ Հաղորդութեան	Բարսեղ Հայրապետ	98- 106
Ոտնուայ, Աղօթք Ի		
Վերայ Իւղոյ		

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Օրագրութիւն	Մեսրոպ Վրդ. Նշանեան	107- 108
Հայու Հաւատքն	Ա. Նաւարեան	109- 114
Կիրակնօրեայ Դպրոց	Սարօզ	114-116
Հոգեգալստականներ	Զենոբ Քինյ. Նալպանտեան	117- 121
Երուսաղէմի Ա. Գրոց Դպրոցը	Ներսէս Ծ. Վրդ. Բապունեան	122-126
Սրբութիւնները եւ Սուրբը	Շահան Ռ. Պէրպէրեան	126-130
Կարապետ Եպս. Տ. Մկրտչեան	Լորենտա Տ. Մկրտչեան	131-132

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Լորտ Պայրընի "Հարուտի Որդւոյն	Թրգմ. Մ. Մանուկեան	133
Պանդիտութիւնը"	Թրգմն. Թ. Ա. Մ.	134
"Եթէ . . ."(Ռուտիարտ Քիփլինկ)	Rudyard Kipling	135
IF	Թ. Ա. Մ.	136
"Հրեշտակային"		

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

Կոմիտաս Մշակել էր Արդեօք		
"Հրեշտակային"ը Թէ Ոչ	Ռոպերթ Աթայեան	137- 144

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Բարբառային Հետքեր "Գիրք

Ծննդոց"ի Զեռագրերում

Անդրանիկ Զէյթունեան

145-160

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

"Հայաստան" Համահայկական

Հիմնադրամի մասին Ամենայն

Հայոց Վեհափառ Հայրապետին

կոնդակը: Հայաստանի

Հանրապետութեան Նախագահի

Հրամանագիրը.

160

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Աւստրալիոյ Թեմէն

Ադան Եպս. Պալիօզեան

162-166

Այցելութիւն Կալկաթա-Հնդկաստան

Այցելութիւն Պանկգոգ-Թայլանտ

Պրագիլիոյ Թեմէն

166-167

Գանատա

167-168

Հոլանտահայ Կեանք

168-171

Երուսաղէմի Դպրոցական Հանդէսներ

Գ. Ճ.

171-172

Յարգանք Պետրոս Լեւիճեանի

172

Ապրիլեան Եղեռնի 77 ամեակ

173

Լոս Անճելըս

173-175

Հայագիտական Ուսմանց Միութիւն

Հայ Ուսուցիչներու Հաւաք

175

Երեւանի Քաղաքագլուխի Այցը

176-177

Լիբանանէն Աշակերտներու Ընտրութիւն

Դաւիթ Արք. Սահակեան

177-178

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

- Եկեղեցական-քեմական

- Պաշտօնական

179-185

ՇՆՈՐՀԱՌՈՐԱԿԱՆՔ

185

ՅԱՆԿ՝ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի

կողմէ ստացուած գրքերու

Սահակ Գալայնեան

186

Մեր եւ Տիկին Համբարձում Գալստեան Պատրիարքարանի Դահլիճին մէջ, կը ստանան նուէրներ Պատկերազարդ հատոր մը Հայ Երուսաղէմի գանձերուն, ձիթենիի փայտէ շինուած խաչ մը եւ յախճապակիի վրայ Հայ Արուեստագէտներու զործեր։

Երեւանի Քաղաքապետի Համբարձում Գալստեան դասախօսութեան պահուն։

Երեւանի Քաղաքապետի Համբարձում Գալստեան դասախօսութեան պահուն.

Գանատայի Անկլիկան Եկեղեցւոյ Առաջնորդ Մայքըլ Փիրս Արքեպիսկոպոս, Երուսաղէմ
այցելութեան առթիւ: Հիւրընկալ Սամիր Բաֆֆիի Եպիսկոպոս Անկլիկան Եկեղեցւոյ, 1992
Ապրիլ.

Տիար Պետրոս Լեփեճեան
Վեհափառ Հայրապետի Կոնդակը կ'ընդունի
Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր ձեռքէն

Դաստիարակ Պետրոս Լեփեճեանին յանձնուած Հայրապետական Կոնդակի առիթով
Կարգադիր Յանձնախումբի անդամներ եւ Յայտագրի մէջ բաժին առնողներ: Ա. շարք՝ ձախէն
աջ՝ Կարապետ Յակոբեան, Տիկ. Էֆարիս Լեփեճեան, Պետրոս Լեփեճեան, Ամեն. Պատրիարք
Սրբազան, Գուսան Վրդ. Ալմանեան Նղիա Տիգրանեան: Բ. շարք.՝ Անուշ Նազգաշեան, Արփիկ
Նազգաշեան, Նորա Նազգաշեան, Վիգէն Լեփեճեան, Ալին Պալեան, Տիկին եւ Տիար Շաէն
Վահէ Գալայեան.

Սրբոց Թարգմանչաց Երկ. Վարժարանի Ամսվերջի Հանդեսին.-

Առաջին շարք - ձախեն աջ.-

Օր. Էլիզապեթ Պաղամբան, Պրն. Յարութ Պետրոսեան, Օր. Այրին Գաբրիելեան, Պրն. Հերի Վու, Տիկ. Անթառամ Գաբրիելեան, Պրն. Կէպի Տապալան, Տիկ. Արփինէ Նազգաշեան, Պրն. Նդիա Տիգրանեան, Կիրիլ Նպս. Գաբրիելեան, Պրն. Արամ Պէլեան, Օր. Ռօպերթա Ըրվին, Պրն. Միսաէ Յակոբեան, Տիկ. Նորա Նազգաշեան, Տիկ. Գեղամոյշ Նահարեան, Տիկ. Արշալոյս Նազուպեան, Օր. Ազնիւ Պաղտասարեան.

Երկրորդ շարք - ձախեն աջ - Շրջանաւարտներ.-

Ռինա Ճոնագեան, Վազգէն Պետրոսեան, Մարի Պալլգեան, Միհրան Տէր Մաթոսեան, Սեդա Կարապետեան, Լեւոն Այնթապեան, Նէլի Պալլգեան, Վիգէն Տէմիրեան, Սօնա Նազուպեան.

Ժառանգաւորաց Վարժարանի Ամսօրեայի Հանդէսին.-
 Զախէն աջ.- Գրիգոր Վրդ. Ալեանեան, Սեւակ Եպս. Ղարիպեան, Պատրիարք Սրբ. Երան, Դաւիթ
 Արք. Սահակեան, Բագրատ Արք. Պօրնէճեան.

Առաջին շարք - ձախձն աջ--

Ասողիկ Եպս. Արիստակէսեան, Արսէն Եպս. Պէրպէրեան, Զաւէն Արք. Զինչիւնեան, Տիրայր Արք. Մարտիկեան, Արտակ Արք. Մանուկեան, Տ. Վազգէն Ա. Վեհ. Կրդ. Պատրիարք Թորգոմ Արք. Մանուկեան, Վաչէ Արք. Յովսէփեան, Տաթև Արք. Սարգիսեան, Մեսրոպ Արք. Աշնեան, Սուրէն Արք. Գաթարոյեան, Ոսկան Եպս. Գալփաբեան.

Երկրորդ շարք - ձախձն աջ--

Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան, Անանիա Եպս. Արապանեան, Գիւտ Արք. Նազգաշեան, Գարեգին Մ. Վրդ. Պէքեան, Ներսէս Արք. Պօղապալեան, Արամ Արք. Քէշիշեան, Նորվան Եպս. Զաֆարեան, Յովնան Եպս. Տէրստերեան, Սարգիս Քինյ. Սարգիսեան, Գրիգորիս Եպս. Բունիաթեան.

Երրորդ շարք - ձախձն աջ--

Գարեգին Եպս. Ներսէսեան, Ադան Եպս. Պալիօզեան, Վիգէն Մ. Վրդ. Այֆազեան, Աւագ Եպս. Ասատուրեան, Տարօն Մ. Վրդ. Ճէրէնեան, Տաթև Եպս. Ղարիբեան, Գիսակ Եպս. Մուրատեան.

